

წიგნი მეორე

სიყვარული

IV

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი
Shota Rustaveli National Science Foundation

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის
თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Iakob Gogebashvili Telavi State University

არსენ ბერთლანი,
მაყვალა მიქელაძე, ქეთევან გიგაშვილი

წუგათუშუბი ცაქსაქუბი

ნაწილი IV
(ზღაპრები, ლეგენდები,
თქმულებები, ანდაზები)

თბილისი
2 0 1 7

უაკ (UDC) 821.351.41-343+821.351.41-84
ბ-522

სამეცნიერო პროექტი „საფრთხეში მყოფი ენები და მათი დოკუმენტრების სასიცოცხლო მნიშვნელობა (წოვათუშური ენის მაგალითზე)“ (გრანტი №217850) ხორციელდება შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. წინამდებარე კრებულში გამოთქმული ნებისმიერი მოსაზრება ეკუთვნის ავტორთა კოლექტივის და, შესაძლოა, არ ასახავდეს ფონდის შეხედულებებს.

www.rustaveli.org.ge
უფასო გამოცემა

რედაქტორი – ფილოლოგიის დოქტორი **შინა გიგაშვილი**

ტექსტები თარგმნეს: ქართულად – **არსენ ბერთლანმა** და
მაყვალა მიქელაძემ
ინგლისურად – **ნათია გაბაშვილმა**

ოპერატორი: **მარიამ ბერთლანი**

© ა. ბერთლანი, მ. მიქელაძე, ქ. გიგაშვილი, 2017

გამომცემლობა „ჯეოპრინტი“, 2017
თბილისი, ☎: +995 32 222 06 08
E-mail: geogeoprint@mail.ru

ISBN 978-9941-27-588-3

**Arsen Bertlani,
Makvala Mikeladze, Ketevan Gigashvili**

Tsovatush

Texts

**Part IV
(Tales, Legends, Ballades, Proverbs)**

Tbilisi
2017

UDC (UDC) 821.351.41-343+821.351.41-84
ღ-522

The project „**Endangered Languages and Vital Meaning of Their Documentation (According to the Tsovatush Language)**” (Grant №217850) is being made possible by financial support from Shota Rustaveli National Science Foundation. All ideas expressed herewith are those of the authors and may not represent the opinions of the Foundation itself.

Editor: PhD **Mzia Gigashvili**

Texts were translated into Georgian by **Arsen Bertlani** and
Makvala Mikeladze
Into English – by **Natia Gabashvili**

Operator – **Mariam Bertlani**

© A. Bertlani, M. Mikeladze, K. Gigashvili, 2017

Publishing House “Geoprint”

Tbilisi, Georgia ☎: +995 32 222 06 08

E-mail: geogeoprint@mail.ru

ISBN 978-9941-27-588-3

ეძღვება
აღმართულ-ყოველწლიურ გზამკვლელებს
ერთგულ მსახურს,
ქალბატონ
ლავრა სანიკიძეს

Dedicated
to devoted worker of Iberian-Caucasian Linguistics,
Ms. Lavra Sanikidze

შესავალი

წინამდებარე კრებულთ ვაგრძელებთ იმ თუშურენოვანი ტექსტების გამოცემას, რომელთა I ნაწილი მომზადდა სამწლიანი სამეცნიერო პროექტის – **„აულის ენები – კაცობრიობის არსებობის გონითი ფორმები – გლობალიზაციის პირობებში (წოვათუშურ-ქართული ორენოვნების მასალების მიხედვით)“** – ფარგლებში იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაფინანსებით; ტექსტების II და III ნაწილები გამოვეცით შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით სამწლიანი პროექტის – **„მცარე ენების ბედი გლობალიზაციის პირობებში და მათი დოკუმენტრების სასიცოცხლო მნიშვნელობა (წოვათუშური ენის მაგალითზე)“** – ფარგლებში.

წინამდებარე IV ნაწილი ტექსტებისა მომზადდა ასევე შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული სამწლიანი პროექტის – **„საფრთხეში მყოფი ენები და მათი დოკუმენტრების სასიცოცხლო მნიშვნელობა (წოვათუშური ენის მაგალითზე)“** – ფარგლებში.

ამ კრებულში წარმოდგენილი ტექსტები მოძიებულ იქნა სამთვანი საველე ექსპედიციის დროს სოფელ ზემო ალვანში, სადაც თუშურ ენაზე მეტყველებენ. ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ: აუდიომასალის მომძიებლები – **მიხეილ ბერთლანი, ლაშა მიქელაძე, მარიამ ბუქურაული, ავთანდილ დელაღუტაშვილი, თორნიკე ბლათრიშვილი**, აუდიო-ვიდეომასალის მომძიებელი და ჯგუფის ხელმძღვანელი – **გიორგი გოცარიძე**; თავდადებული შრომისთვის ყველას მოვახსენებთ დიდ მადლობას.

თუშურენოვანი ტექსტების ავტორებთან (მთხრობელებთან)

თუ რესპონდენტებთან დაკავშირებით არათუშორენოვანი მკითხველისთვის გვინდა შევნიშნოთ, რომ გვარები წოვათუშებს, როგორც წესი, ორნარი აქვთ: საშინაო (სათემო) და საქვეყნო (ოფიციალური, საღუემენტაცია). ეს ლექსიკური ერთეულები ზოგჯერ სრულიად სხვადასხვა, ზოგჯერ კი ერთ საერთო საყრდენ ფუძეზე (ძირზე) არის აგებული, როგორც თუშორენოვანი, ისე ქართული სიტყვათქმნადობის წესების დაცვით.

წერილობითი სახით შემოთავაზებული წინამდებარე ტექსტები და მათთვის დართული შენიშვნები მეტ-ნაკლებ წარმოდგენას შეუქმნის როგორც ამ ენით დაინტერესებულ მკვლევართ, ისე ამ ენის მატარებელთა მომავალ თაობებს.

დამწერლობის მქონე ენებშიც კი გარკვეულ პერიოდებში ყოველივე ზეპირსიტყვიერმა მონაცემებმა, მათ შორის, ლეგენდებმა თუ ზღაპრებმა, წერილობითი ფორმა მიიღეს. მეტიც, ბევრი მათგანი აკადემიურ დონეზე იქნა დამუშავებული, შესწავლილი და სწორედ ამ გზით შემორჩა კაცობრიობას. თუშური ენა კი დღეს სულ რაღაც ნახევარი სოფლის („ნახევარი აულის“) უდამწერლობო მეტყველებაა, რომელსაც, როგორც უახლესი ფუნდამენტური სოციოლინგვისტური კვლევები მიგვანიშნებენ, სულ რაღაც 80-ოდე წლის სიცოცხლეა დარჩენია და ისიც იმ შემთხვევაში, თუკი დღევანდელი ყველაზე ახალგაზრდა მოსაუბრე 100 წლამდე იცოცხლებს.¹ ასეთ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა, არცთუ პერსპექტიულია ლეგენდებისა თუ ზღაპრების ძიება ენის მატარებლებში. თუმცა, მიუხედავად ყოველივესი, ასე თუ ისე, მაინც შედგა წინამდებარე კრებული, რაც, ვფიქრობთ, გმობობის ფარდია როგორც თვით ენის მატარებელთათვის, ისე ამ ძვირფასი მასალის მოძიებელთათვის. აქვე გვინდა ვისარგებლოთ შემთხვევით და მადლობა მოგახსენოთ შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდს ამ საქმიანობის წახალისებისა და დაფინანსებისათვის.

წლების მანძილზე ჩატარებული სავლეე ექსპედიციებიდან უკანასკნელმა გვაჩვენა, რომ წოვათუშებში, თაქტობრივად, არ მოიპოვება **ლეგენდა (ამბავი)**, როგორც სინამდვილის ასახვის ერთ-ერთი ფორმა, როგორც ისეთი ამბავი ვინმეს, ან რამის შესახებ, რომელიც, ასე თუ ისე, უთუოდ იქნებოდა **შელამაზებელი**, რასაც ითვალისწინებს კიდევაც **ლეგენდის** დეფინიცია.² ეს გარემოება, ჩანს, უნდა გამომდინარეობდეს ამ მცირერიცხოვანი ხალხის მენტალიტეტიდან:

– **ამბუან ლამზარდარ უჯ დეწადოლურ, კნათ, ვაწ ნახ სუმ უმშტ ლამზრათ ბზნერ! 'ამბავს (= მომხდარს) შელამაზება რადად დასჭირდებოდა, ბიჭო, ჩვენი ხალხი ხომ ისედაც ლამაზად ცხოვრობდა**, – ამბობს კერძო საუბარში ერთ-ერთი წოვათუში რესპონდენტი **გიორგი ბართიშვილი**.

ამ საკმაოდ თამამ განაცხადში ყურადსაღებია ისიც, რომ მრ.რ.ბ-მაჩვენებელი (ზმნაში **ბზნერ 'ცხოვრობდა'**) უსათუოდ გულისხმობს მამაკაცთა კლასს, რაც, თავის მხრივ, იმაზე მიანიშნებს, რომ საემრო – სალეგენდო, ლეგენდის დეფინიციით გათვალისწინებული **არაჩვეულებრივი** – საქმის ჩამდენნი უპირატესად მამაკაცები იყვნენ (უნდა ყოფილიყვნენ), რომლებსაც მუდმივი, უწყვეტი თავდასხმების პირობებში, ლამის ყოველ ნაბიჯზე უნდებოდათ რა ამგვარი გამოვლინება თავისა, **არაჩვეულებრივიც ჩვეულებრივად** (ყოველდღიურად) მიაჩნდათ მუდამ. ანუ, შეიძლება ითქვას, ამ მეომარი ხალხის ცნობიერებაში ვერ გაჩნდა ლეგენდარულის, როგორც ასეთის, ჩამოყალიბების საჭიროება.

ამას უთუოდ დაერთო ის თავისებურებაც, რომ წოვათუშებს დღემდე უჭირთ გაიკვირონ რაიმე, აღტაცება გამოხატონ რამით, ანუ შესაბამისი ემოციით შეათუსონ ესა თუ ის ქმედება, თუნდაც სახოტბო. **ღიპჯორი 'უაზრო, უნივთო ლაყობა'** – დღესაც ასე უწოდებენ წოვათუშები მკაცრი და ცივი რეალობიდან ოდნავ

გადახრილ საუბარს.

უნდა ითქვას, რომ **თქმულება (ამბავი, გადმოცემა)** სინონიმია **ლეგენდისა**,³ ლეგენდას კი, თავის მხრივ, გააჩნია სინონიმთა მთელი სისტემა, რომელთა შორის გვხვდება სრულიად უარყოფითი მახასიათებლებიც: **მონაგონი, მონაჩმანხი, ტყუილი, თავშესაქცევი ამბავი რამ, ფანტაზიის ნაყოფი, იგავი, არაკი, მითი** და ა. შ.⁴ მცირეოდენ განსხვავებას ისღა წარმოადგენს აქ, რომ ეს უარყოფითი ტონალობები ჯერ არ გამოუშუშავენია თვით თქმულებას. ლეგენდა კი, როგორც ლიტერატურის თეორია გვასწავლის, დროთა განმავლობაში – თხრობა-თხრობაში – თავისუფლად შეიძლება იქცეს **ზღაპრად**.⁵

როგორც თვით ომის, ისე ზღაპრისა თუ ლეგენდის (მითის) ცნებათა ერთგვარად პოლისემიურ ნიშნებზე უნდა მიუთითებდეს ის გარემოებაც, რომ, მაგალითად, ოფიციალური ვერსიით მთელი საუკუნე-ნახევრის წინ როგორმე დასრულებულ იმ ასწლიან ომთან დაკავშირებით, რომლის სისხლიანი ქრონიკაც თითქმის ზედმიწევნით არის წარმოდგენილი გრიგოლ ორბელიანის ტომებად შეკრულ ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში,⁶ ზოგიერთ ავტორს საშუალება ეძლევა მთელი საუკუნე-ნახევრის მერე დასვას კითხვა: კავკასიის ომი – სამუდამო, ჭირად გამხდარი ტვერთია რუსეთისა, თუ მოგონილი მითი?⁷

და თუ ლეგენდებად, თქმულებებად შეიძლება მივიჩნიოთ რამე თუშური ენის შემთხვევაში, ეს ის მცირე მოცულობის ამბებია, რომლებსაც ამა თუ იმ წვეულებებზე, უპირატესად, მიცვალებულთა სუფრებთან, ჰყვებიან ხოლმე სტუმრების ფიქრიან ღუმელში.

აქ, თვალსაჩინოების მიზნით, ვცადოთ წოვათუშებისგვარად წარმოვადგინოთ ისეთი სამეტყველო მასალა, რომელიც სხვა შემთხვევაში – ლიტერატურისმცოდნეობის თვალსაზრისით – მართლაც ლეგენდა, ან თქმულება უნდა იყოს (უნდა ყოფილიყო).

დავუშვათ, რომ ჭირისუფლის სუფრაა გაშლილი თალარნიანებში. სხვა მოსაგონრებს შორის, სავალდებულოდ ითვლება გვარიდან წასულების მოსაგონარიც. ამიტომ შესაბამის მომენტში თამადა – უთუოდ თალარნიანთა გვარისა – სავსე ჭიქით ხელში ფეხზე დგება და ამბობს დაახლოებით შემდეგს:

– ამისა და ამის (თამადა ასახელებს მიცვალებულს – ა. ბ.) სტუმრებო!.. ამ სასმისით ყველა იმათი მოგონება იყოს, არდავიწყება, ვინაც კი ამ გვარიდან წასულა და უკან ვეღარ მოსულა, ვინაც გვახსოვს და აღარ გვახსოვს... ჩვენი გვარი არ არის დაკარგულთა შორის: მარტო **აბრამ თალარიშვილი** რად ღირს, სამხეცის ვოლიერიდან გამოვარდნილი ვეფხვი რომ შეიპყრო და ისევე გალიაში მიაბრძანა... შეუნდოს ამ გვარის ყველა წასულს!..

ეს არის სულ, რასაც ბახუსით წახალისებულნი თუ იტყვიან წოვათუშთაგან. ნათქვამი, რომელიც სუფრის სამშვენისად მოხმობილს ჰგავს თითქოს, ძუნწია იმდენად, რომ უცხო სტუმარს, შესაძლოა, გაეღიმოს კიდევაც უადგილო ხუმრობისათვის. არადა, **აბრამის** ამბავი ნამდვილი იყო და მერე – როგორი!

ისე რომ, შესატყვისად გაფორმებული ლეგენდები – არა, მაგრამ სალეგენდო რეალიები კი ნამდვილად უხვადაა მუდამ ჩუმი წოვათუშების კიდევ უფრო ჩუმ ყოფიერებაში. ერთ კერძო საუბარში თუშური ენის საუკეთესო მცოდნემ, მკვლევარმა და მეცნიერმა, ჩამათუშმა, **თედო უთურგაიძემ** ბრძანა დაახლოებით ასე: **„ეს ენა უღრან ტყესა ჰგავს“**. ასე უნდა იყოს სწორედ!

ზემოთ ვახსენეთ მამაკაცის უბრატესობა საგმირო – სალეგენდო – ამბებში. გამოვიდა ისე, რომ ამ მხრივ წინამდებარე კრებულში თითქოს როგორღაც დაცულია გენდერული ბალანსი, რომელზეც დღეს ბევრს წერენ და საუბრობენ: აღმოჩნდა, რომ წოვათუშთა ლეგენდებში ქალებსაც დაუკავებიათ თავიანთთვის მყუდრო ნიში და, ასე გასინჯვით, ერთობ საყურადღებონიც კი არიან

ისინი აქ, რაც, ვფიქრობთ, ცალკე საუბრის თემადაც გამოდგებოდა.

გარდა ამისა, **ლეგენდის** (და, ალბათ, თქმულებისაც) ერთ-ერთი განმასხვავებელი ნიშანი ისაა, რომ წარმოდგენილი უნდა იყოს **პროზაულ** ფორმაში.⁸ თუმცა დღეს, როცა მწერლობაში უამრავი ნიმუში გვაქვს პროზისა და პოეზიის ძალალოსტატური სინთეზირებისა, ალბათ, უკვე შედმეტივითაა ამ ნიშანზე ლაპარაკი, მით უფრო, რომ, მაგალითად, **ბალადის** განმარტებაში, რომელიც ჟანრობრივად (ფორმით) ნამდვილად **პოეზიას** – **ლირიკას** – მიეკუთვნება, ვკითხულობთ,⁹ რომ იგი ატარებს **თხრობით** ხასიათს (შდრ. **მო-თხრობა**, რომელიც **პროზას** მიეკუთვნება). შინაარსობრივად კი, ვფიქრობთ, საკამათო არცაა მსგავსება ლეგენდებისა, თქმულებებისა და ბალადებისა. სწორედ ამ თვალსაზრისით ჩაგრთეთ წინამდებარე კრებულში ორი ბალადაც, რომლებიც მოაზვევებულ იქნა საველე ექსპედიციის პერიოდში.

ზღაპარი, გასაგები უნდა იყოს, ნაკლებად იქნებოდა გათვალისწინებული დიდებისთვის, მით უმეტეს, უძიმეს შრომასა თუ ხმლის უწყვეტ ქნევაში მყოფთათვის. ბავშვობიდან კი, იმავე პირობებიდან გამომდინარე, სასურველზე ადრე უწყვედათ გამოსვლა წოვათუშებს, ვერ ესწრებოდა რა ამ ჟანრის ჩამოყალიბება კერძო ცნობიერებასა თუ მთლიან თემში. ამიტომაც, როგორც ჩანს, ერთობ ღარიბი მხატვრული აზროვნების ეს ფორმაც თუ შორენოვან რეალობაში, სადაც სიუჟეტები უმთავრესად ქართულენოვანი სიფრცვიდანაა შემოტანილი.

რაც შეეხება **ანდაზებს**, ჩენი აზრით, ისევე როგორც ზღაპრისა თუ ლეგენდის შემთხვევაში, დაბნეულობის გარკვეულ ელემენტებს შეიცავს **ანდაზის** ცნებაც, განსაკუთრებით **აფორიზმის** ცნებასთან მიმართებაში – როგორც ჩანს, ასევე ერთგვარად პოლისემიური გამოვლინებების გამო. თუმცა ამ კუთხით სხვა დროს შეიძლება უფრო დეტალური საუბარი, ანლა ყურადღება გავამახვილოთ იმაზე,

რომ ანდაზები სიბრძნის სფეროდანაა და პირდაპირ მიმართებაში უნდა იყოს ენის მატარებელი კოლექტივის წევრთა რაოდენობასთან იმ გაგებით, რომ კოლექტივის ცალკეული (და არა ყველა) წევრი მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე ერთს, ან ორს თუ იტყვის ისეთ რამეს, რაც სიბრძნის ნიმუშად შეიძლება იქცეს მერე და სამუდამოდ დამკვიდრდეს მოცემული ენის მეხსიერებაში. და ანდაზების სიმცირე წოვათუშების მეტყველებაში მათივე უსაშველო სიმცირითაც განისაზღვრება უთუოდ.

ერთი რამ კი კარგად აქვთ გაცნობიერებული ამ ენის მატარებლებს: ანდაზა ერთობ საჭირო რამაა სამეტყველო ურთიერთობისთვის. თვით ანდაზისა თუ აფორიზმის მოშველიებამდე წოვათუში მოსაუბრე უთუოდ აკეთებს ერთგვარ განმარტებას, შესაგავს, წინასიტყვაობას – **აღწაღაშეც დაღრ** – და მხოლოდ ამის მერე ამბობს თვით სათქმელს. დღეს უკვე გაძნელებულია ამ შესიტყვეების ზუსტი განმარტება, მაგრამ ის შეგვიძლია შევუსაბამოთ ქართულ სასაუბრო ფორმულებს „სიტყვამ მოიტანა და...“, „ნათქვამია“, „იტყვიან ხოლმე“ და სხვ., რომლებსაც ანალოგიურ კონტექსტში იყენებენ ქართული ენის მატარებლები. მაგალითად: **აღწაღაშეც დაღრ, მო, ჰაწუკ ბენჰეც დექინრ** ‘იტყვიან ხოლმე, ქა, ჩიტი ბუდეშივე დაინძიანებსო’; **აღწაღაშეც დაღრ, ჩხირ ცო ხოყურჩ კედ ჰეტბორალუნრ** ‘ნათქვამია, ჩხირი ვერ ეტეოდა და კეტსა სტენინდენო’; **აღწაღაშეც დაღრ, ლელჩონ ლე ჩაჩ, ლე კაკანრ** ‘ნათქვამია, მოსიარულეს ან ერთი, ან მეორე (მოსიარულე ან ერთს იპოვის რამეს, ან მეორეს)’ და სხვ.

იგივე შეიძლება ითქვას ინფორმაციის უდამწერლობოდ – ზეპირსიტყვიერად – შენახვასა თუ თაობიდან თაობაში გადაცემასთან დაკავშირებით.

სულ სხვაგვარი ახსნა სჭირდება იმას, რომ, მიუხედავად თავისი უსაშველო სიმცირისა, თუშური ენა თავის თავში იტყვის,

სტრუქტურული თვალსაზრისით, უსაშველოდ მდიდარსა და ორიგინალურ მოცემულობებს.

ჩვენ საველე ექსპედიციის შედეგად მოძიებული სიტყვაძეგრი საუბრები დაუქვემდებარეთ წოვათუშთა ენის სტრუქტურულ მოდელებს და ამგვარად შევქმენით წინამდებარე კრებული, რომელიც, ვფიქრობთ, სრულად უპასუხებს საფრთხეში მყოფი ენის დოკუმენტირების სასიცოცხლო მნიშვნელობის სულისკვეთებას.

რეაწლიანმა უწყვეტმა და თავაუღებელმა მუშაობამ ამ მიმართულებით და, ბოლოს, წინამდებარე ტექსტებმა კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნეს იმაში, რომ თუშური, როგორც ე. წ. მცირე – ერთი აულის, ნახევარი აულის – ენა, ბევრ შემთხვევაში იმაზე მეტად ავლენს „აზრის ყველაზე ნატივ ელფერთა გამოხატვის“ (პ. უსლარი) უნარს, ვიდრე ესა თუ ის ე. წ. დიდი (დიადი) ენა. და კიდევ: აქ წარმოდგენილი ტექსტები აშკარად მიგვანიშნებენ იმაზეც, რომ, თუნდაც რამენაირი სადამწერლობო პირობების ქონის შემთხვევაში, არ არის გამორიცხული, თუშური ენისგანაც ჩამოყალიბებულიყო საკმაოდ თვალსაჩინო სალიტერატურო მოდელი.

გავმეორდებით¹⁰ და ვიტყვით, რომ ინტერფერენციისა თუ ენის გადართვის ულმოხელ პირობებში წოვათუშების კუთვნილებად შეიძლება ჩათვალოს ის ქართულენოვანი ფრაზეოლოგიური წარმონაქმნებიც (ამ შემთხვევაში – ანდაზები), რომლებიც სწორედ ამ თემში შემორჩა და სხვაგან – არა. ასეთებია, მაგალითად: **ზღვა წვეთით გროვდება და კოვზით გათავდება; ღორი გლეჯით, თორემ არ გააპარსება; გახიე და გაფხრიწე ერთია; ბეწრი დაჯიდა ბეწრი ბარგი არის** (დიდოელის ნათქვამი); **ცეცხლი მიზეშიაც კარქი არის** (დიდოელის ნათქვამი)¹¹ და სხვ.

ბოლოს, ძალზე მოკლედ: წოვათუშთა საანდაზო თუ საათუორიზმო კულტიბიდან, ალბათ, განსაკუთრებულად გამოირჩევა სირცხვილის განცდა, ოღონდ არა სიგრძე-სიგანით, არამედ –

სიღრმით. ისე ჩანს, თითქოს ამ იდეის ირგვლივ ტრიალებდეს მთელი ზნეობრიობა წოვათუშთა: მათი გაგებით, ყოფნა-არყოფნაც არ ყოფილა მთავარი, მთავარია ის, გაგაჩნია თუ არა სირცხვილის შექმნისა თუ შეგრძნების, როგორც ახლა უყვართ თქმა, უნარ-ჩვევები. **ნახეფ და დაჰ ვწლარ მათე** 'სირცხვილია სიკვდილი ლოგინში',¹² – უთქვამს წოვათუშს, რომელიც ან მტერთან იყო დაკავებული მახვილის ქნევით, ანდა მომთაბარეობდა დღემუდამ, რითაც თითქოსდა თავგამოდებით გაურბოდა სიკვდილის შესაძლებლობას მაინცდამაინც ლოგინში. სხვაგვარ შემთხვევაში, რატომ უნდა ეთქვა გზად მიმავალ კახელს მკვდარი ჩიტის დანახვაზე: *რა თუ შივით ვ ზაზე მამკვდარხარო?!*

და: რა ნიშნით შეიძლებოდა მიენიჭებინათ წოვათუშებს ესოდენი დღრებულება სირცხვილისთვის?

თურმე, მათი გაგებით: **ცა წაფეგო მაღლი, ცოჰეკაჲ ჩუ ნეთინმარ** 'ცა სირცხვილს უჭირავს, თორემ ჩამოიქცეოდა'.¹³ აქ კიდევ უფრო გასაგები ხდება ისიც, თუ რატომ დაგვიხატა მ. მიქელაძემ ეს სამაგალითოდ მცირე ხალხი იმ სამაგალითო ეთნოსად, რომელიც საუკუნეობით ცხოვრობდა „ძალიან ახლოს ცასთან“,¹⁴ ანუ უფალოთან.

დამწერლობიანი ენის მქონე მრავალრიცხოვანი ბედნიერი ხალხი ჰგავს ბიბლიოთეკას – დიდს, კაპიტალურს, სვეტებითა და თაღებით გაწყობილს, უდამწერლობო ენის მატარებელი მცირერიცხოვანი თემი კი – სავლეთ ბიბლიოთეკას, სახელდახელოდ მოწყობილს სადღაც მდინარისპირა წნორის ქვეშ. და არ არის გამორიცხული, სწორედ ყვითელი წნორის ქვეშ გამართულ სახელდახელო ბიბლიოთეკაში წავაწყდეთ ჩვენთვის ესოდენ იშვიათსა და ამიტომ საინტერესოს.

ბოლოს, ჩვენი ჯგუფის წევრებს მუშაობა გვიწევს ცასთან სიახლოვეში იდეალურად წმინდა, აწ კი – ბარის პირობებში – აშკარად სახედაკარგულ ენასთან. თუმცა უკვე მომხდარი წარსული

ვერც ოდეს შემობრუნებულა უკან და იმაზელაა საუბარი, იმ სახით
მაინც თუ მოესწრება მისი დუკუმენტირება, როგორითაც მოსულა
ჩვენამდე შორეული და ღირსეული წარსულიდან.

არსენ ბერთლანი

ტექსტისათვის

თავდაპირველი სამეცნიერო პროექტის – „აულის ენები – კაცობრიობის არსებობის გონითი ფორმები – გლობალიზაციის პირობებში (წოვათუშურ-ქართული ორენოვნების მასალების მიხედვით)“ – მონაწილის, არსენ ბერთლანის ხელმძღვანელობით, თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის IT ჯგუფის ქსელისა და სისტემის ადმინისტრატორის, ლევან ჯაშიაშვილის მიერ **GEO-Gorda**-ს ბაზაზე სპეციალურად იქნა შემუშავებული ფონტი პირობითი სახელწოდებით **berTlan-gorda**, რომელიც ასევე გამოყენებულია ჩვენი პროექტებით განხორციელებულ გამოცემებში. სულ მცირეოდენი გამოხაკლისის გარდა, როგორც ქართულენოვანი, ისე ლათინური ტრანსკრიფციისთვის ფონტში რეალიზებულია ის დიაკრიტიკული ნიშნები, რომლებიც ენათმეცნიერების თბილისური სკოლის მიერაა გამოყენებული და შემოთავაზებული იბერიულ-კავკასიური ენებისათვის.¹⁵

იმ გრაფემებს, რომელთა ადეკვატური ფონემებიც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში არ მოგვეპოვება, აქ წარმოდგენილი სატრანსკრიფციო ცხრილით ეძლევა შესაბამისი განმარტებები, ხოლო ქართულენოვანი მკითხველისთვის ნაცნობი გრაფემები წარმოდგენილია განმარტებით „ჩვეულებრივი (მარტივი)“.

გრაფემების რიგი შეესაბამება ქართულ ანბანურ რიგს. გრაფემები, რომლებიც ქართულ ანბანს არ გააჩნია, ასევე განთავსებულია ქართული ანბანური რიგით.

თუშური ენის ფონეტიკურ (და ფონოლოგიურ) სისტემაში ორ ათეულზე მეტი (25-მდე) სიდიდე გამოვლენილია ჩვენ მიერ. უდამწერლობო ენის კვალობაზე დღემდე უწყვეტად მიმდინარეობს მუშაობა ამ მიმართულებით. ტექსტების I და II ტომებს შორის პერიოდში იქნა მიკვლეული, მაგალითად, კიდევ ერთი

ბგერა (ფონემა), რის გამოც სატრანსკრიფციო ცხრილიც და თვით ტექსტებიც შეივსო კიდევ ერთი ასო-ბგერით. ეს რეალობა, ბუნებრივია, ვერ აისახა I ტომის ბექდურ გამოცემაში, თუმცა ცნობისათვის შეტანილია მისი ელექტროვერსიის სატრანსკრიფციო ცხრილში. გამოდის, ტექსტების II ტომის როგორც ბექდური გამოცემა, ისე მისი ელექტროვერსია წარმოდგენილია უკვე არა მ1, არამედ მ2 ასო-ბგერით, რომელთა ნუსხაც განთავსებულია ქვემოთ წარმოდგენილ ტრანსკრიფციაში.

ჩვენმიერ შემოთავაზებული ფონტი **berTlan-gorda** ტექნიკურად დასამუშავებელია და, შესაბამისად, დასარეგისტრირებელიც, რაც გარკვეულ ფინანსურ მხარდაჭერას საჭიროებს. ასეთი დანხარების შემძლეობა რჩებათ შანსი, კეთილი კვალი დატოვონ პატარა თემის – წოვათუშების – ამ ლამაზი და საოცარი ენის ისტორიაში.

ტრანსკრიფცია : Transcription

	ქართული ტრანსკრიფცია Грузинская транскрипция Georgian Transcription	ლათინური ტრანსკრიფცია Латинская транскрипция Latin Transcription	კვალიფიკაცია Квалификация Qualification	
			ჩვეულებრივი (მარტივი) ბგერები Обычные (простые) Звуки Common (simple) sounds	სპეციფიკური ბგერები Специфические звуки Specific sounds
№	სულ: Всего: Total: 82	სულ: Всего: Total: 82	სულ: Всего: Total: 33	სულ: Всего: Total: 49
1	2	3	4	5
2	ა	TNR A a	1. ა	
3	ჰ	Ā ā		1. მოკლე Краткий ჰა Short
4	ჰ	â		2. ირაციონალური Иррацион. ჰა Irrational
5	ჰ	Ā ā		3. გრძელი Долгий ჰა Long
6	ჰ	ā		4. ზეგრძელი Сверхдолгий ჰა Hyper long

7	წ	Ã ã		5. ნაზალიზებული Назализов. } Nasal
8	ჭ	Ǽ ǽ		6. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. } Long nasal
9	ხ	А а		7. თავისუფალი СВОБОДНЫЙ } Free
10	ყ	Ǻ ǻ		8. თავისუფ. ნაზ. Своб. назал. } Free Nasal
11	ბ	<small>TNR</small> B b	2. ბ	
	გ	<small>TNR</small> G g	3. გ	
	დ	<small>TNR</small> D d	4. დ	
	ე	<small>TNR</small> E e	5. ე	
	ქ	ě		9. მოკლე Краткий } Short
	ღ	ê		10. ირაც. Иррац. } Irrational
	წ	Ě ě		11. გრძელი Долгий } Long
	ჭ	Ě ě		12. ნაზალ. Назал. } Nasal

	ქ	Ě ě		13. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. } Long nasal } ქ
	ე	Ě ě		14. თავის. გრძელ. Своб. долг. } Free long } ქ
	ვ	^{TNR} V v	6. ვ	
	ზ	^{TNR} Z z	7. ზ	
	თ	^{TNR} T t	8. თ	
	ტ	ṭ		15. ინტენსიური Интенсивный } Intensive } თ
	ი	^{TNR} I i	9. ი	
	ირ	î		16. ირაცი. Иррац. } Irrational } ო
	ი	Ī ī		17. გრძელი Долгий } Long } ო
	ინ	Ī ī		18. ნაზალ. Назал. } Nasal } ო

	ა			19. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. ზო Long nasal
	ბ	ἶ ἷ		20. თავისუფ. Свободн. ზო Free
	გ	^{TNR} Ⴆ Ⴇ		21. ძვ. ქართული Древн. груз. ზო Old Georgian
	დ	ἷ		21. ნაზალ. Назал. ზო Nasal
	ე	Ⴆ Ⴇ	10. ე	
	ვ	^{TNR} Ⴈ Ⴉ	11. ვ	
	ზ	Ⴈ		23. ინტენს. Интенс. ზო Intensive
	თ	Ⴉ		24. ყრუ Глухой ზო Voiceless
	ი	^{TNR} Ⴊ Ⴋ	12. ი	
	კ	^{TNR} Ⴌ Ⴍ	13. კ	
	ლ	^{TNR} Ⴎ Ⴏ	14. ლ	
	მ	Ⴋ		25. მოკლე Кратк. ზო Short
	ნ	Ⴌ		26. ირაცი. Иррац. ზო Irrational

	ა	Ō ō		27. გრძელი Долгий ხ Long
	აჲ	ō		28. ზეგრძელი Сверхдолг. ხ Hyper long
	აჲ	Ō ō		29. ნაზალ. Назал. ხ Nasal
	აჲ	Ō ō		30. გრძ. ნაზალ. Долг. назал. ხ Long nasal
	ა	О о		31. თავისუფ. Свободн. ხ Free
	პ	P p	15. პ	
	ჟ	Ž ž	16. ჟ	
	რ	^{TNR} R r	17. რ	
	რ	r		32. ყრუ Глух. ხ Voiceless
	ს	^{TNR} S s	18. ს	
	ს	s		33. ინტენს. Интенс. ხ Intensive
	ტ	T t	19. ტ	
	ტ	t		34. ინტენს. Интенс. ხ Intensive

	უ	^{TNR} U u	20. უ	
	ჭ	ჭ		35. მოკლე Кратк. ჰუ Short
	ერ	რ		36. არაღ. Иррац. ჰუ Irrational
	ე	ბ		37. გრძელი Долг. ჰუ Long
	ჟ	ბ		38. ნაზალ. Назал. ჰუ Nasal
	უ	ბ		39. თავისუფ. Свободн. ჰუ Free
	ჟ	ბ		40. თავისუფ. ნაზ. Своб. назал. ჰუ Free nasal
	ფ	^{TNR} P p	21. ფ	
	ქ	^{TNR} K k	22. ქ	
	ლ	ლ	23. ლ	
	ყ	ღ	24. ყ	
	ყ	ღ		41. ინტენს. Интенс. ჰყ Intensive
	ფ	ჭ	25. ფ	

	ა	ა		42. ინტენს. Интенс. ზ Intensive
	ბ	ბბ	26. ბ	
	ც	^{TNR} ც ც	27. ც	
	ძ	ძძ	28. ძ	
	წ	წწ	29. წ	
	ჭ	ჭჭ	30. ჭ	
	ხ	^{TNR} ხ ხ	31. ხ	
	ცხ	ცხ		43. ინტენს. Интенс. ჰც Intensive
	ღ	^{TNR} ღ ღ		44. ძვ. ქართული Древн. груз. ჰღ Old Georgian
	ყ	ყ		45. ინტენს. Интенс. ჰყ Intensive
	ჯ	ჯჯ	32. ჯ	
	ჩ	^{TNR} ჩ ჩ	33. ჩ	
	ჭყ	ჭყ		46. ფარინგალური Фарингальный ჰჭ Pharyngeal

	ბ	TNR'		47. ლარინგალური Ларингальный } Laryngeal } ბ
	ჟ	ფ		48. ფარინგ. Фаринг. } Pharyng. } ჟ
	ღ	TNR'		49. ლარ.-ფარინგ. Лар.-фаринг. } Lar.-pharyng. } ღ

ထပ်မံ : ထပ်မံ : Texts

ფალო : ზღაწეპი : Tales

ოქელშვილო არსქ
ბეუცყუნა: ბადრთლ არსქ (78 შარლქ)

დარალო, დარალო, დარალო,
ლაძეუ ცჳა ცოკალ დარალო.

ლევეორ ცჳა მეძცხორ, ზორადშ ტათბულო სტაკ. მაწყ მიხ
ინრალო, მაწყ მიხ ოჯხენ უნახ-მიხანში ქორდღ.

ცჳა დე დანოქ, თინით ბოტუჩრ ნაყცერე, ჰულო მიხან, ყაჩღუდ
სო ითბანრ, დაჰან, ნაგათ-ნაგათ მან, ჰაკინმაქ ტოტი ოთდოშ, აჰრ
ჰადესბანრ ნაყაგრ ლახაჰრ: ჰათხელუჩრ დენი შუდ სტაკოვ, ჰანახოვ,
ამბუდ დეუნორ ეჯარნ, მქ, იშტან-იშტან და, ეან ო ტათბულო მეძცხორ
თინით ვუდტოქ, განან, შუდნ ხეყ შუქ, ბჰარდობათადნრ!..

ლარაყ ჰადესნრ, ბაყეყ დოლოვ გუვალენრ ლახაჰრქდა, ზუზ
ბოშ.

– აჰი, ვაღრ!.. – ადლონორ ვაშიგო; მაქ გარგვალქონ ჰათხ დაჰან
უდთნორ დაჰ ვათხანენრ, უვრ: – შენა ხარ, ხო, მწყეშისენრ? –
ხატლაშ.

– არა, ძმაო, ეგ მე არა ვარ! – ადლონორ დოლოვას დწჯათ. –
მეძხვარე უკან მოდის, – ადლონორ.

– მაშ, შენ ვილა ხარენრ? – ხატბადლონორ ო ყაჩღუდ.

– მე არსენა ვარ, კაცო! – ადლონორ დოლოვას, თან მან დუდწნორ
ველანგოლუშ: – ოქელშვილიენრ!..

ობინ, ბელანბუდლონ'ერ, – კაი, კაი, კარგად იყავი,
ოქელაშვილოენრ! – ბუხან უდთნორ.

ო დოლოვ შადრ ნაყეან ვადხნორ ზუზ ბოშ. ექ ვუხ უნახ
ჰადჰნო'ერ, მოჰკე დაღრ საქმადნრ, ლათბანორ ჰო ო ყაჩღუდ, ჰაკინმაქ
ტოტი ოთდინრ, ლახაჰრ ნაყაგრ ჰეტესუშ.

ე დოლოვ მან შარო ო მეძცხორ ცუდ ლევეორ, უვრ!

ვიწინო'ერ ე ჰქე მემცხორ, ვილვედონორ კიდევაც ო თინით
ნაყმაქა ზუზ ბოშ.

თხა ტყოყ მაგითმანრ ვაშიგრ ბოტ-ბაღჩუდშე აღგილ ო თინით
ნაყმაქ, აჰი, ესე ბჟარბახნორ ო ტათბულირ მემცხორენ ყახლუდენრ...

ჰარე ვარასრ,
ჰარლოქ ვაღოს,
დერრ ვარშანე,
ჰადრ ჰო დაჰოს.

არსენა ოძელაშვილი
მთხრობელი: **არსენ ბერთლანი (78 წლის)**

ყოფილა, მართლა ყოფილა,
მთას ერთი ძელა ყოფილა.

ყოფილიყო ერთი მწყემსი, ძალზე ფულიანი კაცი. ხან სად მიდიოდა ხოლმე, ხან სად ოჯახისთვის რამეების საშოვნელად.

ერთი დღე ყოფილა და თიანეთის გზის პირას, სადღაც ტყეში, ყაჩაღები მიდგებიან და მოდგებიან, დროდადრო კი, ხელით შუბლებს მოჩრდილვით, გზას გახედავენ ქვემოთკენ: წინააღმდეგ თავიანთ კაცს, ვილაცას, ამავე მოეტანა ამათთვის, რომ, ასე და ასეა, ხვალ ის ფულიანი მწყემსი თიანეთში მიდის და, აბა, თქვენ იცით, დახვდითო!..

უცებ გაუხედათ და მართლა გამოჩენილა ცხენოსანი ქვემოდან, ღიღინით.

– აი, მოდის!.. – ეთქვათ ერთმანეთისთვის; მოახლოებულს წინ გადასდგომიან გასატყავებლად, ბიჭო, და შეჭკითხებიან: – შენა ხარ, ხო, მწყემსიო?

– არა, ძმაო, ეგ მე არა ვარ! – ეთქვა ცხენოსანს დინჯად. – მეცხვარე უკან მოდისო.

– მაგ, შენ ვილა ხარო? – შეჭკითხებიან ის ყაჩაღები.

– მე არსენა¹⁶ ვარ, კაცო! – ეთქვა ცხენოსანს, თან დაეყოლებინა სიცილით: – ოძელაშვილიო!..

იმათაც გაუცინიათ და, – კაი, კაი, კარგად იყავი, ოძელაშვილოო! – უკან გამდგარან.

და წასულა თავის გზაზე ის ცხენოსანი ღიღინით. მერე უკან მოუხედა რაღაცა, ნეტა, როგორაა საქმეო, და მდგარიყვნენ ის ყაჩაღები, ხელებით შუბლებმოჩრდილებულები და ქვემოთკენ გზის

შემყურენი.

ეს ცხენოსანი კი თავად ის მწყემსი არ ყოფილიყო, ბიჭო!

მიბრუნებულა ეს შენი მწყემსი და დასდგომია კიდევაც იმ თიანეთის გზას ღიღინით.

დღესაც კიდევ აჩვენებენ ხოლმე ერთმანეთს მიმომავალი კაცები ალაგს იმ სათიანო გზაზე, აი, აქ დახვედროდნენო იმ ფულიან მწყემსს ყაჩაღები...

წისქვილს ვიყავ,
შინ წამოველ,
ქატო – ღორსა,
ფქვილს – მოგართმევ.

Arsena Odzelashvili

Narrator: Arsen Bertlani (aged 78)

It was in reality,
There was one fox in the mountains.

There was one shepherd, a very rich man. He used to go to various places to get things for his family.

One day, on the roadside of Tianeti whereas in the forest, robbers were looking here and there in the road, hiding their faces: the day before, a close person told these men that the very day a rich shepherd would go to Tianeti and warned them to meet this man!...

Suddenly they saw horseman coming and singing quietly.

– Here he is coming!.. – they said to each other; when he approached they stopped him to rob asking: you are the shepherd, are not you?

– No, brother, it's not me! – replied horsemen calmly. – The shepherd is coming at the back.

– But who are you? asked the robbers.

– I am Arsena! – told the horseman laughing:Odzelashvili!...

Robbers introduced the man and – okay, good bye Odzelashvili!
Stayed back

And this horseman continued his way singing calmly. Then he looked back to see how things were and saw the robbers standing again hiding faces and looking towards the road again.

And Guys! This horseman was that shepherd himself.

And the shepherd continued his way to Tianeti singing again.

And even today, the people going through that road of Tianeti keep showing each other this place... The place where the robbers met the rich shepherd...

I was in the mill, Came back,
Bran – to pig, Flour – will bring.

დნდ ღემურტეხ

ბეფტუმინი: ოუც

დარალო, დარალო, დარალო,

ღამიუ ცჰა ცოკალ დარალო.

ღეფგორ ცჰა ჯემწიფ. უჯგო ღეფგორ ეო კნათ.

მაცნე ღამნ დე გარგდამღონორიცი, ჰასი, ჯაეგოც ვაშნრ
ღამენო'ერ, ამღონორ:

– სქ კნათი, შუნნ გუ, მე ვუმტგესე... ცჰა უმ დენოს შუხ
ზორამში: ჯელეთ, დაჰ ღაჰყვიჩელოღო ჰამივაც ცჰაც ბუმს
მავებლეთ სო ღემურმაქ, ყარულობ დებლეთ სონამნრ!..

– ნრდაგ, დადრ, ნრდაგ! – ამღონორ კნათიფ, ჯაეგაც.

ქამეც ო ჯემწიფ დაჰ ვამღონო'ერ, დიჩ ამბუდუ დაჰნ ვუმღონორ
კნათიფ, ბათხ-ბულემ.

მოჰეკ ბჰარკებეკღამღონ გარგდამღონორ, კაწკუჩრ ვაშას
ვანუჩრ ვაშენ დაკოცღინორ:

– ჰქ ჯერ მამცრ ღემურმაქ ვახრქ, ცუმ ვუმტაჰამნრ?..

– გარალ, ეეეე, ვასტალ სონინამღონორ, ოჯუს, ღეცღანრ ჰონე,
გოცინნ, ამჰვან დებ ჰამ დადენ ყარულობ! – ამღონორ, დოკ დადლოშ...

– ცო ღეცღანრ ჰონე, ას ღოს, – ამღონორ კაწკუჩრფ. – ას ღოს
დადენ სა! – ამღონორ!..

ჰალო ვახნორ დნდ ღემურმაქ სა და.

მაცნე ღამიშჰ ბჰარკ ბეხეკბამღონორ, ცჰა ისქემრთლო დეც ცუმ
დაღღანრ, კუჩრ რაშმაქ ხაყენრ! თა ო ჯემწიფეხ ბუჰაღამღანრ:

– ჰო იშტუ'ნე-ოშტუ'ნე!.. დინჩონ ცომ ღომაკე სონე, ოც ხუმ სე
ქორე ვაჰუღანრ!..

ქე დაღღამღონო, ოჯუმ ღემურ ახკანნ ცუმ დაღენრ ო დეც!

ჯემწიფე კნათ ჰალ ღაქვამღონო, ვექინრ ო გოწარდაღიჩრ

დევგერ:

– დღე დადრეკივარ, ას ჰოგო ის თავდითხეჰას!.. – ადლონორ.

უდსი დინ ბუჰ თავბადლონორ, უგო!

დუჰ ლითნორ ვაშახე, ტყუჰსინე ვემწიფე კნათეე მახკახ დადონო'ერ ო დეე, ჰათეე ქორთმი ხუ დეკდითნორ აფსტარნმაქ. ვე' ო დეე' ო კუთ რაშ ქორ ლაცბინო'ერ, ხენეხ ჭჷალოშ დაჰან ბინკნორ. ლურდე' მაქ ლაქვადლონო'ერ, შადრხუნ ვახნორ.

შილდეხრ ფსარლოუნინ დუყრეხრ ვაშე' რად ლეეგდორ ლემურმაქ ვახრე', მან ლე ო ვუს ცო ლოყდინორ, უგო, მჷუდგნორ დადე' ჰდეგო!

– უხ ხილო'გერ, ო შტიყ კაწხურ ვაშას დინორ ყარულედ ვახარ.

მათხ ადრთვადირ ხალოჟ ხუ ბუწინორ ლეეგბორ, მაცნე იტქემდოთლო' დეე გუდადლონორ, რანშმაქ ხაყენო.

მოჰეე, ლემურთეხ სო დეყენო ო დეეე, აჰ ეცინო, ვალო'ვადლონო'ერ ვემწიფე' კნათ, ტოტი ჰარხდოშ ჰალ იცნო'ერ, კოჭიგომცო' აფტარლო ხუ დუყდინორ.

ვე' დეეეს ლასტვასტვინო'ერ ე კნათ, გაგუდგომცინან ვუყვინორ ხუ აფსტარლო.

დოკ ლაქდალინო კნათ ვალო'ვადლონო'ერ, საკრეგომცინან ცუდ დუყნორ ხუ ო დეე! თა' მან ქორთმი დეკდითნორ ხუ. სა ხილო'უმ შადრხუნ ვახნორ ო დეე რაშეე.

ვალდეხრ ბუდსუ, მაცნე შარო' რად ოთო'ცო, ლემურთეხ ცჷაიტიემდოთლო' დეეან ცუდ გუდადლონორ, უგო! ო ვუნან ოჰაყ დე ოთდინორ ვემწიფე კაწკურხე კნათეე.

– ე ლურდე' ო დეე რაშეე შადრხუნ ვახნორ.

იშტი ქორბინორ ო კნათეე ე ვო სანაქებოჭ რაშ.

ე რაში ვეხრ ფალოლო გამოგდომალა ვემწიფე კნათენ, მაცნე შარნენდო მხეთუნახავ დოყდარ ლოყოდო. თხა მან ე ფალო ბეწ ვად დაკო ბითა...

– განა, კაწრ, იტ უხ გელ დეწ ვად აღა?

– ჰარე ვარასრ,
ჰარლე ვალოს,
დერო გარშანე,
ჰადრ ჰო დაჰოს.

მამის საფლავთან

მთხრობელი: იგოვე

ყოფილა, მართლა ყოფილა,
მთას ერთი მელა ყოფილა.

ყოფილიყო ერთი ხელმწიფე. მას ჰყოლოდა სამი ვაჟი.

როცა სიკვდილის დრო მოახლოებოდა, ხომ, სამივესთვის დაეძახნა და ეთქვა:

– ჩემო შვილებო, თქვენც ხელდავთ, რო მივდივარ და... ერთ რამესა მგთხოვთ ძან: გეაჯებით, დამარხვის მერე ყველამ თითო ღამე გამითენეთ რა საფლავთანა, მიყარაულეთო!..

– მა რა, მამი, მა რა! – ეთქვათ ბიჭებს, სამივეს.

მალევე მომკვდარიყო ის ხელმწიფე და მთელი ამბით დაეკრძალათ ბიჭებს, მოთქმა-გოდებით.

როგორც კი საღამოს ბინდი მოახლოებულიყო, უმცროს ძმას უფროსი ძმისთვის შეეხსენებინა:

– შენი ჯერია აკი საფლავზე წასვლისა, არ მიდიხარო?..

– მაიცა, კაცოოო, გამანებე რა თავი, – ეთქვა მას. – გდომნია, ადე და უყარაულე თავი მამასაო! – ეთქვა გაბრაზებით...

– არა გდომნია და მე წავალ, – ეთქვა უმცროსს. – მე გაფუთენებ მამასაო! – ეთქვა!..

და წასულიყო მამის საფლავზე გასათენებლად.

როცა კარგა შებინდებულიყო, ერთი ცხრათავიანი დევი არ მოდენილა, თეთრ რაშზე მჯდარი! თან იმ ხელმწიფეზე ჩხუბობს თურმე:

– შე ეგეთო და იგეთო!.. ცოცხალს ვერა დაგაკელი და ახლა ხო ჩემ ხელში ხარო!..

მერე სცემია და იმისი საფლავის თხრა არ დაუწყია იმ დევეს!

ხელმწიფის ვაჟი წამომხტარა და უყვილია იმ გაგიჟებული დევისთვის:

– მამიდ საფლავს ვუფიცავ, თუ მე ეგ გაგაკეთებინო!.. – ეთქვა.

იქ მთელი ომი გამართულა, ბიჭო!

ბევრი უბრძოლიათ ერთმანეთში და, ბოლოს, ხელმწიფის ბიჭს დაუხეთქებია ის დევი და უმაღლ თავები დაუყრევინებია მიწაზე. მერე იმ დევის ის თეთრი რაში დაუჭერია და ხეზე მაგრად მიუბამს. დილით შემხტარა და წასულა თავისას.

მეორე საღამოს შუათანა ძმის რიგი ყოფილა საფლავზე წასვლისა, მაგრამ არც მას უსურვებია, ბიჭო, გაუტეხია მამის ანდერძი!

რალა იქნებოდა, ისევე უძცროს ძმას გადაუწყვეტია ყარაულად წასვლა.

მზე დიდი ხნის ჩასული ყოფილა, როცა ათთავიანი დევი გამოჩენილა, რაშზე შემჯდარი.

როგორც კი საფლავს მიახლოებია ის დევი და გადმომხტარა, სცემია ხელმწიფის ვაჟი, ხელების შემორტყმით აუწვევია და კოჭებამდე მიწაში ჩაურჭვამს.

მერე დევს გაუქნევ-გამოუქნევია ეს ბიჭი და მუხლებამდე ჩაურჭვამს მიწაში.

გაბრაზებული ბიჭი სცემია და კისრამდე არ ჩაურჭვამს ის დევი! თან კიდევ თავები დაუყრევინებია. და გათენებისას სახლში წასულა იმ დევის რაშით.

მესამე ღამეს, როცა თავისი ჯერი დადგა, საფლავთან თერთმეტთავიანი დევი არ გამოჩენილა, კაცო! ისიც ისეთსავე დღეში ჩაუგდია ხელმწიფის უძცროს ვაჟს.

და დილით იმ დევის რაშით თავისას წასულა.

ასე ემოვა იმ ბიჭს ეს სამი მართლა სანაქებო რაში.

ეს რაშები სხვა ზღაპარში გამოადგება ხელმწიფის ვაჟს, როცა

თავისთვის მზეთუნახავის მოყვანას მოისურვებს. დღეს კი ეს
ზღაპარი უნდა დავისხომოთ (მე და შენ)...

– აბა, პატარავ, გამახსენე, არ მახსოვს, რა უნდა ვთქვათ ახლა?

– წისქვილს ვიყავ,
შინ წამოველ,
ქატო – ღორსა,
ფქვილს – მოგართმევ.

At Father's Tomb

Narrator: **the same**

There lived one king and he had three sons.

When he was dying he called all his sons and told them:

– My sons, You see I am dying and... I ask you one thing: after my funeral I beg each of you to spend night one after another at my tomb and guard me!

Of course we will daddy! of course we will! – replied the boys.

Very soon the king died and his sons buried him with respect, crying and grievous.

As soon as it got dark young brother remind older one:

– it's your turn to go to the tomb, isn't it? Aren't you going?

– stay away from me, – if you want go and guard your dad yourself! Said he angrily..

– If you don't want I will go,-said the younger brother-I will stay awake at my father's tomb and guard him! He said and went to his father's tomb to stay up at night.

When it got very dark, one three headed giant appeared riding white horse! He was quarrelling about the diseased king:

– you man! I couldn't hurt you anything when you were alive and now you are in my hands!..

Then this giant came to the tomb and began to dig it!

The king's son stood up and shouted to the angry giant:

– I swear my dad's tomb to let you do this!

And a big fight began !

Finally, after hard fight, king's son defeated the giant and cut off its heads. Then he caught that giant's white horse and tied up to the tree. In the morning he rode the white horse to his home.

The second night It was his sibling's turn to go to the tomb but he didn't desire and thus broke his dad's will.

So, again young brother decided to guard his father's tomb .

It was already quite dark when ten headed giant appeared riding the horse.

As soon as the giant approached the grave and came down from the horse, the king's son attacked him bravely and put deep in the land up to the ankles.

Then the giant fought the boy and put him in the land up to the knees.

The angry boy attacked the giant bravely again and put the giant in the land up to the neck! He also cut down his heads and went home riding the giant's horse in the sunrise.

The third night when it was the young boy's turn, eleven headed giant appeared at the tomb! The king's young son still fought the giant strongly and defeated.

And the next morning he went home by the giant's horse.

Thus, the boy gained three wonderful horses.

The boy will use these horses in another tale when he desires to get the princess for him, but today, we have to memorize this tale (you and me)...

– so, my little baby, remind me what do we have to say now?

ვო მზეთუნახავ

ბეფცუენი: ოქც

დარალო, დარალო, დარალო,
ლამეუ ცჰა ცოკალ დარალო.

ვანორ ცჰა ემწიფე კნათ, კაწკუხუჟ ნ ვაშლო, ჰამახეჟ
თელინი.

დუდ ლევედორალო ონგო, დევიგო დახინო, ვო რაშ.

ლარაჟ თჰეჟ თათა დამტნორ, მე ცჰადნ ლანიჩო, მოსიჩო
ქედურმაქ ცჰა ვორ ღებლბანოჟ, ო ვორენმაქ მნ ვო მზეთუნახავ
ღედამანუენო, ო, მენე ო ქედურმაქ დონეჟ ჰალ ვალუდცო, ცჰა
მზეთუნახავ ონგუჟ ხილმანუენო.

დოჩო ცადეკიკალ კნათ ცო ვისნორალო, მე დოჟ ცო ქორბორალოჟ,
მზეთუნახავ თსტუენო მოცმარეხ ცო დაკლავრალო.

ალდალოჩო დენი ო ქედრეგო ეჩხნადრათ დუჟ კნათი
ლაჰბადლნორ ვაშნო, ლაშიშ ბოფხბადლნუდჟ, დოინ ხაბჟნო. ჰამიგჰეჟ
დაკმი დეთლადანორ დედადემანო, ჰამივაც ე დაკვლედოდანორ:
მენუხე ვალო თხოლო, ჰანე თხა ქორთო გუბანოჟ, ბინდარ
ხილუენო?!

ე ჟამნ ოთქ: დალე'ნე ბძანე, ჰამივაც დუდნ გაწუწადიქ.

დუჟ ცალბალო კნათი, დუჟ ბეთბალო, ეგო, მნ ცოჰანნ ცოშ
დალოქ: მენიშ მე ახ ნაცგომცო ბალოქ, მიხუდშნ ვალღეჩო დწყმაქაც
ცო ბალომაკო ო ქედურმაქ ჰალო.

ჟეს ლევეგორ ემწიფე ში კნათნ – ვაჯუნა, დუყრენა. მნ ლე
ონარნადნო ცო ხილნორ ილბალო.

ო დანო, იმედ დავინო ნახ სოდა დეწგერალო დოხსოხანე,
ლარაჟ ცჰა უნახნ მოკდენადამლნორ: ჰამრე, მიხან, ცჰა თაგუენ
კნათ ცუდ გუვადლნორ, ხახეჩო კუიჩო დონნ ხაყენო!

– მქ და, მქ დადნა?! – ნახე, სანამ ო ჩოჩქოლ ლათდანოროცა, ო კნათეე ლასტინო'ერ ო რაშენ მათრაც, ქუდრენმაქა ჰალრ ვალვადნო'ერ ო ნორ წჷვერ, ვაწდინო'ერ ქო ცჷამნ მზეეთუნახეეხ, გავა ხანდინო'ერ, ვახნორ კიდევაც, მიჩრენაჰო ვეცნორიც.

ე ო ვემწოთქ კაწკუეხე კნათ ლევეორ, მენხუდონ ში ვაშო უდს ლევეორ, მს უდშო წჷმდრქო დინორ ო ვუს უნახ, მქ ცოჷანნ ცო ვაბწმადკნორ.

ნახა კრეხ შილდერ დენიჰან ლევეორ დანიშნოდმიენ, ვალდერ დენიჰან, მქ ო ში დისენ მზეეთუნახეე ჰამას დიკრალრ. მს შინ-ვალდერ დენი ო შტიც ვემწოთ კაწკუეხე კნათენ ვახნორ ო მზეეთუნახეე.

ო ვს მზეეთუნახეელო ცჷა შარნენო ჩავარდინორ, ო ში მს შადრ ვაჟარნ ვახინორ ცჷაც:

– ჰანეთადნა!..

ვაჟარე, ნიდაე მქ დაცო მადლობნ დინორ შუდ კაწსურ ვაშენე, ერთეულებქ დიბნ კი ბანდონორ.

ჰარე ვარასრ,
ჰარლე ვალოს,
დერო ვარშანე,
ჰადრ ჰო დაჰოს.

სამი მზეთუნახავი

მთხრობელი: იგივე

ყოფილა, მართლა ყოფილა,
მთას ერთი ძელა ყოფილა.

ყოფილიყო ერთი ხელმწიფის ვაჟი, მთლად უმცროსი სამ ძმაში,
ყველაზე საუკეთესო.

ცხენები ჰყოლოდა იმას, დევეებისთვის წართმეული, სამი რაში.

უცებ სოფელში ხმა გავარდნილა, რომ ერთ მაღალ, ცუდ
კლდეზე ერთი ვაშლის ხე მდგარა და იმ ვაშლზე სამი მზეთუნახავი
მჯდარაო და, ვინც იმ კლდეზე ცხენით ავა, ერთი მზეთუნახავი მისი
იქნებაო.

მთელ ცისქვეშეთში ბიჭი არ დარჩენილა, ცხენი არ ეშოვა და
მზეთუნახავი ცოლის მოყვანაზე არ ეფიქრა.

დათქმულ დღეს იმ კლდესთან უსაშველოდ ბევრი ბიჭი
მოგროვილიყო, კარგად ჩაცმული და ცხენზე ამხედრებული.
ყველას ბაგაბუგით უცემდა თურმე გული, ყველა ამას თქრობდა:
ნეტა, რომელია ჩვენში, ვინც დღეს თავს გამოიჩენს და ბედნიერი
იქნებაო?!

ეს ღროც დადგა: გამოიცა ბრძანება და ყველამ მიუშვა ცხენი.

ბევრს ეცადნენ ვაჟები, ბევრი იფორიაქეს, კაცო, მაგრამ არავის
არათფერი გამოუვიდა: ზოგი თუ ნახევარ გზამდე ავიდა, ზოგმა
მესამემდეგ ვერ მიაღწია იმ კლდეზე.

იქ ყოფილიყო ხელმწიფის ორი ვაჟიც – უფროსი და შუათანა.
მაგრამ არც მათთვის მოსულიყო იღბალი.

ის იყო, იმედგადაწურული ხალხი უნდა დაქსაქსულიყო, რომ
უცებ რაღაცა მომხდარიყო: ჰაერში, სადღაც, ერთი მოხდენილი ვაჟი
არ გამოჩენილიყო, გაჭენებულ თეთრ ცხენზე შემჯდარი!

– ვინაა, ვინააო?! – ხალხმა, და ვიდრე ის ჩოჩქოლი მდგარა, მოუქნევია იმ ვაჟს იმ ცხენისთვის მათრახი, კლდე-კლდე ავარდნილა იმ ვაშლის ხის წვეგრზე, წაუვლია ხელი ერთი მზეთუნახავისთვის, გავაზე შემოუსვამს და წასულა კიდევაც, საიდანაც მოსულიყო.

ეს ის ხელმწიფის უმცროსი ვაჟი ყოფილიყო, რომლის ორი ძმაც იქ ყოფილა, მაგრამ ისე უცებ გაუკეთებია მას რაღაცა, რომ ვერავის ვერ უცენია.

ხალხის კრება მეორე დღესაც ყოფილიყო დანიშნული, მესამე დღესაც, რათა ის ორი დარჩენილი მზეთუნახავი ვინმეს წაეყვანა. მაგრამ მეორე-მესამე დღეს ისევ ხელმწიფის უმცროს ვაჟს შეხვედროდა ის მზეთუნახავები.

იმ სამი მზეთუნახავიდან ერთი თავისთვის შეურჩევია, ის ორი კი თავისი ძმებისთვის შეუხვედრებია თითო:

– აჰაო!..

ძმებს, რა თქმა უნდა, დიდი მადლობა გადაუხდიათ თავიანთი უმცროსი ძმისთვის და ერთგულების ფიციც კი მიუციათ.

წისქვილს ვიყავ,
შინ წამოველ,
ქატო – ღორსა,
ფქვილს – მოგართმევ.

Three Princesses

Narrator: **the same**

There was one boy, he was son of the king, youngest of all three brothers, he was the best one.

He had three horses which he took away from giants.

Suddenly there was news in the village that in one tall and bad cliff there was an apple tree and on that tree there sat three princesses and in case someone could go up on that cliff by the horse one princess will become his own.

All the boys in the world found the horses to try their fortunes and get the princess.

The fixed day, lots of boys gathered near the cliff, well dressed on horseback. Everyone was nervous, everyone thought: who is the boy among us who will win today and be happy?!

The time came: after the order was issued everyone started their job.

The boys tried their best to attain the goal but none of them could: some of them passed the half way and some even couldn't reach until one thirds of the cliff.

There were two sons of the king-middle one and the oldest, but they also couldn't go up the cliff.

Disappointed people were going to leave but suddenly one handsome boy appeared riding a nice white horse!

– who is he?! asked the people in turns and in this noise this boy managed to go bravely up the cliff with his horse to the top of the tree, grasped one of the princess, made her sit on the horseback and disappeared.

This boy was that king's young son whose two brothers were in

that place but he was so fast that no one could notice him.

People kept meetings for the next three days for getting the princesses, but on the second and third days the king's young son still managed to gain those two princess.

One from these three princesses became his wife and he brought those two princess to his two brothers.

– well!

Of course the brothers thanked to their younger brother and made an oath of devotion.

ოქროს მოხკ

ბეფცუენი: ოუც

დარალო, დარალო, დარალო,
ლამეუ ცჳა ცოკალ დარალო.

ოოოსი, მიჩნხ, ცჳადან თჳეჳ, ვანრალო ცჳა ლემატენო გლეხ.
ო გლეხეო ცჳანახცჳა მოჳ ლეგეოროლოჲ, ოჳნ მარწო. ჰაჳჲ,
ქეჳალადანოო უდჳტ შუენიი.

წყე, ცჳადან შარე, ო გლეხეჲ ახრალო, იტ ნიყ ლეგეოროლო
ბაჳინოჲ, ცჳაიტლდე ბეწრალო ბოლბან, მნ სახნის სტენახნოხ
უდღდისნო'ერალო, გუთნეჲ ხანხ გამდინოროლო.

გლეხეჲ გუთნეგო ჩუ ოთხოლო დითნო'ერ, ბა, უხე დალეუენო,
მაჳ ვახნო, უხ ხილბადინოო, უგო: ახიო, ლარჳიო ნადარე ოქროს ად
ცუდ ლეფხბანოო, მოხკ!

ლეუჳრეჲ ცო თიშნოო ბარკანხ, მნ, მაცნე ჩოგ კალთაჳეუდუ დაჳ
წამჳამბინოო ო მოხკ, ბა, ბაყეჳ ოქრო ცუდ ლეგეოროლო, კნათი!
ღოსხეთრეხ დაჳაჳჳ ეშარლაგოლო.

გლეხეჲ ახრენ მაყო ბადლო'ერ, ჩუ ვადნოო ქასტლაშ შადრჩუ.
დად ვადგე, გაკუობადდლოიო მაჳოჲ ხადტნოო:

– დადო, უჲ ისე ვაჳო?.. ლარადჳ ცერ ვადლო'რა ახრეხადნო?!

– უხ ლეგეოჳ, სე მოჳ?!. – ადლოოო დადას. – თნა ოშტო'ე ბედ
გეთო სო ქუდრთმაჳ, მე ახარნ დაჳ დიცდითე სოგოჲ, საი ქოოთო!..
– ადლოოო.

– ბა, უხ და, აჳსტარლო ხანხ ხუმი ცო ხეთოო ჰონადლოო,
მაჳოჲ, დელანდოლოჲ.

– ჰაჳლეჳ, განა!.. – ადლოოო დადას. – ე ხადხნეხ ცუდ
თელოილოო?.. – თან მნ ო ოქრო ქოოე დერწჳარწდინოო.

– ლაჲ!.. იიის ხუმი ოქროს მოხკ ბა! – ადლოოო გაკუობადდლოიო

მაჭოვ.

– ჰაჲ, სქ მოჰ, ოქრო მონკ ბა, ოქრო!

– ჰაჲ, ოქრო, ოქრო დეჲ ვად და ოქრო?!. სტორო მოჲმარბადდეჲ ვად ე ოქრო?..

– მოჰთუ ოქრო დეჲ ვად და! ვად გემჲოფენ ჰოქს, ეო დლიურ აფსტრინნ დენოოოს.

– ოქრო ლეგდოჰ, დადრ! გემჲოფენი დეჲეჰ დალაჲ?!. ხაჲსლ ჰოქ, ო ეჲგენიგჰამოდაგებალა ჰოხ, ჰახეჲს მქ ოქრო გოქრინ დაკლეგადმიერ ჰოგერქ..

მაჭოვ დუჲ დიქ დადეგრ:

– მაჲდოლოქ, დადრ, მა ლოლოქ გემჲოფენ ის მონკადნრ!

მან დადას გერ ცადან გუჲსნორ, ქოროტო კიკალან დუჲგოქ:

– იმტოქ ძვირფას ოქრო მუჲფენაჲ კუთნბალაჲ, ოქრონაჲ დეჲეს დაჰანადნრ!

ჰალ იცნო'ერ გლეხეჲ ო ოქრო მონკ, ვახნორ გემჲოფეც. ქუდ ბანკოჲ სალამ ბადონო'ერ, იმტან ადონორ:

– სქ ვაგოჲჲ ნლე!.. ე ძვირფას ოქრონაჲ კუთნბალაჲ, ჰონაჲ დეჲსნას სახუქრელადნრ.

– ოქრო და, ოქრო დეჲენაჲ სო?

– ოქრო მონკ, ჰოხ ლავალოსრ!

– ოქრო მონკაჲ?!. – გაკუჲრბადადონორ მუჲფენ. – ჰა გოქრინ მიგ დინაჲჲ?!

– მახელო მონკ ბედქ ცომ ხეთორ სო, ჰოხ ლავალოსრ!

– ოქრო დეჲ ლეგდო, ჰო ჰგბაჲ, ჰო! მიჰჰქ ე ხეთოც ჰო, ოქრო გოქრინ ხეთერ ჰო! ვოქსინ ოქრო, ოჰან სო გეთებ სო, ცოჰქ ის აფუჲლოკაჲ მოტ გერეჲ ათოს ჰენადონორ!

გლეხ მჰარლ მოჲ დალონბადვადონორ. ჰათეჲ დაკდეჲნო'ერ შადრ მაჰ ლეგარ, შარმშარნ იმტან ადონორ:

– ქაქ და სო, ქაქ! ოქრო სქ მაჭოგოც ცო დუჲგენას ლარკადნრ?!.

ჯემწიფენ ხაღწნო'ერ ე დაშნი, ხატვაღწნორ:

– უხ ალორ ჰოგო ჰე მაჰოგანო?

– ჯემწიფენ ცომც დაძრა ის ოქრო, ცოჰეკაც ოჯუს ოქრო გორხა'ე დაკლეგადმო ჰოგრენანო, ალორ სოგუღწნორ, – გლეხეე.

– ჰე მაჰონ ჰათხრეჰათხ უქდაგ ხეეე, მე ას გორხა'ე მოკითხოდგორას?

– ეჰ, ე სოგო ცო ხილე, ცოჰეკე, ჰანგჰე თარმარლე მოც გო დალეუდცო გუგრე, ოჯუენ ჰათხრეჰათხ ხეეე, მენხურ საქმოგ მოლე ნაყოფ გუმაჯუღწნორ, – გლეხეე.

– რაკი ის ჰე მოჰ იმტრე გოლო დალეუდცო, ვოცინ, იცაც ესეე ჰაჰეებ სონანო! – ბძანბადინო მეთეს!

გუღტვანო ო გლეხ მაღრხეე, თან ბაქალაგანო შაროშარო:

– ჰო ოჯრათ ბისენო სე ქორო!.. სტენ ოღვინაჰ სო ხათბაღეხ?!.

ე ოქრო მოკ ბაგბინას–ბაგბინას, მაქ ოქრო გორხ ვალუდ იცნასე, ე სე მაჰე ყილო მოც სტენ იორასანო!..

ე ხე ვახერ გლეხეე სულთქმ მაჯოშ ადწნორ შად მაჰოგო:

– დეე უმოც თეცოს, სე მოჰ!.. – ადწნორ, აფუღრქებადვალწოგ.

– მოჰ ჰათეე აცხადბადლო სო ჰე დაშნი!.. მოჰეე დაჰ ვაბტბინას ჯემწიფენ ო ოქრო მოხე, დოწი: ოქრო გორხ მიხე დინაჰანო?!. ვოცინ, ოჰნ დაც სო, ცოჰე აფუშ ალორეხ ის მოტ ჯერეე ათოს ჰენალო!..

– ეე სულთქმაც მაჯნოგო, ლატდინო დადას: – საწ დარდ მოჰეედა ჰალო თეგინბარას, მან ჰე დარდ მე მაქ ლატე სო გინო: ო ჰე გოლო მოჰ იცაც ესეე ჰაჰეებ სონალო!.. დაღნ ბედე ხეელოკი, უხ დალოდო დაეო!..

– მა გილოწი, დადო!.. ჯემწისე ოჯუნანო ეებლაღლოსო, მე სე გო დაეღლო... ლოეს, ჰახეეე მე გამარჯვბადინასანო!.. – დამუღმინბადვინო მაჰოგ შარო დად.

ჰალო ჯემადწნო'ერ, დაწნო ჯემწიფენ. ქოროთ თუღწნო'ერ, ადწნორ:

– უხ ბძანბადოჰ სოგორ, ვა გოჭუ ნლაღონორ?..

– განა', ბაყეც გოლოძ მაჰეჰორ, ოც გუდაღორ: ნა უდშტ მოლ სოცტ, მელე მარწინორ ცო ხილოლოჰორ, ლე მოფხმაღონორ, ლე ქუდათად ცო მაღლოჰე, ლე უდშტორ, მოჰე დანიც ლელიცრ... ე ჰაღორ თაგდოჰე, ჰე დაღენ ო ოქროძ მოხკ დაჰ ლოსე, ჰო მან ფსტუნად მოცმოს... ცოჰ მან ის მოტ ძირეღდაჰჰე თიგოს ჰენაღონორ!..

შიღღეჩორ დენი გლეხეძ მოჰ, დაჰ მაფხმაღინორ, ბადეხ ჰარჩმაღონორ'ერ, ო ბად ვიგენ ტყუმაჰ მაქ დუდწონორ'ერ, უდშტან გუდაღონორ ნემწიფენ.

ბა, გაკუღორბადგაღონორ'ერ ო ნემწიფე, უგორ, მოჰე დარიც ალოდაღინორ, ო ოქროძ მოხკ გლეხენ ბერწბინორ ბუხე, ო მოჰ მან ფსტუნად მიკნორ.

გონგოთე დანორ შიკეც თხალომცტ. შარნ დაღენორ სიფსრეგეც ლაჰმრე ვაღჩონე, მო კითხოღინორ კიღევაც წმობრაკღარ წმობრკეს.

ჰარე ვარასორ,
ჰარლოქ ვაღოს,
ღერორ ნარშანე,
ჰადრ ჰო დაჰოს.

ოქროს ფილი მთხრობელი: იგივე

ყოფილა, მართლა ყოფილა,
მთას ერთი ძელა ყოფილა.

იიქ, სადღაც, ერთ სოფელში, უცხოვრია ერთ საწყალზე
საწყალ გლეხს. იმ გლეხს ერთადერთი გოგო ჰყოლოდა და ისიც
უქმრო. ჰოდა, ცოდვილაობდნენ ისე თავისთვით.

ერთხელ, ერთ წელს, იმ გლეხს უხვია, ათი გავლა ჰქონია
გაკეთებული და მეთერთმეტე უნდა დაეწყო, რომ სახნისი რაღაცას
გამოსდებოდა და გუთანს ხაზი გაეფუჭებინა.

გლეხს გუთანი შეუჩერებია, ვა, ნეტა, ეს რა არისო, ზედ
მისულა და, რა ეხილა, კაცო: მონხულ, შავ ნაღარში ოქროს ის არ
გდებულა, ფილი!

ჯერ თვალებისთვის არ დაუჯერებია, მაგრამ, როცა ჩოხის
კალთით გადაუწმენდია ის ფილი, ვა, მართლა ოქრო არ ყოფილიყო,
ბიჭებო! სინარულით ლამის გაგიყებულა.

გლეხს ხვინისთვის თავი გაუნებებია და ჩქარ-ჩქარა წასულიყო
შინ.

მამის დანახვაზე გაკვირებულ გოგოს უკითხავს:

– მამი, რატო აქა ხარ?.. უკვე მორჩი ხვნასაო?!

– რას ამბობ, ჩემო ქალო?! – ეთქვა მამას. – დღე ისეთი ბედი
დამეცა თავზედა, რო ხვნაც დამავიწყა და ჩემი თავიცა!.. – ეთქვა.

– ვა, რა ხდება, მიწაში ხაზინა ხომ არ გააოგიაო?.. – ეთქვა
გოგოს სიცილით.

– შეხე, აბა!.. – ეთქვა მამას. – განა ეს ხაზინად არა ძჯობსო?.. –
თანაც ის ოქრო ხელში შეეტრიალებინა.

– უმ!.. ეეეგ ხო ოქროდ ფილია! – ეთქვა გაკვირებულ გოგოს.

– ჰო, ჩემო ქალო, ოქროდ ფილია, ოქროსი!

– ჰოდა, რა უნა ვქნათ ახლა?!. რაში უნდა მოვიხმაროთ ეს ოქრო?..

– როგო თუ რა უნა ვქნათ! ჩვენს ხელმწიფეს წავუღებ და სამ დღიურ მიწასა ვთხოოოო.

– რასა მბრძანებ, მამი! ხელმწიფედ უნა მიდცე?!. იცოდე, ის აქეთ გამოგედავება, იქნება ოქროდ სანაყიც მოიკითხომ შენგანა...

გოგო ბეფრი ეჩიხინა მამას:

– ნუ, მამი, ნუ მიდცემ ხელმწიფედ ე მაგ ფილსაო!

მაგრამ მამას ცაში ქვა აესროლნა და ქვეშ თავი დაეჭირა:

– ამნარხი ძვირფასი რამე სწორედ მეფეს ეკუთვნის და სწორედ მას უნა წავუღოო!

აელო გლეხს ის ოქროს ფილი და წასულიყო ხელმწიფესთან. ქუდმონდით მისალმებოდა და ეთქვა:

– ჩემო დიდო ბატონო!.. ეს ძვირფასი რამე სწორედ შენ გეკუთვნის და სწორედ შენ მოგართვი საჩუქრადაო.

– რა არის, რა მამიტანე?

– ოქროდ ფილი, შენ შემოგეველო!

– ოქროდ ფილიო?!. – გაჰკვირებია მეფეს. – მაგ სანაყი რაღა უყავი?!.

– მიწაში ფილიდ მეტი არა მინახია რა, შენი ჭირიმე!

– რაებს როშამ, შე ცეტრეტო, შენა! საცა ეს გიპოვია, იქ სანაყსაც იპოვიდი! გაცი ახლავე, ისიც მომბარე, თორე მაგ მატყუარა ენას ქვით დაგინაყამო!

გლეხი მაგრად დადონებულიყო. უძალვე გახსენებოდა თავისი გოგოს ჩიხინი და ასე ეთქვა თავისთვის:

– ახია ჩემზე, ახი! რატო ჩემ გოგომ არ დაეუჯერეო?!.

ხელმწიფეს გაეგონა ეს სიტყვები და შეჰკითხებოდა:

– რა ვითხრა შენმა გოგომაო?

– არამც და არამც ხელმწიფედ არ წაუღო ეს ოქრო, თორემ ის ოქროს სანაყსაც მოგთხოვსო, ასე მითხრო, – ეთქვა გლესს.

– შენმა გოგომ წინდაწინ რალატომ იცოდა, თუ მე სანაყსაც მოვიკითხავდიო?

– ეჰ, ეს მე არ აღმომახნდა, თორემ ვისაც მცირეოდენი მანც ჭკვა უდევს გოგრაშია, იმან წინდაწინ იცის, რომელი საქმე როგორ ნაყოფს გამაიდებსო, – ეთქვა გლესს.

– რაკი ე შენი გოგო ასეთი ჭკვიანი ყოფილა, წადი და ახლავე აქ გამამიგზავნეო! – ებრძანებინა მეფეს.

მიდენილა ის გლეხი შინ და თან ბუზღუნებს თურმე თავისთვის:

– შე ოხერო ჩემო თავო!.. რაზე გადამკიდე ხათაბალად?! ე ოქროდ ფილი დაგუარგე, დაგუარგევი, ზედ ოქროდ სანაყიც ვალად დავიდევი და ემ ჩემი გოგომ ცოდოში მანც რალასა ვდგებოდიო?!

და შინ მისულ გლესს ეთქვა თავისი გოგოსთვის, ამოოხვრით:

– ვად ჩემს თავსა, ჩემო ქალო!.. – ეთქვა, აფორიაქებულს. – რა მალევე ამიცხადდა შენი სიტყვები!.. როგორც კი მივაწოდე ხელმწიფეს ი ოქროდ ფილი, დააყოლა: ოქროდ სანაყი რალა უყავო?! წადი, ისიც მომიტანე, თორემ ტყუილის თქმითვეინ მაგენას ქვით დაგინაყადო!.. – მერე ამოეოხრა და დაემატებინა მამას: – საკუთარ დარდს როგორმე ავიტანდი-ყე, მაგრამა შენი დარდიც რო დემეტაო: ი შენი ჭკვიანი გოგო აქ გამამიგზავნეო!.. ღმერთის მეტმა იცის კი ვინმემა, რა ფიქრი უდევს, ნეტავი, გულშია!..

– ნუ გეშინია, მამი!.. ხელმწიფე იმიდთვის მიბარებს, ალბათ, რომ ჩემი ჭკვა შეამოწმოდ... მივალ და ეგება გავიმარჯვო!.. – დაეშოშინებინა გოგოს თავისი მამა.

მომზადებულყო და წასულიყო ხელმწიფესთან. თავი დაეკრა და ეთქვა:

– რას მიბძანებ, დიდო ბატონოო?!.. – ეთქვა.

– აბა, თუ მართლა ჭკვიანი ხარ, ახლა გამოჩნდება: ხვალ ისე

მოდი ჩემთანა, რომა არც შიშველი იყო, არც ჩაცმული, არც ფეხით მოხვიდე, არცა ისე, როგორც ყველა დადის... თუ ამას გააკეთებ, მამაშენს იმ ოქროდ ფილს მივცემ, შენ კი ცოლად მოგიყვან... არადა მაგ ენად შიგ ძირში წაგაჭრიო!.. – ეთქვა.

მეორე დღეს გლეხის გოგო ბადეში გახვეულიყო, გახდილი, ის ბადე ვირისთვის მიეზა უკან და ისე გამოჩენილიყო ხელმწიფესთან.

ვა, გაჰკვირვებოდა იმ ხელმწიფეს, ბიჭო, და, როგორც იყო დათქმული, ის ოქროს ფილი გლეხისთვის მიებრუნებინა, ის გოგო კი ცოლად მიეყვანა.

არა უშავთ რა ყოფილან ორივენი დღემდე. თავად ენახა გუშინწინებშილა მთიდან მომავალ წოწოლიანთ წოწოლას და მოუკითხავს კიდევაც.

წისქვილს ვიყავ,
შინ წამოველ,
ქატო – ღორსა,
ფქვილს – მოგართმევ.

Gold Wooden Mortar

Narrator: **the same**

In one village there lived a poor peasant who had one single girl and they lived very poorly.

Once upon a time, this peasant was ploughing and he had already done ten lines and when he was to start eleventh his ploughing machine tied to something and ploughing tractor spoiled the line.

The peasant stopped ploughing tractor and went to see what made it stopped and he saw in ploughed black land gold wooden mortar!

He didn't believe in his eyes at first but when he cleaned that mortar with his suit he was sure that it was gold mortar! He nearly went mad with joy.

Peasant stopped ploughing and quickly went home.

When his girl saw his father she exclaimed:

– Daddy why are you here?... have you already finished ploughing?!

– what are you talking about my girl?! – today I have found such a fortune that I have not only forgotten ploughing but myself as well!
– replied father.

What's the matter? Have you found treasure in the land? Said the girl laughing.

– Look at this! Isn't it better than treasure? – said daddy and moved gold n his hands.

– oh! that's gold mortar! Said the girl in astonishment.

– Yes, my girl, that's gold mortar, gold one!

– well, what are we going to do now? How are we going to use this gold?

– what are you saying my girl! I will take it to our king and I will ask him three daily lands.

– what are you talking about daddy! Are you going to give it to the king? Remember that he will start an argument with you, maybe he will even ask you golden pounder..

The girl wanted to convince her father:

– don't give this mortar to the king!

But the father didn't listen:

Such a valuable thing belongs to the king only and I have to give it to him!

The man took this gold mortar and went to the king bowed and said:

– My great ruler! This precious thing belongs to you and I have brought it to you as a present.

– what's that? what have you brought?

– Golden mortar my king!

Golden mortar?!. The king was surprised. – and where did you take the pounder?

I haven't seen anything else in the ground your majesty!

– what are you saying you stupid man! wherever you found the mortar where you would have found pounder! Get out now and bring me that pounder or I will pound your liar tongue with a stone!

The peasant went very sad but soon he remembered his daughter's words and said:

I deserve that, why didn't I believe to my daughter?!.

The king heard this words and asked the peasant:

– what did your daughter tell to you?!.

Never take this mortar to the king or he will ask you a pounder, replied the peasant.

– How did your daughter know that I would ask you a pounder?

– well, I have not got any mind in my head but whoever has got it s/he knows what will happen in the future-said the peasant.

– As your daughter is so clever, go and send her here! Ordered the king.

The peasant was going home mumbling:

Silly myself! why haven't I turned up in such a trouble. I have lost this golden mortar and I have found pounder as a debt and what trouble

have I done to my daughter. When the peasant came home he told to his daughter moaning:

How stupid I am my daughter-your words came true so fast!.. As soon as I gave gold mortar to the king he immediately said: where is the golden pounder?!. Go and bring me that pounder or I will pound your tongue with a stone for cheating! – Than the man moaned and added: – I would manage to stand my sorrow somehow but your sorrow is added to me: the king told me-send your clever daughter to me!.. who knows what is he going to do!

Don't be afraid daddy!.. It's possible that the king is going to examine my thinking..i will go and I may win! The girl calmed his father.

She got ready and went to the king's palace and said:

– What will you order your majesty? She noded and asked.

If you are truly clever I will check it now: tomorrow, you should come in my palace in such a way that you mustn't be dressed up and you mustn't be naked – bare; You shouldn't come on foot and not in such a way as all the other people use to go. If you do this, I will give golden mortar back to your father and marry you... if you won't manage it I will cut off your tongue-said the king.

The next day the peasant's daughter appeared in the palace, wrapped up in the net, necked, tied up this net to the donkey.

Oh my God. The King was surprised and as he promised he gave mortar back to the peasant and married that girl.

They live happily after that. The day before Tsotsola (from Tsotsola family) coming down from the mountain saw and greeted them both.

დაკნ დეწინი

ბეფცუდნი: ოუც

დარალო, დარალო, დარალო,
ლამიუ ცჰა ცოკალ დარალო.

წყე, ცჰადნ შარე, მემცხორიგ ჟე-ჟაბრ დიკრალრ ლაჟმიჟ.
ქალიქცერე, მიჩნხ, ბენკბადლნო'ერ ბშარკ, დოა ბარგ აპრ დშოთინრ,
უმს რჟ ბშიცნორ დანხვაყ.

უჯე ბუმსე ცჰადნ მემცხორენ ვადლეე ბაყრ დინო'ერ,
შილდენიგ მნ დაჰ დიჰნო'ერ, შადრ ფსტარან ქოკენს დიხკნორ.

სა ხილჩე ბაყრ დადას ბაყრ მოკითხოდიე, ფსტადრ დადენ
ვანენე, ალო:

– დალეეე, ჰე ვაცისრ!.. ე ბაყუმნ ჰოცე უხ დეწი, ევრ?!.. ე ხუმ
თხაბუსე სე ხელიჩრ ვადლეე და დიენოლო.

– უხ ლევდოჰ, ევრ?! – თიბრ, კნათი, ოჯუს. – ე ბაყრ ჰე
ვადლენაკ ცო და, სე ფსტარე და!.. – თიბრ.

ანკინე ვაშნ ე მემცხორი, მაცნე ვაშნ ცრმ ხაწოდმაკე, კეთენე,
კემწიფენს ბანე ქატ.

ოჯუს ალოინრ:

– რაკი სა ხილუმ ფსტარეც დანოლიც, უდშე იხრ, მე ბაყრ
დონვაკ ცოე, ფსტარავ დიენოლოინრ.

დონე დად ჭოჭყატენრ ვისნორ: უხჰ ლაჰე უბედურ
ფსტარანადნრ!.. აფეადლნრ, მოტ თასბადლნრ, ვაბორტეზადეადლნრ
ვადვანრ სასახლერე, ბატრი კენეტადდომე, ბშარკადდა ნატყადრ
აკომო.

ო კემწიფეგო გლენს დოჰ ლევდორ ფსტუნადე, მოჰეკ ო დონე
დად სასახლერე ნშადე ვადლნორ, ო ფსტუნრ ცუე ბშარმანნორ
უმსჰეე! ო დაკლერნ ვანენრ ვადეჩე, ხატადლნორ ო ფსტუნრ:

– გაშუღონორ, იშტიჟ სტეე დაღონბადეირაჰუღონორ?!.

მემცხორეს ტოჩიტოჩათ ჰალო დიფცხორ უმაჲ.

– მა ვირლუღონორ!.. – ვემწიფ ფსტუნავ. – ჰე ნიფსხოლ ცო დოფუღონორ; ხოლოთ უნე ალუდცას ჰოგო, ო დეწე თაგდანადღონორე, იშტან ვეთეინორ: ვოყინ ოც, ცჰა ბადე ქორდებადღონორ; ვე ეოლნ ესეე, ნაგათნაგათ ვემწიფ სანგო ვოს ჩუ, ვითომ მებადურ ვანოჰო; ვემწიფენ მე ვაგეჰო, ხატლა ჰოხ: უხ თეგდოჰ, აფსტარნმაქ ხაწდალოდაჰ ჰანო ლეცბარადნო?!. აჰ ალო: სე ვაჰოჰ ვემწიფე, ის ცო ხაწდალოდაჰ, ო ხაწდალოდა, მე ფტარავ ბაყო დორალოღონო?!. ვემწიფე დაკვალუ შადო დადლოშე, ბაყო ლუნდ დერწოდო ჰონადღონო...

– ე ვახე ე მემცხორ.

ვახე'ნე მემცხორ, ცჰა თიშბურს ო ბადე ლახ ო მიხან, ვეყე'ნე სასახლეც, მელწახ ჩუ ლაქდე სანგო.

ვაკუდბადლო ვემწიფენ, ხატვალ მეთეეზენ:

– უხ თეგდოჰ, ეგო, აფსტარნმაქ ჰანო ლეცბარ ხაწდალოდადეგნო?!.

– ბა, ეეფუღონორ, – ეგო, მემცხორეს. – უო ბეკხეთდირაჰ სენადღონო?.. ის ცო ხაწდალოდაჰ, ო ხაწდალოდა, მე ფტარავ ბაყო დორალოღონო?!.

ვემწიფენ შარ ო გამო ნიფსხოლ დაკეყნო'ერ, იბტიბარ ცო დოგანადნო ო მემცხორ შარნ ეგეინორ, ალოშ, მე:

– რაკი ვემწიფ ლიფ, ჰა შექლებალადანო ფსტარავ ბაყო დოლოღონო!..

თან მან ცილ ბადენო: ე სტაკ სე ვოლიჩო ფსტუნავ ვუ ვეთეინუნო, ას ის ქუდოთხო ცო მასტეიჰას, ნახლო დაჰაჰ ღათარლასუნო.

– ე ცჰადნ ბუდსე ფსტუნახ ბუჰან უღონო:

– სოჭ ჰოცჷ ჰალ ცო ვანძაკეგე!.. ოლოდ მასტ სოხინე, უნეკ ჰე დაკნ დეწინი დადც ომ ე სე სასახლე, ქო ნაწდებან, შარნან ჰობანბრ!..

– სოცჷ ვანან ცო ლეყეგდანბრ ჰონე, ჰა დანო ცჰა ომ დეხლეს ჰონადლონორ: თხლომცჷ მანწომ დანბც ვადე, ბედან მანწომ დალოულ ვად; წყე ტყოყ ცჰანდ ბაკალ ნალო'ელ ვად, ვაშინ ნიყ დალოცადბოლო ვად!.. – ადლონორ.

– დაქი დადლონორ, ვემწოფეს.

ფსტუნავ მარან ვენელო ბანგან ეგდინორ, შადრო მან წანბ მადლონორე, ოშტიყ შტოლფეს ნედანკრალი, ვემწოფე ხე თუდჰვისხე.

ფსტუმხოვ მოჰედა დონმაქ ხაყვინო'ერ ო შარბ სტაკ, შადრ დანდ წინან ვიკნორ.

შილდეჩრ დენი ვემწოფეს ჰალო ბმარკი ყატდინო, ბა, ჰადჰნო, ევრ, ცჰანდ ქოხე ცუდ ლეფხე, მიხან! დურდურ ბადენორ:

– ბა, ესე მიხუხ ლეფხეს, მიხუხ ვასრ, ჰა ე სე სასახლი' დენბრ?!

– ვანოჰ ვემწოფე!.. – ადლონორ ქედრთეუდჰ ნედადეჩრ შადრ ფსტუნავ, გლენან მანოვ. – ჰო ოც სე დანდ წენი ვაჰრ, ისე თოჰრაჰე, ისჰეყ ჰანამვალბჰუნბრ.

– ესე უხვ დეწერ სონანბრ?! – ვოთვადლონორ ვემწოფე. – ესეე ჰანგ ვოყვირასუნბრ?!

– მოჰ თუ ესე უხ დეწ ჰო, სტაკან!.. – ადლონორ ფსტუნავ. – ფსარე მე ბედ იხორ ვად, აჰ ხემ ნებ ადლონორ სო: უნეკ ჰე დაკნ დეწინი დადც ომ ე სე სასახლე, ქო ნაწდებან, შარნან ჰობანბრ!.. ჰაყე, სო ო ჰე სასახლე ჰო ბედე ცომ დეწერე, თოჰჩოხ ქო ნაწდეინეს ჰოხ, აჰი, შარნან ვოყვინას ჰუნბრ!..

ე ხადწხე ფსტუნბრ გოლევ გალიდავბადვიენბრ ვემწოფე დაჰაჰ ვადშნორ. დაჰ ჰადრჩინო'ერ ო შადრ ფსტუნახ, დინბორ:

– ჯელე, ჰალო თეგელ ვანბრ!..

ჰალ თიგნო'ერ, დონმაქ ხაბეენბრ, შუნან დანბორ შუდ სასახლი.

თხა ტყოც ცაღ დანდანო, მაწრიშ, ჩამლიშ.

სიფსრეგეც დამგნორ ლაჟმრე ვალოჩრ წოპრაკლარ წოპრკენ,
მოკითხოდინორ კადევატ შიკეც.

ჰარე ვარასო,

ჰარლე ვალოს,

დერო ვარშანე,

ჰადრ ჰო დაჰოს.

გულის სასურველი მთხრობელი: იგივე

ყოფილა, მართლა ყოფილა,
მთას ერთი მელა ყოფილა.

ერთხელ, ერთ წელიწადს, მწყემსებს ცხვარ-ძროხა მიუდენიათ მთაში. სადღაც ქალაქთან დაღამებიათ, ცხენებიდან ბარგი გადმოუღიათ და იქ დარჩენილან პირუტყვიანად.

იმ ღამეს ერთი მწყემსისთვის ფაშატს კვიცი გაეჩინა, მეორეს კი მოეპარა და თავისი ხარის ფეხზე მიება.

გათენებულზე კვიცის პატრონმა კვიცი მოიკითხა, ხარის პატრონთან მივიდა და უთხრა:

– ღმერთო, ჩემო, შენი ჭირიმე!.. ამ კვიცს შენთან რა უნდა, კაცო?! ეს ხო წუხელ ჩემი მაკე ფაშატის გაჩენილიაო, – ეთქვა.

– რასს ამბობ, ოჸ?! – ეუბნება, ბიჭებო, ისა. – ე კვიცი შენი ფაშატისა კი არა, ჩემი ხარისააო!.. – ეუბნება.

იდავეს ერთმანეთში ამ მწყემსებმა და, ერთმანეთს რომ ვერა გააგებინეს რა, ადგნენ და ხელმწიფესთან წავიდნენ საჩივლედად.

იმას უთქვამს:

– რაკი თენებისაჲ ხართანა ყოფილა, ისე გამოდის, რომა კვიცი ცხენს კი არა და ხარს გაუჩენიაო, – ეთქვა.

ცხენის პატრონი პირლია დარჩენილიყო: ეს რა დააბრალებს უბედურ ხარსაო!.. ფერწასული, ენაჩავარდნილი, გაბოროტებული მოდენილა სასახლიდან, ტუჩების კენჭით და თვალთაგან ცრემლთა ფრქვევით.

იმ ხელმწიფეს გლეხის გოგო ჰყოლოდა ცოლად და, როგორც კი იმ ცხენის პატრონი სასახლიდან გამოსულა, ის ქალი არ დახვედრია იქვე! ჩათუქრებული რომ უნახავს, შეჰკითხებია ის ქალი:

– ძმაო, ასე ძაან რამ დაგაღონაო?! – ეთქვა.

და მწყემსს ზედმიწევნით მოეყოლებინა ყველაფერი.

– ნუ გეშინიაო!.. – ეთქვა ხელმწიფის ცოლს. – შენი სიძარტლე არ დაიკარგებაო; ოღონდ რასაც გეტყვი, ის უნა გააკეთოო, და ასე დაერიგებინა: წადი ახლა და ერთი ბადე იშოვეო; მერე მოდი აქა და დროდადრო ხელმწიფის ეზოში ისროლე, ვითომ შებადური ყოფილხარ; ხელმწიფე რო გნახამს, შეგეკითხება: რასააძხადი, მიწაზე გაგონილა თევზი და ჭერაო?! შენ ეტყვი: ჩემო დიდო ხელმწიფეო, ეგ თუ არ გაგონილა, ის კი გაგონილა, რომა ხარს კვიცი გეეჩინოსო?! ხელმწიფე მიხვდება თავი იაღლიშსა და კვიცს დაგობრუნებსო... – ეთქვა.

და წავიდა ეს მწყემსი.

წავიდა მწყემსი და ერთი ძველმანი ბადე ნახა სადღაც, მოვიდა სასახლესთან და რამდენჯერმე ისროლა ეზოში.

გაუკვირდა ხელმწიფეს, შეეკითხა მეთევზეს:

– რასააძხადი, კაცო, მიწაზე თევზი და ჭერა გაგონილაო?!.

– ვა, – ეთქვა, ბიჭო, მწყემსს. – რა ძაან გააკვირვე ჩემგანაო?.. ეგ თუ არ გაგონილა, ის კი გაგონილა, რომა ხარს კვიცი გეეჩინოსო?!.

ხელმწიფეს თავისი ძრუდე სიძარტლე გახსენებოდა და, იხტიბარი რომ არ გაეტეხა, ის მწყემსი გაეგლო, თან ეთქვა:

– რაკი ხელმწიფე გეუბნება, მაშ, შეიძლება ხარმა კვიცი გააჩინოსო!..

თან კიდევ ეტყვი შეჰპაროდა: ეს კაცი ჩემი ჭკვიანი ცოლიდ დარიგებული ჩანსო, და მე თუ ეგ თავიდან არ მოვიშორევი, ხალხში მთლად შევრცხვებიო.

და ერთ ღამეს ცოლს წასჩხუბებია:

– მე შენთან ვეღარა ვცხოვრობ!.. ოღონდ დამეხსენ და, რაც კი შენი გულის სასურველი რამაა ამ ჩემს სასახლეში, ძტაცე ხელი და თან წაიღევო!..

– ჩემთან ცხოვრება აღარა გდომნია და მარტო ერთ რამესად გთხოვ რაო: დღემდე ტკბილათ გვიცხოვრია აკი და გაყრითაც ტკბილათ გავიყარნეთ რაო; ერთხელაც ერთად ლუქმა შევჭამოთ და ერთმანეთს გზაც დავულოცოთო!..

– კეთილიო, – ეთქვა ხელმწიფეს.

ცოლს ქმრისთვის ღვინოში ბანგი გაურეგია, თავად კი სუფთა დაუღეგია და, ისევე მაგიდასთან მსხდარან, ხელმწიფეს რომ მისძინებია.

ცოლს როგორმე ცხენზე შეუსვამს ის თავისი ქმარი და თავის მამისეულ სახლში წაუყვანია.

მეორე დღეს ხელმწიფეს თვალები გაუხელია და, ვა, უყურებს, კაცო, და ერთ ქონში არა გდია, სადღაცა! დაუბურტყუნია:

– ვა, აქ სადა ვგდივარ, სადა ვარ, მად, ეს ჩემი სასახლეაო?!

– დიდო ხელმწიფეე!.. – ეთქვა თავთან მჯდომ თავის ცოლს, გლენის გოგოს. – შენ ახლა მამაჩემიდ სახში ბძანდები, აქ გეძინა და აქვე გეგედვიძაო.

– აქ რაღა მინდოდარო?! – აქოთქოთებულა ხელმწიფე. – აქ ვიღამ მამიყვანაო?!

– როგო თუ აქ რა გინდა, კაცო!.. – ეთქვა ცოლს. – გუშინ რო ვიყრებოდით, შენ ხო ნება დამრთე: რაც კი შენი გულის სასურველი რამაა ამ ჩემს სასახლეში, ძტაცე ხელი და თან წაიღევიო!.. ჰოდა, მე იმ შენს სასახლეში შენ მეტი არა მინდოდა რა და მძინარედ გტაცე ხელი და, აი, წამოგიყვანეო!..

ამის გაგონებაზე ცოლის სიტყვიანისგან გაოგნებული ხელმწიფე მთლად დამდნარეყო. გადახვეოდა იმ თავის ცოლს და ეთხოვა:

– გეაჯები, შეგრიგდეთ რაო!..

ამდგარიყვნენ, შემსხდარიყვნენ ცხენებზე და წასულიყვნენ თავიანთ სასახლეში.

დღესაც კიდევ ერთად უცხოვრიათ, ტკბილად, გემრიელად.
გუშინწინდა ენახა მთიდან მომავალ წოწოლიანთ წოწოლას,
მოკეითხა კიდევაც ორივენი.

წისქვილს ვიყავ,
შინ წამოველ,
ქატო – დოღსა,
ფქვილს – მოგართმევ.

Heart Desire

Narrator: **the same**

One year, shepherds drove the cattle to the mountains. It got dark somewhere near the city; they took out their luggage from the horses and stayed in that very place with their cattle.

That night one shepherd's mare horse gave birth to the foal and another shepherd stole this foal and tied it to his ox's foot.

At dawn foal's owner was looking for his foal, went to ox's owner and told:

– Oh my goodness, what is this foal doing with you?!. My mare horse gave birth of it last night.

– What are you talking about? This foal isn't your mare's, it is my ox's foal-he said.

They had an argument with each other and couldn't understand each other, thus, they went to the king to complain.

The king said:

– As at the dawn the foal was with the ox, it means that the foal belongs to the ox and not to the mare horse-said the king.

The horse's owner was amazed: what did they accuse to the poor ox!.. He was coming from the house pale, dumb and wicked, biting his lips and crying.

That king's wife was from peasant's family and as that horse's owner came out from the house that woman was waiting for him there! When she saw him thoughtful she asked :

– brother, why are you so sad?!

And the shepherd told her everything.

– Don't be afraid!.. said the king's wife. – your truth won't be lost; But you should do what I will say: go and find one net, then return here and throw it to the king's yard time to time as you are a fisherman; when the king sees you, he will ask: what are you doing, have you ever heard about catching fish in the land?!. You will say: My great king,

if you haven't heard about it, have you ever heard that an ox has ever given birth to the foal?! The king will realize his mistake and will give your foal back.

And the shepherd left.

He found one old net somewhere, came to the palace and threw the net in the yard several times.

The king was amazed and asked the shepherd: what are you doing, have you ever heard about catching fish in the land?!

– oh, why are you so astonished? if you haven't heard about that, have you ever heard that an ox has ever given birth to the foal?

That king remembered his false truth and not to reveal himself threw that shepherd out and said:

– when the king says it means that it's possible that an ox can give birth to the foal!..

The king was also suspicious that the shepherd was lectured by his wife and thought that he had to throw his wife out not to make him ashamed in the public.

One night he had an argument with his wife:

– I can't live with you anymore!.. Let me leave and take anything what you wish from my palace!

– The wife said-you don't want to live with me anymore, but I beg you one thing: we have lived sweetly up today and let's divorce sweetly. Let's have dinner together once again and bless each other!..

– with pleasure-said the king.

The wife poured potion for the king in the wine whereas she drank pure wine and they were sitting at the table when the king felt asleep.

The wife managed to sit the king on the horseback and brought him in her father's old house.

The next day the king woke up, he is looking around and sees he is in the hut and mumbled:

– where am I? is it my palace?!

– Great king! – said the wife, peasant's daughter-you are now in

my father's house, you slept here and woke up here.

– What am I doing here?! – the king got angry-who brought me here?!

– what are you asking! said wife-yesterday we were divorcing and you told me to grab and take away whatever I desired from your palace! – and I didn't desire anything else except of you, I grabbed you when you were sleeping and brought you here!..

When the king heard this the king was excited with his wife's intelligence, hugged his wife and said –

I beg you to reconcile please!..

They got up, sat on the horses and went home.

They still live happily today. The day before Tsotsola (from Tsotsola family) met them both and gave regards.

მულკუქ ვსქ ბეფცუმნი: ოუც

დარალო, დარალო, დარალო,
ღამიუ ცჳა ცოკალ დარალო.

ლეფეგორალო ბარლ ვაში. ვაშიე ადლონორ:

– ბარლუც ცჳან ოჯხე მაცლომცჳ ბეწეთ ვად ბახან, ბედ მოც
ბადლოეთ ვად, – ადლონორ.

ბედ ბადლონ'ერ, სო–დაჳან ბადხნორ შუ–შიუ ბედი ლახანანდრ.

ვუმტვანრ, ვუმტვანრ ვაჯუხუ ვაშიე, ლარაც ცჳა მეგუთნ
ბარვანენრ ნაცა. ბა, ჳადჳნო, უერ, შადრ ბჳარკან ცო თეშმაკე: შიიტ
ულელ ვარ–კამიი და ჩუ დოჳინოე, ცჳან მეთხ ულლეც ცჳანფენიჳჳ
ებწოდრ ო გუთა, შილდეჩრ მეთხეე შილდეჩფენიჳჳ, გუთა მანათეხან
და. მეწრეე დითრ ნამჳ სანჯრეგ ო თსტარჩანან, კამიინან, ბეჩენ. ო ვად
სტაკონ ბეკხითნო ე ამბუდ, მეგუთნეხ ნატვალინრ, უერ:

– განყოფ!.. ლე ე დანნრ უე წოდბადუდშე, ლე ადშეუდშე უე
წოდბადუდშე?! ე ცჳანფენიჳჳრე დანნრ ჳალორ ხეცლეო, მე
შილდეჩფენიჳჳრედა დაჳ ოწოდლორ გუთანანდრ...

– თხე დადეე იშტ ალო თხოგუდლონორ, – მეგუთნეს.

– ბა, მე და შუე დადადლონორ, უერ?!.

– ბრძე სოლმანელონორ.

ვანნორ ე სტაკ სოლმა ვაგა: ცჳა ხატრას, უეკ დირალო
იშტადნრ?!

ვუმტვანრ, ვუმტვანოე, ლარაც ჳარან დადენორ. ჩუ ვანნო'ერ,
უხეკ დალო, მოჳკ დალუდნრ, ჳადჳნო, უერ, ჳადრ შადრ მათაკ ცოე,
ბირდაბირ ხილორ აუკდანრ. ხადტნორ ჳარხოვეხ:

– ბა, უხ დოჳ, კაცო, ე ჳადრე უე ხიგრ ეეჳითოჳ, უეგუდნრ?!.

– ეეგუდ დადეე გაშართოდმე იშტადლონორ.

– ბა, მქ და ეჯუქ დადადლონორ, უერ!
 – ბრძქ სოლმანეღლონორ.
 ვახნორ ე სტაკ ბრძქ სოლმანეცქ.
 – მარშინვალოჰრ!
 – ჰრ მარშინვალრ!
 – ო გუთა'ნე, ჰარაა'ე ჰენი დეღლონორ?
 – ჰაე, სქ დაღლონორ.
 – უქ უდმტ და ჰოგო გამართოდენუღლონორ?
 – ის აჰ დეწე სოგო აღანეღლონორე, ცო აღმადეჩე ჰრ, აჰრ
 ეოწვოსჰუღლონორ!
 – ცჰა გეხს ლიბ სონეღლონორ.
 ე სოლმნეს ცჰა გეხს ბაღლონორ დაკლაგანანრ.
 ვახქ ე სტაკ, უერ. მან ვუდტოე, ამანდამან ცო ხაწე, ვუხ ცოჰანგრ
 ლივი, სალამაე ცოჰანნ თელრ...
 ლარაე ნაეცერე ცჰან ფეშერეე ჟაბრ ცუდ ბაეობრ! იშტუ
 ვადეჩე, ხატღალი ო ფეშეკარ:
 – მარშინვალოჰრ, ბიძი! უქ იშტუ ვაჰრ, ხუმ ლანიშ ვაჰლორ?
 ვუხ ცო ლაეე ე სტაკ.
 – ბიძი, უქ იშტუ ვაჰლორ, ფეშერეე შაწლოლე?
 თათან ცო მახეკ სტაკონ, უერ!
 ჰაე, ო ფეშეკარ ჰათხ დაჰ ოთენე, ეოწლოლეშ ხატღალი:
 – ბიძი!.. ლახქ სტაკ გუჰრ, ჰახეეც ლატმადეჩე სო; ჰანე', აღალ
 ვადეგრ, უქ ვაჰრ დაღონბადეღლინოლორ?...
 – ჰრ მარშინვალოლორ, სტაკოე ტყუდჰსინე!.. ექ: – სქ კნათ!..
 – აღორ, სულოქმ დანოშ. – იშტრ-იშტრ და სქ საქმელორ; დახ ვასრ
 იშტუნალორ...
 ფეშერეე აღორ:
 – ას თეწდოს ჰოგ, უხ დეწეჰ დან, მან ცომც მიჩმა მადგრა
 სონ თათან!.. გუთნე ამბუდ ო აღანდა, მქ ბედ ბალეჩრ ვაჰრან საქმ, ო

გუთნქსანეც, ჰათხ ცო ღო... ჰარაჲ საქმ ტყოც ო მარ, მე ფსტუდნრ ცო ღალდაჰ, ოჯხქ საქმ ცო ღო ღაწიშ...

ე სტაკ ვახენ'ნე ბრძქ სოღმენეც, უმაჰ ჰაღო აღოწ.

– აღო სოგო, ჰა გეთეიქჰ, ცოჰე ვაღარ ცო თიღო ჰონინაღოწ!

– ღოკ ღეექნრ სოღმენს.

– აღოშ ცო აღომაკ სოწ, მან ვოწლიბან სოხ, ჩანგქდა ვაგითოს ჰოგოღოწ. – სტაკოგ.

სოღმენს ჩუ ღიღქე ბოქითე'ნე, მაქ ხაბქე'ნე, ბახქ.

ო ფეშქრეე შაროწ ყაბო მუხ ენე ოთბინო'ერ, შადრონან ფე ბიენო ღეევეო უდჰქეც ღაქარმაქ.

ო ღიღქეც ცო მოთეშ ცჰადან ათახან ბაღბადღონო.

– ცომც ის დეთ აჰო ეხბირაღშ სოგოჰადღონო, – ოგარგო, – ქომოწ ნსქ ღეღოღეღონო, ფეშქრეე.

ბრძქ სოღმენს ღიღქე ჩუ ოთბინო'ერ, ო ათაგო ღაწიშჰ ჰადჰნო'ერ, აღონო:

– ნიფს ვაჰო, ქომოწ ნს და, ხოღოთ ნიშაყუღონო.

– ნიშაყო ცო და, მუღკუთ და, ო მალროწ წაუქე შადრ ჰაკმაქ ღეეფჩქ, ჰოწ მან ნიშაყო მოთადღონო, – ფეშქრეე.

უდს ოგარნ ციღბი ხიღონო: სო–სო ვასო ნიფსადნო!

ეტუდსინე სანაძღეო ღიღონო.

ო დეთ ღაჰ ბჰინო'ერ, ეგო, ნსქ ჰაღო ღადგნო'ერ, ბაყეც მუღკუთ ცუღ ღეეღოღოღო, ო ბეჩავ!..

– ბრძქ სოკ ცოწ, ე ვანუცადღონო! – სოღმენს.

ჩუ ხაყდინო'ერაღო სოღმენს ო ფეშქარ შარცო ღიღქეც, აჰო დიქნო'ერაღო სასახლი, შადრ ვიზრედან ოთდინოღოღო.

ო სტაკონ მან ოქო–ვერცხლ ჩუქბადინო'ერაღო, შარწან ვასტუმრბადვინოღოღო.

ჰარე ვარასო,
ჰარლე ვალოს,
დერო ვარმანე,
ჰადო ჰო დაჰოს.

კულვარდა ხბო მთხრობელი: იგივე

ყოფილა, მართლა ყოფილა,
მთას ერთი ძელა ყოფილა.

ყოფილან რვანი ძმანი. ერთმანეთისთვის ეთქვათ:

– რვათავემ ერთ ოჯახში როდემდე უნა ვიცხოვროთ, გავეყარნეთ მაინცაო, – ეთქვათ.

გაყრილან და წასულან სხვადასხვა მხარეს თავ-თავისი ბედის საპოვნელად.

მიდის, მიდის თურმე უფროსი ძმა და უცებ ერთი მეგუთნე შეხვედრია გზაში. ვა, უყურებს, კაცო, და საკუთარ თვალებს ვერ უჯერებს: თორმეტი უღელი ხარ-კამეჩია შებმული და ერთი ექვსი უღელი ერთ მხარეს ეწევა იმ გუთანს, მეორე ექვსი მეორე მხარეს, გუთანი კი ადგილზეა. მეხრეები უშენენ სახრეებს იმ ხარებსა და კამეჩებს, ბეჩავენს. იმ ჩვენს კაცს გაჰკვირვებია ეს ამბავი და შეჰკითხებია, კაცო:

– ბიძაშვილო!.. ან ემ საქონელს რატო აწვალვებთ, ან თავად რიფთვინა მწვალობთ?!.. ამ ერთი მხრიდან საქონელი გამოემდით, რო მეორე მხარეს გასწიონ გუთანიო...

– ჩვენმა პატრონმა ეგრე გვითხრაო, – მეგუთნემ.

– ვა, ვინაა თქვენი პატრონიო?! – ეთქვა, ბიჭო.

– სოლომონ ბრძენიო.

წასულიყო ეს კაცი სოლომონის სანახავად: ვკითხო, ერთი, რატო მქნა ივრყო?!.

მიდის, მიდის თურმე და უცებ წისქვილი დაუნახავს. შესულა, რა არის, როგორაა, ნეტაო, და უყურებს, ბიჭო, და ფქვილი თავის ადგილას კი არა და ჰრდაპირ წყალში იბნევა. ეკითხა

მეწისქვილისთვის:

– ვა, რასა მხადხარ, ჯო, ამ ფქვილს რატო წყალს ატან, კაცო?!.

– ამისმა პატრონმა გამართა იგრეო, – ეთქვა.

– ვა, ვინაა ამისი პატრონიო, ბიჭო!

– სოლომონ ბრძენიო, – ეთქვა.

წასულიყო ეს კაცი სოლომონ ბრძენთან.

– გამარჯობა!

– გაგიმარჯვოს!

– ის გუთანი და წისქვილი შენიაო?

– ჰო, ჩემიაო.

– რატო ისე გაქვს გამართულიო?

– ეგ შენ უნა მითხრა და, თუ ვერ მეტყვი, ჩამოგკიდებო!

– ერთი კვირა მამეციო.

და სოლომონს ერთი კვირა მიუცია მოსათუქრებლად.

წავიდა ეს კაცი, ბიჭო. მაგრამ მიდის და ავ-კარგი არ ეყურება, ხმას არავის სცემს, არც კი ესალმება...

უცებ გზის ჰირას ერთი ბალღი ძროხებს არ ამოგებს! ასეთი რომ დაინახა, შეეკითხა ის ბალღი:

– გამარჯობა, ძია! რატო ეგეთი ხარ, ხო კარგადა ხარო?

ხმა არ ამოიღო ამ კაცმა.

– ძია, რატო ეგეთი ხარო? – ბალღმა მეორედ.

ხმას ვერ იღებს კაცი, ბიჭო!

ჰოდა, ის ბალღი წინ გადაუდგა და მესამედ შეეკითხა:

– ძია!.. კაი კაცი ხანხარ, იქნებ გიშველო; მიდი, გვეთხარი რა, რატო ხარ დაღონებულიო?..

– გაგიმარჯვოსო! – კაცმა, ბოლოს. მერე: – ჩემო ბიჭო!.. – უთხრა ამოხზრით. – ასე და ასეა ჩემი საქმეო; იმიტო ვარ ეგეთიო...

ბალღმა უთხრა:

– მე გასწავლი, რა უნდა ჰქნა, მაგრამა ხმა არსად ამიღო ჩემხედლა!.. გუთნიდ ამბავი იმაღ ნიშნავს, რომა გაყრილი ძმების საქმე, ისევე როგორც იმ გუთნისა, წინ ვერ წავა... წისქვილის საქმე კი ის იყო, რომა, თუ ცოლი არ ვარგა, ოჯახის საქმე ვერ წავა კარგადა...

ეს კაცი წავიდა სოლომონ ბრძენთან და ყოველივე მოახსენა.

– მითხარი, ვინ დაგარიგა, თორემა სიკვდილი არ აგცდებო! – გაბრაზებულმა სოლომონმა.

– თქმით ვერ გეტყვი, მაგრამ გამამყევი და შორით გაჩვენებო.

– კაცმა.

სოლომონმა ეტლი შეაბმეგინა, შესხდნენ და წავიდნენ.

იმ ბაღლს თავისი ძროხები მუხის ჩრდილქვეშ დაეყენებინა და თავადაც იქვე ბრძანებულიყო, მხარ–თეძოთი ბალახზე.

ის ეტლი უნებურად ერთ ძროხას დასჯახებოდა.

– აქ ე ძროხა არ დამიბერწოთ, მამალ ხბოს ატარებსო, – ეთქვა ბაღლს იმათთვის.

სოლომონ ბრძენს ეტლი გაეჩერებინებინა, ის ძროხა კარგად დაეთვალიერებინა და ეთქვა:

– მართალი ხარ, მამალი ხბოა, ოღონდ ნიშაო.

– ნიშა კი არაა, კუდვარდაა, იმ კუდის წვერი თავის შუბლზე უდევ, შენ კი ნიშა გგონიაო, – ეთქვა ბაღლს.

იქ იმათ ცილობა მოსვლიათ: არა მე და არა მე ვარ მართალიო!

ბოლოს, სანაძლეო დაედოთ.

ის ძროხა დაეკლათ, ბიჭო, ხბო ამოეყვანათ და მართლა კუდვარდა არ ყოფილიყო, ის ბეჩავი!..

– ბრძენი მე კი არა, ესა ყოფილაო! – ეთქვა სოლომონს.

დაესვა სოლომონს ის ბაღლი თავისთან ეტლში, წაეყვანა სასახლეში და თავის ვეწირად დაეყენებინა.

იმ კაცისთვის კი ოქრო–ვერცხლი ეჩუქებინა და გაესტუმრებინა.

წიქვილს ვიყავ,
შინ წამოველ,
ქატო – დორსა,
ფქვილს – მოგართმევ.

White Tailed Calf

Narrator: **the same**

Once upon a time there lived eight brothers. They told to each other:

How long are we all going to live in one home, let's split.

They split and went into different directions to search their own fate.

The older brother is going and suddenly he met one plough man on the way. He is looking at him and can't believe in his eyes: Twelve yoke buffaloes are in the plough and six ones are pulling the plough in one direction and other six ones are pulling the other direction. But the plough isn't moving. Herdsmen are throwing goads to those poor yokes and buffaloes. Our man is astonished with this case and asked:

Hey, cousin! Why are you suffering this cattle or why are you suffering yourselves? Pass the cattle from one side to pull the plough in another direction...

– our owner told us to do this exactly-replied ploughman.

– who is your owner?

– Solomon the Wise.

This man went to see Solomon to ask why he was doing this job.

When he was on his way he saw one mill. He entered to see how things were going on there and saw that flour was going towards the water. He asked miller:

– Hey, man, what are you doing, why are you throwing the flour into the water?!

– The owner arranged like this-he replied.

– Who is the owner?

Solomon the wise-he said.

This man went to see Solomon the wise.

– Hello!

Hi!

Are those plough and mill yours?

Yes, they are mine.

– Why have you arranged in such a way?

– You have to tell it to me why is it arranged in such a way, otherwise I will hang you!

– Give me one week.

And Solomon gave him a week for thinking.

The man is going and he is so sad that he doesn't talk to anyone and even doesn't say hello to anybody...

One little boy was grazing his cattle on the roadside! When he saw the man so sad he asked:

– Hello man. Why you are so sad, are you ok?

The man didn't reply, he was silent.

The boy asked him for the second time-why are you so sad?

The man couldn't speak!

Thus, the boy stood in front of him and asked him for the third time:

– Hey, uncle. You seem to be a good man, maybe I can help you. Come on, tell me why are you so sad?

– finally the man said hello! My boy-said moaning-and told his entire story.

The child told him:

I will teach you how to behave, but don't tell anyone about me!.. The plough case means that brothers who are divided can't attain anything good... The case of mill tells us that if wife isn't good in the family, the family life can't be fruitful either...

This man went to Solomon the wise and told everything.

– Tell me who told all these or you will die!-said angry Solomon.

– I can't tell you but follow me and I will show from afar-replied the man.

This child had his cattle under a big oak and he was lying down

on the grass calmly.

That carriage hit one cow by accident.

– Don't make my cow become barren; he is pregnant on a male calf-told that child to them.

Solomon the wise had stopped the carriage, checked the cow and said:

– You are right, that's male calf, but it has white blaze on its forehead.

– It doesn't have white blaze on its forehead, it has the white sign on its tail and you think it's white blaze-said the child.

They had argument about who was right.

Finally they made a bet.

They killed the cow and saw that the poor calf had its tail on its forehead!

Solomon said-it's not me who is wise but this child is really wise.

Solomon took this boy to his palace and made him his minister.

And he gave silver and gold to that man and let him leave the palace.

ლორქლო, ჟქმულობ, ზალო :
ლორქნ ღობ, ჟქმულობობ, ზალოღობ :

Legends and Ballades

თიშის ბაცები

მეფუცყუნბი: **ბადრთლას არსქე (78 შარლუქ)**

წოვათე (ვოუბადჰ) ცჰაიტ კნათ ლევეორ ცჰადნ ნან-დადგო, ბანიც ვაშან თელნიში.

ლარას ამბუდ მექნორ კონანდა, ძე:

– ერეკლ-მეფეგო ბუჰ-თური დანრ ასანძეჰანრ!..

უგუეს დენი ცჰაიტას მახაბუბინო'ერ ნან ვანქირ დადას დონმაქ, აჰრ ჰათსბინორ კონან.

ო კაწკუხუ ჯერ თეშკარსანეს ლევეორე, მაცნე დადას დონმაქ მახ ლაქვინორიც, ბაჯეზირ ვაქარგო ლადგნორ:

– ეგუდნ თხილლიბლეთ, ე ცჰაიტლღერონანრ!

ობი ბელანან ბადგნორ:

– დად, ე ჰანკეც ნანეცთ ვითნოჰრათ ვად, კეჰ მეჰოშ მოც ლატენვარიცადნრ?

– იშტ მა ჰეთსუთ ეგუდგო, კნათი, ე ჰჰალთ სტაკ გუ! – აღრ დადას ოვარგო; ექ ო კაწსუხონ ხატვალთ: – ხუმ ტეპას ლათიჰრ დონენ, თადლი, სქე კნათანრ?

ბაჯაუხუ ვაქარ ოშტიც ბელანან ბადგნორ ვარიდგუდრანრ...

ექ ლაქეჰადბალთ ბუჰენ ბოტუხ ვაქრ ბუნომთლქ ბჰე.

მარტ ლათერ ჰარულ ბალენოქ, თუადლ დერწიხრ ლავას დაჯადირ მიჰრიტნივსან ეეთსორ მაშინ ღურდლუხირ მათხმაქ.

ლათერ იშტ ო ყანადღნრ ბჰორწე, დაკლეფრან ბახენრ ჰეჰურ ტყუდჰან ო ნასტაკ ბანბიქირ მემკვიდრეგო.

სანამ კნათი საკერზოხ ღოთლარიც, ჯერ ტყოც დაჰორ ლამნივ ოვარ მანთ ჩამლთ დაშნი:

ლამნანთ კურ ჰალ ეცბალთ,
ქონმანთ ნახ ნჰადუ დალენა,

ჭარკნანს სო საღარ გუბალქ,
მათხოვა ჰჷანი ვასინა,
დეწრენა საღარ ბაბწმაკა!..
ღოსხეთრენ მეთხარ დაღენა¹⁷.

ცინ სანიგო ნან უდთნო'ერ სო, მალმაცადღონო ტოტი
გაუგანსნიბწუხ ჰარჩმიეჩოვ, მალმადღონო ბალი ო მან დაწნახს
მებწორ:

დეწრენა საღარ ბაბწმაკა!..
ღოსხეთრენ მეთხარ დაღენა.

*

დაჯან ბუჰ-თური თინოორ ერეკლ-მეფეს ეჰათე.
ცწრ დაღქ ასანძქ დაჯან ამბუდ!
ღუვჭქ მელქ წიგნ მშობლიურ აფსტარვ.
თივოთქ, ტყუჰსინე, დანიცქ, უმაყ.
იტ ვაშრ ჩუ ვიშენქ, ჩუნ ვისქ ასანძქ ო კაწკუმიჩ ვაშქ,
ცჰაიტღლღენო.
იტეყ ვაშრ!..
შადრვანან ზოგადშ ლეთო, უდშტ მქ ერეკლ-მეფეს ჯიღდო
ბარჩემცო დაფასბადვიქ..

*

ბუჰ ცწრ ბაღენქ, კაწკუხუ ვაშრ ჰალო ვერწო ლაუმიე – ვოუბი.
ფსარლო დაგერ წოვათან თაგუჩრ არმარანს, ო შადრჩუ ვადჩე –
ცად ასარს ლადთდისქრ წენიგო.
დაკლავრა, კონანძდა დოწმალო თადღის ფენდაფექ დოჰქ
სითბუენო: მელჰაჭქეჩო რაკრაკადნო ლავ დოტურ დატინო ფერდოხ.

დონმაქრქე სო ეჯინე ვაძ კნათ, ატინრ ჩუა ოთქ უმსჷეც, ძე-ცოდვილსა: ლე ჩუ გუგალოარქ, ლე დადეგრ ლავარ ცო გაბედოდმაკე ცჷავექ დუხ დეცქნრ ფეშქრენ. ე ყონო კნათ, ჰანე სიფსრანგეც ერეკლ-მეფეც ძეშალო მელოც, ძეც მოტ ბოატინსა ლათერ.

დნდ წენიგრ ჰიჭვისნორ ო დანამრ ბშარკივ ფხევექ ათხსა ნეთხა, მან ლომეგოსა ჰაჭარ დანინ ბუჭლოვ: ლათერ სტეხომ.

მოჭეცდა ნასტაკ ნშანბალი'ნე ო მუხექ ბაწი ნშაყსა, გაწომ ნშაყსა ოთქ, უშტ მქ, საუკუნენ გარგვადონრ დედლო, ჰაჭვავლაინი სტაკ. ჯერ კნათეგრ ჰაჭქე ვაწომ, ექ ოჯუმნ სიფჷ-დიფხაჷ. ე, მაცნე საუბუე ცომენა ვაგძეც მეძლი, ჰაკ დეხკი'ნე, კნათეგოც ცო ჰაჭქეც, უმშტ ალონ ფშელომ:

– ვაჟარ მიჩე ბინაჰქ?!

– ბინაჰ-ბინაჰ-ბინაჰ-ბინაჰქ?! – ლეცემ დიქნორ ვაშიგრ ჰათლომცე ატარდამონრ ოოო ლაქე ლამინ.

თადლი დაჰ დუმარვადონრ ლათერ, ლეხონქ, ბეკხეთერ, მე მოლეცქ, ნიფსა დამინ ცო ლეხმაკეგრ.

– ლამნივ ეფურ ვადგრ ლარკ: ალო უმ! – ქასტვიქ დადას.

თადლის მოჰახიმ ტოტ ბარგუძესა ლანდინო'ერ, უნახა ლეცრალო ალოსა, მან:

– ჰა მიჩ ვაღრაჰქ?! – ადონორ დადას... – ვოცინ!.. – ადონორ. – მიჩჰე ჰქე ვაჟარ ბიფუძეც, უმ ვეწრა ვიმან აჰა'ე!..

– აჰა'ე-აჰა'ე-აჰა'ე-აჰა'ე!.. – ლადფნორ ოშტიც ვაშიგრ ო ლაქე ლამინ.

განაკუ კნათ ეგრედ ვირწნორ. ლათერქ, ო დანა ბარკი ცო ყესტდომაკეგრ ვშაყვალინრ დნდ ბარკანა.

– გაუგებრათი' ადონას უმ? – ვიქნორ დად ტყუაძესლოქ.

ჰათეც ვერწინე თადლი, აატინრ, დემოსა მაქ ლაქვალი'ნე ო შადრ თეთრონენ: ლლონხკეც...

ძველი თუშები
მთხრობელი: **არსენ ბერთლანი (78 წლის)**

წოვათაში¹⁸ თერთმეტი ვაჟი ჰყოლოდათ მშობლებს, ერთმანეთზე უკეთესები.

უცებ ამბავი მოსულიყო ბარიდან, რომ:
– ერეკლე-მეფეს ომი ჰქონიაო ასპინძაში!..

იმავე დღეს თერთმეტივე შეესვა ცხენებზე ხანდაზმულ მამას და გაეგზავნა ბარში.

ის პატარა ჯერ ისევ ბალღივით ყოფილა და, როცა მამას ცხენზე შეუსვრია, უფროსი ძმებისთვის უთქვამს:

– ამას გამიფრთხილდით რა, ამ მეთერთმეტესაო!

იმათ სიცილი დაუწყიათ:

– მამა, ეს ეგება დედასთან დაგვეტოვებინა, მატყლის ჩეჩვაში მაინც მიეხმარებოდაო?

– მაგრე ნუ უყურებთ ამას, ბიჭებო, ეს მაგარი კაცი ჩანს! – უთხრა მამამ იმათ; მერე იმ უმცროსს შეეკითხა: – ხომ ტკიპასავით აკვირხარ ცხენსა, თადლი, ჩემო ბიჭოო?

უფროს ძმებს ისევ ხარხარი აუტეხიათ...

მერე დაიძრა ომში მიმავალი ძმების მუშტისხელა ჯარი.

მარტი ჭირვეულობდა და ყინულებად დაბრესილი თოვლები უშველებელი სარკეებივით ანათებდნენ დილის მზეზე.

იდგა ასე ის ბებერი მგელი და ფიქრიათი გაჰყურებდა იმ წვალებით ნაზარდ მემკვიდრეთ.

ვიდრე ბიჭები საკერპოს მიეფარებოდნენ, ჯერ კიდევ მოჰქონდათ მთებს მათი სიმღერის ტკბილი სიტყვები:

მთათაგან ნისლი აფრინდა,
გამოვიშალეთ გარეთა,

ჭარკნებში¹⁹ ცხენი გამოჩნდა –
შუქი მოჭვინა არესა,
სატრფომან საღარა იცნო!..
და ცრემლებსა ჰყრის ცხარესა.

ციხე-სახლის კარში ბიჭების დედა გადმომდგარიყო, ნაჯაფარი
ხელები მუხლსაფარში გაეხვია და მთის შრომაში დაღლილ მხრებს
აყოლებდა სიმღერის სიტყვებს:

სატრფომან საღარა იცნო!..
და ცრემლებსა ჰყრის ცხარესა.

*

დიდი ბრძოლები გადაეტანა მაშინ ერეკლე მეფეს.
დასრულდა ასპინძის დიადი ეპიზოდი!
აუწყავი სისხლი სვა მშობლიურმა მიწამ.
დაცხრა, ბოლოს, ყველა და ყოველი.
ათი ძმა ჩაწვა და დარჩა ასპინძაში იმ უმცროსი ძმისა,
მეთერთმეტისა.
ათივე ძმა!..
თავადაც იბრძოლა ერთობ, ისე რომ, ერეკლე მეფემ ჯილდოც
კი უბოძა...

*

ომი მოჩჩა და უმცროსი ძმა მთაში დაბრუნდა – წოვათაში.
სალამო იყოლა წოვათის ლამაზ არეპარეში, როცა მან შინამდე
მიაღწია – ცის ტატნობზე მიკრულ ციხე-სახლამდე.
თითქოს ბარიდან გამოჰყვაო ფეხდაფეხ განაფხულის სითბო
თადლის: ყველგან ნაკადულეზად გარბოდა თოვლი ფერდობებზე.

ცხენიდან იფრინა ჩვენმა ბიჭმა და ჩუმიად დადგა იქვე, ძე-
ცოდვილივით: ვერც შინ შესვლა, ვერც მამისთვის დაძახება
ვერ გაბედა უკან მარტოდ მოსულმა ბაღში. ეს ჭაბუკი, ვინაც
გუშინწინებშიდა ერეკლე მეფესთან მაგარს²⁰ სვამდა, ახლა
ენაგადაყლაპულივით იდგა.

მამისეულ სახლს მისჩერებოდა იმ დიდრონი თვალებით
ხევსურის საღესაფრით თხელი, მაგრამ ლომკაცის გამოხედვის
მქონე მეომარი: იდგა და იცდიდა.

როგორც იქნა, მძიმედ გაიღო მუხის მძიმე კარი და მძიმედვე
გადმოდგა ნაბიჯი ლამის საუკუნენაჭამმა ბრვე, წარმოსადევმა
მამრმა. ჯერ ვაყს გამოხედა მძიმე მზერით, მერე მის სიახლოვეს. და,
როცა მეტი ვერა იხილა რა ვინმე, შუბლი მოჭმუნა, შვილისთვის
ალარც შეუხედავს, ისე ამოსცრა ცივად:

– ძმები რაღა უყავ?

– უყავ-უყავ-უყავ-უყავ?.. – ბეჯითად გამოხმინებთან
ერთმანეთს ის მთანი მაღალნი, მანამდე მღუპარენი.

თადლი ფერწასული იდგა, ეძებდა და უკვირდა, უბრალო და
მართალ სიტყვებს რომ გედარ ზოულობდა.

– მთები გვიყურადებენ: თქვი რამე! – ააჩქარა მამამ.

თადლის როგორღაც ბარისკენ გაუწვდენიასავით ხელი, თქმაც
უბრებიასავით რაღაცისა, მაგრამ:

– მაშ სად მოდიოდი?!.. – ეთქვა მამას... – წადი!.. – ეთქვა. – სადაც
შენი ძმები ჩაწვინენ, იქ უნდა ჩაწოლილიყავი შენაც!..

– შენაც-შენაც-შენაც-შენაც!.. – გამოხმინებთან კვლავ
ერთმანეთს ის მაღალი მთები.

მორჩილი ძე ქვად ქცეულიყო. იდგა და იმ დიდრონი თვალებს
ველარ სწყევტდა განრისხებული მამის თვალებს.

– გაუგებრად ვთქვი რამე? – იქუნა მამამ უკანასკნელად.

უმაღვე შეტრიალდა თადლი ჩუუუმიად, დემონივით შეაფრინდა

იმ თავის თეორიონას და: გაქუსლა...

ცხენის თქარათქურზე დიდრონი ყინული მოსწყდა კლდეზე დაკიდებულ ქუჩს და დამსხვრეული ფოლადივით გაიღო ხეგში ზრიალი.

როცა იქ, სადღაც, თერძობს უნდა მიჰტარებოდალა, თადლის თავისთვის უფიქრია, *იქნებ დამიძახოსო მამამ*, მამას კი თავისთვის უფიქრია, *იქნებ ერთხელ მაინც მოეხედაო უკან...*

მაგრამ ეგ არ მოხდა და, როცა ნალებით დაყენებული კვამლიც ჩაქრა ზედ საკერბოსთან, ბებერმა მგელმა თავი ძირს დაუშვა და, დაპატარავებული, მუხლებში დაგრენილი, მხრებჩამოყრილი, ორად მოხრილი, იმ ერთადერთ წამში ბებრუხანას დამსგავსებული, როგორმე შევიდა სახლში და მძიმე მუხის კარი მაგრად მოაჯახუნა.

ასეთები ყოფილიყვნენ, ბიჭო, ჟანგმოდებული ის ჩვენი ძველი მამა-პაპანი!..

იმ საქვეყნო გაჭირვების ყურებით დაღლილ-დაქანცული მზე ერბონაჭამი ძაღლივით გაპარულიყო და თუშეთის მაღალ მთებს ამოჰტარებოდა, გულდათუთქული.

და, საითაც გაიხედავდი, ცხვრის ფარებივით აშლილიყო და გაშლილიყო ასაყვავებლად ათქვირებული თაღნი დეკა.

Old Tush People

Narrator: **Arsen Bertlani (aged 78)**

In Tsovata parents had eleven sons; each of them was as good as another.

Suddenly the news came from the valley:

– King Erekle had war in Aspindza!..

The same day, old father sat his eleven sons on the horses and sent to the valley.

The youngest was still like a kid and when father sat him on the horse he told younger brothers:

– Take care of the eleventh please!

They began laughing.

Daddy, we could leave the youngest to our mother, then he would help her in teasing wool.

Don't look at him like this, he seems to be a good guy! – Told father to his sons; Then he asked the younger one: are you well tied on the horse like a tick my boy Tadli?

Older brother laughed again...

Next fist-sized army of boys going to the war started.

March was still stubborn and pressed snow like ice shone like huge mirrors in the morning sun.

Old wolf (the boys' father) stood conceived and looked at those successors brought up in great suffering.

Before the boys hid behind the idol chapel mountains still carried the sweet words from their singing:

Fog has dissapeared from the mountains,
And we left our houses
In the steep of the mountains a horse appeared –
And shone the area,
Beloved one guessed what happened!..
And is crying in bitter tears.

In the gate of forteress-house boys' mother had wrapped her tired

hands in apron and was repeating the song's words and moved her shoulders tired in hard work:

Beloved one guessed what happened!..
And is crying in bitter tears.

*

King Erekle had carried great battles in those days.
Aspindza great episode has finished!
Native land drunk lots of blood.
Finally everything became quiet.
Ten brothers of that younger brother died and stayed in Aspindza forever. Ten brothers!..
And he, the younger brother himself struggled so bravely that king Erekle awarded him...

*

War ended and younger brother returned in the mountains-in Tsovata.

It was evening in Tsovata wonderful area when he reached his fortress house tied on the edge of the sky.

It seemed that spring's warmth followed Tadli from the valley: melted snow ran through the slopes like streams.

He went down the horse quickly and stood silently like sinful son: He couldn't dare to enter the house, either call his father as he returned alone. This guy who drank strong several days before with king Erekle II now stood like the dumb.

He stared at his father's house with his big eyes thin like Khevsureti's sharpening stone, but he looked like lion of a man warrior: stood and waited.

Finally heavy oak door opened and an impressive male nearly century old stepped out. First he looked at his son with a heavy glance, next he looked around him and when he saw no one around his young boy he lowered his forehead, even didn't look at his son any more and said coldly:

– where are your brothers?

– brothers-brothers-brothers-brothers?.. – mountains diligently echoed these words which recently stood silently.

Tadli stood pale, he was looking for simple and true words and he wondered why he couldn't find them.

– mountains are looking at us!say something! – hurried his father.

Tadli pointed towards the valley, he tried to say something but:

– where were you coming then?!. – said father... – you, go and lie down where your brothers are lying!..

– you-you-you-you! – Those high mountains again echoed each other.

Obedient son was turned into a stone and couldn't take off his eyes from his father's furious eyes.

– Did I say anything obscure? – shouted his father for the last time.

Tadli quickly turned around, he sat down on his white horse like a demon and rode very fast...

When Tadli drove horse, huge ice separated from the cliff and went down in the ravine like split steel.

When he was hid behind the slope Tadli thought for himself – I wonder father call me and his father thought – I wonder Tadli look back once again...

But it didn't happen and when the dust made from horse – shoes disappeared near the idol chapel, old wolf (the boys' father) lowered his head, he looked tiny, crooked in the knees, hunched, crooked in two halves, became a very old man in a second. Next he somehow entered the house and shut his oak door heavily.

Our ancestors were exactly like this!..

The tired sun, witness of general sorrow disappeared like a dog who has eaten melted butter and hid behind Tusheti tall mountains sorrowfully.

And wherever you looked around, dark Deka (Tusheti plant) blossomed like sheep flock.

ვერბზ გორნაკ

დეფტუმი: ოუც

მაწყ ომტუიჩრ ბუჰეხ იხალოთრალორ, უეგრ, ო ვაძ კნათი, მქ
მელჰაჰეჩო წეგო ხიმ დადლოთრალორ ბუებუეყადნრ...

ქ დუენ მეყქ ოსი!

დუენ ჩუნ ჰერწი!

დუენ თენძ ვად ნახე!..

ჰაყე, ცჰა დრო დანორალორ, და დოლოუდლაჟ, კოხანდა ამბუდ
დეხნორალორ:

– ჰანეთ, კნათი, ჯათ!.. აჰო ვად ნახეო ბაჯოჰ ბუჰ ლეეობოჟ,
ძცაჰ აჰ ლატარ დეწინრ!..

ვაშ-ვაშიგ ბექქეშ, ვაშნ ლეჰბალო ბადონორალორ კნათი-ვასერ:
ლაჟმრენ ლაჟმიჟ ბუდნორალორ ვაშიგრ, გეგბერქდა – გეგბი.

გელდაველ დოიგ ვასბადონორალ ვაშნ ესეგ, ძც ე ვად
ლათეჩრ. დინ ბაჯო ბჟე თაგბადონორალ ოვრძ.

ლარაჰ ჰადესნრ, ში ტყოჰ ცუდ გუგადონორალორ ო ნაყმაქ, ში
ვაშირ, უეგრ!

ო ცჰა სტაკ ლეეგოგრალორ მაცხეყე, შილდე მან ჟომქე
ვარალორ, უდშტ მქ ფეშკარსანეჰ. ვაჯუიჩრ ვაშგო ქუდ ვადლორალორ,
ჰამიგჰეჰსანე, ო ფეშკარ მან ქუდრთბარწინრ ლეედლორალორ უნ
ტყობახ. ბეკხეთდომ ბანიჰ ოჯუდგ ბადონორალორ ჰეესან,
ფეშკრეგრ.

სოჰ გარგბადლიჟე, ო ვაჯუიჩრ ვაშას ადონორალორ ევარგრ:

– მარშიხბალეუდშრ, კნათი!.. ცჰა, ხატლეთ ეჯუხ, უჟ იშტუჟ
ლეეჰჰადნრ?..

კნათი-ვასერ ბელანან ბადონორალორ:

– ბა, დაჰ თურ ბავბიერ, უეგუნრ.

გქ ხატგადონორალორ მაძც ცჰა მენახ:

– ფეშქვარ, უჲ ქუდრთბარწინრ დაჰყუნრ?

– ასნ, სქ ვაშო'ე ქუდევ ში ბადხენათხ ბუჰ ბან! – ადღონორალრ
ოჯუსნ ჰათეჲ.

კნათი-ვასერ ტახტახანდნ ბენანნ ბადღონორალრ.

ცჰათალია ო ვაჯუიჲ ვაშეგოჰნ ველარ დადღონორალოჲ, ექ მნ
ადღონორალრ ოჯარგრ:

– მიქაროლა ე ფჰარბქაწ, უერ!.. ქუდ ას ბადჯრას, მიხ დაღოჰ,
ჯერ ხუე ამბუე დანაჲ ცო ეეთ ჰონადნრ! მნ ცო დასტოდმაჲ სო
ქუდრთხნ. ჰახეჲ ადშ მოჲ დერწდიხადჰრადშ დუხ...

კნათი-ვასერ ვაშეგრ ჰადუხნო'ერალრ, ვაშინ ბჰარკ თოხბოშ,
ადღონორალრ:

– გუე შუე ვაჰარედნრ!

ექ ადღონორალ ცჰანაჲ:

– ოც მა ჰედლაგეთ ვად, კნათი! ჩუ ხაუბჰუ, კაწკო ბაკალ
ბჰოგო'ეთ ვად, ის საქმნ ბაკლენ დოწოთ ვად! – ადღონორალრ.

დოინმაქნნ სო ეასბადღონო'ერალრ, ჩუ ხადბჰონორალრ კალტ-
მადე ეალანჲ, დალოცადბალანჲ.

ცჰა ადღონორალრ ვაშეგრ, შილდე ადღონორალოჲ, ო ფეშქვარეგრ
ვიწწნორალრ თამად:

– მოჰ ცო ეეთადლორ ჰო ამბუე დან, ბუჰლოგ, აჰნ ალალ ვადგრ
უჰმადნრ!..

მემცხორეჲ ყაწ დაჰ ლადცნო'ერალრ ოჯუსნ, ადღონორალრ:

– კნათი!.. დუე მეჲჲ უდსი, დუე ჰირწ ჩუან... ცოჰანნა მნ ცო ხეჲ,
უხ ხილჲ, უხ ცო... ბოლბოლა'ეთ, ადშტენ ესე ბუჰენ ბუდტჩუდშე
ცჰაც ეერ ბილა'ელელე, ბაღჩუდშე მნ შუშუან ცჰაცაც ეერ ჰალოცნ
ეცნლ, მე ბოტ-ბაღოჩრ ვად ბაცბივ დისეჩრ ეერბინფენ ო ბუჰენ
ბავიჩო კაწკო შედობ ალოლორ...

დაჩო, ლუენრ ბიქნორალრ ო ვასერ-კნათი:

– ბა!.. ე უხ ალორ ე ფეშქვარეჲ, უეუდნრ?!..

ო ვაგუჩუ ვაშეგო ღიმ უნახ ბადონო'ერალო, ჩილერე დუდახ უტგო თილბინო ქულ ჰალ ბადონო'ერალო, დაჰან გაბტბინორალო:

– ცო ხეყერ სო, კნათ, სტაკ ვანოციჰო... ჰანელე, ე ჰე ქულ, ბახე ვად ბუჰეხანო!..

მიჩუხ ლევედოგრალო ო ვასრან, ო კნათ ბულ-ბაკო!

ნე ბანიჰ ჰალო ნასბადონო'ერალო, ჰამივაც ცჰაც ჟომეკ ვერ ვაშმაქ ლაქბინო'ერალო, ცჰა დანო ვერბ გორნაკ ხაყდიენო, ჩუ ბადენორალო კონადგუმი, შედღეშაც დუუუენო ბულეშ... ობი ბულრენ კმატნახო ყასტენო გოხი დუდტრალო ფერდუენმაქან, დახო, ძგაროდ-ძგუდრანო ვაშახ დეთლაშ...

*

მაცნე, ბუჰ ცერ ბადონე, კნათი-ვასერ ბუხ ბაღრალოდცო, ჰამივაც ცჰაც ვერ ჰალო იცნორალო ო ვერბ გორნაკმაქრე.

ო ვაგუჩო ვაშე რად უდთიე, ცჰა ვერ ჰალ ეცინო, შილღეჩონ ნადბტნო'ერალო ჩუ, ადონორალო ო ნუდგო, ო შილღეჩ ვერეგო:

– ო სე შილღეჩ ვაშახ ადუშეხ ცო ადონუდცადონორალო, ასნ სე ვაშო'ე ქულენ ში ბაღოთხ ბუჰეხანო... ესეჰაკ მოჰ ბითლოს ჰო ყოყ-ყოჩნ სკლტინ კიკელადონორალო!..

ო შარბ ვერ ქორ ლაცბინორალო, ვაშე ვერ მან ჩილი ბუდონო'ერალო, ვახნორალო შადრჩუ...

ესეეე!.. ჰათლოლო ლათ ესე ე ვერბ გორნაკ, კნათი, ცჰავე დისენო.

შელოწე ესედდა ვეყენვადცას, მაქ ვაბ დენოლო ადგრშებადდუენი ღარჰე ყოყ-ყოჩნი ნედახ ბეშ თალოშ.

წეწ-ტეოცნ ვოტ-ვადოჩო ბაცვას ალოჰ ბედე ო ბუჰეხ ბისეჩო კნათ კაწკაწკო შედობ მეცხბორნ ყაწეე!..

დუტ მეყე ბუჰეხ დალაბავბინო ბაცბი!

დუტ ჰერწი ჩუნ! დუტტ თეცო ვად ნახე!..

ჰა ცუდ ალლა ე გონნაკ მაგ იჩო სტაკო:

შუ ბაგა, დომ ალა ვეცრას, მან:
ცო ბარადშე!.. მიჩე ლოლოს, მიჩე იხლოს?!
ჭილ-ყოსი ღუღდაუკგერ უნმაკე,
გერო იმღუნ ჰერწყერწორ ოსხ...²¹

ქვების გორაკი

მთხრობელი: იგოე

ზოგჯერ ისეთ ომში მიდიოდნენო თურმე, ბიჭო, ის ჩვენი ბიჭები, რომ, საცა გაიხედავდი, სისხლი დიოდანო ბუყბუყით...

და ბევრი დარჩა იქ!

ბევრი შინაც დაბრუნდა!

ბევრი იწვნია ჩვენმა ხალხმა!..

ჰოდა, ერთი ღროაო თურმე, ზამთრის პირი, და ბარიდან ამბავი მოსულიყო:

– აბა, ბიჭებო, არიქათ!.. ქვევით²² ჩვენს ხალხს ძალიან დიდი ომი ჰქონია და ახლავე მიხმარება უნდაო!..

მოგროვება დაუწყიათო ბიჭებს, კაცებს ერთურთის ძახილით: მთიდან მთაში უგონებიათო ერთმანეთისთვის, ხეობიდან ხეობაში.

ხელდახელ ცხენებით მოცვენილიყვნენო აქ, საცა ჩვენ ვდგავართ ახლა. მთელი დიდი ჯარი გაკეთებულიყო მათგან.

უცებ, უყურებენ და, ორნი კიდევ არ გამოჩენილიყვნენ იმ გზაზე, ორი ძმა, ბიჭო!

ის ერთი ლამის კაცი ყოფილიყო უკვე, მეორე კი არცთუ დიდი, ისე რომ, ბალღივით. დიდს ქული ხურებოდაო, როგორც ყველას, ის ბალღი კი თავშიშველი ყოფილიყო იმ ყიამათ სიცივეში.

მთლად ახლოს რომ მისულან, იმ დიდ ძმას უთქვამსო ამათთვის:

– გამარჯობა, ბიჭებო!.. ჰკითხეთო, ერთი, ამას, რატომ ასეთი დადინარ-თქო?..

კაცებს, ბიჭებს სიცილი დაუწყიათ:

– ვა, თუ დაკარგა, კაცო.

მერე ერთი ვილაცა შეჰკითხებიაო მანც:

– ბალღო, რატომ თავშიშველი ხარო?

– მე და ჩემი ძმა ქუდზე ორნი გამოვედით საომრად! – უთქვამსო
იმასაც უძალვე.

ბიჭებსა და კაცებს ხარხარი აუტეხიათ.

ერთი თალია იმ უფროს ძმასაც გაღიმებიაო, მერე კი უთქვამსო
მათთვის:

– მიჭარავს ეს მამაძაღლი, კაცო!.. ქუდი მე წაგართვი, სად
მოღინარ, ჯერ ნომლაპარაკი არ იცი-მეთქი! მაგრამ ვერ მოვიშორეო
თავიდან. ეგება თქვენ მაინც გაგებრუნებინათო უკან...

ბიჭებს, კაცებს ერთმანეთისთვის გადაუხედიათო,
ერთმანეთისთვის თვალი ჩაუკრავთო და უთქვამთო:

– უყურებთ ძმებსაო!

მერე ეთქვა ერთს:

– ახლა ნულარ ვაგვიანებთ, ბიჭებო! დაესხდეთ, პატარა ლუკმა
გავტეხთ და ეგ საქმეც ლუკმას მივაყოლოთ!

ცხენებიდან გადმოხტარანო და დამსხდარან ხაჭო-პურის
საჭმელად და დასალოცადო.

ერთი უთქვამთ ერთმანეთისთვის, მეორე უთქვამთ და მერე იმ
ბაღლს მიჰბრუნებიაო თამადა:

– როგორ არ გეცოდინება ლაპარაკი, მეომარო, შენაც
გვითხარიაო რამე!..

იმასაც გამოერთმია მეცხვარის ყანწი²³ და ეთქვაო:

– ბიჭებო!.. ბევრი რჩება იქ, ბევრიც ბრუნდება... არაფერ კი
არ იცის, რა მოუვა, რა არა... მოდით, და, აი, აქ ომში მიმავლებმა
თითო ქვა დადონ, მომავლებმა კი თავიანთი თითო ქვა აიღონ, რათა
გზად მიმომავალმა ჩვენმა თუშებმა დარჩენილ ქვებთან იმ ომში
დაკარგულების შენდობა შესვანო...

საზღვარი აღარ ჰქონიაო იმ კაცებისა და ბიჭების ყვივლს:

– ვა!.. ეს რა თქვა ამ ბაღლმა, კაცოო?!..

იმ უფროს ძმას ღიმი მორეყიასავითაო თურმე, უბიდან, წელან

ძმას რომ მოაძრო, ის ქული ამოუღია და მიუწოდებია:

– არ ვიცოდით, ბიჭო, კაცი ყოფილხარ აკი... აჰა რა, ეს შენი ქული, წავედით ომშიო!..

საზღვარი აღარ ჰქონია-მეთქი იმ კაცებისა და ბიჭების აღიაქოთს.

მერე ყველანი წამომხტარანო თურმე, ყველას თითო მომცრო ქვა დაუგდია ერთმანეთზე, ერთი დიდი გორაკი დაუყენებიათო და დაშეგებულან ბარისკენ მათებური თუშური კივილით... მათი კივილისგან კლდით დაცვნილი ლოდები მიქროდნენ თურმე ფერდობზე ერთმანეთზე ხეთქებით, ლაწალუწითა და მთელი ქოთით...

*

როს დამთავრებულაო თურმე ომი და ბიჭები, კაცები უკან მოდენილან, ყველას თითო ქვა აუღიაო იმ ქვის გორაკიდან.

როცა იმ უფროსი ძმის რიგი დამდგარა და, ერთი ქვა რომ აუღია და მეორეს დასწვდომია, ეთქვაო მისთვის, იმ მეორე ქვისთვის:

– იმ ჩემს მეორე ძმას ტყუილად არ უთქვამს აკიო, – ეთქვა. – მე და ჩემი ძმა ქულზე ორნი მოვდივართო ომში... აქ როგორ დაგტოვო, ნეტავი, ყოფ-ყორანთა სკინტლების ქვეშაო!..

ის თავისი ქვა ხელში დაეჭირაო თურმე, ძმის ქვა უბეში ჩაეღო და წასულიყო შინაო...

ჰეეე!.. მას აქეთ დგას აქ ეს ქვების გორაკი, ბიჭებო, ეუღლად შთენილი.

რამდენჯერაც აქეთ გამომივლია, ზედ ჩვენი სიცოცხლის მოანგარიშე შავნი ყოფ-ყორანნი სხედან მუდამ ბითუმაღ.

აქა-იქმომომავალი ჩვენებური თუში თუ იტყვის ომში დარჩენილი იმ ბიჭების ბაწია შენდობას მეცხვარის ყანწით!..

ბევრი დარჩა ომში უბედური თუში! ბევრი დაბრუნდა შინაც!

მართლა ბევრი იწვინია ჩვენმა ხალხმა!..

მაშ, არ ეთქმევიანება ამ გორაკის მხილველ კაცს:

თქვენ ნახვად, თქვენ ხილვად მოველ

და:

ვერ გნახეთ, ვერ გპოვეთ, ვერ გხედავთ!..

ჭილ-ყოვნი ჰკივიან ოდენ

და

ლეშხორცით ძღებთან კვლავ...²⁴

Hill of Stones

Narrator: **the same**

Sometimes our boys went to such kind of wars that wherever you looked around there was mumbering blood.

And lots of people were left there!

Some managed to return in their houses!

Our people had much trouble!..

Once when winter was coming news came from the valleys:

– Hey guys! Hurry up, Our people have big war down and they immediately need help!..

People have started to gather guys by calling each other from mountain to mountain, from ravine through ravine.

Guys immediately gathered by horses here where we are standing now, they created quite a big army.

Suddenly two more boys appeared in the road, they were brothers.

One from the brothers was nearly a man and the other was like a kid. Older one was wearing hat as all the others and that kid had bare head in such a cold day.

When they approached the older brother told that younger one:

Hello guys!.. Ask him why is he so bare on his head?

Men and boys started to laugh:

– maybe he has lost it.

Then one guy asked him:

– Hey kid, why are you so bare headed?

– My brother and me came out to struggle!-said he immediately.

Men and boys started to laugh.

Even his older brother smiled a little and then he told the others:

– He is cheating! I took away his hat saying-where are you coming, you even don't know how to speak! But I couldn't get him off, maybe you could make him return back home...

All the men looked at each other, winked and said:

– look at these brothers!

Next one man said:

– Don't be late guys! let's sit and have a snack and follow this case to our snack!

They came down from the horses and sat down to eat curds, bread and for telling toasts and blessings.

They said couple of toasts and then one of them, the toast man turned towards the young boy and said:

– you should know speaking warrior, tell us something!..

And the young boy took shepherd's horn (for the wine) and said:

– Guys!.. Many people stay there and others manage to come back here... nobody knows what will happen to him... Lets the people who are going to the war put one stone here and those coming back take their stone to make our Tush people going through the road drink toast at these stones to commemorate the lost people in the war...

All the men there started crowing:

– oh? what has this young kid said?!

That older brother seemed to smile a little and he gave back the hat he had taken away from his brother:

– I didn't know you were a man... here is your hat and let's go to the war!..

Those man all started cluttering

Next everyone stood up and each of them put one stone and made a huge hill and went towards the valleys with their peculiar Tushetian scream. Because of their scream big boulders rushed down from the mountains towards the valleys and destroyed all the area.

*

When the war ended and all the boys and men were returning home, each of them took each stone from that stone hill.

When it was that young boy's turn and he took one stone and wanted to take another he told to the other stone:

– My brother hasn't said in vain-my brother and I are going to the war both, how can I leave you here under crows and ravens droppings!..

He held his stone in his hands and put his brother's in the breast and went home...

Since then that stone hill has been standing there all alone.

Whenever I walk here black crows and ravens sit here.

Only sometimes some Tush people say toast to commemorate for the lost people in the war with the shepherd's horn (for the wine/vodka)!

Many poor Tush people died in the war and some returned home!

Our people carried lots of trouble!

And the people seeing the stone hill will say:

Came to see you but can't see and find you!

Only Ravens cry and fill their stomachs with corpses.

ლეთარ ბათო მაშაძე

დეფცუენი: ოუც

მელ ხა და, ცო ვაგეგე თელიბ-ბიძი. სო მხ თხალომცო ცო იხი დაკრე ოჯუს დეფცინი მელახხადრე ამბუდ მაწყ საათობით დევადრას ოჯუდ ვაგუდგოჰე, დეფრას ლარკ ოჯუდ მაწრიხი მატაგრ: ლახეჰ ნაყბისტი ბარათხი!

ეჰა უჯგორე დაკოდა სო: ვა იტ-ფხიტი კნათ ლევეგორალო, ო მაქ ეეთინი ყაჩლუდ მხ ფხაუზტყაეგომცო ბანორალოდნ; ო ვარგო შუდლო ვალენი ბელედ ლევეგორალო, ვამხუდმეგო მხ – ვა ვაჯო ბლადოხი, იმდულადნი.

სო ეჰათ უთხეყერ, ფეშკრენ, მე ვარ ო ბლადოხინე, მოჰ უხ დარ. ლე შადრო ცომ ლევედორ სოგო, ჰანკეკ ოჯუდდალა, მე, კომუნისტი რწმე კრძალოდდოხუდ, მიხმა ცომ ეჯრლო სოგო...

ენი-ენი ხაყი სო, ნიდაგ, მე ვარ ო ბლადოხი. ეჩხუდმხ დეჯხუდმხ ხეყ შე, მე ო ვარ ვა ვაჯო სტაკ – ცისკობა იუდბი, ვაჯუდნი ვაჟა-ფშაგლე ადთაყრ. ე, უნე შე ხაყადლოდცი ოჯუს, ოჰაყ სონ ხაყადლოდ, საუბე ცო.

ჰაყე, ო დეფცა ლეყერ სო შუგო, უნე თელიბ-ბიძის დეფცადათერ სოგო, საუბე ცოჰანგენაჰი ხაწედა სო.

ქიქოყ ლეყერ სო დეფცა, მხ ცჰა უნახ ცო თოყურ სო, ეშდორას უნახ: თელიბ-ბიძის ბუდსაჰ ჰებდადათერ, ბუთა ჰებბადათერ, საყორნაჰ ჰებდადათერ, ეჰა, ოჰაჰ, ებე ვაშარ ცო ეეჰამაკეგერ სო...

ე ლარაყ: ცჰა სახილბელ სურათ ცუდ ხეთი სო იტერნეტი, კიტოშელოდ ადრხლე მოჯ ლეხიონ!

ე სურათ მაგჩოყ კი ბაყეყ ზორადშ ლოყდინას ო ლამხურ ამბუდ მოჰედა ვაშახ დოწ-ხოტარ, მე თელიბ-ბიძის დეფცინი დაჰაჰ ცო დაურალო (სოგოდლოდ მოყ).

დაჭ გონხნ თიღვერასრ, დუღჭრეჭ ე სურათ დამეჩე: დაკლავრა, მენახ ქოთლარ სოხენრ, მე ე სურათაკ ხუმი ცო ლეხოლოენრ.

სურათ ბაყეცა ომტუ და, მე, რც შუნნ დავიცრ, უნე ფილიბ-ბიძის დეფცრიცე, ცო დეფცრიცრ, უმაყ მაქ წერალა, ევრ, ბაყეც ლივას, უმაყ ტყაბანრ ჰალრ დაკდოყდიე სო! მთავარ მნ ო და, მე სურთეხ წერალა, მოჭ ვასტვიე ქუმრთხნ ფხაუნტყ მასთხოვ ვჭევადტ ბაცვესე, მოჭ ვისვანე უმსრ ვან ბლადოჩნ.

ცო ხეცდანოჭერ სო, მე კარნდაშ ლაცდანაც ცო გეთერ, დაკლავვალინვარასრ, ფილიბ-ბიძის კად დახატოდმრალრ ე სურათანრ? ცოჭ მნ, ეჯუდგრ ჰეჭუშ, დაკლავე, ლე ფილიბ-ბიძიც მადე დყინრ ვარ ო მხატვარე, ლე მნ, დალეეე, ჰე ვაცისრ, შადრონნ გამე თოფეგრ დითორ ოსი, საყორნეჭანრ:²⁶

А. И. Боровикова, Восток

ЗАЩИТА СВЯЩЕННИКА ЦИСКАРОВА СЪ 14 ТУШИНАМИ
Противъ 100 члв. Кистинъ (3 Августа 1855 Гола)

В. К. Боровикова

ცჭა ისკაც და, მე ო დალოცადვალჩრ მხატვრეს ბაცბინ გერჩ ქადბი და გოხკინრ ქუმრთმაქახე, კარკარუდნ გერჩ და ლათმიენრ (ადშაკ უხ აღლოუდში). მნ ე ცჭაეც ცრმ და: თათანაც ცო მეწრას დაცჭ

უთოვად!

ოჰჰ ბაყეყ უოროდში ხალა და, მჲ მხატვრჲე წჲე-გორ თხლომცჲ
ცოჰანნა ხეყჲე, დღლ ცხონბადგიჲიწო...

ჩც ამბუდნ ბერწჲეთ ვად.

*

მოჰჲე სურთენმაჲე წჲერალადცჲ, ე დანო ჰო 1853 შარე, მადრნობ
ნაე.

ჰაყჲე, თუშ-თუშავ-ნეესურიითე ბლადოჩი ვადვანო ლაჲმრჲე
შადრ საქმონი, ცისკრობა (ცისკაროვ) იუდბი, თა ში ბაცბა
მამასახლის ვოწინო. ბშარე ბესკლადღლ დავრალო, ობი საყოჩნი
ნადჩიე.

ეჰათ ბუჰ ბარიც შადმლეცჲე ევადგრიგლეგოჰჲე (ორბელლიანეგო),
საყოჩნე შიიტი ბაცბა ყარულ ლატრალო ნიყ ლერბანე, ონარცინა
ბშიცნოჩი ჩუ ნოკეყ აღჩიყე ბუდსა დავა.

ო ყარულიგო შუდნადნო ცჰა-შინ საკლავა ლეგობრჲე, დუგ
ცადბადღნოჩი ცჰა დაჰ ბჲეგა, მნ გელ ცო ბადნსა ცო ლოყდინო
იგბის; ჩც ნებახკრალო ქოხეგო წარფენიხე, ჰაბტიჩო კალტი-დათნელო
ყალჩღე ჰეგინო ცუ ბაყრალო.

– „ცჰ-ცჰ-ცჰ!.. – ადღნოჩი ბლადოჩინეს, ვადნა მჲ ხეყჲე აღარ,
ჩამლო უმ დავდიჩიე, ჰაბბიჩი ბაქეე. – ენუხ უხ თელჲე, კნათი, ჰამაც
სამარგებლო ბეფცუდღნოჩი!

– ცჰაც ყაჰჲე ხუმ ცო ოტრათ ვად, კნათიენო? – ხატვალთ მენახ.
ე დანოჩე, ლარაყ თათორ ცუდ მადღნოჩი: ნო ენოჩი ყარულ
ლატრალო ნაყეო, კმატნა ნოუბადღნუეჲე, წჲადრქო გუბალოჩი
ყაჩღუდნ ნეესანა ბადღნოჩი!

– ჰჰჰაყ, კნნათი!.. – აღო ცჰადნ ბაცვას, ჰალ ლაქლაშ. – ბშარე
ბესკარ კად სტენრლოლოჩინე? – თა გეგამე თოფეგო ბაცითე

ესერნანკოპ. ენუე ო ალოზ ო ყაჩღუდგო, ის ვაენ სტენნ ნიფსლაფში, ებე ბაციონო, ბუჰ ლეესეჰ შუჰ, ესეე ბოლათაფნო!

ჰათეჰ ჰალო ვასბალო ბანიჰ. იგბის ალოზ:

– ცომ გერლომ ბა!.. – ალოზ. – მიხაჯლა ოშტოჰ ბუთ ბალოლო, მათონ თელელო!.. აფში დაჩო ჩუ თონათ! – ალოზ. – ნამბარჩლედა გუ ებე სო ბოტენო, მასარ ბუდტეჰ ვაჰ ქე ფარი მატანე, უნელეჰ ხილჩე, მათხე ცო ბეწეთ ვაჰ ებე დაქეჯადბალითანალო! – ვეჰ დოწი: – სონ მა დაკლევეთალო!..

ბახენე, ნიტიშ, ვაჰ კნათი, ცჰა ლაზეჰ მოთ ლაცბიენე, თონი, ხეცე თათერი ო ჩუ აჰბალოჩო მავნებლინ.

მე უჩი მა, ეგო, ნარჰე უჩინა!.. უმს თათერიჰ ქუხ დარ, ფჰარჩიჰ ახარ, ე კუმიტ უჩი, ვასრჰ ბუდბაკრი!.. ოლო მიხაჰ ლაჰმინენა ქე ჩოჩილო, მემცხოროჰ თათნათნი მალორ მაწიშ!.. ლეევიცას, მუდონეჯელბა ჯოჯხითა ლეეფორ...

ო თათერიჰ გამფეგუმიფი ო ლანეჩო ლამნიე ვაშეაშიეგუჰ ლეხეკორე, ლელდორ იშტი: სო, დაჰან, სო, დაჰან... ე დაკლაფრა, კამბანო ესე ბა ვაგვასიჰ ო ბანო, ცერ ცოინმაკინი ბუჰ, წიგონ მე დუწოდო ნატყადრხ მაცხეჰ მასამდონო კოკოჰ ხეიშანო.

ოშტოჰ კურ-ბუგალ ოთეჰ ო თათერიჰ, მე უმტა'ე ნარჰე ბუმს მელოჰ ჩუ ნარჰედალო. ბაცი ბი ლანეჩაკ მათე ბარ, ყაჩღუდ ლახეჩაკაჰ, ალით გეფსეგო ვამ კნათიე ო თათერიჰ ჰოჰყატეჩო ბულოყი.

ბუდ უნმაჰ ე ვაჰ კნათი, ვამ ნახნ ხუმი ბჰე ბუდბაკარ ხეჰე, ლე დოსხეთანო, ლე ხანანო.

დოდოშეჰ ბანოჰ მადლოჰ ბუთ ცუდბალო ლამინ ტყუდჰრედა! ბა, დინი პანიტა ოტალო, ეგო, გოგხეჰ. ჰამდონო ე ბაცი, დინ ბჰე ცუდ ლეგბორ ო ყაჩღო, ფხაუნტყაეგო სტაკ, კნათი!

– დალე, აჰ ლეტალო თინ!.. უგერშოთ ბავბითალო თნოგო ებე, ჰონ ლავალოსო!.. – ალოზ იგბის ო მასთხო ბჰე ბამგეჰეჰ, დუჰენჯო ორნ დიე.

ცჳა ბაცავ მჷ, ო ბათო მჷშ დადეჩე, ვექი:

– ბა, იშტ ალორათ, უგერ, დალმაბალადშე, მოლოჟ მათხროქ ბუდსნ დანოლოქ!..

ო ნუჟ ვევექარქ, მქლო დოთალოქ, კნათი, თათურ შინაყუენივჳრქდა!

დუჟ ლეთო ვაშხ. დუჟ ცადბალო მასთხუჟ ვან გოგერ ბეხკჳ, მჷ ცომ დალოქ: წე ლეთდორ ვად კნათჷ ბეთბალორეჟ, წე ლათირ დარჳქდალიჩო გორმითადხი! დაჩო გამეჟ თათურჷ დალოქ მქლოჳჳქეჩოროქდა...

იშტ ლეთინე ვაშხ მქლოში საათუ ტყოყ, მაცნე ო ქე მუშტრი ჳათესე (ჳათლომცინჷ დუჟჯერ ხაწქდარ ო ნარხ), მქე კირკიტ ბაცბი დაჳ ცო ყჳეგმაკერ, ბერწინე, ბიხკბალინო, შუენჷ ბატო.

ე როდი თოყდიქ ვად კნათივ: ტყუჳ ბოწბალინე, წუროქ მებებითე, სანამ უგერშოთაჳ ცო ბავბორიც მაქი ბალოენო ყაჩლოჟ, ცო ბასტოგე.

ქე ბუხ ბერწინე კნათი, ქადბი დაჳ დახინე, ატარბადლონო ჩუჷ ოთე.

ო ბათ მჷშეჟჳ მოჳ ლამხურ ლეგდოროლო, კნათი, ო დუდახლოჟ ჯოჯხითი!.. მუდონქეჯელობა სამადთხადხი დანორ თარლოენო დენიყ საყოჩინჷ...

ღაწიშ სოდა ჳადესჩე, ცჳა ოჯროქ ლეგვოროლო ვჳევეინოქ, ში მჷ ვაქ...

– დალ ცჳა ვანო, სქე კნათ, – ალორ სოგო ფილიბ–ბიძის, ტყუჟჳსინე, თჷ ქოჩორ ბოხბორ სოგო. – ბანიყ ცხონბადებელე: ვაინაჟ, ოჯრინა'ე!..

– ო ბათ მჷშეჟჳ მადლო ჳამინაყ, ფილიბ–ბიძი!.. ლემქეჳ ცო ვაგეჳჳ გე სოცო! მქლო ხჷ და, ცომიჩჳჳ ვაგლაგეჳ სო... ცხონებ ჳონა'ე!..

ბრძოლა მთვარის შუქზე

მთხრობელი: იგივე

რა ხანია, აღარ არის ფილიპე ძია. მე კი დღემდე გულიდან არ ამომდის მისი მონაცოლი ამბები, მრავალნაირი. ზოგჯერ საათობით ვიჯექი მის მუხლებთან და ვუგდებდი ყურს მის ტკბილ ენას: მართლა კაი მეგობრები ვიყავით!

ესეც მისგან მახსოვს: ჩვენი ათი-თხუთმეტი ბიჭი ყოფილიყო, ის თავდამსხმელი ყაჩაღები კი ასოდემდე ყოფილიყვნენო; იმათ მათში განთქმული ბელადი ჰყოლოდათ, ჩვენებს კი – ჩვენი დიდი ბლალღინი, იმედადო.

მე მაშინ რა ვიცოდი, ბაღმა, ვინ იყო ის ბლალღინი და რა როგორ იყო. არც თავად შეუბნებოდა რამეს, ეგება იმიტომ, რომ, რაკი კომუნისტები რწმენას კრძალავდნენ, სადმე არ წამომცდენოდა რამე.

მერე და მერე, რა თქმა უნდა, გავიგე, ვინ იყო ის დიდი ბლალღინი. სხვებმაც ბეჭმა იცით, რომ ის იყო ჩვენი დიდი კაცი – იობ ცისკარიშვილი (ცისკაროვი), დიდი ვაჟა-ფშაველას ნათლია. და, რაც, ალბათ, თქვენც გეცოდინებათ მასზე, იგივე მეცოდინება მეც, მეტი არა.

ჰოდა, იმის მოყოლა მინდოდა თქვენთვის, რასაც ფილიპე ძია მიყვებოდა ხოლმე და სხვა არაფისგან არ გამიგონია.

ადრევეც მინდოდა მოყოლა, მაგრამ ერთი რაღაც არ მყოფნიდა, მეცოტავებოდა რაღაცა: ფილიპე ძია ღამესაც ახსენებდა, მთვარესაც, საყოჩნესაც,²⁵ ამასაც, იმასაც და ესენი ერთად ვერ მიმქონდა...

და უცებ: ერთი საოცარი სურათი არ ვიბოვე ინტერნეტში, არჩილ კიტოშვილის ლექსის მაძებარმა!

ამ სურათის მხილველმა კი მართლა ძალიან მოვინდომე ის ლამაზი ამბავი როგორმე გამომენასკვა, რათა ფილიპე ძიას

მონათხრობი მთლად არ დაკარგულიყო (ჩემ მერე მაინცა).

კინალამ გადაფორიე, ეს სურათი რომ დავინახე სულ პირველად: იფიქრებდი, ვიღაცა წუხნდებოდა ჩემზე, ამ სურათს ხომ არ ეძებს, ნეტავიო.

სურათი მართლაც ისეთია, რომ, თქვენც ხომ ნახავთ ახლა, რასაც ფილიპე ძია ყვებოდა და არ ყვებოდა, ყველაფერი ზედ აწერია, კაცო, მართლა ვამბობ, ყველაფერი უცებ გამახსენს! მთავარი კი ისაა, რომ სურათს აწერია, როგორ მოიგერია ასი თავდამსხმელი თოთხმეტმა წოვათუშმა და როგორ გადაარჩინეს იქ ჩვენი ბლადოჩინი.

რომ არ მცოდნოდა, ფანქრის დაჭერაც არ იცოდა, გამეფიქრებოდა, ნეტავი, ფილიპე ძიამ დახატა-მეთქი ეს სურათი? არადა, ამას რომ უყურებ, იფიქრებ, ან ფილიპე ძიასთან პურნაჭამია-თქო ის მხატვარი, ანდა, ღმმმერთო, შენი ჭირიმე, თავადაც თოფს აქუხებდაო იქ, საყორნეში (სურათი იხ. წოვათუშურ ტექსტში):

ერთი ეგაა, რომ იმ დალოცვილ მხატვარს თუშებისთვის სხვისი ქუდები დაუფარებია თავებზე და წვერებიც სხვისები მიუწებებია (თქვენ რას იტყვით, ნეტავი). მაგრამ ეს არაფერიც არაა: ხმაც არ უნდა დამეძრა უთუოდ!

ის კი მართლა ძალზე გულდასაწყვეტია, რომ მხატვრის სახელი და გვარი ღღემდე არაფერ იცის, ღვთით ცხონებულისა...

ახლა ამბავს მივუბრუნდეთ.

*

როგორც სურათზე წერია, ეს ყოფილა, შენ ხარ ჩემი ბატონი, 1853 წელს, მარიამობის სამში.

ჰოდა, თუშ-თუშავ-ხევსურეთის ბლადოჩინი,²⁷ იობ ცისკარიშვილი (ცისკაროვი), მოდენილა მთით თავისი საქმეებიდან, თან ორი წოვათუში მამასახლისი ხლეგბია. შებინდება ყოფილა ლამის, როცა მათ საყორნეს მიაღწიეს.

მაშინ ომი ჰქონდა აკი შამილთან ამ ჩვენს გრიგოლს (ორბელიანს) და საყორნეში თორმეტი თუში ყარაული მდგარა გზის სათვალთვალოდ და ღამის გასათევად სამივე იმათთან დარჩენილა ალაჩოყში.²⁸

იმ ყარაულებს თავისთვის რამდენიმე საკლავიც ჰყოლიათ და ბეჭი უცდათ, ერთი დაეკლათ, მაგრამ არათურით არ უსურვებია იობს; ახლა მსხდარიყვენ ცეცხლთან ქოხის წინ და ახალთახალი ხაჭო-ერბოთი გულაში²⁹ მოწელილ ქუმელს მიირთმევენ.

– "სჰ-სჰ-სჰ..."³⁰ – ეთქვა ბლალოჩინს, ჩვენც რომ ვიცით ხოლმე თქმა გემრიელი რამის გასინჯვისას, მოკუმიული პირით. – ამას რა სჯობს, ბიჭებო, თანაც სამარებლოს ამბობენო!

– თითო მწარე³¹ ხომ არ ჩაგვეყენაო? – იკითხა ვილაცამ.

ეს ყოფილა და, უცებ თოფები არ გაფარდნილა: ამათი ყარაულებიდან სამნი მდგარან გზასთან, კლდეებს ამოთარებულები, და უცაბედად გამოჩენილი ყაჩაღებისთვის სროლა დაუწყიათ!

– აუჰ, ბბბიჭებო!.. – თქვა ერმა წოვამ, წამოხტომით. – შებინდებას უცდიდნენ, ნეტავიო? – და თან თოფი დააქუხა აქედანვე. ამით ის უთხრა ყაჩაღებს, მაგ სამს რას უტოლდებით, აგერა ვართ და, თუ ჩხუბი გინდათ, აქ მობრძანდითო!

უძალ წამოცვივდნენ ყველანი. იობმა თქვა:

– საშიში არაფერიაო!.. – ბრძანა. – საცაა ისეთი მთვარე ამოვიდეს, მწეს სჯობდეს!.. თქვენ მარტო დაჰკათ! – თქვა. – ალაჩინსთავიდან ჩანან ესენი გადმოსულები, მასარაში³² მიდიან ჩვენი ცხვრის ფარების გასატაცებლად და, რაც არ უნდა მოხდეს, ადგილიდან დაძვრის შანსი არ უნდა დაუტოვოთ ამათაო! – ძერე დაურთო: – ჩემზე არ იფიქროთო!..

გაიქცნენ ჩვენი ბიჭები, ერთი კაი ალაგი რამ დაიკავეს და დაჰკრეს, დააყარეს თოფები იმ შემოპარულ მავნებლებს.

მაგრამ ბნელა, ბიჭო, წყველიადი სიბნელეა!.. იქ თოფების

ქუხილი, ძაღლების ყეფა, ეს კუმეტი სიბნელე, კაცების კვილი!.. იქ სადღაც მთებიდან მძიმედ მოდიოდა ცხვრის ჩოჩქოლი, მწყემსების ხმინანობა... აკი ვამბობ, ნამდვილი ჯოჯოხეთი ყოფილიყო...

იმ თოფების ბათქაბუთქს ის მაღალი მთები ერთმანეთისკენ ერეკებოდნენ და დაატარებდნენ ასე: აქეთ, იქით, აქეთ, იქით... და იფიქრებდი, სწორედ აქ არისო კავკასიის ის ღიდი, დაუშთაფრებელი ომი, ახლა სისხლით რომ ავსებსო, რა ხანია, ცრემლისგან დაცლილ ღრმა ხეებს.

ისეთი კვამლი დადგა იმ თოფებისა, რომ ისედაც შავი ღამე კიდევ უფრო ჩაშავდა. თუშები მომადლებულ ადგილას იყვნენ, ყაჩაღები უფრო დაბალზე და ანდედლა ისროდნენ ჩვენი ბიჭები იმ თოფებს პირდაუჩენილ ჭაში.

კვიან, რაც ძალი აქვთ, ეს ჩვენი ბიჭები, ჩვენმა ხალხმა ხომ სულ კვილი იცის, გინდ ულხინდეს, გინდ წუხდეს.

ამასობაში უზარმაზარი მადლიანი მთვარე არ ამოვიდა მთების იქიდან! ვა, მთლად გაჩახახადა, ბიჭო, არგვლივ. უყურებენ ეს წოვები და, მთელი ჯვარი არა ყოფილა იმ ყაჩაღებისა, ასამდე კაცი, კაცო!

– დმერთო, შენ გვიშველე რა!.. უკვალოდ გაგვაქრობინე ესენი, შენადამც მოგვედები!.. – თქვა იობმა იმ მტრის ჯვარის დანახვაზე და პირჯვარი გადაისახა.

ერთმა თუშმა კი იმ მთვარის შუქის დანახვაზე დაიძახა:

– ვა, ეგრე გექნათ, კაცო, თქვე კაი ხალხო, როგორი მზიანი ღამე ყოფილაო!..

იმისი ეს დამახება და უფრო აქოთდნენ, ბიჭებო, თოფები ორივე მხრიდან!

ბევრი იბრძოლეს ერთმანეთში. ძალიან ეცადნენ მტრები ალყაში მოვექციეთ, მაგრამ ვერაფერი გამოუვიდათ: ცეცხლს აჩენდა ჩვენი ბიჭების თავდადება, ცეცხლი ეკიდა ჩაშავებულ არგვლივებს! საითაც გაიხედავდი, ოდენ თოფების ბათქაბუთქი მოდიოდა...

ასე იბრძოლეს ერთურთში კიდევ რაოდენიმე საათი და, როცა ნახეს იმ ცხვრის მუშტრებმა (მანამდეც უამრავჯერ ჰქონდათ გაგონილი), რომ ამ ჯუტ თუშებს ვერ გატყენდნენ, გატრიალდნენ და თავადებულები გაიქცნენ.

ეს როდი აკმარეს ჩვენმა ბიჭებმა: უკან გამოეკიდნენ და ერთ დღეში ჩაყარეს, ვიდრე უკვალოდ არ გააქრეს გათავხედებული ყაჩაღები, აღარ ანებეს თავი.

მერე უკან მობრუნდნენ ბიჭები, ქუდები მოიხადეს და მღუმარედ ჩამოდგნენ.

იმ მთვარის შუქზე რა ლამაზი ყოფილიყო, ბიჭებო, ის წელანდელი ჯოჯოხეთი!.. ნამდვილ სამოთხეს ჰგვანებოდა მთელი საყორნე.

კარგად რომ მიიხედ-მოიხედეს, ერთი იმათი ყოფილიყო მოკლული, ორი კი ჩვენი...

– ღმერთი ერთი ყოფილაო, ჩემო ბიჭო, – მეტყოდა ხოლმე თილიაჲ ძია, ბოლოს, თან ქოჩორს დამინგრევდა. – ყველა აცხონოს: ჩვენიცა და იმათიცა!..

– იმ მთვარის შუქის მადლი ყველას, თილიაჲ ძია!.. აღარც რომ შენა ხარ ჩემთან! რა ხანია, აღარსად მეჩვენები... ცხონება შენაც!..

Battle on the Moonlight

Narrator: **the same**

Uncle Pilipe has died long ago. But I still remember various stories he used to retell. I sometimes sat for hours at his knees and listened his sweet tongue: we used to be really good friends!

I remember this from him too: Our boys were 10-15 and those aggressor robbers were nearly 100; They had their famous leader and ours-our great provost (priest) as a hope.

I as a kid didn't know then who that provost was and how things were at all. And he himself didn't tell me anything, perhaps because communist people prohibited belief and cared that I didn't tell it anywhere.

Later of course I understood who that provost was. Many others know that he was our great man-Iob Tsiskarishvili (Tsiskarov), god-father of great Vazha Pshavela. And as much as you know about him the same I know about him no more.

Thus, I want to retell the story that uncle Pilipe used to retell and I have never heard from others.

I wanted to retell that long ago but something wasn't enough for me. Uncle Pilipe mentioned night, moon, Sakorne, this and that and I couldn't connect them with each other...

And suddenly I found excellent picture in the internet searching Archil Kitoshvili's poem!

After seeing that picture I wanted to tie up this nice story not to loose uncle Pilipe's story (even after me).

I nearly went mad when I saw that picture at first: you would think someone worried for me, whether looking for that picture.

The picture looks like as if it carries everything uncle Pilipe used

to retell, it reminded me everything immediately! The main fact is that there is written on the picture how 14 TsovaTush people repelled 100 aggressors and how our provost was saved.

If I didn't know Pilipe didn't know how to hold a pencil I would think that uncle Pilipe painted this picture. When you look at this picture you think maybe that painter had dinner together with uncle Pilipe or shot guns in Sakorne (see the picture in Tush text).

The thing is that the painter has put another hats on Tush people on their heads and has stuck other beards (I wonder what will you say). But that's nothing: I shouldn't have spoken a word!

The thing is very heart breaking that nobody knows painter's name up today...

Now, let's go back to the story itself.

*

As it is written on the picture, it happened on August 3, 1853.

Provost of Tusheti, Pshavi and Khevsureti Iob Tsiskarishvili (Tsiskarov) was coming from the mountains from his business accompanying two Tsova Tush village headmen. It was getting dark when they reached Sakorne.

Those days our Grigol (Orbeliani) had war with Shamil and there were 12 Tush guardsmen to have an eye on the road and at night those three men stayed with them in Alachokhi.

Those guardsmen had several cattle to kill and tried their best to kill one, but Iob didn't desire at all; They were sitting at the fire in front of the hut and were eating fresh oatmeal kneaded in shepherd's leather bag with curds made in melted butter.

– tsh, tsk, tsh, – said the provost with the shut mouth as we do when we try some delicious meal. – Nothing is better than this guys,

also they say it's healthy!

– shall we drink a bit of bitter drink? asked someone.

Suddenly the guns were shot: those three guardsmen were standing at the road, behind the cliffs and they started to shoot the robbers !

– oh guys! – said one Tsova man standing up. – I wonder if were they waiting for the dark?and shot his gun. With this behavior he told the robbers – why are you fighting with the three men, here we are and if you want fight come here!

All people stood up immediately. Job said:

– It's nothing horrifying! – soon such moon will rise which will be better than the sun! you just fight! – they seem to come from the top place of Alazani, they are going to Masara to kidnap our sheep herd and we should do our best not to give them chance to move from their place! Later he added-don't think about me!..

Thus, our boys ran and when they stopped at a good place they started battle-shot their guns to robbers.

But it is dark, very dark!.. gun shots, dogs barking, darkness, people crying!From the mountains the voice of sheep came, shepherds voices... it was a real hell...

High voice of the guns were carried from one place to another by mountains... and you would think that exactly in that place there is continuous war of Caucasus filling deep ravines emptied from tears with blood

There was such black smoke from the rifles that the dark night became darker. Tush people stood on the higher place and robbers on the lower place and our guys kept shooting in the open well.

Our men kept crying as high as they could, out people always keep crying whether in happiness or sadness.

Suddenly blessed huge moon appeared behind the mountains!

And everything became bright around. Those Tsova men are looking and they suddenly see that there is enormous army of the robbers, nearly a hundred men!

– Oh, God , help us to make them disappear and I will die for you!

– said Job when he saw the enemy and crossed himself.

When seeing the moon light one Tush said:

– it is such a sunny night people!..

After these words guns continued shooting again from both sides!

They had big struggle with each other. Enemies tried to lay siege to us but they couldn't: Our people's devotion made fire, fire was all around! Wherever you looked you heard shooting...

The struggle continued again for a couple of hours and when the sheep's clients saw (and they had heard it for many times) that they couldn't beat those stubborn Tush people they ran away.

But it wasn't the end:our guys followed them and killed all the impudent robbers.

Next our guys returned back, took their hats off and stood silently.

Recent hell was so nice in that moonlight!.. Sakorne looked like a real paradise.

When they looked around they saw that one was dead from enemy and two from our side.

– God is only one, my boy-uncle Pilipe used to say and disarranged my hair-let God give everyone eternal rest–our people and theirs too!

– Let all people take goodness from that moonlight, uncle Pilipe!.. You are not with me any more! It's ages I haven't seen you... Let God give you eternal rest!..

ყაჭქ ქორწილ

მეფეცუნნი: **ოუც**

...ე დახოკ მა გუჟირ საქმოვ როდი გუდახრ
დაზე'ნე, მოსი'ნე:
ვ'იროშ ცჰან-ვეჩრ მოლუც ქცეეას,
მოლუც აღ'ჩრ დაშავ ლე მოლუც ბეკივ
მქლოქ ლახიშ გუდახალოთე სტაკი ბუნებ.

პლუტარქ

მაცნელეც ღირსეულათ მე ბადლოლო ქორთრ, ბაცბინ ვშალაყ
ცო დეწერ, მეფეწ შთამომავლი ხილოლო. ეჯარნანდრ თოყალ დარ,
ბაცბი მე ბარ. ეჯარნ იჰან ტოჩიტოჩათ ხეყერ ნან გაკოჰაყ, მიჩრქდა
მებლოლო ცო თაგუნ ამპარტაენობ.

– მიჩრქეკ დარლო ეჯარგო ებე-ებე? ჰაგრქეკ დამდოლო, ვეე-
ვლარცან დანხიუმივან, ჰახრისან საცალფეერ ბილკივ ლელხიუმივან, ოც
მე ე სურთილორნან ჰეფსუთ ვადგო იშ თაგუშ?

– ლე ცოჰაგრენან, ეერ, უნე უმ მადლოდ დალუდცი ე ბაყეც
საკუდრეელ სურთახდა, წეგ-დითხლო და (დარ!) ეჯარგო.

თხა ე ცჰან ქანუშმთლექ დაე-დაკინრ ნახ **ვეჩნადრქ მოტ
ბადნშიენრ** ჰებოდრ ბეკიქენსან. მან, კოკოკოშ დაკლადეჩე მექლი,
ჰანს ხეყე, მოლუჩრ კულტურენე, მოლუჩრ დამწერლობქ დადი
შეძლებლარიც ხილოლო ოოო ზორადშ ქიქოყ, ჰანს ხეყე! მან, ეეჰ,
თხა უნუშმ დაგეთ ვად ცოჰეკაყ, უხე მადელო ვაი დენლი!.. ვაი
ხილოარ ხუმი იშტ დანრ: მეჰ ჰალ დუდტე, მეჰ აჰ დუდტე ე ლაშმრქდა
ათსტარლორ ხე ვუდწბისეჩრ ბა გუდხოჰ ლახინმაქან...

ზორადშ ლოყანდოლო სო ვაი ათ-ბაბუდ დაკბახკბან, ოჯარგო
შიეც დოშ ალო!

თხან ტყოყ უმშინ ხილნოჰქერ ე სქ ბაცბი, მუდლნე ოოო წყე
მაცან ბარ (ლეგობორალ!), დოშაყ ცო ალქდარას. მან თხა, მაცნე
დროე ბაყეყ ბარლექრ ციცუდ ბერწბინოთ ვად, მაცნე თიშქ დრო
ლენოხრ პუდტენ ქორე ქვიშარქ ნეგბი დისნოგერ, ჰახეყე ე ძც მუდნ
ამბუდ მოყ ჰანდედლხეჰქერ სოქ დაკან?

ფსტი გელარან შუდლქ მქ დარ გე!

დაჯაჟხე ფსტი-მასკარ, ხუნს ჰერწარ მქ კორტურ სტაბგორნან
დოჰედმცო, ბჰან მასკარ ლერდოშ დარ. დარო ბჰარქ იხარ ხეშ ცო
დარ: ჰათხრქ-ჰათხე ათ-ბაბუდ ძივბადანლათერ, ო წინაპრილო ლენორ
მარგლიტა ოყნიე, ნქ ო ოყნან ფარლულიან ეხკორ.

იშტ ჰალო ჩავარდო'ერ შუდნ დექინ დოჰ, მოჰეკ ქექ იხარ ცერ
დადლორცე, სტაბლქ სიგრილი უდთრიცბ, შირიქ სტაკან ჰაჰგორ შუდ
კნათენ:

– ჰანე, ჰალ ვოლო, დადიე დოჰ ჰალ ქჰექმიენანბრ!

ლე მან:

– წინუს ხეჰ მა ვადცო. მელო ხან მა, სტენოჰქუნბრ!

იშტ ჰალო ვადრალო შირქილქ, ნაყრქნაყ დაკლევიშ:

მქე დალო, უხე დალო, უეუდნრ?... – ო შადრ დოყდანექერ
წინუსეს, ევრ, ბა, დიდეეება'ს!

მიხრნან-დადას მადე თადანად დარო შინ-ჯანბუსეკ ნებლანლათერ
კნათ შირქილქ, ის დარ: მიხუხ მარ ვად ნახგო მათიშან ლექტრ-დატრქ
ხან-დრო!

მან: ზორადშქან ჭჰადოქ ოჯხი თეგლორ, ნადდაგ...

ჰაყე: ჰარასკინე ღურდქ ოთქ სტაკ შირქი ბახტარლარ ვაჯურ
კნათენ – ადრუნბ.

გოგის ჰადრხნორ შარხუდ მილოცადან. მონამგლიან ლეგობორალ
უდს, კნათი მენახში. წყე-შაწავ ცადან გუმსნორ ოვარ ო სანეფრ,
დაზიშან ჰივნორ, ფერბალათხანბრ.

კაწკუხე ვაშრ – ალოქსი, ჩურჩუდშე მქ **ნანლო** დორალორ,

ატარვადღონო ლათრლო უმსჷყუ. ექ მოჷქედა ოჷნ გარგ ვახექ ვაშენ, მაწრიშ ღიმ ბალითოშ ბჷარკ თონბიქ, დაქმაქ ტოტ დალო'ნექ, ეენადრათ ალოუნ ალო. ოჯუსნ: მაწრიშ ღიმ ბალითოშ ბჷარკ თონბიქ, დაქმაქ ტოტ დალოქ ე ალო:

– ვაშო ვაჷრ, ვაშეუნო!..

– სონ გოთლიბალელ ის ჷექ მირო, ადრეუნო!.. – ვექქ ექ ნნანლო, მაცნექ ვაშო საფერქენმაქ ლაქვალქც ბჷორწსა.

ო სტეგ ყეხკეგოგერ!

– ვოთლა ჷო, ვაშო, ვოთლა ჷო, აჷ დარო ღანიშ ხილა'ენო!..

– ლაგქ ვაშო ვაშეგო.

გოდღარქ მიხაკო კად ვარალო, მენუხკ ვარალო, ო მონამგო კნათანქ ცჷა ჷათხ სო ოთენექ, თჷ ჩუქერენ ლაგინექ, თჷ მნ მოგნ ბოწო:

ჷო მაგარ დენიხ ეენახ და:

გაუგან ჩუ ვეხესო ჷო მადგჩე,

დაკ-ბჷარკინ ყანოლ დაჷ მიცლა,

წიგ ჷალ წინარლა ჷო მადგჩე...³³

ჩუნ ხეცქ ადროს დო. ო ვუნ ჷანნ ვერწვომაკეგერ ო ტღლათ მისქჩო შიოქი: ვადღეჩო ღანხადგ სტეხორ ჷალო, ალნი!..

ბჷარკ ახკლაშ ეახექ ადრო დად წინო.

ბაჯგლანრექ მემცხოორექ ქუდ დაჷ ბაგინექ ადროს ქუდრთმაქრექ, ატყ-წაქექ ლარსანნ გაჯიმადვალქ დადენ ჷათხ.

– თხო ქჷექქ დათხოლოქ, – დადას, ივსებეს დაცუმ დაკო დახემ დაკლეგდიენო დოშ. – აჷნ ჷალ ქჷექ-სექლიბნ, ის დაალოქ!

კნათეგ ბჷარკი უნახ ეასინექ დადენ, აატოჩოვ, ქოროთო ჩუნ ბიქ. ლარახ ნან გუდალექ'ნექ, ვაშინ ჷარჩემ ვაშინან მოკითხოლოქ.

– მიქ და, ნანო?... – გაბედოლოქ ადროს მოჷქედა ნანეგო, მაცნექ

ჰაჭე, მქ დად უმს ცო ვაგერ.

– ხუმი ხაწქდა ჰონ, ბნდერ, დალენო და მეთილარ შუდ გოლევ...
აკო წე, – ლატდიქ ქე, – ანიკო.

ხეცერ ადრუდნ: საუბუ ამბუდ ცო ხილგერ. მოჰ მაგარ ხუმი
ჰებდუენაყ ცო დარ.

აკო... – დაკლადიქ კნათევ შარნანდნ. – ანიკო... ძე ხუმი სქსანევ
დეთდალანდოლორ ის ჰე დოკა□ქ... უხკ დანდევქელ ვად!

ნანენაბშარკი უნახ ვასინქ კნათევ, აატოხოვ, ქოროტოჩუანბიქ. ქე
გოგინ ვერწინქ, ბანჯგლანქ მემცხორქ ქუდ მაქან ჩამოფხადბადბიქ
ქუდრთმაქ. ქას-ქასტქ აპრვანქ ნქ სანგ ბოლუდ, ქავს მქლაქვალინქ
კმატნან ლეთხინო შადრ სადრენ, გაფრუკადბიქ...

*

ჩინდურ დორ აკოს.

ოოო ჩანქრქდა, მიჩანდა, დონქ თქადრთქუდრ დევქ. წკარანდო
დეკმიქ მოჰ, ქოროტ ჰალ ბიქ, მოთდალნ. მაცნქ დოლოვ ოვარ
ლანურო ფიცრულ წენინ ნიფსვალნ, საბატარძლო ქოროგუდჰ დაჰ
ჰაჭე'ნქ, ბშარკ ვაპბიქ, მქ ხახკიჩო დონ მახავ აპო ლოფდიქო
სტამიჩო ფარდქ ბისტ დაქქადბიქ.

ეჰ, სო მქ დასო, მქ სე ლაპრეხ ხილულორ უმადნო? – დაკლავი'ნ
მოჰ, ო ბშარკი ბუხარცერე თუდნ ათოჩო ნანენ ვასინქ, აატოხოვ
შათნ მიქ ჰათევ. მაცნქ უდსი, მიჩან, ბანტრილნედეგუდჰ, დონქ
თქადრთქუდრ დავდაკეცო, დამჰ გაგუენმაქ ქკამპანდო ნატყრქ ცორო
თასბალონ.

ე დარ ე მაჰ-ვაჰნ დუდჰრელუქ ვაშან ბშარდახარ: თხადლონ ცო
ალოლაგერ, მქ ოვარნ ვაშ ცო დაბწერადნო.

ოშტიყ ყარწეჩო ჩინდრინ დერწი აკო.

– ლედელეს თაგუჩო ფერდოხა... – ალო შარბშარნ, მაცნქ ნან
სტენახინო ნშადყ დალოქ:

წემაღეს თავუჩრ ფერდონა,
აძრკი ჩხილურ დილოდიენო;
ეცუდ ლამზურჩა კოცნივა
ჰქ ბჭარკი დაკმოყდიენო...
ჰქ ბჭარკი დაკმოყდიენო...³⁴

*

შილდექ ფსარლრ ძაქ, ჩანრენა დოა თქადრთქედრ, ძაყრძ
თათნათნი დეექქ. ლარაყ გარძონქ თათა'ნქ მახკალოძ სრ-დაჰა.

– ძალო!.. ძალო!.. წინუს ძაღუძნრ!.. – დოთდლოძ ბაძრი.

ქაშეყ ქლარლანრქ წინუს გუანძ ბანტარლარ სჭარ.

ლაჯიშ, ოოო ლაჯიშ, ლამუხ ლადთისენრ მაშხალ ძაყაძალი'ნქ,
მუდღნეეკობა ვადექ ქორწილ ძაგდალოძ.

ძგგვარ გარძონეე დორ, მაჰიშ, ტყრაშ, ლეთხა იხრი, ცჰა-ჯენიქ,
საუბუქ უხ დეწვერ ხილა.

სუფრენ მაქლარნა ბოლოძცო ცილბალარ ვაშინ ჰაში ჰამახეყ
დაცუნქ, ჰამახეყ თავუძნი სადღეეძელუძ ალა.

სჭარ ბოლო, მიჩან, თხილენ კიკელ, დად ბჭარკან ვაყბიქ
ნეუეს ბჭარკ: ოჯუს ატოჩოე წეფორ ლარკ ოჯეუძ ვერწიჩრ
ჰანახჩოგოქ, ჩანრქდა ტყოყ-ტყოყ ჰეჭურ უძსრენა შადრ კნათეგრ.
ცო ჰამბადლოძ აძრუძ ოჯუძ ო ჰეჭარ – დადღეშ ჩალმალოძ, მ
ჯეჩნადრათ დაწო. მეღ ვოთგალოძ, მაცნქ ო კნათქ ბალი მოჰახიშ
მონამელ ნაეჭრელეჩრ ბადღან თარლოძიძც:

ის ხუძ გოდლარძ მიხაკრ ვეწ ხილა, უვრ, სქ კაწკოძ ნანვაშრ...
ფსარეეეე მოჯ მქ ბოწირ სოხ შირქილნაჰუძნრ, – დაკლავე. – ესე
უხვ დეწვენრ?!

ე დაკლავედოშ ჰალო უნახან ოწვალძ, მნ ზჯუეს ჩუ ოწვიე'ნქ,
ჩუა'ყ ხაყვიქ.

ხანე-დროჰდოლო ბზარკ ბეჰბიე'ნე, ლე დად ცო ვაგეო ოსიჰე, ლე ო კნათ. მოჰახნიმი ჩუ თიფოთე'ნე, ოც წინუსეგეუძჰან ბეჰბიე ლაჰყე-ლაჰყეომ ბზარ: ცჰა ნიაე ლაქლაჰერ მიჩმერე, დაბწმოჰერ სოგო ე სე წინუსადნრ...

ივსებეს განმაქ დაჯი ო ჰაში, ხატო:

– მიჩა ვადნრ?

– ალზანმაქ, – ალო ო გუს. – კნათი ჰიფსოლო.

– ღურდლომცო დომ მამიჰე ალობალო: შიკეც სე ბადცო...

– ჰყემპერანხ ჰოტადანნო ბოლმ ჩუ მოპტი'ნე, – ოც ვოცინ, ჰად შარხუდცო, ჰუდღემ ჩუ ეგ, – ალოინე, სუფრეგეუძჰ დაჰან ჰაჰევიე.

შადრო დჰჯათ გოგინ ვერწინე, ვანქ ქადთბე ქალთი ფრილებადმო. ექ ჩუ უნახ ოთე'ნე, სო ცო ვერწემ ალო ო ჰაშეგო:

– ხეც სო, ადრუენ გარგ ცო ლოჰალო.

ე ალოინე, ვევახე.

ვეწრე ჰამივაც **ბახტარ** დო ბახტარლო ივსებეს. თხნ ტყოც ჰებდნლათე: ოშტუ ვაჰკაც შილოქ ცომენა ლეოლათერ ცჰან დროჰ ბაცან ნაყმაქ შირქილქდა ალუნადმცინე, ესენნ მნ ღაჰმბარჩადმცინადნრ.

ბჰოროწსა ნჰადუ თილე ფჰეხ ბახტარ. მემცხორონ ოთე ქუდრთმაქ ალზაცერე.

შუახ ვაგუხე ვადგჩე, კნათი ატინო ჰალ ვასბალი'ნე, ქოროთმი ჩუნ დიქ. ექ ო ცჰა კნათ ჰადნო ფჰარსეს ლაჰვალი'ნე ბახტარ-ბიძინ, ნიშნადიქ, ეფენივჰადნრ.

ბახტარ სო ვერწინე, შათხნილოქ. ნაბდე ქალთაპრდაჰოწიე'ნე, მაშხალ მაქე დაჰე, მაქ დაჰინე, დაჰან ატარვალე. ჰეჰე-ჰეჰე'ნე, ალზან თათნუვ ქოთვიქოგ, ნაბდე ქალთაპრ მაქაქ ღოფიე'ნე, დუყეც ჰალო ნილოქ.

– ღურდლომცო... მათხ ბალომცო ფჰე ცო ქოთბოლეთ ვად... დადჩონ სტეხმაკე, დინჩონ მნ ცო. ჰანე... ე ცჰან ბუსე ტყოც

გაგვებლეთ სი, კნათი... – ალო ბანტრეს.

– უხ ლევლო, ბანტარ-ბიძრ: ე ვაშრ ვარ თხენალო, კნათიგ!..

ალონანმაქრქე ო ვუხ ვერწლომცთ ქორწილ ბაყეც ქუდრწლებ თარწოდადნოორ, ვადღეხრ ქუდრწლებ.

ივსებეს შათხ დეკინრ, კაწკარმადლნრ ბწლი დაჰ მარქმიე'ნე, უდშტან ვახე ჩუ. ჰაშინ ბანე გოგრ. უდსრ კუდკრასრ ოწმიე ჰალრ სადღეგქელორ ალოშ, უდსრ ბალინმაქრქე ჩუ თანენრ ნაბად ნიფსბიე ჰაშინ, უდსრ დაქმაქ ტოტ დილოშ მადლობ მეტე ჰანახნონ.

ო ვადგჩე, ადროს ჭეჭყეყესა მერწმიე ბშარკი კიკლიმაქ, მხ მაცნე ჰაჭე, მე დად დიმ ბილენრ ეთნეთერ სოდა, ჩუ თივოთე.

ივსებ მაშხლეგუდჰ ვახე'ნე, ოთხოლან დიე. ნე ვარანგეხ ნაწუენ ნაბად დაჰ ლაქბიე'ნე, ბაცბურ ქუდ ქუდრთმაქ ჭშალოშ მაქ თარწობიე'ნე, ბალი ყოწოდეშ სოდა მარქმიე'ნე:

– სწრაფ თოხლიშადნო! – ვექი დაქვერელიგრ.

ბა, დოთმადლორც, კნათი, ო გარშიო, თუდნრიც საცეკვარ, ას მე „ბაცბურ ტარანტელ“ დოსე!.. მარქმიერიც ტოტი ო ივსებეს, მხადყრიც მუდლნქელბა წეე... შოოო!..

ეოდ ლაქმალე ჰამინაყ: ჰალ ნასდალო დანიყ. ჰამინაყ დარ ხაწენრ ივსებე ქე თხან იხარ, მხ იშტყეჭი, ვერ!..

ატაცბადალიწრ მახკარგ მოწან ბოწი მაქ:

– ცო ხარცოს, ცო ხარცოს:

ჯანარეხოხ – ჩუსტარე!

– ცო ხარცოს, ცო ხარცოს:

ჩუსტარეხოხ – ჯანარე!

– ცო ხარცოს, ცო ხარცოს:

თექარეხოხ – ჩოწარე!

– ცო ხარცოს, ცო ხარცოს:

ჩოწარეხოხ – თექარე!³⁵

ვქე დოლოდალოდ ჯვარ დასარ ნანვაჟრან – ლაგ ზურან – მკარლოქდა.
აღრთვან ხან დლოქე ე თეატრ ცქერ დლოლომცქ.

დახო აშშშენოოოს!... აშშშენოოოს!... ხაწგერ მელჰაჭქეჩოჰ.

დოდოშექ სა ხილოდლაქ დექქე. მაშხალან ჩუ ხილგერ.

ქრეშობ უდონო დარ, მან ლუნობ მელ ალოლარ.

სანებ სანგო ქრისტეშობან გარგლადან ზარ თეფხორ უკვე.

იესებ შარენმაქ ნშადუ ვალოენქ, ჯვარედინგუდჰ ბშარქან ბეჰბიქ.
უდსი, მოჰქ დარეც ალოდალინო, ლიშან სტენოშ ლათერ უკვე
ალოზანმაქრქე ვექენო ყონო დოლოგ.

ლიშნელ კუვბალინო ქოროთო შათხ ბიქენქ დადას, ვქე სანგო
ჰერწიხო თსტუნგო ლაგო:

– საბედადანო!

ლაგენქ, ტოტევან ლიშნბადიქ. ლიშნბადიქენქ, ოჰან სო ოთქ
ტერუშულ დობეგო.

– ჰანე, დიაცოლოდ, – იესებეს მოჰქედა. – ჰუნ ხექ ჰოთ იცალოდ...

– უხ ლევდო, ვო?! – გაფიცხბადლოდ საბედ.

– შირქი... შირქი... – შარნას ბექხეთო ბანტრენ, უქ ლევდორ
ე დამნი, მან ვქე ტყოს ალოდ: – შირქი... – ბშარქი ლაჭყდიქ დიაცო
ბშარქიგო. ვქე მოჰქედა ოშტიხ ნიფსდიქენქ ო ბშარქი: – ენათ ვქევ
ვადგო!... მიხანდა გუვანგოგე... – ალოდ.

დელ ლასტენქ ლაგ ზურან დანქ, დოწადლოხო ტოტივ ლობ
მადრგლენ მოჰქედა ჩუ კუდწმისენქ, ჰაკ მალდალოხო მადჯენ
კოლდიქენქ, დაჰ ვერედან მერწო...

ვქე მადლოქ ბისტ ვარანგმაქ ბუხ ლაქბიქენქ, ტერუშულმაქ სო
დიშენქ, ჯვარედინგუდჰ მოჰქეკ ჰალ ჰაჭქც, მექე უნმაკ. ოკუდ
დუდარ, ეკუენივჰ ცხრაკარეგო თელლარ, ოკუენივჰ მან ბანტრილნო
ციხან ყორიგო. ო დურენ მან მათხარ დოწო ნანას:

– ვამსსოოოს, ბანდერა!..

ქუმრწოლები შუენ დანხუმინ, შუენ დოტხუმინ გოგის დერწი დანიყ.

ხარხლან ჯვარედინგორნ ქორთმი შათს დიენრ ვშიგ შოლტს კნათ ვალორ კატეკომ, ნამბჯი დუსტომე, ცადგომცჷ ჰალ ოწინრ საკაც დაჰორ, მაქ წარჭი ნახად წოთბიენრ.

ფინნ ვშიგვიწი წეგე სათერნრ ბალორ დაკმაქან ლანდინო'ე, საკერ ლაცდინო'ე. ლახუმ თეგერ სუკინმაქ წოთბიქირ წარჭიქირ ნახდე კალთაყრ.

ცომ ხაწოდმაკერ ემარდალოქირ ნანეგრ: ლაშუმე ნებტერ ოკუმ დულარ.

ვასერნს სო ყასტენე ოკუმ ვეწინი ვაშრ, დიჯათ დეწერ მამეც დან ვახე. შინაყ ტოტეგ ბადლან ლაცდინე, მამრ მინტუნ ვაშეგრ ჰაჭე:

– ?!

– საბედ!.. – ალორ ვაშას. – მუმლნეჯელობა დარდ ბჷნ მუჯე ბაე, ნატყადრწინალორ...

მოყ დაჰ ბიბალინრ დოკ დავიქირ ნანენ ვადდე ეელ-წეს!

დაშას, ტატე ჭამად ბალინმაქ დილე'ნე ვაშენ, დან ატარდალორ.

ბშიგე ლაწლაწადნრ კუიქირ დონმაქ მშიგე წარჭიშ მოფხმადლნრ ფსტუმნრ ხაყდინე, ბშიგეყფენიეჰან ჰათსდე დიქრ თუჰეგრ ამბუმ ხაყითან...

უმშტ მე, ალუმდე ლამხურ წრდნ დესნოკერ.

ო დადისტან ლანე ლამნი ვაშინ თე ლომ ლათერ, ატარდადლნუმე, შირქიეუმჰ მან ბანოჭ მათს ებწლარე, ჰალორ ცო ებწბალმაკერ ო წიგ გუმეხ თარლობალოქირ კურლოორე...

მათხან!.. ბჷნ ნათბადუმცაჰე, ტყოყ:

ბჷნ სანატრელაყ ბაციჰრ,

დენოლ თელოუმ ბაციჰრ,

სიკედილ მასტუმ ბაციჰრ!

ცჳაკ ბაციჳრ: თხე ბარკჳ ჩი ბაციჳრ!

ჳალ ბალგელე, ჳალ ბალა'ელე, ენატყადრი მასტმეხალ თხოხი...
ჳალ ბალგელე!..

ოოო ლანეო, მიჩხხ, ლამუხ ლადთმისეჩი, ქუდრწლეს ჳუ
მადიეჩი, მადამჩიჩი მამხლეე ტყოყ მოჳენდა კურ ნეფსოღე, ტყოყ
იხითორი ო შარი მბწლანნი, ჩამლი ჳადჳი.

სანებ სტერენი ომტიყ ხაწერ: ქრისტეშობჳ გარგლამჩი ჳარე
ენინადრათ ჳამბალანნი წკარ დარ.

მწარე ქორწილი

მთხრობელი: იგოვე

...და ოდენ დიადნი საქმენი როდი წარმოაჩენენ
მაღალ, ანდა მდაბალ ზნეობას:
ხშირად ესა თუ ის არარა მოქცევა,
არარა სიტყვა, ანდა არარა ხუმრობა
კიდევ უფრო უკეთ გამოავლენენ ხოლმე
კაცთა ბუნებას.

პლუტარქე

ღირსეულად რომ სჯეროდათ თავი, წოვებს (თუშებს) სულაც არ სჭირდებოდათ, ყოფილიყვენ სამეფო გვარის მემკვიდრენი, არამედ: სრულიად საკმარისი იყო ის, რომ ერქვათ წოვები, რომ ერქვათ თუშები.

ამავე ღროს: დედის მუცელშივე იცოდნენ ასტრონომიული სინუსტით ის მკაცრი სამანები, რომელთა მიღმაც უსახური ამპარტაგნობა იწყებოდა.

– საიდან ეს ყოველივე? ვისგან სწავლობდნენ უფსკრულებში ჩაჟამებული და ჯიხვებივით საცალთუხო ბილიკებზე მოხეტიალე ეს ადამიანები, ახლა რომ ამ სურათებიდან გვიცქერენ მოხდენით?

– არც არავისგან, კაცო, თუ რამ სიკეთე და მაღლი გადმოდის ამ საოცარი პორტრეტებიდან – სისხლშივე მოსდგამთ (მოსდგამდათ!) ამათ.

დღეს ამ ერთ მუჭა უცნობ ხალხს, უბრალოდ, **ქართულისგან განსხვავებული ენის მქონეთ** ეძახიან. მაგრამ, თუკი ჩაველრმავდებით, ვინ იცის, რა კულტურისა თუ დამწერლობის მქონენი შეიძლებოდა

ყოფილიყვნენ ისინი უშორეს ეპოქებში. წუთისოფელი ხომ ასე ყოფილა: ზოგი აღის, ზოგი ჩადისო ზეციდან ქვესკნელში ჩაკიდებულ უსასრულო კიბეზე...

ძალიან მომინდა გარდასული წინაპრების გახსენება და მათთან გამოლაპარაკება!

დღესაც რომ ისეთივენი ყოფილიყვნენ ჩემი წოვები, როგორებიც ოდესღაც იყვნენ (ყოფილან!), სიტყვასაც არ დაეძრავდი. მაგრამ დღეს, როცა დრო-ჟამს მართლაც ბარის ციცებად³⁶ გადაუგვარებივართ და, როცა გარდასული დიდების მაძიებელ პოეტს ქვიშიანი ხევებილა შთენია ხელთ, ეგება ეს თხრობანი მექცეს გულის საღბუნად?

დაოჯახებაც რომ თავისებური ჰქონდათ!

უფროსი მანდილოსნები, შინ რომ უხდებოდათ მოსაწყენი ტრიალი შემოდგომიდან ვიდრე გაზაფხულამდე, მუდამჟამს სარძლოს თვალიერებაში იყვნენ. მარტო თვალში მოსვლა ხომ არ იყო: უპირველესად, თაობათა სიღრმეებში ლამობდნენ ხოლმე ჩაყურყუმელავებას გვარიშვილობის შესათასებლად და იქ ეძიებდნენ მარგალიტის მარცვლებს, რომლებსგანაც ფარღულებს ასხამდნენ მერე.

ასე აიჩვენდნენ თავიანთვის სასურველ გოგოს და, როგორც კი ცხოვართ მაკინტლობა მოჩებოდა და შემოდგომის სიგრილეები დგებოდა, მიკრიკს აფურენდნენ შირაქში – ვაჟიშვილთან:

„აბა, ამო, პატრონებმა გოგო გაამზადესო!“

ანდა სულაც:

„პატარძალი ჩვენსაა, სახლში. რა ხანია, გელოდებოა!“

და ასე მოდიოდა თურმე შირაქიდან, გზადაგზა ფიქრით: ვინ-რა არის, ნეტავი, ბიჭოო?.. – იმ თავის მოსაყვან პატარძალზე, კაცო, ვა, დიდება შენდა-ღმერთო!

მშობლები არცთუ იშვიათად ოდენ ორი-სამი ღამითაც

კი იბარებდნენ შირაქიდან ჭაბუკს, ეგ იყო და ეგ: ჯერაც არ დასდგომოდათ წოვებს ლოგინში გდება-გორაობის საუკუნე.

თუმცა: უმტკიცესი ოჯახები იქმნებოდა, დასტურ...

ჰოდა: ზარასკევე დილით ეახლა შიკრიკი შირაქში ბახტარიანთ უფროს ვაჟს – ანდროს.

შემოეხვივნენ ტოლები მისალოცად. მონამგლე³⁷ ბინიდანაც³⁸ მოსულიყვნენ ბიჭ-ბუჭები. ერთი-ორჯერ ცაშიც შეისროლეს სანეუო. კარგად დაზილეს ხვევნა-მოფერებაში.

უმცროსი ძმა – ალექსი, მოფერებით **ნანალო**, თავშეკავებით გამდგარიყო განზე. ბოლოს, როგორც იქნა, ისიც მიუახლოვდა ძმას, ტკბილად გაუღიმა, თვალი ჩაუჩხლაკუნა, მკერდზე მარჯვენა თათი დაჰკრა და ამით ყველაფერი უთხრა. ამანაც: ტკბილადვე გაუღიმა, თვალი ჩაუჩხლაკუნა, მარჯვენა თათი დაჰკრა მკერდზე და ამით უთხრა:

– ძმა ხარ, ძმაო!..

– მეც გადმომესხას შენი ძირონი, ანდრო! – მიაძახა ძმამ, როცა დაინახა, რომ ძმა საფერხეს შეახტა მგელივით.

რალა შეაბრკოლებდა!

– გადმოგესხმება, გადმოგესხმება, ძმაო, შენ მარტო კარგად იყავ!.. – გადმოსძახა ძმამ ძმას.

გოდენათ მიხაკო იქნებოდა უთუოდ, მონამგლე ბიჭ-ბუჭებიდან წინ რომ გადმოდგა, ჩონგურზე ჩამოათხლაკუნა და გზად გააყოლა ბედნიერს:

შენი დანახვა სულ სხვაა:

მუხლი მეშლება, ვწრიალებ,

სულ მავიწყდება სიბერე,

სისხლი დუღდება, ჩქრიალებს.³⁹

და მიუშვა ანდრომ ნებაზე რაში. ვილა მოაბრუნებდა ამ ტიალ შირაქში: წინ თუშური სიხარული ელოდა!..

ბინდისას მიაწყდა ანდრო მამისეულ სახლს.

მოიძრო მწყემსის ბანჯგვლიანი ქული და მშვილდის ლარგივით გაიჭიმა მშობლის წინ.

– ჩვენ მზადა ვართ, – მოკლედ ჩაჭრა მამამ, იოსებმა გულში გრძლად ნათქვამი სათქმელი. – შენც მოწესრიგდისავით და ეგ არის!

ვაჟმა ჩუმაღვე შეანათა მამას თვალები და ჩუმაღ დახარა თავი.

გამოჩნდა დედაც, გადაეხვეწენენ ერთერთს, ერთმანეთი მოიკითხეს.

– ვინ არის, დედა? – როგორც იქნა, შეჰკადრა მშობელს, როცა ნახა, მამა იქაურობას გარიდებოდა.

– ხომ გაგიგონია, შვილო: განსაკუთრებული წესიერებით გამოიჩნევიან მეითიანები... აკო ჰქვია, – დაურთო მცირე დაყოვნების მერე. – ანიკო.

ცხადი იყო: ამით ამოიწურა ლაპარაკი. ზედმეტილა იყო სიტყვის ჩამოგდებაც კი საპატარძლოს ნახვაზე.

აკო... – გათფიქრა გულში. – ანიკო... ახლა შენც ხომ ჩემგვარადვე გიბავუნებს ეგ გული, რა ვქნათ, ნეტავი!

დედასაც ჩუმაღ შეანათა თვალები და მასაც მოჩილად დაუხარა თავი. მერე შეტრიალდა და თავზე მწყემსის ბანჯგვლიანი ქული ჩამოიფხატა. სწრაფი ნაბიჯით გაიარა დაბინდული ეზო, ჯიქვით დააფრინდა კლდეებზე ძვრინავ საღარას და: გაფრუკა...⁴⁰

*

წინდას ქსოვდა აკო.

ფლოქების მწყობრი თქარათქური წამოვიდა სადღაც შორიდან, ლამის უსასრულობიდან. ასული შეტოკდა. თავი ზე ასწია. აფორიაქდა. როცა მხედარი დაბალ, ფიცრულა სახლოს გაუსწორდა, საპატარძლომ პაწია ფანჯრისკენ გაიხედა და დაინახა, როგორ შეარხნია ჩამოთარებული სქელი თარღის კალთა გახელებული ცხენის ქროლვამ.

ეჰ, მე ვინ ვარ, ჩემს სურვილზე იყოს რამე? – გაითქრა ასულმა, თვალეი ბუხართან მარღის მნაყავ დედას შეანათა და უმალ უტყვადვე დახარა. ამასობაში სადღაც შორს, ლამის უსასრულობაში შთანთქა ბატრიონისკენ გაფრენილი საფრენის ფლოქების მწყობრი ჰარმონია, რასაც ქალის მუხლზე დავარდნილმა ობოლმა ცრემლმა დაუსვა წერტილი.

ასე შედგა ამ ქალ-ვაჟის პირველი შეხვედრა: ამიერიდან აღარ ითქმოდა, ისინი ერთურთს არ იცნობდნენო.

აკო ისევ ჭრელ წინდას მიუტრიალდა:

– ვზივარ მოხდენილ ფერღოსა... – ჩაიღღინასავით, როცა დედა რაღაცისთვის გარეთ გავიდა:

ვზივარ მოხდენილ ფერღოსა
და წინდასა ვქსოვ კინტაურს,⁴¹
ამისნი თვალნი – ლამაზნი –
შენს თვალებს ჰგვანან, ბიჭაუ...
შენს თვალებს ჰგვანან, ბიჭაუ...⁴²

*

მეორე საღამოს სადღაც შორიდან წამოვიდა ცხენების თქარათქური და მაყრების კაცური ხმიანობა. ამას მიება მდინარედ დაღწრილი ხმა გარმონისა.

– მოჰყავთ!.. მოჰყავთ!.. წინუსა⁴³ მოჰყავთ!.. – დაჰკრეს ყიჟინა ბაეშეებმა.

მალევე ქლარლებიანი⁴⁴ პატარძალი შემობრძანეს ბახტარინთ ეზოში.

მალლა, სულ მალლა ჩხლაკოს⁴⁵ ცათამბჯენი მაშხალი⁴⁶ ინთება და იმართება ლადი, თუ შუერი ქორწილი.

ქუხდა გარმონი, სიმღერა, ტაში, ცეკვა, ესა, ისა, სხვა რაღა უნდა ყოფილიყო.

სუფრის ერთი ბოლოდან მეორეში სტუმრები ერთმანეთს ეჯიბრებიან ყველაზე მოკლე და ყველაზე ლამაზი სადღეგრძელოების თქმაში.

სადღაც, ეზოს ბოლოში, თხილიანთან, მამის თვალები დაღანდა ნეფემ: ის მდუმარედ უსმენდა მისკენ პირით მდგომ ვინმე ახალგაზრდას და შორიდან დაჟინებით აკვირდებოდა შვილს. არ ეამა ანდროს ეს მშენა – მშობლიურად თბილი, მაგრამ არამშობლიურად მძიმე. კიდევ უფრო აფორიაქდა, როცა იმ ახალგაზრდის ჭაბუკური ბეჭები, მამას რომ ესაუბრებოდა, მონამგლე ბინელისას მიამსგავსა:

ეგ ხომ ვოდენთ მიხაკო უნდა იყოს, კაცო, ჩემი პატარა დედისძმა... გუშინლა სიმღერა რომ გამომაყოლა შირაქიდან, – გაიფიქრა. – აქ რაღა უნდა?!⁴⁷

წამოიწია კიდევაც. მაგრამ ეჯიფემ⁴⁸ დასწია და ადგილზევე მოსვა.

მერე, როცა როგორღაც კიდევ გააპარა თვალი, ველარც მამა დაინახა, ველარც ის ახალგაზრდა. დამშვიდდა როგორღაც. ახლა პატარძლისკენ გააპარა ქურდული თვალი: ნეტავი, ნიავი წამოვიდეს, ერთი, გამაცნოს ეს ჩემი პატარძალიო...

იოსებმა განზე გაიყვანა სტუმარი, იკითხა:

– სად არისო?

– ალაზნანზე... ბიჭები დარაჯობენო.

– დილაძე სიტყვა არავისთან ითქვასო: ორივენი ჩემები არიან აკი... – ყელთან მომდგარი ბოლმა უკანვე მიაბრუნა და: – ახლა ტოლებთან მიდი, გაერე შენებურადო.

ბეჭზე ხელი ჰკიდა ჭაბუკს და მსუბუქად უბიძგა სუფრისკენ.

თავად ღინჯად მიტრიალდა და წავიდა ქათიბის კალთის ფრიალით. მერე გაჩერდასავით, არც მობრუნებულა, ისე ამოთქვა:

– ვიცი, ანდროს არ გაეკარები.

ესლა თქვა და წავიდა.

სიყვარულით ყველანი **ბახტარს** ეძახდნენ თანასოფლელები იოსებს, ბახტარი შვილს. დღესაც იამბობენ ხოლმე: მსგავსი ვაჟკაცი არ დადიოდაო ერთ ღროს სათუშო გზაზე შირაქიდან ვიდრე აღვანამდე, აქედან კი ალაზნისთავამდე.

სოფელს გასცდა ბახტარი მგლის ნაბიჯით. მწყემსებს მიადგა ალაზნანზე.

უფროსის დანახვანზე ბიჭები უხმაუროდ წამოხტნენ და თავები დახარეს. ერთი მათგანი მსუბუქად შეეხო მკლავზე ბახტარ-ბიძოს და, აქეთო, ანიშნა.

ბახტარი მოტრიალდა და დაიხარა. ნაბდის კიდე გადასწია და კვარი დაბლა დაუშვა. იყუჩა. უყურა მღუპარედ, უყურა და ალაზნის შხუილმა გული რომ დაუკოდა, ნაბდის კალთა ისევ გადაათარა და წელში გაიმართა.

– დილაძე... მზის ამოსვლამდე სოფელს ნუ შევაწუხებთ რა... მკვდარი დაიცდის, ცოცხალი გერა. ჰოდა... ეს ერთი ღამეც შემიწახეთ რა, ბიჭებო...

– რაზეა ლაპარაკი, ბახტარ-ბიძო: ეს ძმა იყო ჩვენი!..

ალაზნიდან მობრუნებისთვის ქორწილი ნამდვილს დამსგავსებოდა უკვე – ჩვენებურს.

იოსებმა მოკეცილი, დაატარავებული მხრები გაშალა და ისე შეაბიჯა ეზოში. სტუმრებს ჩამოუარა. აქ კოკურა ასწია მალა და სადღეგრძელო შესვა, იქ მხრიდან ჩამოცურებული ნაბადი გაუსწორა სტუმარს, სხვას მკერდზე ხელის მიბჯენით მადლობა მოახსენა.

მამის დანახვაზე ანდრომ ბულათვალეები დაატრიალა, მაგრამ რომ ნახა, მამა პირზე ღიმილთ მიდგებ-მოდგებოდა, დაცხრა.

იოსები ჩირაღდნისკენ გაემართა და გაჩერდა მცირე ხნით. მერე ცალ მხარზე დაკიდებული ნაბადი შორს მოისროლა, თუშური ქუდი საიმედოდ მოარგო თავზე, მხრები ჭაბუკურად გაშალა და:

– სწრაფი დაუკართო! – გასძახა მუსიკოსებს.

აყეფდა და რას აყეფდა ის გარმონი, ბიჭებო, დაუკრა და რა დაუკრა საცეკვაო, რომელსაც მე „თუშური ტარანტელა“ შევარქვი!.. გაშალა და რა გაშალა იოსებმა ხელ-მკლავი და რა ცეცხლი დაანთო... ვააა!..

ელდა ეცა ყველას: ზეზე წამოიწიეს. ყველას ჰქონდა გაგონილი იოსების ცეკვა, მაგრამ ამგვარი, კაცო!..

ატაცებულმა გოგონებმა ზედ სიმღერა მიაყოლეს:

არ გავცვლი, არ გავცვლი:

ქალმნიანში – ჩუსტიანს!

– არ გავცვლი, არ გავცვლი:

ჩუსტიანში – ქალმნიანს!

– არ გავცვლი, არ გავცვლი:

თექიანში – ჩოხიანს!

– არ გავცვლი, არ გავცვლი:

ჩოხიანში – თექიანს!⁴⁹

ამის მერე დაიწყო ჯვრის მორთმევა დედისძმიანთ – ლაგაზიანთ

– მხრიდან. კარგა ხანს გასტანა ამ თეატრმა.

მარტო აშშშენოოოს!.. აშშშენოოოს!.. გაისმოდა ირგვლივ.

ამასობაში თენებამ მოატანა. მაშხალიც დალევანელა იყო.

ქრისტეშობაც დამდგარიყო, მაგრამ ღვინობას უფრო დაარქმევდი.

სამების კარზე ქრისტეს შობის მოახლოების მაუწყებელ ზარს რეკლენ უკვე.

იოსები შარაზე გადადგა და გზაჯვარედინისკენ გააპარა მხერა. იქ, დათქმულისამებრ, ნიშნის მოლოდინში იცდიდა უკვე ალაზნიდან წამოსული ჭაბუკი მხედარი.

ნიშნად ჭაღარა თავი დახარა მამამ და მერე ეზოში მოფუსფუსე მუელლეს გასძახა:

– საბედ!

გასძახა და ხელით ანიშნა. ანიშნა და ისიც წამოვიდა ტყრუშულ ღობესთან.

– აბა: დიაცო... – დაიწყო იოსებმა მძიმედ. – შენ იცი ახლა...

– რას მეუბნები, ვო?!⁵⁰ – გაფიცდა საბედა.

– შირაქში... შირაქში... – თავადვე გაუკვირდა ბახტარს, რისთვის წარმოთქვა ეს სიტყვა, მაგრამ გაიმეორა კიდევაც: – შირაქში... – მხერა მოარიდა მუელლის ჭვრეტას. მერე კვლავ როგორმე გაუსწორა თვალი და: – ბიჭი მოგვიკლეს!.. საცაა მოასვენებენ.

შეირხა ლაგაზიანთ ქალი, ნაჯაფარი ხელებით ღობის მარგილს როგორმე ჩამოეკიდა, შუბლი დაღლილ მავჯაზე ჩამოღო და ქვად იქცა...

მერე მანდილის ცალი კიდე მხარზე შეისროლა, ტყრუშულს მიენდო და, როგორც კი გზაჯვარედინს გახედა, იკვილა მთელი ხმით. კვილი მისი აქეთ ცხრაკარამდე უწევდა, იქით – ბახტრიონის ციხეთა ყორეებამდე. კვილს დატირება მოაყოლა დედამ:

– ვაჲმმეეე, შვილო!..

ქორწილიდან წასულებიც და მიმდინარენიც უკანვე მობრუნდნენ ყველანი.

ჩარხოანთ გზავარდინიდან ოთხი თავდახრილი აშოლტილი ვაჟკაცი მოემართებოდა ნელი, მწყობრი ნაბიჯებით. მოასვენებდნენ შავნაბადგადაფარებულ საკაცეს, ზე აზიდულს ვიდრე ცათამდე.

გვერდზე ყელმოღერებით მოაბიჯებდა მოკლულის მკერდგამოწნეჟილი ცეცხლისფერი საფერზე. ლამის მიწას სწვდებოდა მის ზურგზე გადაფარებული შავი ნაბდის ცალი ფრთა.

ველარაფრით აოკებდნენ გაგიჟებულ დედას: ცამდე უწევდა ქალის კივილი.

კაცებს გამოეყო მისი საყვარელი ძმა, ღინჯი ნაბიჯით ეახლა საყვარელსავე დას და ორივე მხარში ხელეხი ჩასჭიდა. დამ წამით შეანათა ძმას თვალები:

– ?!

– საბედ!.. – უთხრა ძმამ. – ჭეშმარიტი მწუხარება მუხჯია აკი ყოველთვის და უტრემლო!..⁵¹

როგორ დაჰვიწყებია გულმკვდარ ქალს წესი წოვათუშური!

დამ სველი ღოყა ძმის მხარზე დააყრდნო და გაიზინდა.

თეთრად ეღვარე ოთხ ცხენზე ოთხი შავსამოსიანი მანდილოსანი შესვეს და ოთხივე მიმართულებით გაგზავნეს ამბის საუწყებლებად მთელი სოფლისათვის...

ლამის კარი შემოეხსნა უკვე ლამაზ, ალვანურ დილას.

დაღისტნის მაღალი მთები მხარი მხარს მიცემულები იდგნენ, გარინდებულები, შირაქის მხარეს კი უშველებელი მზე იწევდა და ველარ წამოწეულიყო სისხლის გუბეს დამსგავსებული ნისლიდან...

მზეო!.. მუდმივად მანათობლო და მაინც:

მუდამ სანატრელო,

სიცოცხლის აღმაშენებლო და
სიკვდილის გამანადგურებლო!
ერთადერთო და ამიტომ: ჩვენო თვალისჩინო!
ამოდი, ამოანათე და შეგვიშრე ეს ამდენი ცრემლი... ამოდილა!
სადღაც, იქ, ძალა – ღამის ცაში! – ჯერ კიდევ როგორღაც
ბოლავდა გულოგამომწვარი, ქორწილში ღამენათევი ჩირაღდანი და
ჯერ კიდევ განაფრცობდა თავის ნაცნობ, საამო სურნელს.
სამების კარიდან კვლავაც ისმოდა: ქრისტეშობის მოახლოების
მაუწყებელი ზარის უკიდევანოდ საამო წკრიალი.

Bitter Wedding

Narrator: **the same**

...Great business don't demonstrate high or low morals:
Sometimes a word or a joke better reveal human character.

Plutarque

In order to be dignified, Tsova people (Tush people) didn't need to be successors of the royal family but it was enough that they were called Tsova, Tush people.

At the same time they knew in astronomical accuracy from mother's abdomen those strick signs behind which ugly insolence began.

– where did they get all of these? From whom did those people living in the depths and wandering on narrow paths like aurochs learn all those things now staring from these pictures elegantly?

– From no one, if certain kindness and grace is coming from that marvelous pictures they have that in their blood.

Today, these handful unknown people are just called people who have **different language from Georgian language**. But if we go deeper who knows what culture and writing language they might have in the far era. This is the life: some go up and others go down on the staircase stretched from heavens to the abyss...

I wanted so much to remember deseased ancestors and speak to them.

If my Tsova people looked like our ancestors (as they used to be!) I wouldn't speak a word. But today, when the time has turned us into valley's tsitsas and the poets looking for the past glory have only left sandy ravines may my narrations cure my heart.

And the marriage was distinctive for them!

Old ladies who always had to do boring housework from autumn till spring were always surveying possible daughter-in-laws. And it was not only to like someone's appearance but they were investigating the

generation roots for blood evaluation and were looking for the pearl seeds to make necklace later.

This way they would choose desirable girl for them and before autumn coolness appeared they would send courier in Shiraki to their son:

“come up, owners have prepared a girl!”

Either they would say:

“The bride has been waiting for you at our house for so long!”

And the groom was coming from Shiraki and thinking:

I wonder who is she? – saying about his bride, oh my God!

Parents very often asked their sons to come back homes for two or three nights from Shiraki. This was all: For Tsova people there was no century to lie and roll in bed yet.

Though I confirm the marriage was very solid and firm.

Thus, on Friday morning courier came to the oldest son Andro of Bakhtriant family in Shiraki.

All people surrounded Andro to congratulate; even boys from neighbouring flat came. They also shoot guns once or twice and kissed him much.

Younger brother who was fondly called Nanalo stood aside reserved. Finally he approached to his brother, smiled sweetly, gave a wink, hit his right finger on the chest and with this behavior he said everything. Andro smiled also sweetly, gave a wink, hit his right finger on the chest and said:

– you are my cool brother!

– Let your chrim be poured on me, Andro! – cried out his brother when he saw that Andro sat on the horse like a wolf.

What would hinder him!

It will be poured on you bro, you just should be well! – called out the brother to brother.

It was definitely Godeant’s Mikhako who stepped forward from the boys standing there, played his Chonguri (Georgian musical instrument) and sang to the happy Andro:

I feel great when I see you,
I want to dance and feel anxious
I nearly forget my old age
My blood boils and murmurs.

And Andro galloped his horse very fast. Who would turn him back in Shiraki: Tush happiness was waiting for him!..

It was dark when Andro came to his father's house.

He took of shepherd's hairy hat and stretched in front of his father like a bow string.

– We are ready, – father, Ioseb said shortly – get ready and that's all.

The son silently looked at his father's eyes and nodded his head silently.

Mother appeared, they hugged each other .

– Who is she? finally asked his mom when he saw that dad was not there.

– you have heard my son that Meitians are distinguished with special honesty... her name is Ako, said his mom a bit later – Aniko.

It was obvious: the conversation was over. It was not necessary to say something about meeting the bride.

Ako... – thought in his heart. – Aniko... now your heart is beating as fast as mine, I wonder what shall we do now!

He looked at his mother quietly and nodded dutifully. Then turned back, put on his hairy hat, walked the yard quickly, sat on his horse like an ounce and galloped fast...

*

Ako was knitting stockings.

A loud clatter of horse hoofs came from the far nearly from the infinity. The lady moved a little. Rose her head and seemed excited. When the horseman came straight the wooden house, the groom looked out of the tiny window and saw how the thick curtain was moved from

the horse rush.

Who am I to make happen what I desire? – thought the lady, looked at her mother at the fireplace who was pounding salt and silently nodded her head. Meanwhile, wherever in the distance, harmony of horse hoofs' voice towards Bakhtrioni disappeared nearly in the infinity which was ended with the lonely tears dropped on the lady's knees.

This was the first meeting of the lady and the young man: since that day it couldn't be said that they didn't know each other.

Ako continued knitting her colourful stockings:

– I am sitting on the beautiful slope-sang the young lady when her mother went out:

Sitting on the beautiful slope
And knitting wonderful stockings,
Its fine eyes
look like yours young man...
Look like yours young man...

*

The next day a loud clatter of horse hoofs came from the far accompanying attendants' manly noise and very nice river like sounds of accordion.

They are bringing the bride! – shouted the kids.

And soon they brought the bride with traditional jewelery on her in Baktriant yeard.

Very high nice torch of birch's bark is shining and there is a happy Tush wedding.

Acordion had great voice; people were singing, calpping and dancing. What else could be done in the wedding.

Guests were competeing each other in saying the shortest and the prettiest toasts from one end of the table to another.

Somewhere at the end of the yeard, near the nut trees the groom

saw his father's eyes: he was quietly listening to one of the young men in front of him and at the same time was gazing his son. Andro didn't like this gaze-it was natively warm but non-natively grief. He became more disturbed when he saw that the young boys who were talking to his father looked like the ones from neighbouring flat in Shiraki:

He must be Godeant Mikhako, my younger uncle...he even sang me yesterday in Shiraki-thought Andro-what is he doing here?!

He even rose but Ejipe (a man who organizes the wedding) made him sit down again.

When he again looked towards them he couldn't see neither his father nor that young them. He calmed down. Now he looked quietly towards the bride: I wonder the breeze blow to introduce my bride...

Ioseb took the guest aside and asked:

– where is he?

– Near Alazani, boys are guarding him.

Do not say a word till the morning: Both are mine... made his sorrow go back: – now join your friends and have joy.

Touched the boy at the shoulder and made him join the fiest.

He also terned back quietly and walked twisting his fur jacket. Then he stopped, didn't even turn and said:

– I know you won't approach to Andro.

Said that and went.

Villagers called Ioseb Bakhtar with great love, he was Bakhtarishvili. Even today people say that not a similar man used to go in Tusehti road from Shiraki to Alvani and from Alvani towards the top of Alazani.

Baktari passed the village and came to the shepherds at Alazani.

When boys saw the senior man they stood uo silently and noded. One of them lightly touched to Bakhtari on the shoulder and pointed the way.

Bakhtari tuned and bended down. He moved part of the felt cloack aside and landed the torch down. He was silent, looked calmly and when the Alazani voice tormented his heart he again covered him

with felt cloack and undended.

– Let’s do not disturb the village until the sun rise, until the morning... Dead will wait and alive won’t... Thus, help for for one more night boys...

– What are talking uncle Bakhtar: he was our brother!..

When he returned from Alazani the wedding was like our real traditional fiest.

Ioseb opened his folded, reduced shoulders and entered the yeard. He greeted the guests, said the toast, next he made the guest correct his felt cloack which was slided down, he thanked another man by touching on the chest.

When Andro saw father he moved his huge bull like eyes but when he saw his father had smile on his face he calmed down.

Ioseb went towards the torch and stopped for a while. Next he threw away his felt cloack which was hanging on one shoulder, put his Tush hat tightly, opened his shoulders like a young boy and shouted to the musicians:

– Play fast music!

Acordion began to play fast, it was a great dance music which i called „Tush Tarantela“! Ioseb danced greatly, perfectly!..

Everyone was panicked: they stood up, everyone had heard about his dance but such a dance!..

Cheerful girls added song to this dance:

I won’t exchange a boy in slippers
into a boy in bast sandals!

And a boy in bast sandals
into aboy in slippers!

I won’t exchange a man in Chokha
into a man in felt
and a man in felt
into a man in Chokha.

(Georgian national suit)

Next relatives from mother's side – Lagazini family began to bring the presents and sweets and this play lasted for a long time.

Let them be happy, let them be happy! people shouted from all around.

It was dawn. The torch was finishing.

Christmas had come, but you would call it november.

Church bells in Sameba were ringing to celebrate Christmas.

Ioseb stepped on the road and looked towards the cross road. As they had agreed the boys coming from Alazani were waiting for the sign.

As a sign the father nodded his grey haired head and called his wife in the yard:

– Sabed!

Called and pointed towards the boys and she came to the fence.

Now my wife: Ioseb started heavily-now you know...

– what are telling man?!. Sabed became angry.

In Shiraki... in shiraki... – Bakhtar was astonished himself why he had said this word but he also repeated: – In Shiraki... – he took his gaze away from his wife's look. Next he again looked at him and said- your son is killed! They are just bringing.

Lagaziant lady moved, she hang on the fence with her tired hands, put her forehead on her tired wrist and became like a stone...

Next she put one of the corners of her headscarf on her shoulder, leaned against the fence and as she looked towards the cross roads she screamed with the whole voice. Her scream reached Tskhrakara at one side and Bakhtrioni castle ashlar at another. Mother followed mourning to her scream:

– oh my son!..

The people who had already left wedding and those who were just leaving returned back.

From the Chorkhoant crossroads four tall boys with noded heads were coming with quiet, consistent steps and were carrying barrow covered with black felt cloak.

Next to it, broad-chested, scarlet colored horse of the dead boy

was following .

One side of the black felt cloak on her back was nearly reaching the ground.

They couldn't calm crazy mother: she was crying so loudly that this noise reached the heavens.

Her beloved brother separated from the men and came to his beloved sister slowly and grabbed his sister in both shoulders. The sister looked at her brother for a second:

– ?!

– Sabed, – said her brother-real sorrow is always dumb and tearless!..

How heartbroken woman forgot the Tsova Tush rules!

The sister leaned her wet cheek on her brother and grew rigid.

They sent four ladies dressed in black with four horses shining white towards the four directions to inform the bad news to the village...

It was nearly getting nice morning as usual as it is in Alvani.

High mountains of Dagestani were standing quiet; in Shiraki side huge sun was trying to rise but couldn't rise from the clouds which looked like blood pool.

Oh, the Sun... always shining

and still desirable,

life source and

death destroyer!

You are the unique and our sight!

Come up, rise and dry our tears... come up and rise!

Somewhere up – like in the sky! – heartburnt torch from the wedding night was still fuming and spreading its splendid, familiar smell.

From Sameba you could hear wonderful churchbells for celebrating Christmas.

ფიცხუნ ნან

დეფტუნნი: ოუც

ფიცხუნ ნანქ ე ამბუდ ტელეფონეგ დეფტო სოგორ სე კლასელ ვაშას, ავთოს, უღეხი სონ:

– ჰახეკეც მოჰქედა უმ კერბადიხეჰრაჰანო.

ას ბეკეგორათ ადღონას:

– დოკ დეწ სქ დათუთქადალა... დათუთქადადღონოჰერ, ჰახეკეც კერბადიხეჰრას მაცმი უმაღონას.

– ჰაჲ, ნიდაგ, – ყაბულ ბალო სო ოჯუსნ. – დიწრ დქლოე მაღწო სონ მემცხორიგორქე ფჰოწრ წარფეხ ხაწენო ე მაწი ამბუდ, ჰახეკეც დაჰ თიეხეჰრას.

მოჰქეკ ამბოხ ცწრ ბადღონათხ, ოჯოც წუთე ჩუ ხაჲეწეს, აჰი, წერადოს: სანამ ავთუდ იშ ხაწიც სო.

*

ოჯ შარე დუდჰრელოქ ბარგობ მარ ბაცბჰ, ღაჰმბარჩეგუდჰ მქ დაქექადმალორ.

ყოჩღათ ბალოქ დაჰ წიფლიონონ.

ტყუდჰ დისქ საყოწიქ დაჰ ბეტიღონ.

მაცნე უდემცო ბახც, მიჩრენაჰო გურ უკვე, მოჰ მესკლა სამჩლოქ ხი თუშითად აღზნელო, დონქ დოკდაკდუნ თერსარ დეჲქ. უ მოჰქეკ ესერნ ევარ მალდალოწიწ დოიგ თათან დიწც, მქლო ბოთბალო ო დო.

ცენეხ ებე დუდჰრელოწი ბარ ეჯ ნაყმაქანო, ადღორცას. ჰაჲწ, მემცხორიგ ბეკხეთდიქ ნიფს ოჯარ ნაჲტრელნ დეჲენო თერსარ. ბეკხეთდიქნე, მალდალოწიწ ჰაკან მოჰქედა ტოტიწ ღოფდიქ. ბა, ჰაფუსუ, ევრ: ოცგეკ ოწმალოწიწ ბაცმაქ, ნაჲტაცერე, დო ქექსექალა

ჭიბნეთეშ.

– კნათ-თიიი!.. – ვექი მენახ. – ცჳავე ცო გუ!..

ღანიშ ჰათსე'ნე, დაგე: ბაყრ ღიტკიტერ ჰათხ-ტყუმაჰე, ნაგათ-
ნაგათ ლეთხირ, გოწლოი მორ, ნანეცე ლაბწორ, თურ დაკლევერ, ეჰს
ჰალო ბოწლა სოხანრ.

მელ ბექხეთდიე მემცხოოიე. ვაშიე ჰათსე'ნე, ჩუ ბავი
აღხნეგუმაჰე.

მოჰეკ მემცხოოი ნაჟტრენ გარგბალოც, გუდალოე ოვარგუმაჰე
მოხსა დაღუენ ბაყრ. ექ, მოჰე ოოო ჯოგა'ე, ნახა'ე დაგეც,
თიგოთე'ნე, ლარკი ლაგმიე'ნე, განმაქე ოთე, ნიე ბალო ჰაშინ. ექ
ოშტიე დოთდალო, ჯოგულო ჩუ ეგი'ნე, ცო და მე წიხ გოგო ბაგე
დოან. გოგ ბანოშ, ცო და მე აუსტარგომცე ლესტერ ჩუ თაგუშე, ექ
თაგუშაჰე ჰალო ნიესლარ დედე. წივერ ლაგმიენრ მულ მან დაკრეშ
ჰერწორო ჰადრე.

ო ლუმა: დაკლაფრა, ეეთინანრ, ჰობ ლევეღუენშისა ქორთმი
ლესტლა დალო'ნე, მალდაღლნუე, ლახუჩრ აშარე ჰიჰნებადალან
დოლოდალო.

დოშ ცო ლენმაკეგერ უშტან დოშხაბოჩირ მემცხოოინე, დახეჰ
ატინოჰ ბარ.

ცოჰანნეჰ ცო დაკიხორ, უხ დარ დახეჩრ შარე.

ე წიადრქო კაწკუმიჩრ ადრჩლენ დაკდეჰე სტაჰხკლოჩრ
ხეულოე ტყუმაჰსლოე ბარგობ ალვინ.

– დადრ!.. დადრ!.. – ვექი არჩილ ტყუმაჰ ვალოჩრ დადეგო...

*

მოჰე ბჰან, სტაჰხკუ აჰრ დასდალო'ნე ხეო, მემცხოოიეჰ დაჰ
დასდიე ნაჟტარ. ჰალო შეგობადდიე უდს.

ჯერ ნაჟტრენ ჰათხ დიხეჰ ბარე, ექ დოინ ეოხე'ნე, დაკრეშ

მაქნ ჭეშადმიე: ბაწი ნიყ ლეფხერ ჰათხე – მაგოწ წიფლიონო!

დოინ ჩუ ცო მეყმაკერ, ქოკი მეოორ ჯერ ო შტუც სიწი ბაცახ, დახან ქასტლარ. დახეყ ფრუტხეზალარე, დრო-ხან დიკანაანო ნესტუდუ ფჰადენან ფერბალარ დადინ.

დაჩო ბაყჰაყბადლნო ფეკთეთორო ცო ბეთლარ, ბიშურ შარნ გარგმარგახე, დარდვამში ბეწორ ბჰარკ მეცხორან. ცოთიფურ ბანდრივ მეწლოლე დეკარდორე, ცო დეკარდომაკერ შვიდე ატყისა შათხ დერწინო ო გუფ ჰჰეტუდ. კუკხუდ მან დამფრასო ჰჰანან საჯსრან მაგერ თარლოდამლნო.

დაქეჰადმლო ბარგობ. ესე დოიგო დასტვენადიე ჰანახ, ოსი გარმოწ ოწმიე ჰანახე, მელოწ საზეიმო განდადმლო უდს.

– ჭულანო!.. – ვეჰე მენახ ჯერ ტყოც ნაჰტრენ ფენ ჰერწიხო მეცხორეგო, ბადლნობოტურო დონ დადეგო. – ჰანკეყ ჰაკენ თუდნოჰრაჰ ის დონენ, მაცლომცო ბეწე ლეფხი იშტრეყ ყა-სადოტენო!..

ჭულას ფეკთეთორგუჰ ბერწბიენე ჩუდნორეჩო ფათხანე ქორთო, აშკარათ დაგო, მოჰ ჰაჰეყ ო დონან, მაჯამხო, დარდვამხო ბჰარკივ.

– ცო, ეგო! უჰ ბეწეს ბან ე დალოცვილე ყა? ლანინ ბაჰე, შადრ დენივ ლიბანლე, – ალოწ ჭულასე, ეჰ ჩუ დავდომ ბანე დუგლეგ: – თოხუნ ბაჰე, უჰ ადჰოწ ცო თოხოჰანო?..

მაქ ლაქვალონე ჭულა'ე დონნ, ბარგბახან ვოწვალო. ოჰან დაჰ დოფვალო კუწხეხ.

მეტუჰაყ შავწკა ბანე ნაჰტრეჰანე, გარგმარგახან.

დაჰ დავდაკო უმაცნაიო თათვათანანე, ქეჰადლარან.

დაჩოკ ჭილ-ყოცი დულდაკურ, ო დოწ ლერბომ. სო ჰეჰენო ვასო, მოჰ დაკრეშ წემანლათე ო ჭილ-ყოცივ ლეშე ჰჰეტერ!..

შავწკაგორნაჰო ცო და მე ჰალო ჰაწამბალო ფეკთეთორო.

დაყვავდა მღონი ქოკი სოდა უნახ მიხვე'ნე, ჰალრო ოთახან ცადვადბალო
წყე, შაწ. ექ მოჰქედა ჰალრო ოთე'ნე, დედენი ლათბათ დაჰ
დეკდიენე, წაბარბაცბადბალი'ნე, ჯოგუნ ტყუჰაჰონ ბეთხი: თარსე.

ენე კატეკომ დაჰ დაქექადმიენე ო შარნი ძოლი ჰყანტეკეუძონ,
ჩუ ოთე, მალბადღონ, დაკლეფონ ბახენი. ლათეი იშტნი: ქოკი
დაბრეცადმღონ, ლარკი ჩუ ნოხკმიენი, კუდნე, მათ-მათე
ლათბათარქე, მათ-მათე ბალა ბეკინი, თაფრი ნეთხადღონი,
ძუგაწეწადმღონ. ე თითქმის მე მუდეწი ბისქონ, ტუტი დამხკნორ
ჰაშელ.

მუჰალრქედა წყე ტყოც ხაწე მემცხორინ თარსარ. ბუხ ჰათესე'ნე,
ფენეთთორი ბაგნი, ჰყანტენმაქ ქორთონ ნოწბიენი'ნე, დაკლეფონ ბახნი.

– მოც თუდხნოჰრას, ევრ: ძოლოე გაუბიდრებადბადღონ ლათე,
ვირაც ცო დავიდა სი იშტრე!.. – ბანე'ნე დურდურ ჰუღას, ჰაკან
დენიქ.

ძეარანონი მოთხადღონი გარნი, ცოჰე მქლოქ დაწდიქდარ დაკმი
მემცხორინ დაჰ ლაქბიქირ დონ დარდუე...

*

ცოჰანე დაკლაფდორ ეჰათ, ცოჰანე, მე ონარ ონ ხკოლის დაჰ
ლაქბიენი ვადალ, მენხუდონი მე ბაყეც ცო იხმაკერ აღუდნამცნი,
ბაყოვ ბჰარლორ ენ დოჰე.

თხნ ტყოც, მაცნეკ, წარფენის მადვ მაყო, ე ამბუდ
დაკენელათიცი ვად მემცხორიე, ექინქირ სტემახ ლეჰონ, უდშტ
ცადლა ახსნად. ლიე, მაგალითათ, ო დონ ო ჰყანტეე ბისბანინადნი.
ფაქტ მნ ფაქტულ მიყე: ცჰაფროვ დიკე და დონეე ე ლავქრქირ ლამხნ,
ბაყონ დიქ, ო ჰალრო დანდიქ...

*

მემცხორი გარე ბახჩე, დავ: სი^ნჩრ ბაყუდგო წარჭე ბჭარკ-
ბატრი ლევდორე, ჰათხრეჩრ ცჰადნ კოჭეხ მნ ნახეხ^ნ დოწდადლნ^რ
კაწკო^ნ კუ^ნ ვასტ თაუგდანორ. ლათერე, ჯერ^ნ ომტიყ ვითარე^ბ
წამდორ ო მანჯაჩრ ბჭარკიე.

– უხ თილოთ ვამ, ენათი, ე კაწკიხონ? – დონმაქრენაჰოყ ლავ^ნ
ჭყულ^ნ დუდთხეყ წიტი^ნ ნაქტრეგ^რ ვასდალი^ნჩრ ფეშკრიგ^რ.

– ფიცხ^რ, ჭყულ-ბიძ^რ, ფიცხ^რ!.. – დოთდალ^ნ ფეშკრი.

– არხილ, აჰ უხ ალოაჰ? – ვერწ^ნ ჭყულ^ნ შადრ ფეშკრენ.

ადრჩლეს ბჭარკ ლალბიე^ნე შარხ^ნ, ქორთ^რ ლასტბო^შ შობ^ნ
ალო^ნ დადეგ^რ.

– დაქ^ნ და: ფიცხ^რ ხილო^ნლალო^ნ, – დადას^ნ.

– სენი^ნ ხილო^ნ, დად^რ?

– ჰე^ნ ხილო^ნ, სე^ნ ენათ, ჰე! განა^ნ, სოგო ხუ^მ ბა.

– ფიცხ^რ... – ალო^ნ შარ^ნშარ^ნ ადრჩლეს.

აჰრ დხოფარაყ ცო დაცლადი^ე ჭყულას, უდშტ ვალო^ნვალ^ნბარგონ,
ფსა ბანე^ნე ჰალო ქანოვ, ფეკთეთერეგოლო^ნ:

– ჰანე^ნ, ბოლ, ფეკთეთერ^რ!.. ბოლ, ჰანე^ნ!..

ბაყო ომტიყ განმაქაყ ლათერ, ლარკ ლანციენო^ნ, მელ^ნე დაქრე^შ
წამდორ ვითარე^ბ.

ფეკთეთერ^რ, სტაჟხკლოჟიხონ საბუხ მე გურ ბაყბადლნ^რ,
დშა^ნდალო^ნჩრ ქოკიე მოჰენდა ჭყულენ დაჰ გარგბალი^ნე, ფჰადენენ^ნ
დაფერბადბალო^ნ ნესტყუ^დ. ფსუხ მნ ვარ^ნ ალო^ნ.

ცო ჰამბადალო^ნ დადენ ე ვარ. ქორთ^რ ლასტბი^ე. ჰათხელ^წ
ფეკთეთერ^რ დაკბოპბი^ე: ბარსტლენ ატლასს^ნ ლეფა^ნლათერ.
ნიფს^ნ, ლამზურ ქოკი თაგუ^შ ეთდორ რად^ე. ზორად^შ თაგურ დონენ
კუ^ნ ლაქ ჰათხრეჩრ ატიჩ^რ კოჭეხ. ლეფე^შ ძე-ფაფრი ხნოტნის^ნ
მეხკალო^ნლათერ სი^ნჩრ ბაცმაქ. დახეჩ^რ ბჭარკ^ნ ჩუდნინ დაჰ როდო
ლეჭყო^მმაქერ მან^ნ, წარჭე^ნ ბჭარკი. თაგუ^შ ჰერწ^შდალათერ ო მახ^ე

საკერაჲ, ხათრბალაშ ბაყანლათერ ფსა გაუგონ ხაყქირ ჭულა ქანრქ.
დროჰდროჰჰ მჲ ო გოლინო ბჲარკიე ჰეჭანლათერ დადეგო ბჲარკანხ.

“ც გე?..”

ქორთო ლასტბიქ ჭულას. ფსა ბუხაყ ბეკბიქ ბნრგ. ო სო
ვერწლომცქ ფენეთთრო ნერქემცხოროგუჰჰ ბახე ბრაცბრაცანხ.
კუჭბადლე დატინი პრუყინისა მოტმო ო მჲაჰადლნო ქოკიე, დელნ
ნენხადრათ ლესტდო. მუდლნექ ნელობა ჯაგლაგეხ თარლბადლნო,
ბეჩაგ...

წიხ ფადრთი ბალქენე მემცხორონხ, ფჰადენანხ დაფერბადბალქ
ბატრიე. ფადრთი ბალქ ფეშქრანხ – შადრ თიშინო მეგობრანხ. ნქ
დეგჰკაყ ლათერ შადრ ბაყოგო ჰაჭენე ჩანრენაჰო, ლახურ აშარე
დაჰვიჰნებადბალინე (უხე ადლორლო, ჰანხ ხეყქ!), კატ-კატეკომ
შარნხ გარიდბადბალქ ოსივადხ.

ნქ, ცო და მქ ნაბიჯნ ქასტბიქ. ლელქ-ლელინე, დაჰ თასლადლნ
მქ დარ, უდსი სო ბერწინე, ჰამინახ ბჲარკ ლალბიენე, წმადრქო დაჰ
ეღქ.

– უუჰჰჰანო! – ბექი ბანიყ.

ფიცხო ო დაჰ თასლადლაგო დალდალინე, ჩუ ჰაჭენე,
ნერლოდოლინო, დუხანჰ ეღქ. ნქ დაჰაყ დახენე ქედრეგო, ქორთო
ჩუ ნოწბიენე, დამრდედამო ბჲარკიე ჩუ ჰეჭანნ დალქ ო ხეე.

ნაყტრობი ბალბალქ ფიცხუნ: ო ამდარ კნათნ ლექსიკონეჰ
ხუმ წერალაჲ, ბაცბივ დეფტანლათე, მქ ცჰანხ ხეკოლიხ ცჰა
დოქ ივნოერლორ კმადტმაქ ცო მოთეშ, შარო კაწკო ბაყო თ
დოწდადლნოლო: დაჰ ივნოლორ ნეგბი...

გასერ დაფერბადბალქ ბად დისქონ. ჩუ ჰაფსქ ხეე. ქორთმი
ლასტდიქ...

– უდა, დადო?! – ხატვალქ ნენოხკაყ არჩილ. დადას თათნ ცო
დანქ, დარო ჰაჭენე ფეშქრეგო. – დამგო ჰო, მოჰ ჰადჰ სამდსრათ ვადხ

ჰამინას, დადრ! – ჩუ ცო თიგმაკერ ფეშკრენ.

– ჰადჭაკ ცო სამსრათ ვადხ, სქ კნათ... – დანჭ მოჰენდა თათა ჭყლას. – თა ბანიც მოკითხოდბიეთ ვად, თა გამოშვიდბადბალოთ ვადხ, ო შარა ფეშკარ ჰონ თემლიენი: ბბახე!..

ტატადღნო ბჟარკი ო ხკეხა დაჰ ცო ყასტომ ბანა ღურღურ ფეშკრეგ ბანდრელეშ:

– აჰა...

ფიცხოს ღელა

მთხრობელი: იგივე

ფიცხოს ღელის ეს ამბავი ტელეფონით მიაშობ ჩემმა კლასელმა ძმამ, ავთომ, და მთხოვა:

– ეგება შეძლებისდაგვარად შეგეთხზაო რამე.

მე ხუმრობით ვუთხარი:

– გული უნდა დამეთუთქოს... თუ დამეთუთქებოდა, ეგება დამეწერა-მეთქი როდისმე რამე.

– კი, რა თქმა უნდა. – დამეთანხმა ისიც. – მთელი სიცოცხლე მომდევს მწყემსებისგან სავანშმო ცეცხლთან მოსმენილი ეს მძიმე ამბავი, იქნებ დამესვენა.

როგორც კი ლაპარაკს მოვჩრით, იმავე წუთში დაგვჯექი და, აი, ვწერ: ვიდრე ავთოს ხმა მესმის...

*

იმ წელს პირველი ბარგობა იყო წოვებისა, ალაზნისთავისკენ რომ დაიძრა – ჯაჟმბარჩისკენ.

ყოჩაღად გადავიდნენ წითლოვანზე.

უკან დარჩა საყორნის უღელტეხილი.

როცა მივიდნენ იქამდე, საიდანაც მოჩანდა უკვე, როგორ იღვრება სამრულისწყალი თოშეთის⁵² ალაზანში, მოისმა გულსაკლავი ჭიხვინი ცხენისა. და როგორც კი აქედან ამათმა დაღლილმა ცხენებმა ხმა გასცეს, კიდევ უფრო აფორიაქდა ის ცხენი.

წელს პირველები ესენი კვალავდნენ-მეთქი ამ გზას ბარდიან მთისკენ. ჰოდა, გაიკვირვეს სწორედ მათი ბინიდან წამოსული ჭიხვინი მწყემსებმა. გაიკვირვეს და დაღლილი შუბლები როგორმე მოიჩრდილეს ხელებით. ვა, უყურებენ, კაცო, და: ახლად აბიბინებულ მოღზე, ბინის სიახლოვეს, ცხენი მოძრაობს უხალისოდ.

– ბიჯ-ჯოჯო!.. – დაიძახა ვიდაცამ. – მარტოდ არა ჩანს!..

კარგად დააკვირდნენ და დაინახეს: კვიცი დაქროდა წინ-უკან და ღრო-ღრო ხტოდა, ანცობდა, ეთამაშებოდა დედას, ეგონა, ესეც ამყვებაო. თუმცაჲა ძუა-თაფარს ათამაშებდა თავდავიწყებით და ჭიხვინებდასავით.

უფრო იმატა მწყემსების გაკვირვებამ. შეხედეს ერთერთს და დაეშინენ ალაზნისკენ.

როგორც კი მწყემსები ბინას მიუახლოვდნენ, გამოჩნდა მათკენ ქარივით მსრბოლავი კვიცი. მერე, ჯოჯისა თუ ადამიანების ახლო მანძილიდან დანახვაზე, იყუჩა და ყურებდაცქვეტილი გადგა განზე, გზა დაუთმო სტუმრებს. მერე კვლავ აჩქამდა როგორღაც, ჯოჯს შეერია და ლამის თითოეულ ცხენს შემოურბინა გარშემო. შემოხვევისას მოხდენილად იხრებოდა ლამის მიწამდე, მერე კობტადვე სწორდებოდა ტანში. მალლა აზიდულ კუდს კი გულიანად ატრიალებდა ჰაერში.

იმ ცხენებმაც: თითქოს გაუგესო, თანხმობის ნიშნად დაუწყეს თავებს ქნევა და, დაღლილები-მეთქი, ახვიხვინდნენ დაბალ ხმაზე.

სიტყვას ვერ პოულობდნენ ისედაც სიტყვაძუნწი მწყემსები და ამიტომ ჩუმადვე იყვნენ.

არავისაც არ ახსენდებოდა, რა იყო გასულ წელს.

და უცებ პატარა არჩილს⁵³ გაახსენდა შარშანდელი ზაფხულის ბოლო ბარგობა აღვანისკენ.

– მამი!.. მამი!.. – გასძახა არჩილმა უკან მომავალ მამას...

*

როგორც მუდამ, შარშანაც ჩამოიცალა ზაფხული და დაცალეს ბინა მწყემსებმაც. მიალაგეს, მოალაგეს იქაურობა.

ჯერ ბინის წინ დაყარეს ბარგი, მერე ცხენებს აჰკიდეს და გულმოდგინედ დაამაგრეს: წინ მძიმე გზა ელოდათ – დიდი

წიფლოვანი!

ცხენები მოუსვენრობდნენ, ფეხებით უბაგუნებდნენ ჯვრაც მწვანე მოლს და წასვლას ჩქარობდნენ. ამიტომაც ფრუტუნებდნენ და ღროის გასაყვანად ნესტოებით ეფერებოდნენ პატრონებს სახელოებზე.

მარტო გაძვალტყავებული ფეხთეთრა არ ღელავდა, იწვა თავისთვის მოშორებით და ნაღვლიანად აყოლებდა თვალს მწყემსებს. მოუსვენარი ბაღლები უკვე მერამდენედ უთვლიდნენ და ველარ უთვლიდნენ შინდის მშვილდებად მოხრილ ნეკნებს. კუკუნოები კი ღამურის ფრთათა სახსრებს უგავდა ღამის.

დაიძრა ბარგობა. აქეთ ცხენებს შემოუსტვინა ვიღაცამ, იქით გარმონი გასწია სხვამ და კიდევ უფრო ამაღლდა საზეიმო ვითარება.

– ჭულა!..⁵⁴ – გამოსძახა ვიღაცამ ჯვრაც ბინის სიახლოვეს მოფუსფუსე მწყემსს, მომაკვდავი ცხენის პატრონს. – იქნებ შუბლში დაგეკრა ე მაგ ცხენისთვის, როდემდე უნდა ეგდოს ესეთი გასაცოდავებული!..

ჭულამ ფეხთეთრასკენ მიაბრუნა ბეწვფაფახიანი თავი და აშკარად დაინახა, როგორ შეხედა იმ ცხენმაც დიდრონი, ნაღვლიანი თვალებით.

– არა, კაცო! რატომ უნდა დავიდო ამ დალოცვილის ცოდო? თუ მოსაკვდომია, თავისით მოკვდეს, – გამოეპასუხა ჭულა და მერე დაბალ ხმაზე ჩაიდუღუნა: – თუ დასაკრავია, რატომ თავად არ დაჰკრავ?..

შეახტა ჭულაც თავის ცხენს და გამოეკიდა ბარგობას. ისიც მიეთარა კუნწახოს.

წამშივე გაუკაცრიელდა ბინაც და მიმდებარე არეც.

მიწყდა ყოველი ხმაც და მოძრაობაც.

ოდენ ჭილ-ყოფნი ჰკიოდნენ და იმ ცხენს უთვალთვალებდნენ. მე ნაყურები მაქვს, როგორ ბეჯითად ასუფთავებენ ხოლმე ის ჭილ-

ყოფნი ლეშის ნეკნებს!..

სიჩუმისგან გამოფხიზლდაო თითქოს ფეხთეთრა. გაძვალტყავებული კიდურები მიალაგ-მოლაგასავით, წამოიწია ერთხელ, ორჯერ. მერე როგორმე წამოდგა, ტანიდან ბურტყლი გააბნია, წაბარბაცდა და ჯოგს გამოეტირა: დაიჭიხვინა.

მერე ნელა გადაადგოლა ის თავისი ძვლები ჭყანტობისკენ და დადგა, დაღლილი, ფიქრებში წასული. იდგა ასე: ფეხებდაბრეცილი, ყურებჩამოყრილი, კუზიანი, ადგილ-ადგილ ბურტყლიანი, ადგილ-ადგილ გაქუცული, ფაფარგათხელებული და ძუააწეწილი. და ბუნები სწვეოდნენ სტუმრად, ლამის უკუდოდ დარჩენილს.

გაღმიდან კიდევ ერთხელ მოესმათ მწყემსებს ჭიხვინი. მიიხედეს და ფეხთეთრა დაინახეს, ჭყანტობზე თავდაკიდებული და ფიქრებში წასული.

– დამეკრა მაინც, კაცო: რა გაუბედურებული დგას, ვირიც არ მინახავს ამგვარი!.. – ჩაიდუდუნა ჭყლამ „და შუბლი შეუკრა ნაოჭმა“

55.

აყფებული გარძონი, თორემ უარესად დაუძიმებდათ მწყემსებს გულებს კაეშანი მიგდებული ცხენისა...

*

ვერავენ იფიქრებდა მაშინ, ვერავენ, რომ იმ ზაფხულს მათი მიგდებული ფაშატი, რომელიც მართლაც ვერ ივლიდა აღვანამდე, კვიციანი დახვდებოდათ ამ გაზაფხულზე!

დღესაც, როცა კი, ცეცხლთან ჰურის ჭამისას, ამ ამბავს იხსენებენ ხოლმე ჩვენებური მწყემსები, სხვადასხვა გარემოებას მიაწერენ მას და ასე ლამობენ ახსნას. ამბობენ, მაგალითად, *ის ცხენი იმ ჭყანტობმა გადაარჩინაო*. ფაქტი კი ფაქტად რჩება: მარტოკამ გამოიზამთრა ცხენმა ამ თოვლიან მთებში და კვიციც კი გააჩინა, წამოზარდა კიდევაც...

*

ახლოს რომ მივიდნენ მწყემსები, დაინახეს: ლურჯა კვიცს შავი თვალ-დრუნჩი ჰქონოდა, წინა ცალ კოჭზე კი დედისგან გამოყოლილი პაწია თეთრი ლაქა უხდებოდა. იღვა და ჯვრაც ვითარებას ეცნობოდა იმ დიდი თვალებით.

– რა დაგარაქვათ, ბიჭებო, ემ პატარას? – ცხენდაცხენვე გადაულაპარაკა ჭულამ ბიჭბუჭებს, წელანვე ბინასთან რომ მიერბინათ.

– ფიცხო, ჭულა ძია, ფიცხო!.. – ახმაურდნენ ბალღები.

– არჩილ, შენ რას იტყვი? – მიუტრიალდა ჭულა თავის ბიჭუნას.

არჩილმა თვალებით გადაურბინა ტოლებს და თავის მოძრაობით თანხმობა მისცა მამას.

– კაი: ფიცხო იყოსო, – მამამაც.

– ჩემი იქნება, მამი?

– შენი, ჩემო ბიჭო, შენი! აბა, მე ხომ მყავს.

– ფიცხო... – ჩაილაპარაკა თავისთვის არჩილმა.

ჩამოსწას არც კი დაუცადა ჭულამ, ისე ეცა ბარგს, ქერი ამოიღო პეშვით და ფეხთეთრას გადაულაპარაკა:

– აჰა, მოდი, ფეხთეთრა!.. მოდი, აჰა!..

კვიცი კვლავაც განზე იღვა, ყურებმომარჯვებული, და უფრო საფუძვლიანად სწავლობდა ვითარებას.

ფეხთეთრა, შარშანდელზე მეტად რომ ჩანდა გამჭლევებული, დაგრეხილი ნაბიჯებით როგორმე მიუახლოვდა ჭულას და სახელოზე მოეფერა ნესტოებით. ქერზე კი უარი თქვა.

არ ეამა პატრონს ეს უარი. თავი გაიქნია. აღრინდელი ფეხთეთრა გაიხსენა: სიმსუქნისგან ატლასივით ბრწყინავდა ხოლმე. სწორ, ლამაზ ფეხებს მოხდენილად დგამდა რიგ-რიგით. მეტად ამშვენებდა ცხენს თეთრი ლაქა წინა მარჯვენა კოჭთან. ელვარე ძუა-ფაფარი

ჩანჩქერებად ედგნებოდა ხოლმე მწვანე მოლზე. გრძელი წამწამები ვერ უფარავდნენ დიდრონ, შავ თვალებს. კოხტად ატრიალებდა ხოლმე იმ გრძელ კისერსაც და რიდით მიიწმევედა ქერს მუხლებზე ჩაცუტქული ჭყლას პეშვიდან. დროდადრო კი იმ ჭკვიანი თვალებით ჩაჰყურებდა პატრონს თვალებში.

და ახლა?..

თავი გაიქნია ჭყლამ. ქერი უკან დააბრუნა ბარგში. სანამ მოტრიალდა, ფეხთეთრა სხვა მწყემსებისკენ გაემართა ლაყლაყით. სანაგვეზე დაყრილი ზამბარებივით დაჰქონდა ის დაგრეხილი ფეხები და ტანსაც გაუფებრად აქანავებდა. ნამდვილ ჯვარგვას დამსგავსებოდა, ბეჩავი...

თითოეულ მწყემსს ეახლა და სახელოზე მიუაღერსა ტუჩებით. ჩამოუარა ბალღებსაც – თავის ძველ მეგობრებს. მერე მოშორებით მდგომ თავის კვიცს გახედა შორიდან, დაბალ ხმაზე დაუხვინვინა (რა უთხრა, ნატავი, ვინ იცის!) და ნელ-ნელა განეზრდა იქაურობას.

მერე თითქოს ნაბიჯსაც მოუჩქარაო. იარა, იარა და, გადასავარდნი რომ იყო, იქ შემობრუნდა, თვალი მოავლო ყველას, მიტრიალდა და იფრინა უცებ.

– უუჰჰ! – აღმოხდა ყველას.

ფიცხო იმ გადასავარდნს ეცა, ჩაიხედა და, შემკრთალმა, უკანვე ისკუბა. მერე ისევ მივიდა ფრიალოსთან, ჩაჰკიდა თავი და ნაღვლიანი თვალებით ჩააშტერდა იმ ქვესკნელს.

ბინელები ეცნენ ფიცხოს: იმ ქადაგიძეთა ბიჭების ლექსიკონშიც ხომ წერია⁵⁶ და წოვებიც ყვებიან ხოლმე, რომ ერთ ზაფხულს ერთი ცხენი გადაჩეხილა კლდეზე სრულიად შემთხვევით და თავისი პატარა კვიციც მიჰყოლია თან: გადამხტარა ხევში...

კაცები მოეფერნენ ობლად დარჩენილს. ჩახედეს ქვესკნელს. თავები გაიქნიეს...

– რატომ, მამი?! – იკითხა არჩილმა ცოტა მერე. მამას ხმა არ

ამოუღია, შეხედა მხოლოდ ბიჭუნას. – დაინახე, როგორ გვისუნა ყველას, მამი! – ვერ ისვენებდა ბაბლი.

– კი არ გვისუნა, ჩემო ბიჭუნავ... – როგორც იქნა, ამოიღო ხმა ჭყლამ. – ყველა მოგვიკითხა კიდევაც, გამოგვემშვიდობა კიდევაც ყველას, თავისი ბიჭუნა შენ მოგანდო და: წწწავიდა!..

იმ უფერულისთვის დასველებული თვალების მოუშორებლად ჩაიდუღუნა ბიჭუნამ ბავშვურად:

– ჰოც...⁵⁷

Pitskho's Mother
Narrator: **the same**

My classmate Avto told me this story about Pitskho's mother on the phone and asked:

– perhaps you can compose something.

I said jokingly:

– my heart should be scalded... if it is scalded then i may write something.

– yes, of course. – he agreed with me. – I remember this story all my life which I heard from shepherds when we were sitting for supper at the fire and may be I can come down.

As soon as we finished speaking, I sat down and I am writing now until I hear Avto's voice...

*

Tsova men first started for mountains that year and they went towards the top of Alazani.

They successfully passed Tsiplovani.

Sakorne mountain pass stayed back.

When they reached the place where it is seen how Samrulistskali joins Tusheti's Alazani heartouching horse neighing was heard. And when other horses accompanied the horse neighning that horse became more anxious.

They were first this year to pave the way that year from valley to the mountain. Thus, shepherds were surprised to hear the neighning coming from their flat. They put their hands on their heads to see clearly what was there and saw that on the green spot, near their flat a horse is moving reluctantly.

– vow!.. Said someone. – it seems not to be alone.

They observed well and saw: a foal was jumping and playing with the mother thinking it would accompany. Foal was playing its soft tail

and mane and was neighing a little.

Shepherds became more anxious. They looked at one another and went back to Alazani.

As soon as the shepherds approached the flat they say wind blowing like foal. When the foal saw the herd and the people it became quiet and stood aside, left the road to the guests. Then it hurried up, joined the herd and ran round each horse. When it was running round it nearly bended down the land, later straightened again and so on. It was moving its tail happily in the air.

That horses seemd to like the foal and began to ove their horses like a sighn of approval and began neighing in low voices.

Laconic shepherds couldn't find a word and were silent.

Nobody could remember what happened a year before.

And suddenly little Archil (Archil Tsiskarishvili who went to war in 1941-45 and didn't return back) remembered the last moving scene towards Alvani last summer.

– Daddy!daddy! – called Archil to his father who was coming back...

*

As usual shepherds emptied their flat last summer and cleaned up everything.

At first they dropped their luggage infront of the flat, later hung up on the horse and fastened hard: difficult road was head-big Tsiplovani!

Horses were anxious, they were beating green spot with their hoofs and were hurrying to leave. That's why they were snorting and flattering their owners on sleeves with nostrils to pass the time.

Only thin Pekhtetra wasn't anxious, it was lieing for itself and was looking at shepherds sadly. Naughty kids were counting bow like crooked ribs. Hip-bones looked like bat wings' joints.

Great moving began. Someone whistled to the horses, someone played accordion and it was great joy.

– Chula!.. (Archili’s father) – called someone to the shepherd near the flat, owner of the mortal horse-maybe you shoot that horse in the forehead, how long should it be in such a poor condition!..

Chula turned his hairy head towards Pekhtetra and clearly saw how that horse looked at him with its huge, sad eyes.

– No, man! Why should I take the sin of this blessed horse? If it has to die, let it die itself, – said Chula and mumbled in low voice-if it should be shot, why don’t you do it yourself?

Chula sat on his horse and followed the group and disappeared.

The flat and the area became silent.

Every movement and voice was stopped.

Rushes were crying and observing that horse. I have watched how the rushes empty corpses’ ribs from meat!..

Pekhtetra seemd to wake up from silence. Moved its poor limbs, raised its head once, twice. Next somehow it managed to get up, threw away feathers from the body, staggered and moaned ovet the herd: it began to neigh.

Later it slowly moved its poor bones towards the bog and stood tired, deep in thought. It stood with twisted legs, sad, humpbacked, head fetahers here and there, with bald patches, thinned mane and tangly tail. And flies visited it who was nearly left without any tail.

*

Shepherds again heard horse neighing from the other side.. They looked back and saw Pekhtetra, looking in the bog deep in thought.

– I wish I had shot it: it seems so miserable, I even haven’t seen a donkey like this!.. – gumbled Chula and wrinkles covered his forehead.

Playing accordion, or the shepherds will become sadder for the deserted horse...

Nobody could think that the adandoned mare who couldn’t walk till Alvani would give birth to a foal!

Even today when shepherds remember that story at the fire while

having dinner they think about various reasons for this case and try to explain. For example, they say that the horse was saved from the bog. But the fact is evidence: the horse gave birth to the foal all alone in the snowy mountains and even grow it up...

*

When shepherds came closer, they saw that: blue foal had black eyes and snout, on the front ankle it had nice tiny white spot like its mother and stood silently, introducing conditions with huge eyes.

– What shall we call to the baby horse guys? Chula spoke with the boys who had already ran to the horse flat.

– Pitskho, uncle Chula! – the boyes started noise.

– Archil, what do you think? – Turned Chula back to his son.

Archil looked at his friends with his eyes and agreed with the head movement.

– Ok, let it be Pitskho, – said father.

– will it be mine daddy?

– of course yours my boy! I already have mine.

– Pitskho... – uttered Archil for himself.

Chula didn't wait until luggage was opened, he opened it, took barley with his hand and told Pekhtetra:

– Here it is, come here Pekhtetra!.. come here!..

The foal still stood aside, more watchful and observing the situation.

Pekhtetra looked thinner than last year, it somehow approached Chula with crooked steps and cared on his sleeve with nostrils but refused to eat barley.

The owner wasn't pleased with this denial. He remembered previous Pekhtetra: it was shining like satin from fat. It was stepping nice feet beautifully one after another. White spot on the right, front ankle made it very nice. Shining tail and mane shone like waterfall on the green land. Long eyelashes couldn't cover its huge, black eyes. It

was elegantly moving its long neck and was shily eating barley from kneeled Chula's hand. Occasionaly it was looking at the owner's eyes with its clever eyes.

And now?..

Chula shook his head. Returned barley to its place. While he turned back Pekhtetra went towards other shepherds staggering. It was caarrying its crooked legs like steel strings dropped in the rubbish and stealthily moving its body. Poor horse looked like a real jade...

It came to each shepherd and cared on their sleeves with lips, it went to each kid-its old friends. Next it looked towards the foal standing a little farther, neighed with low voice (who knows what it said!) and left the place gradually.

Then it seemed to hurry up. It walked and when it saw ravine it turned back for a while, looked through everyone, turned back again and suddenly rushed.

– Oh! – said everyone.

Pitskho ran to the ravine, looked in it and stepped back. Then he returned to that place again, looked in it sadly and stared the abyss.

Friends approached to Pitskho: it is even written in Kadagidze's dictionary and Tsova people also remember that one summer a horse plunged over the cliffs accidentally and its little foal followed it in the ravine...

The men fonled to the orphan foal. Lokked in the abyss and shook their heads.

– why? Father asked to Archil a little later. Father was silent and looked at the boy. – Did you see how it smelled us each, father! – the kid couldn't stop.

– It didn'ts smell my boy... – Chula started to speak finally-it said good-bye to all of us, left its foal boy to you and went!..

The boy was staring at the abyss with teary eyes and said:

– yes it did...

უხხხ, ფეშკარ, ფეშკარ!..

დეფტუნნი: ოუც

უდშე მუ მასტრადეწვერ ფუჟეგ ისპუკბუ დარჟუჟ ჟამ-ჟირ.

ნადღათ გურ: იტ ტყოს ფშელინე, დაწო დ ქიქქლორ ბუნბას ებიდემიეგორნან ლომაფირ საქართველოუნ. ტყობალარ კიდევაც მოტყირ სტაბონ. უჰამურ ქარსუსხი დეთლარ ცჰანჯერონ. დახეჟ დაცითნორ ნანას თექ ფეშკრეგ.

ცჰადნ კაწკურე ღუნავ შუი კჰავდალიჩო'ნე, დანაშლებადალიჩო'ნე ჟე კაწკო ნოტო მაჟდორ ფუქცერე. აღონეგომცო მდინორ ფარ მაჟ-მაჟდოშ.

მოჰ დანიშ გურ ესერნან დინ ქეეყანან! ო ჩუ ცო თიფუნ ბჰარკი ო ვაშან ვასტქირ ლანირ ლამინგუჰჰ დიტერ ფეშკრე. ტატქირ მახავ მილ-მიოდიენრ კამკამდნრ საშუდრნან ლათერ კაააწკუდირ ღუენან, მაააღუდირ კავკასიენან დუყეჰ.

შთახეჟდლიბნრე ფეშკარ გონხი თეთლდორ გოგხნრერ გორნკივ, ველ-მხდრივ, ლამნივ.

დოკ დარო ოცუს დავდორ ფეშკრე, მუ ლე ქორნაპრ ტორლაყუდ ცო დავერ მიხმე, ლე ლეფერ ჟარან ვაწარე, ლე ლეყუფ დულ-დაკარ ღაველო:

– ქეით-კირით... ქეით-კირით... ქეით-კირით...

ხი კი უდში კამკამდნრ დარ აღნან ტოტნილო, მუ, ო მათხმაქ ლეფინ კეჰი გურონ, ქოკ დაფხანე, შარვლექ კართხი გავუდგომცო ჰალ ოწდან ლოცდორ ფეშკრენ.

ე შადრ ბაბოს აღინრ მოც დაკინორ ტყოს-ტყოს:

ლე ქორნაპრ ტორლაყუდ ცო დავიცნ,
ლე ლეფერ ჟარანხა ვაწარა...

ლე ლეყუძ ღულ-დაკარ ჯაველო,
ლე ნანას ბათინო მაძქდარა...
ისი მარ, უნე მარ, ალღეთ სოგრ,
სე ბანდროლ, მეჭმალინრ ღასანა...⁵⁸

ყეჩოკ ოჯხერე გურ ფეშკარ: დოხენრ ჯანი დაფხურე, ბაწრე
ჩხნდრი დაჰ დუდხნო'ერ, ლელეშ ვარდისფერ კშაკან ლეწლარ
ნაგათ-ნაგათ. ლე თეე ცო დაგერ თეეეხ თარღენოე, ლე ქორთიხ
ლათბიენრ ბაცბურ ქულ ცო ბაგერ ქულეხ თარღენრ.

ბუტღერერხ ნაყმაქერენ ღუმ ქოკა ღგამფ-ღგუმფე, ლაშქრულ
მაგნ თათა მეყე უნახ.

ქაშეც ღამრნ გუმალე, გერწ ოხენრ.

ე ხამღნეჟ სურათ მამეჩე, ფეშკარ დოთღალთ, ჰალ-ჰალრ ეცტ,
ნაყმაქ დაჰ ლაქღალინე, შარნაყ ცო მოთეშ ვექე:

– ბაა!.. – ღოჭ მალინრ ტოტ ჰალრ ოწღიენე, იშტ ვითომ საღამნ
ბალთ ო ღამრობინ.

ღამრობივ მიჩოე ტოტ ოწღიენე, თა დასტვენადე.

მეღრე გახეღნეზადალთ ფეშკარე, მეღრე გარგნ დალღალთ
ოგარნ:

– სრ ვიკლეთ! – ალთ წმამრქო.

ღამრობივო ბელრი დალე.

– ვიკლეთ სო! – ლამის უდღღისე ფეშკარ დოღობნ.

ოშტიც ბელრი ხილე.

მნ, მოჰე გურ, ბეკი ცო ბოგერ კაწკურხ ღუნავ. მაწყ ატეხრქდა
ბანტ გოგრ ო ღარუნ, მაწყ არღენრქდა:

– ვიკლეთ სო, თოფნრნი!

დოღობინ ბელნეც ცო თოყურ ფეშკრე ე უნახში. უმშტ კი
გართობადბალთ, მე მოგნ დაჰ ბიცბალთ.

ამასობაში ადრთვან ლილნორ.

– ვიკლეთ სოოო!.. ვიკლეთ სოოო!..

ტყუაშსინე, ბანდერ ნიფსინი ნაყმაქ ოთღარ დაკლავდიქ ვასერგ.

– ფეშეკარ, დავ ესერე!

– ფეშეკარ, დოყინ ჰადიუ!

– ფეშეკარ, დასტ თხობი!

ოშტიყ თეყრი. ოშტიყ ჭყემბ ებშბარ, მიმივი.

– ფეშეკაარ, ვაყექ ჰი შვეტა!

– ფეშეკაარ, დჟეგოჰარ ჰე დადას!

– ფეშეკაარ, ჰე ნან ვიქ ჰოგო!

ცო, უგო!

ჰათლომცი დაწი ბჟიხ, სანამ ცჰა დადროე ცო ლავი ვეჩუდშეგო:

– კნათი!.. ე ბაცან უდშ ჩან დეყექ, ესე დითიეჰეთ ვად, დაჰ დაჟეჟე.

ფეშეკარენ ელდ მაღმაღო. ყამბ ხიტდიქ.

ჲ, აჰი: ცჰადნ დოლოვას დონენ დუხკაც ოწინე, მაცნე ე ჭირულ
დალენო ფეშეკარ ტყუაშ ვაყექ, ჩუ ვაბტექ, ქეჩოხ ქო ვაწდიქ, ჰალ
ოწდიქ ნე, გავან ვოსი – ყალჩადსან.

– ის ლოჰ დაჰ ლაქდებ, ფეშეკარ! – დატეგადიქ ვექ. – დო
ფთხეგენადბო სოგოჰალო.

ფეშეკარე ო მიჩახ გატრუზადდიქ მეცხორექ ლოჰ, ო კაწკან
ტოტი ჭჷადლო მჰ დაჰ ჰარჩიექ ნე დოლოე დუყენ, შორიჩო ფხადნრილო
დალოჩო დელიან დოფდიქ შარო კაწკანო სან.

– მოყ ხეყი ჰი, ფეშეკარ, მიჩ ბუდტათხ?

– სო ჟოთხეყ... ალბათ ბუჰ ბან! – ბან დურდურ ფეშეკარე უდშტ,
მე დაჰ ვათდიენო ჭამად დაჰაყ ცო დან დოლოე ფხანრენი.

დოდოშეყ ჰათხრეჩო რიგილნან ოშტიყ ბეყექ ლაშქრულ მოც.

მარო დაზიშ მოყ ბუდნო!.. – დაკლავინე კაწკანო დუე, მენდრონ
მანჯახ აატჩოე ჰალო იშინ დოწი.

ფეშქარ უმე გამოდისნორ დოლოვ ფხანრზხ ტკიპსა, ცო ხეც სო, მოჰკ დეწგერალორ აყრადა.

თათა მქლოქ გაბიდლათ ხაწქე ფეშქარქე წკარადნო იო მკედლნა მაცლო.

მაცნე ღარუე კამკამადნო აღნნა დაჰ თიტქცქე, ფეშქარ დუჰალრქედა ჰაჰტც სო, ბანდრულ ღიმ ბალოქ: აღვინანნა ოკფენივჰ, ნიფს ჰოროზტმაქ, ნაპარსან თარლადღლნო დანკიმი ბაცბურ ქქე ფარისა თაღდაღლნორ ბალინმაქ ნალომანანო კუქ ნაბად ღოფბიქნო კავკასიონეხ – ცჰან-ჯეჩნო დისდორქენო დაქარ ხიტსიტღანანო.

*

მოჰქედა ქორგეც თასმადქე შუქ 1918-1919 შარიშხ საქართველორ-სასომხითა ბუჰენ ხილოქნო ბაცბა ისტორიულ სურათ, „ბელი კლდუქე“ მქ და გადაღებადღიენო...

მ: ე დანუდც სოგო, ეგო, ოკუქ ფოტოასლო, სე განყოფეს, გელას (ივენეს) ხუქბადღიენო. ჰადფსლეთ ვად, განა:

III რიგუ 6-ღქ – ღერნალო, დიდებულოძე გიუმრგო, – ლეფით ვადგო სურთენ ტყუმჰფენივჰ ლამზურჩო ქორავ გელასაჰ თაგღიენო ნაწქო.

სურთელნა გლეშურჯვისა ჰიფსუ ბაცბა მქომო. სურთენ ტყუმჰ მან ჰალო ბაბწოჩო სო და ჩამოწერადღიენო.

ესე წყე ტყოც ჩამოწერადღოთ ვად ე წარიშ, მქ ებქ უდშტაც ცო დავდოლოთ ვად, მოჰქ დუენჯერ დავდქღათ ვად დუქ უმ. ჰალო ბადბწნუდ ჯერჯერობით 21 ვა.

III რიგუ: 7 (1) – ბაცბან ასეულქე ვაღუნუ, შტაბსკაბიტა, დამქნა კოსტალქ.

სო უდსო ცო ხილოენვასოქ, ლე ცომ დუქ აღმაქ სო ო ბუჰენ, უნქ მქ სოწინა დუენჯერ და თაგღიენო ვად მკვლევერიგო. კოსტლენ

მნ ბაყეც კუთნბალა ესე ცჳა ამბუდ ჰაბდარ.

წინაჲრწხ დოკდაკჳრ პატრიოტ სტაკოგო, აჭყურწ ლევენეგო, ოჯუხ საუბხეც დოკდაკჳრ პატრიოტ სტაკოგო, შანიძე აკეეს აღწინრ: „ღაშნაკეე ქალიქამნ დეწერ თოხწ... ღამქრწ კოსტალე შამრ კნათიე ბუდსადე მაქ ეეთიწე არტილერიენ, წურღლუდნ ტაფწ ლაჯითიენამნრ...“

წც ბოლლათ ვად | რიგელნაჰრ, მიჩჰე ღანარჩე ბაცბი ბა (ფრწხილწწ წალიჩღოთ ვად საერთო რიგეუ № მაქდა, III რიგეუ, 7 (1) ვარ ღამქრწ კოსტალე):

I რიგეუ:

- 1 (2). პამღარწ ფილიპე
- 2 (3). საღირღარწ საბბ
- 3 (4). მოწღაუყღარწ ღავით

II რიგეუ:

- ? (5). ცისკრობწ ფანცალე (ვასილ)
- 4 (6). ბიღღარწ ივანე (III რიგელეჩრ გიორგე ჰწლწე ვაშრ)
- 5 (7). ფუწწღარწ ეგნატე
- 6 (8). მოწღაუყღარწ პოლე
- 8 (9). ბუდღენწ თედოლე
- 9 (10). მამრწ პოლე
- 10 (11). ლაგწურწ ივანე

III რიგეუ:

- 4 (12). ჩარწლწ ბესრ
- 5 (13). ბიღღარწ გიუმრგე

10 (14). ბაბრან ჯღერა

IV რიგეუ:

9 (15). ჩაჩქან ნიკლოზ (ნიკალა)

13 (16). ორბეთლარძ ლაზარე

V რიგეუ:

1 (17). შალფურან ფილიპე

5 (18). ბელდურან ?

6 (19). ბელდურან ?

ცჰადნმინან რიგეუ:

? (20). ჭალღარძ ლაზარე

ტყოცხ-ტყოცხ ჰიჭასე, მოჰეჯელება ბეკხეთ სო: ე ქარიშხლისან მეომრი იშ გოლიშ მოჰაკ ღებანკელორ ე დავდაკიჩო კანარმ კედლეგო?

„კვალი ნათელი“ – იშტ თიღერ სე ვაჯუჩე უჩიტღეს, აჭყურან ლეგნეს, ე სურთელან მესკლამჩო მაშადნ.

სო ესე გუ ზორადშ მალბადღონო, მან მჭარლო მოც ბიდნარ ვასერ: ბაყეს სანეიმო ვითარებ გუ. დახეცნ წაწერადინუდცნ ცჰადნ ლადროვეს, ბიქლარ გიორგის:

იანვარ შ-ღერღ დენი და დახატოდღიენო

„ბელი კლდუჩე“,

მაცნე ბაცბან გმირი გოგის ბიწნათს

სომეხუღ დამარცხბადბიხედლოღ.

მარშოლ საქართველეღენ!..

გოგის ბიწნათს.

მოჰე აჭყურან ლევან ლევინი, ე ო გიუმრე ვა, ჰანე ქაშე, 1921 შადრ თებერვლეჰ, კუიხრ დონმაქ ევალეხრ, რუსულ წეგეხრ არმიენ ჰათხ ვალქიხრ დერნლენ, კურიშკუნ კოსო'ე ქიხეი, სხ ხალდიორ. კურიშკო სო თამსხედლოი რუსხ პოლკენ ო ტყვიამფრქვევ ჭირდიკო, სომეხუგორქ ქე მარ თანეიხრ. ფჰარსი მალმადლე, ქოკიე ვადლოჰ ეეფსან, სანამ რუსი საბოლოოთ სოდა ცო ბუხეჰ. ე დარო ე ბუღარ ხანწლათეგე დიხრ ქიხეი:

– ნე სტრელიაც, ნე სტრელიაცამხრ!

ჰმ: შიშ მან ეეფსოშე, ეეფსან ბარ ხე ბახკენრ!

მოჰე კურნალისტ ქურხულ ჯემლეხ თიბო, შარბით ჰეფსურ ექ წითელწყარო სკვერე ო წეგეხრ დერნალ ძეგლეგო, მენუხან ბუსუ-ბუსუ აჰო მებჟდორ მაცლებ დამეხრ ქიხეიბიე, დენი ჰალო ეთდორ ქიხეიბან ფუქციონერიე, აჰო მებჟდორ – ჰალო ეთდორ, აჰო მებჟდორ – ჰალო ეთდორ...

დერნალ კურიშკო სო თასინო გიუმრე მან II-ლეხრ მსოფლიო ბუჰეხ ვისე: გმირელ ვეეენო გმირელაჰ ვახე.

ე ო გიუმრე ვარ, ჰანხან ბანდარ ბაცხან ლექსიკოგრაფიცი, დად-კნათ ამლარ დამეფე, ნიკუმცინხან ხეტოთ ვამ:

„ბუღარ გიორგის ჭყავ ბამჰეწი ვუმაჰ გოგინ ლარკანდ დერწერ, უდში თაგუდში ბორ მოვ“...

იცი ჰათხრეხრ რიგეგო ჰათსუთ ვამ სურთე წყე ტყოჰ: თაბით ვისეთ ვამგო მენახ, 21 ვეწრიცით ვამხ ვალან.

ესე, ვამგორნა ატეხ, ბოლოჰაჰ, ე დევემფლეხრ, კირკიტ ჰაკი კოხკდიეხრ ბუჰლოვინ მუყე, ტატდალიხრ თრიმლე ფოთოლსან დამთუ კაწკოჰ ფეშკარ, ჰანახხოვ ქორ თოფ ლაცმიოიენო. ე გლეშურჯ ვასერე, გუ, ბანდრენსან დორ დადლო ე სადალქიხრ ფეშკრენ: დარო ენუნანდოკ და საბდიენო ქანხ-ფჰამენიაჰ ჩუნორქე კურტკ. ენენი უმაჰ უდშე და, მოჰე ჰამიგჰეჰ. ცჰა ის და: ჯერ ცო

ნეთე ქოკი ვასერღეშ ყატდანე, ბანდრეღეშ ვაშხნ და მიტკუცადმიენრ:

თოფ გე, თოფ?!.

ფეშკრენ გონე ცო დელ ხაყან, ცერი ბალე, ლე ჰალრ ბებლოლრ ე გაუგებარ ბუჰ სომფხონ ვაჟარცონ, მანთოფ მანც ქჷქედიენრ დალოდრ: მოჰმიგეყადანრ!.. მიხანდა ეოსრ კიდეგაც: დახო ბჰარკ ეაყბებულ ბარდილო წაკუხადგვალქიხონე, დახო აღანლ ჰამას:

– ის ვადცრ დაშნაკადანრ!

ხითნოჰ მკითხველენ, ჰანხან დოს ამბუდ, ლივას: ის სქ დად ვა –

მიხრ.

ბაყეყ და, გლემურჯესან ცო ჰიჭყე, მან ეატარდალქიხონ სურთე ე 21-ლდე ბაცავ ვა, მენე ჰალრ ბადცრ ბაბწინრ, 21-ლდე ვაშრ, ნახოლარ ღადროგ...

ბაყეყ ბენდარ გუდალქე ე ღადრნი: ოჰაკ ცო, მქე ცჰა ღადროვაც ცო ვაგვიქ, ჰამენ წახკაც ცო დალქე.

ჰა უქ ცო ყორბალარ დადენ ამბუდ დარ ენ ბუჰენმაქ? ომტყ

– ფეშქარ, ვადღეშკაც ლაცბებ ქორთო! – დატეგადიე'ნე ჰანახ მემცხორეს, ქორთის ტარო ჰანახადიე.

ტატადღნო ბჷარკი მე ცოჰანხნ მაგროლო, დიდებულოძეს შათხ დიე'ნე ობი, ველაგოლოშ დონმაქრე სო ხილე'ნე, ო მეტიჩრენ ბიბლაცო დასრესადიე. ექ მექედრულათ ჰალო ნიფსვალინე დონმაქ, მემცხორან ბჷარკ ლალბიე'ნე, კუიჩო ქორუდვ ფეშქარეგუდჰ ნიშნბადიე'ნე, ალო:

– მოჰე შე ბელდეს ალოც, უმეტ ხილალო!

ოშტიც ბელო.

– ვაშაა!.. – ბექი ექ მემცხორი: – ვაშაა!.. ვაშაა!..

დერნლეს ჩუნდოქე ქედ ჰალო ნიფსბიე'ნე, წყე ტყოც მადლოქ ბჷარკან ლალბიე გერეწ ოხკიჩო მემცხორან.

ღაზე კნათი გუნდო! – დაკლავდიე'ნე, დონ დენ დალო.

დაქექადდალო დერნლოქ დამო.

მაქ ვასბალი'ნე მემცხორინ შეშეუ დონ, ბოწბალო დარეხ.

ე ბალოქ მოვანე.

მელო-მელოქ ებწოლო ლანიშ ჰანახოვ ვერ ოშტიც ბანდრულ იშე, თურეგსა თეტიოლო დალოქ ჰაერ.

*

ათუშ ცო ალომაკ სო მკითხველეც, ო საგმირო ბუჰლო დადასნ ჩადგადენადიე ეჰნ-ოჰენდო: ჰაშტიქ ლიჰკოლი ბაცბინ ცომაცენ იხოლო ქოლო. ეჰკ და, ჰიჰას ცო და მე 100 შარახ ჰათხელოუჩო ე სურთეგოქ, საბ აღტაცებ ცო ლექეცომაკ სო: დადა მამაც მეომრიც დევალიცადნო!

მე ე ფეშქარეგ ხუშ (დადას ლივას): შოქ ექ ნოტო დითე მიჩნხ ნაცეკრეჰე, ო შარბ მემცხორე ლოჰან მაქნ დოწი! ე უხ და დიენო?!

ექუშ ნან მე ოშტიც დეთლა ორლობან, ჰუნახ, მანდრან, ველილოხ, ლეხო შარბ ტყუდჰსლოქ, ვორო-ბარლოდენე ოკუშდალა ჰამახეც

დეწინი ბნდერ. მეოლა ბაცბურ მამდლქ კალთაჲს ფირილებადმოშე,
გამწარბადმადონრ მუღქ:

– მიიხხოოო!..

– ხაწქ, თურ ცო ხაწქ ე ფჰადრკაწენ!.. – ოლოკ მალდომ
ალოწ ლარქე ცჰადნ მეომრეს შილღეროგრ კამჰადნრ ეჰათ, მაცნე
ფოტოობიექტივერნჰ ჰაწუკ დეწრიც ლაქდალჰ.

გარაღ, ნანრ!.. – დაკლიე დაკლიეწრ დახენრ ფეშკარ შარჰშარნ.
– გუღც ჰოწ, ჩუ ხატოლას!..

ჰაჲ, ეგრ: უხუდში თეგოდრ!.. ჟე რიყენმაქ ნადსნო, ესეჰჰ
გამოჭიმადალინრ ფოტოგრაფენ ჰათს! ცჰა ეტუღგრ ჰაფსლით!

მჰ, უხ დეწ შიქ: ო ჟღარჰღარადნრ კურკლანრერჰ ჟენ ე წე
ნეფსუდნ ღოჭ და თოლდიენრ. ნანენ მჰ, ეტუღ გონეე, თელოქ,
თიგოთულოქ, ყაწალინრ ბაბუღგრ ჰაჭულორ, მაჰ-გაჰარგრ. ფეშკრენ
უთხეეე, მქ ნანქ ღოკსჰ ჩუცოთიეუდნი ცრმ დანრ მადთხ-ცად
კიკელ! დახეჲნ ხაწრიცნ ტყოჲნ-ტყოჲნ ფხაკალყურღერ ღობ-
ორღობჰნწდა თეთრწყაროდმცო:

– მიიხხოოო!..

თხნ ტყოჲ, მაცნეეკ აღზაწერღერჰ ჰაწ უკეეე ეკოლოგიურათ
დაყდაჩმალწრ რიყენმაქ ატარგადონრ ჰეჭუდცას დაყდალწოქ, მუდში
წაე ღონრ დაჰრიგრ, ბორბლუდრნჰ აღზენეხ ბოწბალიწრ ნიგას ტყოჲ
ნეჰრ სოგომცო თხე აგქ – ჰიჭრნ საამაყრ დაჰო – ეჰათლუნაჲ
წაგადნრ მუღარ:

– მიიხხოოო!..

უხხხ, ფეშკარ, ფეშკარ!..

უხხხ, ბალოო, ბალოო!..

მთხრობელი: იგივე

ლამის მოეშორებინა სოფელს ესპანურას შავი ჟამ-ჭირი.

ჩანდა აშკარად: ახლა კი ცივ და მძიმე ზამთარს უქადდა ბუნება ეპიდემიისგან ძალაგამოცლილ საქართველოს. ეტყობოდა კიდევაც მიწურულ შემოდგომას. არასასიამოვნო ქარსუსხი დაძრწოდა აქა-იქ. ამიტომაც გამოეტანებინა დედას ბაღლისთვის თექა.

ერთი პატარა მწყემსი თავიანთი დაკოჭლებული და დახაშლებული ცხვრების პატარა გუნდს აძოვებდა სოფლის გარეთ. ალაზნამდე გამოეყვანა ფარა ძოვებ-ძოვებით.

რა კარგად ჩანდა აქედან მთელი ქვეყანა! ის მოუსვენარი თვალები იმ ერთმანეთთან ჩახუტებული მაღალი მთების კენ გაურბოდა ბაღდს. სველი ქარისგან გადარეცხილი კამკამა სინაღვათე იდგა პაატარა მწყემსსა და დიიღ კავკასიონს შორის.

შთაბეჭდილებიან ბიჭუნას აოგნებდნენ მიდამო გორები, ველ-მინდვრები, მთები.

მარტო ის უფუჭებდა გულს ბიჭუნას, რომ აღარც ქოჩორა ტოროლები იყვნენ სადმე, აღარც ელვარე თევზების დევნა, აღარც მწყრის ხმიანობა ყანაში:

– ქვით-კირით... ქვით-კირით... ქვით-კირით...

წყალი კი იმდენად კამკამა იყო ალაზნისგან გაყრილ ტოტვილებში, რომ მზეზე ელვარე იმ კენჭების დანახვაზე ბაღდს ფეხზე დახდა და შარგლის ტოტების მუხლებამდე აზიდვა უნდებოდა.

და თავისი პაპის გამონათქვამი ლექსი აგონდებოდა კიდევ და კიდევ:

ცის ლურჯ კაბადონთან
ქოჩორა ტოროლა

აღარ წკრიალებს, –
რა იქნა ნეტავ?
ჭვრეტვალ ტოტვილებში
ჭვრეტვალი თევზები
აღარ ელავენ, –
რა იქნენ ნეტავ?
სულ ეს იყო განა?!
სულ ეს იყო, ალბათ:
სიზმარი – ბავშვობა...⁵⁹

ხელმოკლე ოჯახიდან ჩანდა ბიჭუნა: გამოგლეჯილი ქალამნები ეცვა, ამიტომ ბაწრის წინდებიც გამოჭვლეჯოდა უკვე და სიარულისას ვარდისფერი ქუსლები უელავდა დრო-დრო. აღარც თქვა უგავდა თქვას, აღარც თავზე მოგდებული თუ შური ქუდი.

მტვრიანი გზიდან ცხენების ფეხების დგაფა-დგუფი და ლაშქრული სიმღერის ხმა წამოვიდა რაღაც.

მალე რაზმიც გამოჩნდა, თოფიარალასხმული.

ამ ხალისიანი სურათის დანახვაზე ბალღი შეცეკქდა, შეხტა, გზაზე გაეარდა და უნებურად შესძახა:

– ვააა!.. – ჯოხიანი ხელი ზე ასწია და ასე მიესალმა ვითომ იმ რაზმელებს.

რაზმელთაგან ზოგმა ხელიც აუწია და დაუსტვინა კიდევაც.

კიდევ უფრო გახალისდა მწყემსი და უფრო ახლო მიიჭრა მათთან:

– მეც წამიყვანეთ რა! – განაცხადა უცებ.

რაზმელებს გაეცინათ.

– წამიყვანეთ რა! – უკვე ლამის აეკიდა ბალღი ცხენოსნებს.

ისევ სიცილი ატყდა.

მაგრამ, როგორც ჩანდა, არ ხუმრობდა პატარა მწყემსი. ხან

მარჯვნიდან შემოურბინა იმ რაზმს, ხანაც მარცხნიდან:

– წამიყვანეთ რა, თოფიანებო!

ცხენოსნებს სიცილადაც არ ჰყოფნიდათ ბაღლის ეს რაღაცები. იმდენად კი გაერთნენ, რომ სიმღერაც დაავიწყდათ.

ამასობაში საკმაოდ ეველოთ.

– წამიყვანეთ!.. წამიყვანეთ!..

ბოლოს, ბავშვის სწორ გზაზე დაყენება მოიფიქრეს კაცებმა:

– ბაღლოოო, გასცი აქედან!

– ბაღლოოო, წადი შინ!

– ბაღლოოო, დაგვეხსენი!

ისევ ხვეწნა. ისევ ყელის წვევა, მიმიკები.

– ბაღლოოო, მოგხვდა შოლტი!

– ბაღლოოო, მოგკლავს მამაშენი!

– ბაღლოოო, დედაშენი გეძახის!..

არა, კაცო!

მანამდე სდია ჯვარს, სანამ ერთ-ერთმა რაზმელმა არ გადასძახა დანარჩენებს:

– ბიჭებო!.. ე პაცანა⁶⁰ ისე შორს წამოვიდა, აქ რომ დავაგდოთ, დაიკარგება.

ბაღლს ეღდა ეცა. გაიტრუნა.

და, აი: ერთ-ერთმა ცხენოსანმა სვლას უკლო და, როცა ეს ჭირად გამხდარი ბაღლი დაეწია, დასწვდა, ქეჩოში ხელი დაავლო, აზიდა და გავაზე შემოისროლა – გუდასავით.

– ეგ ჯვონი გადააგდე, ბაღლო! – შეუტია მერე. – ცხენს მიფრთხობს.

ბაღლმა შორს ისროლა მეცხვარის ჯვონი, ის პაწია ხელები მჭიდროდ შემოაჭდო წელზე ცხენოსანს და ფართო ბეჭებშია ჩადარულ ღელეში ჩარგო თავისი პატარა სახე.

– იცი მაინც, ბაღლო, სად მივდივართ?

– რა ვი... ალბათ, საომრად! – ჩაიდუღუნა ბალღმა ისე, რომ მიხუტებული ლოყა არც აუღია ცხენოსნის ბეჭიდან.

ამასობაში წინა რიგებიდან კვლავ წამოვიდა ლაშქრული.

რა კარგად მღერიათ!.. – გაითქრა პატარა მწყემსმა და მხედართა სიმღერას ჩუქუქად აუბა ხმა.

ბიჭუნა ისე მიჰკვროდა ცხენოსნის ბეჭებს ტკიპასავით, არ ვიცო, როგორ უნდა აეძროთლა.

თანდათან უფრო გაბედულად გაისმა ყმაწვილის წკრიალა ხმა იმ მხედრების სიმღერაში.

როცა რაზმმა კამკამა ალაზანი გადაჭრა, ბალღმა გაღმეთიდან გამოიხედა და ბავშვური ღიმილი მოეთენა: ალვანის გადასწვრივ, ზედ ჰორიზონტის თავზე, ნაპარსებს დამსგავსებული ღრუბლები თუშური ცხვრის ფარებივით შესეოდნენ კავკასიონს, მხრებზე საზამთროდ თეთრნაბადწამოსხმულს – აქა-იქ გადარჩენილი ბალახის მოსაწყვეტად.

*

თუ, ვინიცობაა, ხელთ იგდებთ საქართველო-სასომხეთის 1918-1919 წლების ომში ნამყოფი თუშების ისტორიულ ფოტოსურათს, „ბელი კლიუჩიში“ (თეთრი წყაროში) გადაღებულს...

თუმცა: აგერ მქონია, კაცო, მისი ფოტოასლი, ჩემი ბიძაძისგან, გელასგან (ივანესგან) ნაჩუქარი. დაეხედოთ, აბა:

III რიგში მე-ნ – გენერალი **გიორგი დიდებულიძე**, გვამცნობს სურათის უკანა მხარეზე გელასავე ლამაზი ხელით გაკეთებული ნაწერი.

სურათიდან მგლებივით იმზირებიან წოვათუში მეომრები. სურათის ზურგზე კი ჩამოწერილია ამოცნობილთა სია.

აქ კიდევ ერთხელ ჩამოვწერთ ეს სახელები, რათა ესენიც ისევე არ დაგვარგოთ, როგორც უამრავჯერ დაგვიპარგავს უამრავი.

ამოცნობილები ჯერჯერობით 21-ნი არიან:

III რიგ ში: 7 (1) – წოვათუშთა ასეულის მეთაური, შტაბსკაპიტანი, კოსტალე აბაშიძე.

მე იქ არ ვყოფილვარ და ვერცა რას ბევრს ვიტყვი იმ ომზე, რაიც რომ უჩემოდაც არაერთხელ აქვთ გაკეთებული ჩვენს მკვლევრებს. კოსტალეს კი, დასტურ, ეკუთვნის ერთი ამბის ხსენება აქ.

წინაპრებზე გულდამწვარი წოვათუში პატრიოტი კაცისთვის, ლევან ჭრელაშვილისთვის,⁶¹ მასზე კიდევ უფრო გულდამწვარ პატრიოტ კაცს, აკაკი შანიძეს,⁶² უთქვამს: „დაშნაკებს თბილისისთვის უნდა შეიმოეტიათ... კოსტალე აბაშიძე ღამით თავის რაზმთან ერთად თავს დაესხა არტილერიას და დილისთვის უვნებელყო ოცი...“

ახლა დაგიწყით I რიგიდან, სადაც დანარჩენი წოვეები არიან (თურხილებში მიეუთითოთ საერთო რიგის №; ზემოთ, III რიგში, 7 (1) იყო კოსტალე აბაშიძე):

I რიგ ში:

- 1 (2). ფილიპე პაპიშვილი
- 2 (3). საბა საღორიშვილი
- 3 (4). დავით მანჭარაული

II რიგ ში:

- ? (5). ფანცალე (ვასილ) ცისკარიშვილი
- 4 (6). ივანე ცისკარიშვილი (ღვიძლი ძმა გიორგისა

III რიგიდან)

- 5 (7). ეგნატე აბაშიძე
- 6 (8). პაფლე მანჭარაული
- 8 (9). თედოლე ბობლიაშვილი
- 9 (10). პაფლე მახაბლიშვილი
- 10 (11). ივანე ლაგაზიძე

III რიგ ში:

- 4 (12). ბესო ჩარხო შვილი
- 5 (13). გიორგი ცისკარი შვილი
- 10 (14). ანდრო ბაბო შვილი

IV რიგ ში:

- 9 (15). ნიკოლოზ ჩაჩქანი შვილი (ნიკალა)
- 13 (16). ლაზარე ორბეთი შვილი

V რიგ ში:

- 1 (17). ფილიპე ქადაგიძე
- 5 (18). ? ცისკარი შვილი
- 6 (19). ? ცისკარი შვილი

რომელიღაც რიგ ში:

- ? (20). ლაზარე დინგა შვილი

კიდევდა კიდევ ვუყურებ და მიკვირს პირდაპირ: ეს ქარიშხლებივით მეომრები ასე ჭკვიანად როგორ სხედან ამ მივიწყებული ყაზარმის კედელთან?

„კვალი ნათელი“ – ასე უწოდა ჩემმა დიდმა მასწავლებელმა ლევან ჭრელაშვილმა ნათებას, ამ სურათიდან რომ იღვრება.

მე აქ ვხედავ ძალზე დაღლილ, მაგრამ ერთობ საკმაოდ ბედნიერ კაცებს: მართლაც საზეიმო ვითარება ჩანს. ამიტომაც წაუწერებია აკი ერთ-ერთ რაზმელს, გიორგი ცისკარი შვილს:

იანფრის 3-სა დღესა იქმნა გადაღებული
„ბელი კლოჩსა“,

როცა დაებრუნდით
სომხების დამარცხების შემდეგ
თუ შთა გძირები.
გაუძარჯვოს საქართველოს!..
დაებრუნდით.

როგორც ლევან ჭრელიაშვილი ბრძანებს, ეს ის გიორგია, ვინაც სულმალე, 1921 წლის თებერვალს, ქიზიყში ესტრისგენერალ კურიშკოს, ვინაც თეთრ ცხენზე მჯდომი შემოუძღვება რუსულ წითელ პოლკს, და სიცოცხლეს გამოასაღამებს. კურიშკოს გადმოგდების მერე რუსების პოლკს იმ ტყვიამფრქვევს დააყრის, სომხებისგან რომ ჰქონდა დათრეული. მკლავები რომ დაეღლება, თეხებით სროლაზე გადავა, ვიდრე რუსები საბოლოოდ არ დაიქსაქსებიან. და მარტო ეს ძახილიდა გაიფანტება მთელი საქიზიყოს გასაგონად:

– ნე სტრელიაც, ნე სტრელიაცო!..⁶³

ჰმ: თავად კი შემოსულები იყვნენ სროლით და სასროლად!

ხოლო როგორც ჟურნალისტი ჯემალ ქურხული ბრძანებს, წლობით უყურებდნენ მერე წითელი წყაროს სკვერში იმ წითელი გენერლის ძეგლს, რომელსაც ღამ-ღამ აქცევდნენ თავისუფლებას ჩვეული ქიზიყელები, დღისით კი აყენებდნენ ქიზიყელი ფუნქციონერები, აქცევდნენ – აყენებდნენ, აქცევდნენ – აყენებდნენ...

გენერალ კურიშკოს გადმომგდები გიორგი კი || მსოფლიო ომში დარჩა: გძირად მოსული გძირადვე წავიდა.

ეს ის გიორგიც იყო, ვისზეც დიდ თუშ ლექსიკოგრაფებთან, მამა-შვილ დავით და ნიკო ქადაგიძეებთან, ვკითხულობთ:

„როცა ბეჟიანთ გიორგი დასჭყვივლებდა (სიმღერას შემოსძახებდა) ხოლომე, ირგვლივ ყველა სმენად იქცეოდა, ისე კარგად მღეროდა“...

ახლა წინა რიგს დაგხედოთ სურათში კიდევ ერთხელ: ვგონებ, გამოგფრჩხა ვილაც, 21 უნდა გამოგესვლოდა აკი.

აქ, ჩვენგან მარჯვნივ, სულ ბოლოში, ამ დევეებისხელა, უტენი შუბლების მქონე მეომრებს შორის, თრიძლის დასველებული ფოთოლივით მიწებებულა პატარა ბიჭუნა, ხელში თოფი რომ დაუჭერინებიათ. ეს მგლებივით კაცები, ჩანს, შვილივით უვლიდნენ ამ სულგამძვრალ ბაღს: მარტო მისთვის გაუმეტებიათ საყელო-და სახელობეწვიანი ქურთუკი. დანარჩენი ყველაფერი ისევე აქვს, როგორც ყველას. ეგაა მხოლოდ: ჯერ ვერ დაუშუღამებია ფეხების კაცურად გალაჯვა და ერთად მიუტკუცებია ბავშვურად (სურათი იხ. წოვათუშურ ტექსტში).

თოფი, თოფი?!.

ბიჭუნას კარგად ვერ გაუგია, დამთაფრდა თუ იწყება ეს გაუგებარი ომი სომეხ ძმებთან, მაგრამ თოფი მაინც მომზადებული უჭირავს: ეგებაო!... საცაა გაისფრის კიდევაც: მარტო თვალი მოსცხოს ბუჩქებში წაკუხულს და მარტო უთხრან:

– აი, დაშნაკიო!

თუ იპოვა მკითხველმა, ვისზედაც ვლაპარაკობ, ვეუბნები: ეგ მამაჩემია – **მინო**.

მართალია, მგლისებრ არ იმზირება, მაგრამ ამ დადუმებულ ფოტოსურათზე ეს 21-ე წოვაა ამოცნობილთა შორის, 21-ე ძმა, ნაბოლარა რაზმელი...

მართლა ბედნიერი გამოდგა ეს რაზმი: არათუ მეომარი არ დაუკარგავს, ვინმეს ნაკაწრიც არ მიუღია.

მაშ, რატომ არ უყვარდა მამას ლაპარაკი ამ ომზე? რა შეიძლებოდა ენახა, ნეტავი, ისეთი იმ ბაღს?..

*

ავთანდილი მიყვება, ჩემი კლასელი ძმა, მისთვის სხვათაგან

მონათხრობ ისტორიებს. ორიოდე ამათგანის მოყოლით მინდა მივუახლოვდე მკითხველის გულისგულს.

ერთი პოზიციიდან მეორისკენ გადაადგილდებოდა გენერალი თავის მეომრებთან ერთად.

უყურებენ, კაცო, და: გზის ორივე მხარეს შეიარაღებული მამრები მიყრილ-მოყრილან და მზეს ეფიცებებიან, ზოგი რა მდგომარეობაში გდია, ზოგიც როგორ. ლაყობბენ და არიან ერთ ხორხოცში.

შეჩერდა, კაცო, გენერალი. შეჩერდა რაზმიც. დგანან და უყურებენ ამ ბუკოლიკურ⁶⁴ სურათს.

როგორღაც გამოიხედეს თავდავიწყებულმა ბუკოლიკებმა⁶⁵.

დაუხერხულებულმა გენერალმა ჩაახველა და თეთრ ხელთათმანებს დაუწყო წვალება: მასპინძლებს დააცადა, მომზადებულიყვნენ დასალაპარაკებლად.

წამოიშალნენ ბუკოლიკები ბალახბულახიდან. იმაზე ორჯერ მეტნი ყოფილიყვნენ, ვიდრე წელან ჩანდნენ. წამოიშალნენ და გენერალს შემოეხვივნენ.

გენერალი ცხენზე შესწორდა და მოახსენა:

– გენერალი დიდებულიძე გახლაფართ... თქვენ ვინ ბრძანდებით, რა ხდება?

– თუშები ვართ, მწყემსები. თითო კაციღა დავტოვეთ ბინებში, ისე ვართ წამოსულები. ახლა დავებეტებით და არ ვიცით, ვის მივადგეთ.

და გაჩუმიდნენ.

– რისთვის, რა გნებაფთ?

ის ატორღიანებული ბიჭუნა ჭიჭყინასავით გამოსლიკინდა უცებ წინ და:

– ომი გვინდა! ომში გვინდაო!..

იფეთქა ხარხარმა.

– ბალო, ცოტა ჩვენებურად დაიჭირე თავი! – წაუტია ვიღაცამ

მწყემსებიდან და თავშიც წამოუთაქუნა.

შესველებული თვალეები რომ არაგის დაენახა, დიდებულოძეძე ძიროს მიმართა ისინი და ჩაიღიმა, ცხენიდან გადმოიხარა და იმ მეტიჩარას ბიბილო მოუსრისა. მერე მხედრულად გასწორდა, მწყემსებს გადაავლო თვალი, თეთრი ხელთათმანით ბიჭუნაზე მიუთითა და თქვა:

– როგორც თქვენმა ბელადმა ბრძანა, ისე იყოს!

კვლავ სიცილი.

– ვაშააა!.. – იყივლეს მერე მწყემსებმა: – ვაშააა!.. ვაშააა!..

გენერალმა ბეწვის ქული შეისწორა და კიდევ ერთხელ მოავლო მადლიანი მხერა შეიარაღებულ მწყემსებს.

კაი ბიჭები ჩანან! – გაიფიქრა და ცხენს დეზი ჰკრა.

დაიძრა გენერლის რაზმი.

შეახტნენ მწყემსებიც თავიანთ ცხენებს და გაჰყვნენ რაზმს.

და გაისმა სიმღერაც.

სულ მალლა და მალლა უწევდა ვილაცა ჯერ კიდევ ბავშვურ ხმას და ხმალივით აჭრევიებდა ზამთრის ჰაერს.

*

მკითხველთან ვერ ვიცრუებ, იმ საგმირო ომში მამასაც ჩაუდენია-მეთქი ესა, ისა: ასეთი ლაყაფი თუშობას არც ოდეს მოსდიოდა ხელში. ეს კაი, ვუყურებ ლამის 100 წლის წინანდელ ამ ფოტოსურათს და ვერ ვმალავ ჩემს აღტაცებას: *მამაც მამაც მეომრებს შორის ზის აკი-მეთქი!*

მაგრამ ამ ბაღლმა ხომ (მამაზე ვამბობ): თავიანთი ცხენის ნოტო⁶⁶ მიაგლო სადღაც გზის პირზე და ის თავისი მწყემსის ჯოხიც ზედ მიაყოლა! ეს რა უქნია!..

დღეამისი კი ჯერაც დაძრწის ღობე-ორღობე, ტყე-ტყე, მინდორ-მინდორ, ველ-ველ, დაეძებს თავის ნაბოლარა, მეშვიდე თუ

მერვე და ამიტომაც ყველაზე საყვარელ შვილს. დაძრწის თუშური მანდილის კალთის ფრიალით და გამწარებული გაჰკვივის:

– მიიხოოო!..

– ესმის, განა არ ესმის ამ მამაძაღლს!.. – იდაყვი წაჰკრა და ასე წასწურწურა ერთმა მეომარმა მეორეს სწორედ მაშინ, როცა ფოტობიექტივიდან ჩიტი უნდა გამოფრენილიყო.

მოიცა რა, დედი!.. – ფიქრობს ფიქრებში გადავარდნილი ბაღლი თავისთვის. – ხო ხედავ, ვინატები!..⁶⁷

ჰო, კაცო: რაებს შფრება!.. ცხვარი მიუყრია რიყეზე და აქ გამოჭიმულა ფოტოგრაფის წინ! ამას დამხედეთ, ერთი!

მაგრამ, რა გინდათ: იმ ჟღრიალა კურკლებიანი ცხვრისთვის ეს ცეცხლის მსროლელი ჯოხი უმჯობინებია. დედას კი, ამისი ჭკუით, ურჩევნია, დაოკდეს და დავარდნილ პაპას მიხედოს, და-ძმებს. ბაღლმა რა იცის, რომ დედის გულივით მოუსვენარი არაფერი ყოფილა თურმე მზისა და ცის ქვეშეთში! აკი ამიტომაც ისმოდა კვლავ და კვლავ თხაკალყურის ღობე-ორღობეებიდან ვიდრე თეთრი წყარომდე:

– მიიხოოო!..

ახლაც, როცა კი დადუმებული გავეყურებ აწ უკვე ეკოლოგიურ სიძვალტყავეში ჩავარდნილი ალაზნისპირა რიყის გამხმარსა და ავად მოსისინე ბალახბულახს, ბორბალოდან ალაზნის გამოყოლილ ნიავს კვლავაც მოაქვს ჩემამდე ბებიაჩვენის – ჭიჭიანთ საამაყო ქალის – ჯერ კიდევ მაშინდელი ყივილი:

– მიიხოოო!..

უხხხ, ბაღლო, ბაღლო!..

Oh, My Kid !...

Narrator: **the same**

The village had nearly recovered from Espanura Plague.

It was clear that the weather forecast would be hard in the winter for the weakened Georgia after epidemic. It was vivid from the end of autumn. It was unpleasant wind and cold. That's why mother had given felt for her child.

One little shepherd was grazing his little herd of lamed and emaciated sheep outside the village. He had taken his herd till Alazani.

There is a great view of the whole country from here! His uneasy eyes were directed against snuggled high mountains. There was pure space after wet wind between little shepherd and the huge Caucasus.

Impressed boy was amazed with the surrounding area, cliffs, valleys and mountains.

The only reason the boy felt sad was that there weren't neither woodlarks or bright fish to pursuit nor shepherds' sounds in the cornfield anymore:

– With stone and lime... with snone and lime... with stone and lime...

The water was so clear that after seeing shiny pebbles in the sun the kid wanted to put off his shoes and raise his trousers until knees.

And he rememberd his grandfather's poem again and again:

Crested lark
Doesn't ting
In the sky any more
Where did it go?
In the bright water
Briht fish
doesn't shine any more –

where did they go?
Was it everything
I think it was like this
Dreams – childhood...

The boy seemed to be from poor family: he wore torned bast sandals and because of that his socks were already torned and his pink heels were seen when he walked timy by time. Neither his felt wasn't in good condition, nor Tush hat on his head.

From dusty road the voice of horse neighing and singing was heard.

Soon armed force appeared...

After seeing this joyful picture the kid jumped, went to the road and shouted:

– Vow! He raised his hand holding his stick and greeted the force members.

Some armed force members raised hands and even whistled.

The shepherd boy became more inspired and came closer to the army:

– Take me with you please! – he declared suddenly.

Army members laughed.

– Please take my! – the kid was nearly following the horsemen.

They laughed again.

But it seemed that little shepherd wasn't joking. He ran round the army from the right and then from the left:

– Please take me, you, armed with the guns!

Horsemen were laughing; they were so funny that even forgot singing.

They had passed a long way.

– Take me please!take me!..

Then the men decided to give the kid right direction:

Go away fro here little boy!

Go home kid!

Leave us alone!

But the boy was begging again touching his throat.

– You will be whipped!

– Your father will kill you!

– Your mother is calling you!

No!

He followed the army until one of the members shouted the others:

– Guys, this kid came so far that if we leave him here he will be lost.

The kid suddenly horrified and became silent.

And finally one of the horsemen slowed down and when that kid came up to him, he grabbed him like a bag and put him on the horse.

– Throw the stick away kid!-told to the kid, it is scaring my horse.

The kid threw the shepherd's stick away, tied his hands round the horseman and put his little face in the place between man's wide shoulders.

– Do you know where we are going kid?

– I don't know, perhaps for the struggle! – mumbled the kid not raising his cheek from the horseman's shoulders.

Meanwhile, ths song was heard again from the front line.

They are singing beautifully! – thought that little kid and accompanied the song quietly.

The little boy was so tied to the horseman's shoulders it would be difficult to untie him.

Gradually the kid's clear voice was heard bravely among the army's singing.

When the army crossed clear Alazani River the kid looked and smiled: on the top of horizon across the village Alvani, the clouds like shaved Tush sheep surrounded the Caucasus wich had put white felt

cloak on its shoulders for the winter to pick several survived grass stalks.

*

If you could find historical picture of Tush people who participated in Georgian-Armenian 1918-1919 war taken in “white springs” (Tetrtskaro)...

Though here I have a photo presented to my by uncle Gela (Ivane). Let's have a look at it:

In the III row the 6th is Giorgi Didebulidze – says Gela's handwriting made on the back side of the picture.

Tsova Tush warriors look like wolves from the picture. At the back of the photo there is the list of the identified people.

Let's list their names once more not to loose them as we have lost various others. Identified people are 21 by now.

In the III row: 7 (1) – captain of Tsova Tush headquarters Kostale Abashidze.

I have not been there and can't say anything about the war, but our researchers have done it without me very often.

Kostale dseserves to be remembered here.

Great patriot man Akaki Shanidze told to another great Tsova Tush patriot man Levan Chrelashvili who worried for his ancestors: "Dashnaks were to attack Tbilisi... Kostale Abashidze attacked artillery with his army at night and was safe in the morning..."

Now, let's start from the I row where the rest of Tsova people are (indicate in brackets the N: of general row, in the top in the III row 7 (1) was Kostale Abashidze):

I row:

1 (2). Pilipe Papishvili

2 (3). Saba Saghirishvili .

3 (4). **David Mancharauli**

II row:

(5). **Pantsale (Vasil) Tsiskarishvili**

4 (6). **Ivane Tsiskarishvili (own brother of Giorgi)**

From the III row

5 (7). **Egnate Abashidze**

6 (8). **Pavle Mancharauli**

8 (9). **Tedole Bobghiashvili**

9 (10). **Pavle Machablishvili**

10 (11). **Ivane Lagazidze**

In the III row:

4 (12). **Beso Charkhoshvili**

5 (13). **Giorgi Tsiskarishvili**

10 (14). **Andro Baboshvili**

In the IV th row:

9 (15). **Nikoloz Chachkanishvili (Nikala)**

13 (16). **Lazare Orbetishvili**

In the V th row:

1 (17). **Pilipe Kadagidze**

5 (18). **Tsiskarishvili**

6 (19). **Tsiskarishvili**

In another row:

(20). **Lazare Dingashvili**

I look at it again and again and I am surprised: How those storm like warriors are sitting so cleverly at that forgotten quarter's wall?

My great teacher Levan Chrelashvili called the light coming from the picture "Light footprints".

I see exhausted but rather happy men: It seems that there is festive situation and that's why one of the army members Giorgi Tsiskarishvili has done an inscription:

It was taken on January 3 at “Beli Kluch”

When we –Tusheti heroes returned
after defeating Armenians.

Long live to Georgia!..

We are back.

According to Levan Chrelashvili, this man is Giorgi who very soon shoots and kills General Kurishko in Kizikhi in February 1921 who leads Russian red regiment riding his white horse. After killing Kurishko he will shoot Russian regiment with that machine-gun which he had bought from Armenians. After his arms hear the will begin shooting with his feet until Russians are finally dispersed. And only the following words will be heard in Khizikhi:

– Don’t shoot... don’t shoot...

And they had entered there for shooting and for being shot!

According to journalist Jemal Khurkhuli, people watched the monument of that red general in the square of red spring for years which was put down at night by Kizikhi people used to freedom and at daytime Kiziki functionaries put it up again – down and up, down and up...

Giorgi, who removed general Kurishko stayed in World War II: Hero died as hero.

This was Giorgi whom we read in the Tush lexicographers’ book by father and son David and Niko Kadagidze:

“When Giorgi began singing, everybody around listened carefully, he sang so nicely”...

Now, have a look at the front row in the photo once more: I think we have missed someone, they should be 21.

From our right, at the end, among brave, giant like warriors there is one tiny boy like wet leaf of the bot and he is holding a gun. These

wolf like men seem to take care of the boy like their own son: only he wears fur sleeved coat. Everything else he has is similar to others. The only thing is that he hasn't mastered mannish manner of sitting as his feet are tied together like the kid(see the picture in Tush text).

Gun, gun?!

The kid hasn't understood if the war with Armenians is finished or just starting, but he is holding his gun ready: it can be useful!.. He will shoot it soon it seems: If only he sees enemy hidden in the bushes and he is told:

Let's fight!

If the reader finds whom I talk about, I tell them: he is my father – Mikho.

It's true that he doesn't look like wolf but he is the 21 st youngest brother among 21 Tsova men in the photo.

The army really was successful. It hasn't lost any warriors and even nobogy had any scratches.

But, why didn't father like to talk about this war?What could that kid seen there?

*

Avtandil-my classmate retells me the histories he has heard from others. I would like to retell two stories among them to come closer to the readers.

General moved from one position to another with his warriors.

They are looking and on the both sides of the road there are armed warriors lying in the sun in different conditions. They are chatting and having fun.

The general stopped and so did the army. They are standing and watching that quiet picture.

Shepherds also looked.

Awkward general coughed and started to torture his gloves : The

host gave them time to get ready for conversation.

Shepherds got up from the grass. They were twice more than they seemed before. They gathered around the general.

General straightened on his horse and said:

– I am general Didebulidze... who are you, what's going on?

– We are Tush shepherds. We left only one person in our shelters and came here. Now we are wandering here and don't know whom to address.

And they became silent.

– What for? what do you want?

That little boy came forward like a tiny minnow and said:

– we want war! In the war!

Men laughed loudly.

– Hey kid, behave yourself! – said someone from the shepherds and punched him in his head.

Not to let others see his wet eyes, Didebulidze pointed down his eyes and smiled, he bended down from the horse and massaged his ears; next he straightened, looked at the shepherds, pointed towards the kid with the white gloves and said:

– It should be how your chief said!

Men again laughed.

– Bravo!.. cried out shepherds: – Bravo, bravo!..

General corrected his fur hat and looked at the armed shepherds mercifully once again.

They seem to be good guys! – Thought and spurred his horse.

General's army started.

Shepherds sat down on their horses and followed the army.

And started singing.

Someone turned up his still childish voice loudly and cut the winter fresh air like a sword.

*

I can't cheat the readers that my father did something heroic in the war: Tush people never liked such kind of speech. The fact is that I am looking at the picture taken 100 years before and can't hide my excitement: the truth is that my father is sitting among brave warriors!

But this kid (my dad) left his sheep herd wherever on the roadside and left his shepherd's stick as well! How could he do that!..

And his mother still looks for his last born, seventh or eighth son and the most lovely one in the country roads, forests or fields. Rushes around and cries with sorrow:

– Mikhooo!

– This kid hears that... but! – One warrior hit his elbow to the other when they were to take the photo:

Wait mum!.. the kid is thinking-don't you see I am being taken photo!

– oh, what is he doing!.. He left his herd and has come here to take a photo! Look at him!

But he preferred camera to the sheep. And his mother prefers him to calm down and look after his old grandfather and sisters and brothers. But the boy doesn't know that nothing has ever been so uneasy than mother's heart in the world! That's why she was crying her boy's name non-stop:

– Mikhoooo!..

Ans even today when I look towards riverside dry grass, the Alazani breeze still carries the voice of our glorious granny:

– Mikhoooo!..

Oh... kid... kid...

ცჰავექ ხე

დეფტუდნი: **ოუე**

წყე ვექორ ყაზარმ სანგო კოსტალე ცჰადნი სანილოდლოაძჰე, ბანერ კიდევაც ბაცბნ ღარუე გლლლაჯ. მოჰახიშ მერჰარწი'ნე ღადრი მათეხ, დავი ექ მიხახ ფუტკრან გუქდსან.

ბადცბრათ ბულბაკუშე, ბადცბრათ ვაშიგორ ლევიშ თოხი გადამთიელობინ.

– Чечееенцы!.. Чечееенцы!.. – ხაწანლათი სომეხი ფენიეჰრქედა წადირ რუსლეე. – Чеченцев натравили грузины, пррррокляты!..

ექე ალი'ნე, იც სომეხუდ ბერჰარწი მოჰახიშე, ბავი შოტმარდო ჰეცეოშ.

მაცნე მასთხი ბანკენ ოთიცი მაქ, ცომენა ბჰარბახქე ბაცბინ უდსი.

ხადსთი დავინი ბისე მეომრი: ბუჰთურიწი ეცი ჰალბი ბანაკ. დაკი ონუე თეგლოგერ, მე ექინადრათ დანო დავლ ბჰარდანიქ მეძცხორინ.

დალ მასლაეალო ჰე, ბაცავა,
აჰ მე სომეხოვეგო თეციონა:
ნახხ მე ზეციონა ჰალ ებწოშ,
დაჰან მან კალტა თეციონა...⁶⁸

– წალიდნებადიქ კოსტლეს, ჰანე ექირ დროჰ იშტუქ უმ თადკლებადლორიც. მან ქაშეე გოქ ქორ თასი'ნე, თანამეზობლოგორ ღაფი:

– კნათი!.. დავლეგო ექ ჰათსუთ ვად, იც მან ჩაკეკე თეფლოდლოეთ ვად ჰაში!

ბოწბალიც ტყუიჰან. დუი მინდრი ბალოქ. მაცბალიჩი მეომრიე

მოჭახიშ ბჰარკ ვაყბიქ: ლეშსა უნახ ლესტკესტერ ცჰავე ებაღერ ხენეს. დოსხითნუდ, ბუღბაკუშ ბალობალო ცჰავერ ხენენ.

ჰიფსუ: ევლენისაჰ ვოსკბინო ცჰა-ცჰან ქოკეე აჰო, ევლენისაჰ ვაფხინო სომფხუდე ჯერ ოშტი დინბლო ში კონიე!

გატაჯოდბალოჩო ვასერე თაბით ჯერ ოშტეს საღეს დანორე.

- ე გეკი დეწრალოთ ვან დავა?! - იშ ხაღე შტაბსკაბიტნეგო ე დადეჩე. ექ დისდირქენო სტაკობ ვაშნო ლაჰლატდიენე, ბადცბრათს ვერწო თანამებრძოლიგო:

- უხკ ლადტგელოთ ვად, კნათი... მნ დალცო ბაცით ვად ვალოო: ნიკლოზ, ბესო, საბა!.. ხუშ ხე შუქ, მიჩჰე დამცო სანიტარულ პუქტ?..

ქორთ ჩუ ვაწბიქ კოსტლეს ცჰანიკ წამუ. - დალ მასლაგალო ჰქე, ბაცავა... - ბანენე ლურღურ ცჰან მოჭახიჩო ბოღმეე, ვექი ბადცბრათ.

ბექი მვეღრი. ცჰან მოჭახიშ მერჰარწინე ბაცბა ლაღო ცჰავერ ხეცო, დავ მინახ ფუტკოზ გუქდსა. თც მქლე სახილბელ დარ „ოჯარ ტაძოთ თქარიდთქუღრი“. ადრთვადჩო ხანე ტყეს დაღო მინახრქდა ბაცბა ველურ ბუღარ. ჰანნ ე ჩაღმალთ მემცხორი ცო ბაბწრიცო, მტკიცბად ბაღურ ჰო: ნახდაყნიში ბადრა!..

*

დაკოდა სო: დანუხოჰ ცხინანსუდე ლელაღათერ ბაბრა ადრბ-ბიდი დოჩო ფჰეჰე, გუღმრი, ყარო გახნი მუშებადლო სპეციაღურ ჰრეჰარატეე. ადრბ-ბიდის მოსოზადდიერ აღნი ჰერულ დაღენო ხორშაყო, ცოჰე, ოჰაყ ცო ხეყეთ ვანო, ე დაშნი დაწერაღარი ლე ცო.

- განა', თანამებრძოლო! - ვექერ სოგო, მაცნე თხე გუღმრქ რად ოღურ. - ხი დაც ვანო, სქ კნათ: ე წომოღ დაჰ ბასტო ვად.

ცერ მქ ვაღურ, ჩუ ხაყუერ, უნახ ბუჰე ამბუღან დეფცოღ თხოგო, ფეშქრიგო:

– ...ჰაყე, ოშტრეჟე წე ვადწოდისე თხოხ ო ცჰაყეჟ ხე ბაგონჩონხ, მე ოჟ ესემცინან ცო ხაწერ თხე ბუღარ!.. უდმე გატუტადინათხ ო მწდრელნაჰჰ, მე ბჟგლეჟ სმერჩხ ბოწბალჰ თხოხ მიულსან...

დაჰატურ, დაკლეჯონ ლოერ, ეჟე ხატლარ თხოხ (ცომაცნე ალორ თხოგორ, „ფეშეკარენონე“, იშტე ექსკლუზიურათ ქენბადბორათხოხ, მე თხო, ჯერ ბაყეყნ ოშტიყ ფეშეკრი, საგნან **დ/დ** გრამატიკულ კლასეჰაე ცო ბარათხოხ, ბარათხოხ ვასრან **გ/ბ** კლასე):

– განა', ვასერ... ჰანხ დაკოდა, მაცლომცჰ ცო ოთეჟეთხ ჩუ, გატურანგბადბადლხუ?

– ჭგლისელები ცო ბჰარბადხნო'ჰერ შუნე, ოჯარ ცო დაშეუმმენებადბინო'ჰრემეშე, – ალორ ჰამას თხოლო ადტაცბეე, – ჰანკეე გოგჩამცჰ ცოსტენან ცო ოთბომაკეეჰრამეშე ჩუ!

– ბაყეყნ!.. – ველანგოლურ ადრრ-ბიძი, პადხეხეხედიქონ ქოჩორ აწეწადბო'ერ, ჰალრ ეეთუერ, შარნან ლორ, ქორ ო შარჰ დაჯოჭ ცხიხნაყრ ლაცდიენრ...

ბჰარჩეე ჰებლიბანლ ჰეჟე წე, ადრრ-ბიძი, ის ცჰა ამბუდ მოყ მე დითნაჰ თხო!..

*

ეჰათ მიხა ხაწერ სოჟ ეკრი'ნე-ეკრი'ნე წონანე, მახა'ე! ჭტეეე ეეჰოს ვაშარ უმაყე, ბაკალ-ტაკალიე თეკოს მოჰეედა: მადრცხლასოს – ბესან. ავთაჟდლეგორე ხეე სოჟ, მაგალითად, მე ე გმირულ ეხოპეეგორნან 20-ეგორ შარედოლოჰ – 1937-ე – კოსტალე ქორ ლაცვიენე, დაჰან დაჯგრეტადვიე, სკოლ იხოჩრ ოჯუდ შინ ფეშეკრენანე, დიჩრ ოჯხენან მან ატოჩუდშე დიე ლიკვიდაცია.

– უხადნრ, ეგორ?!.

– თიშიჩრ უთანხმოებეჟდალა ბერიეცჰ...

მარტოხე

მთხრობელი: იგივე

ერთხელ შეჰკვივლა ყაზარმის ეზოში კოსტალემ ერთ გამთენიისას და იხუვლეს კიდევაც თუშმა რაზმელებმა. როგორღაც დაბზრიალდა რაზმი ადგილზე და მერე გაქრა სადღაც ფუტკრის გუნდივით.

თუშური კვილითა და თუშურენოვანი გადაძახილებით შეუტეის გადაძითიელთ.

– Чечееенцы!.. Чечееенцы!..⁶⁹ – გაისმა სომხების მხრიდან სუფთა რუსულით. – Чеченцев натравили грузины, пррроклятые!..⁷⁰

ესლა თქვეს და ახლა სომხები დაბზრიალდნენ როგორღაც და გაქრნენ თავქუდმოგლეჯით.

როცა მტრის ბანაკს მიადგნენ, აღარაფერ დახვდათ თუშებს იქ.

ნირწამხდრები დაჩხნენ მეომრები: უბრძოლველად აიღეს ბანაკი. გულეებს იმითლა იმშვიდებდნენ, რომ უსაშველო ალაფი დახვდათ მწყემსებს.

ღმერთმა დასწყევლა წუაო:⁷¹

სომეხი შაატყუაო,

ჯერ გუდის ყველი აჩვენა,

მემრე კალტ⁷² შაატყუაო...⁷³

– წაილიდინა კოსტალემ, ვინაც სხვა დროს ასეთ რამეს ითაკილებდა. თუმცა ძალევე მოეგო გონს და თანამებრძოლთ გადასძახა:

– ბიჭებო!.. ნადავლს მერე მივხედოთ, ახლა კი ცოტა შორს გაავაცილოთ სტუმრები!

გაეკიდნენ. ტრიალ მინდორზე გავიდნენ. როგორღაც თვალი

მოჭკრეს დამშეულმა მეომრებმა: რაღაცა კონწილობდა ოლეზე
ლეშისგვარად. გახარებულები, ყიჟინით ეახლნენ მარტოხეს.

ხედავენ: სწორედ ცხვრებივით ჩამოუკიდებიათ თითო ფეხით და
სწორედ ცხვრებივით ჩამოუტყაფებიათ სომხებს ჯერ ისევ ცოცხალ-
მკვლარი ორი ქართველი!

წამებული კაცები ჯერაც სუნთქავდნენო თითქოს.

– ესეც უნდა გვენახა?! – ხმა ჩაუწყდა შტაბსკაპიტანს ამის
ხილვანზე. მერე როგორმე მიკრიფ-მოკრიფა დარჩენილი კაცობა და
წაუთუშურა თანამებრძოლთ:

– რაღას კი ვუშველით, კნათი...⁷⁴ მაგრამ ღვთის ვალი გვმართებს:
ნიკოლოზ, ბესო, საბა!.. ხომ იცით, სადაც არის სანიტარული პუნქტი?..

თავი ჩაჭკიდა კოსტალემ მცირე ხნით. – ღმერთმა დასწყევლა
წუაო... – რაღაცნაირი ბოღმით დაიბუბუნა თავისთვის და შეჭკვიდა
თუშურად.

იკვილეს მხედრებმაც. ერთი როგორღაც დაბზრიალდა თუშთა
რაზმი ოლესთან და გაქრა სადღაც ფუტკრის გუნდით. ამჯერად
კიდევ უფრო გამაოგნებელი იყო „ტაიჭთა მათთა სიძალე“. კიდევ
კარგა ხანს მოისმოდა საიდანღაც თუშების ველური კვილი.
ვინც ამ საამურ მწყემსებს არ იცნობდა, დაგიწყებდა მტკიცებას:
კაციჭამიები არიანო!..

*

მანსოვს: დიიდი სასხურებლით დადიოდა ხოლმე ბაბოანთ
ანდრო ძია⁷⁵ მთელ სოფელში და ბოსლებსა და ნაწვიმარ გუბურებს
ამუშავებდა სპეციალური პრეპარატით. ანდრო ძიამ მოსაო აღვანში
ჭირად გამხდარი ხორშაკი, თორემ ისიც არ ვიცით, ეს სიტყვები
დაიწერებოდა თუ არა.

– აბა, თანამებრძოლო! – დამიძახებდა ხოლმე, როცა ჩვენი
გომურის რიგი დგებოდა. – წყალი მოგვიტანე, ჩემი ბიჭი: ეს წამალი

გაეხსნათ.

რომ მორჩებოდა, ჩამოჯდებოდა ხოლმე და რომელიღაც ომის ამბებს გვიამბობდა ბალღებს:

– ...ჰოდა, ისეთი ცეცხლი მოგვედო იმ მარტოხის დამნახავეებს, რატომ აქამდეც არ ისმოდა ჩვენი კივილი!.. ისეთი სისწრაფით დავიძარით იმ მინდფრიდან, რომ მტერის სმერჩი⁷⁶ გამოგვება კუდივით...

გაჩუმდებოდა, ჩაფიქრდებოდა, მერე ჩაგვეკითხებოდა (არც ოდეს გვეტყოდა, „ბაღლო“ და ამით ექსკლუზიურად გვაგულიანებდა, რომ ჩვენ, ჯერ კიდევ მართლა ბალღები, საგანთა დ/დ გრამატიკულ კლასში კი არ ვიყავით უკვე, ვიყავით მამაკაცთა ვ/ბ კლასში):

– აბა, კაცებო... ვის ახსოვს, სანამდე აღარ გაფიქრდით, გათრანგებულები?⁷⁷

– ინგლისელები რომ არ გადაგვროდათ და იმათ არ დაეშოშმინებინეთ, – იტყოდა რომელიმე ჩვენგანი აღტაცებით, – იქნებ გოგჩამდე ველარაფერი გაგაჩერებდათ!

– ღიანაც!.. – გაიცინებდა ანდრო ძია, მოპასუხეს ქოჩორს აუწეწავდა, წამოდგებოდა და მიდიოდა იმ თავისი დიიდი სასხურებლით ხელში...

არდავიწყება შენს სახელს, ანდრო ძია, ეგ ერთი ამბავი მანინც რომ დაგვიტოვე!..

*

მაშინ სად მესმოდა ამ ყველაფრის წონა და ფასი! ეხლად მიმაქვს ყველაფერი ერთმანეთთან და ნაჭერ-ნაჭერ ვაკერებ როგორმე: როგორც მერცხალი – ბუდეს. ავთანდილისგან ვიცი, მაგალითად, რომ ამ გმირული ეპოპეიდან რაღაც 20-ოდე წლის მერე – 1937-ში – კოსტაღე დააბატონრეს და დახვრიტეს, სკოლაში მოსიარულე მის

ორ ბიჭუნასა და მთელ ოჯახს კი ჩუმიად გაუკეთეს ლიკვიდაცია.

– რისთვის, კაცო?!

– ძველი უთანხმოებისთვის ბერძნულთან...

A Lonely Tree

Narrator: **the same**

Once at the sunrise Kostale shouted in the quarter's yard and Tush army roared as well. The army turned round and then suddenly disappeared as a bee swarm.

They directed each other in Tush words and attacked the aliens. – Чечееенцы!.. Чечееенцы!.. – (Chechens!.. Chechens!..) – cried Armenians cried in pure Russian language – ‘The Chechens were set on us by the Georgians, damned people.’

After saying these words Armenians turned round and ran away as fast as they could.

When Tush came to the enemy's camp, they say nobody there.

Warriors seemed sad as they conquered the camp without struggle. Shepherds only calmed themselves with the fact that a great feast met them.

God has cursed Tsova people
And cheted Armenian,
At first he showed them great cheese
But later cheated him with the curd cheese...

– Kostale who wouldn't do such kind of thing in another time sang this song, though he soon became conscious and shouted to the fellow-warriors:

– Guys!.. Let's look after our booty later and now see our guests off a little farther!

They ran after the enemy and went to the field. Somehow hungry

warriors saw that something was rocking like a corpse. Happily they reached the lonely tree.

They see that Armenians have hung up and flayed two Georgians like sheep!

Tortured men were still breathing.

– Should we have seen that?!. – Captain muttered and lost the voice. Next, somehow he gathered the rest of Tush fellow-warriors and told them:

– We can't help any more guys... but we should try for the God's sake: Nikolos, Beso, Saba! You know where the medical post is, don't you?

Kostale bended his head for a while. – God has cursed Tsova... – murmured he with grief for himself and shouted.

Horsemen shouted as well. Tush army quickly disappeared like the bee swarm. This time their horses and army was bigger and stronger. Tush wild roar was heard for long. Who didn't know that shepherds would like to prove that they were cannibals!..

*

I remember that uncle Andro used to go with huge thing throughout the village and poured special medicine to the cattle sheds and ponds. Uncle Andro obliterated Plague Khoshraki in Alvani or these words wouldn't be written today.

– my fellow-warriors!-he used to shout when it was our cattle shed's turn-bring me water to mix this medicine in it.

When he finished he would sit and retell us the kids, stories from the war:

– So, we were so furious after seeing the lonely tree, that our shouting spread all over the field. We rushed towards the field in such a

speed that behind us the dust storm tied like the tail...

Next he stopped talking, thought a little and asked us (he didn't use to address us with the word kids to make us think that we weren't in the kids' class but in the men's class):

– Hey, man-who can remember where we-the furious stopped?

– Not to meet Englishmen and calm you down-said somebody in excitement-You wouldn't be stopped until Gogcha then!

– yes!.. Uncle Andro smiled, disorders the respondent's hair, stood up and went holding his huge machine.

Let it be your eternal memory uncle Andro that you left us this story!..

*

I didn't value all these then! Only now I can join everything with each other like a swallow makes his nest. I know from Avtandil that after 20 years from this era, in 1937 Kostale was arrested and his two schoolboys and family was liquidated silently.

– for what?!

– for old disagreement with Beria.

ევან დეფტუნინი: ოქც

ჩაღმართუდე ო ადმე'ნე, ფანტლე'ნე ქორთმი ჯერ ფერდოხ კერჩინორ ნიწყოც ვაშარ ვასიჩრ ნახნ ჰათხ, მენხუმონაკ ბალულორ ჰათხანო, ექ მან შიკეც ვაშან ბიხენო'ერ კარკარუდე, კიტოშვილორ ადრჩლენ (ჩაღმართოფენ) ვარანგან ვუდხენო'ერ, მიხანემცინან ლელდითნორ ქუდეკბარწიჩოგო ო მარტ ჭყობლო. ნაყრენაყ ჩაღმართო ფსტეიე ჩხადრი ენატდინორ ო ადრჩლენ, მან ო ვუს დაჰაყ ცო ლადცნორ:

– სოგო ე ვაყარ დაჰ ბავბიენე, ას ქოკახი' ვეწგეს ქატანანდრ!..

ადმე ლანქე ქმაკაც ვარ ოჰე, შადრონ ლანქე მანეი კერბადორ. ნაწქდა სო, ე დაშნი ადრჩლე დანუმნოე, განა დაკრეშ ლარკ ნოფლოიშ ადმან:

სე ნატყერ მა, ვაშო, ნურდლოუნ მე
დაყრენი ცორნილ მათხანლათე...⁷⁸

ადამ მანეიშ მან ჰამინაყ ხეყეთ ვანნი!..

იშტე კნათი დაჰი' ბეწერ ბავბან, ვერ?!.

ევან მარ ადამ ნანვაშე მოჰ. ვადლეშ ადოჩეჰეთ ვად, ჰამანეყ ვარგლენე, დაუფასბელ ნათესავ მადხცადკიკელ. ადამ ტყოც – ევე მამი კნათ. თან მან ადამა'ე, ევა'ე, ევე ვაშო'ე, ლეონ, ბადრულობედლოლ ცჰანდ დანლარ ჰანლოჩოჭო მაყ-ვაყარხ მაწრიშხე.

ევან საქვეყნოთ ვალოჩო ბაცბან მემცხორე, ჭყუბონ ალექსე მოჰ მარ, ნასილ უყლაურედ მახენო.

ო ქორთო ბილენო მასთხოვ დარ საბჰოთა სისტემენე, სამანელბიგო შტაბ მე მარ ლაჭყოშ მაქდარეჩო აღნი, ო ვუნდ დორ მანგლობ.

– ე რაღას უდგომს დიქს საქმ, მქ მთათუშთი 5-6 ბათა პარალიზბადდიენო მარ საბჭოურ სტრუქტურის, სანამ ევან ქორ ლაცდოო. ალღეთ სოგო, ჰა ელეგქდ ცუმეა?

1942 შადრ დეკემბრედოლოქ ევან პატომრობე მა, მიჩქე ცოხაწმალშირ ღირსბეე ბადლი ქორთო.

ჰაქე წყე, ცჰადნ დენი, ჩუ დიქე'ნე ო ევან ცჰადნ მიჩნ ალიოშა კვაშალ ბრიგად წვეზრი, თეტინო ქორთმინ დავითქ ქილკებალაში:

– განა', ვაბწმაკი ჰოქ, მენუხ ვა ჰე მამქ კნათამნო?

შტოლმაქ ეასშირ ქორთმილო ცჰა ბუმბლენ ადმქ ლეგებოო!

ლე უმს ცო დავდინოო ევას წეგ-დითლო გამულ დერწინო ღირსებაქ, ქორთო ლაცბარნ ბაცბნ ფსტუმში. ცოდაც ცო თამსნოო ევას ნატყრო, ბშირკან ბშირკი ოთდინო'ერ უკანონო კადნლ ერთეულ მსაუხრინ, იშტან ადონოო უმსჰეც:

– ხეცერ სოქ, მუდლნე ბანებადლნუე ბარციმე, მან, ხეცდანოჰერ სოქ, იშტრეუ ბარბაროსინ ბარადმე, მქლოქ უარისხუე დექდარასადნო!

მან ფსტუმნო მარ მანც, ადმქ დარ: მაწინო, დუხანეჩო აგონი ოთადდინოო ე ხილბადიქედოლოქ.

ო დე, მას დე, ციე ატკანო ჰადენოო დუჯინო ამქეეეეეეეე სტემან, მიჭრიტნენაჰან, სურათ ვადადებადდარქნაჰან.

ექე მაცან, დუჯ ხანედოლოქ, მაცნე ბანდერბანდრეე მოჰახიმი ფოტოაპარატ ჩაჩხლადკენებადდინოო შადრ აგუმან, ევას ადონოო:

– უქ დინაჰ ის?... კარქი, მან: ცომც ვაბედოლოდრაჰე, ცომც მაცმი დავითრაჰ სოგო ის სურათ!

ლე ცო დავითქ ჰამანს. ცოჰ მან, ბაცბურ ჰაჭრეე დუწანანო ფსტუმნო ლეგდოო ადრთეან მოც...

დაჯგრეე მქ მარ მალონო, იტ შარლოქო პატომრობეეე, ყახანეთ უდაბნონ სამუდამო ვადასახლობეე ხარცდინოო ეეენ...

სანამ ვადასახლობეე მარცი, თუშითან ლამანან ღამეჩო ეეენ მახრხობელ ლაჰსან ჰერჩერ დაკან დავადლოშირ ქეიმილოონან ჰეჯუმან

ხორშაყროლიქ მოხ. დუჯ უარისხორ სტემასან, მან ჰამანეჯ ზორადშხ ე
ოჯრათ ბისქირ მანავ ტანჯოდორ. წყეკ, დარხო წყეკ ჰამბადბალქ
ოჯუდ ბაცბურ დაკნ ე მოსქ მოხ, მაცნქ წქარქონქ, მინტუნ ცჰან
მიხანქ მოჯეგებ ჰანქმაქ აწყობადიენორ დამნი დექცრა:

ე მიხ ჯადსრათ ვად:
ბქან მოხ ჰეჯოხორ,
მანე ნახ დაყდორხორ,
მანე ნახ ჯახდორხორ...
ე მიხ ჯადსრათ ვად...⁷⁹

იტანქ, ტყოყ მელში შოქ დავქორ დალქენორ, მაცნქ ოჯუდ ბანდრინ
– მამ-ვამენ, ელენან, ლევენან (ლეოხ, ვეწრქხ, თულორ დორათხ
ჰამივანქ) – ნებ მალმალქ, ოჯუდცქ ყახინთი დანქ დანქენანქ, მავრენან.

დახქ გატანჯოდამდინორ ბანდრი გატანჯოდამდორხორ ნანქცქ მიხან,
ჩან ბუხ ჰერწინორ.

მელ უმ ხილურ ნანქგოჰანქ, ბანდრიგოჰანქ, ვამიგორ აღან
ჯუქდიენორ!

მან: მაცნქ მოჰეჯდა ცანდ ჩუ ხანბქნორიც, ბადცბრათ
ატარდამდინორ მატეში ბანდრიგოჰანქ, ნანქგოჰანქ.

სანამ მატეჯერქ დავინორ დამნი ლენორიც, მანანქმლქსანქ, ჰამივანქ
მოსწრობადიქ კინოკადრინსან ლიტეიტინი ო სურთი მავარ, ცჰანნანქ
მქ ცო ლექერ მავან უჯუქ მქტუ.

ელენანქ, ლეუმანანქ შუდლქ დალანდბადალქ, მოჰ დავინბით
ჰეუსურ აღვინ ბუქღერქერ შარქერ შარბითქ, მოჰ სტეხორ
შარბითანქ, მაცან გუდალურ მავანკინორ ნანორ ჯვარქედინმაქ...

ეგ მან (ო ლიტეიტინორ კინოკადრინმაქ) დადეცქ ლეადლქ სანგორ
ბოლოჰქ, ატინორ ჰექურ სანხილბელ ამბუდგუქ: აღვინქ ქუდრთლენან

ოჯუბოლომც მადტნორთათა, ჭყუაძვეერგაკულკებადვიენანოჲ,
ალვერდბქ ნახ ვაქსდადლნორ ოჯარ მანუჩუ სჭუგუჲ.

– დოკ ჭჭადლითანანნო ალობათ, ცუმაჰა?..

ალიქსი სუკიე ნევაღვანორჲ, აღონჯერეგო ჰიჭრალო ვითომ. ევ
მან შარეგუჲჲ ვერწინო ნეადერ ქორთო ჰალო ბიენოჲ, დაკრემ ჰეჭურ
სტემიგოჲ, უნეკ უმ ვითნორ ოჯარ ოჯახენ.

– მა ქოთლა, დადო!.. – აღო ვქ აღექსიგო. – ცაჲ ცო დაუგუ
ვადლენი, დანიჲ კიკალდარნი და დახკენო, სო ვერწ.

– მოჰ, ვერა?! – ლოჲდიქ ეჭვიე ვატჯოღვიქო დადას
დაზუსტადარ. – უხ და, ჰო დანიჲ დაბწქ?

– დანიჲ ჰანს დაბწქ!.. მან ვარბიცო და დახკენო...

ლიმ ბადლოგერ აღექსიგო ევ მოსწრებულ ბადსხენ, ჰალო ვეთქ,
ენო ვანქოკლინო ჩაკუღვაჲ გოგის ვერწინქ, ბშარკიან ვასო სჭო
ოთქიუღმნი.

ჰეჭქ-ჰეჭქენო ცოდენინო ჰაშიგო, დაკლავო, მქ ცომ დავგოლო
ოჯარნ დისენო აღმინლობქ: კომუნიზმ სტეხინო მუღლნეველობა
თხოვრიდ დანო დერწინო დანიჲ!

დადხკნო: ქო ტატკიე, ვადლერ ხაკთადლონიე, რუსულ მეშკიე,
ჩანთიე, ვედრუღე, ყალჩიე, თოკიე, ქარსნიე, ჰალო აღოჩო ფჰადენიე,
ბაყეჲ, ვარბიე...

დადხკნო: ფსტი, ვასერ, დაჯნი, კაწკნი, ლაზიშ დანში, მუღმ
დანში.

დადხკნო: უმაჲ შუენ დაჰა!..

მელში დენი თეჯდიქ წინოქ უმაჲ, სტენნა ქო ვაწლარიცო.

თეჯდიქ, სანამ გამოფხეკადმიქო კედლოუღ თათა ცო მანიჲ,
ცო დამიშოდიქ ო თათი.

ნედახკერ იშტ ევაქ, შარო დადაქ მელში დენი სჭუღმ
ბოლო მშვიდათქ, ჰეჭურ, მოჰ ბლაუჭებალარ ნახ შუახ დაჯახიქ

სხენახჩხი. ტყოპს მქ თათიგო იმტყ ყაყა ცო ლათაღლათე!

თიბრ, თხალომცო და უერ ოჯხნხ ჭყყუდჩრ ჸნახ შიადნრ...

ქაშეყ 22-23-ეგრ შარლყ კნათ სამსლეგ მოწამლოდვიე'ნე დადეგო, ჩუნ ხალვიე.

სანბეს მიბარბადვიე აღექსის ქალწულ ბაცავ. კამპადნრ ოჯუდ ჯერ ომტიყ მალ-ჭალიჩრ ღამრეგორე ვალორ, დაჭაჭ გალატკეზადვაღლნოე, მოეცდა ნათესავ ოჯხეს ღოფუადლნრ, მაცნე დაბწლადნ თქადრთქუდრ ხაწე. დაკლეფრეს ბაწბადლნრ ქორთრ დაჭ ბერწბინო'ერ: ეჯუდ უბადლრ საფერნეგ ცუდ ვადრალრ, გატუტადვაღლნრ, კოლექტივეე თავჯჯდომარ! ეუდშევაფნორ აღექსინ ფინხ ეჭათლურჩრ ქოთიჩრ ორღობე, სალამაც ცო გამეტბადბინორ.

მოჭეღლეყ ყოჩღათ ბალღლ ქორთრ, მიჩნხ ხუმ მაიეც დაჭ ხეტე აღმინგო მოთმინბე ყაჭ! აღექსიგო ესე ხიტე, ესე ხიტდიე შადრ ღონ ფლოქო თათნუეე, დონენ ტყუდჭ წმადრქო ლაქბალოჩრ აღნირეჩრ ბეეღლეე: კაწკო ტყოყ დაჭ ლადლნო მოჭეცდა, კაწკოე... ზორაში კაწკოეე: ჩუნ ეეთინრ.

ჩუ ეითნო, დაღენრ კიდევაც სა ჰალრ...

*

მაცნე ბშარკინ ჰათხ ე სურთი გაღევადდაღლნორ, მინორ ამბუდ ნან-ბანღრივეე: მიშარღო მოყ.

უნ ჭირბარ კაცობრიობეს, ნან-დაღო ხაწდანოჭრათ ვადნი - ბანღრინ! მან ჰაშტ მიჩყხ და? სო სუენან ჟტერსბალა, უხე ხილორალრ, დაჭ დამშვიდბადვაღლლომცო იშტ აღლნოჭერ თულოს ნანეგრ:

- ნანრ... სო ამაყ ვასრ, იმტყ მქ დაჭრ სოგოჭადნრ!..

ო მან, დაკახ ეშენო, ისადნრ ხატეადლნორ ნიფს დაჭ მშვიდბაღაჩრ ღლოჭ:

- ე უხ ღარ მაიეც, ნანრ?.. მოჭ ღარ, უხ ხილოერ, უ თასდაღლრა

ეკ დინადრ?!.

უხ დეჰლარ ყახხით სიცხლო'ჰე, ტყრობახა'ე წროთობადმალჩირ
ვეგო: რაკი ე ხატეც საკუთარ ბანდრეგ, იხრ, მე სათოთ მადქლევაყ
ცო გარგვალმაკინრ ნან დადე ციხინ – ოჯუდ ბოლმენ. ლეჰყმიქირ
ნატყარხი აჰრ მასმალხნრ, ყახხურ ქვიშნარსა ლათსინრ ბჰარკი
ჯასინ'ნე შადრ კნათენ ნანას, თუქლო, არკე პასუხნ ლაქბიე ბადცბრათ:

– აჰ ჰად ვახრეგ ვახ, სე საქმოლო მა ეგე!.. ლე მამ ხატრ სოხე, ლე
ვეჩუდჰ მა ცადლა სე საქმ გარკვევადმა!..

ვე – ნან მარ მატც! – ლაწადოლო მიხან, დაკეცევეჰე, თაბით იშ
თარმარლოქ ჩალმალმალ:

– ბანდერ... სასამართლო და სოგო აღინრ: დენოლ ტყუსწლოქრ
წუთგომცტ ლეთეს, მოჰე მაკიც სონადრ!.. ე სე ლამახ დაჰ ცო
დუდტას!..

წმარქო, მტუნაკ ომტი ჰანე მიხანრენაჰრ ყახხით თუქლიჩრ
ხორშევეე, თან დეჰე მარწირ მოვეგბან ჰანგმაქ აწყობადიენრ ლაშნი:

ე მიჩ ჯადსრათ ვად,
მიჩ ჰათსდირათ ვად:
მოხ ჰეცოჩრ,
მახე დაყდოჩრ,
მახე ჯახდოჩრ...

ე თოხნ კიდევაც ჰანახხოვ დაწი წარ: ცერ მალქ ჰაემანადრ!

ეპილოგ.

ქვეყნადნ ხრუმხოვ ქართბილევ თოხინ'ნე, დჰევადტ შარე უდს
ხილქედოლო დუხ დერწი ევან სამუდამო გადასახლობერენადრ,
– დეფტრ სოგრ ლაგხურნ ლამჩეს, დაკრეშაჰ ლარკ დეფოჩოქ,

დაკრეშაჭ ამბუდ მოხრ სე ჩიხლაყოს, ევას შადროქ დეფუცინო.

უდშნეყ დირწინოო დუხ: ხენ-ვერსა, ცოყშეგლადნ. დადექ წა დუხ დერწდინოო, მნ ჰალოო ცო დანხნოო ლე უდსე, ლე მარ წენი: შარქ თაგდინოო ქოცჰაფხოვ შრომალაშე, ქედრთლენა დოლდინოო შარქ დანარ...

წყენ დუყმათ ფჰეჰ, მიხან, დენლეე ვაშან ბშარდინოო რუვეე ტივედ დილეჩრ დაყიხრ დანხრეცო ევაქ, შარქ ფჰეხოვ წუბელაქ, მენე მე სამანელბან ლიკვიდაცია საქმლო ვაუგრიც სამსაუხრელნაჰო. ლათდანო საცალფენერ ტივენ შინაყ ბოლოჰე, ჰიფსდანო ვაშიგო ბშარწელხსაჰ. ჰქალოშ ბაქ ჰაბიეჩრ ევას ბშარკაყ ცო თოხბინოო, წუბლენ მნ ცო დანხმადენოგერ ო გამანადგრებელ ჰეჰარე, იძულებულ გაცდადგადინოო, შადროქ ჩათხრეწადლოოლო ფჰექ ცოყადყელადნი ადტნო.

– ბა, ჰუდ მაჰო?! აჰუდ დეყრაჰ, დოჰ, სუდ დაცითრაჰო?!.

ევას ო ვუდ ტყუდჰსწლოუჩრ დამახაყ დუდწინოო შარლეშაყ არკეშ:

– აჰ დეყნას: შუ ჰალო ბაყა!.. მამიჩჰე დანერლობალოგ სო, ცოჰე ბაყეჰადნო ჰალო ცალოს ჰო, ჰალო!..

ევა

მთხრობელი: იგოვე

ჩაღმათუშებს იმ ადამისა და ფანცალეს თავები ჯვერ ძალით შეყრილი ხალხის წინ უგორებიათ ფერდობზე ქირქილით, ნეტა, რომლისა გაფარდება წინაო, მერე კი ორივე ერთმანეთზე გადაუბამთ წვერებით, არჩილ კიტოშვილისთვის (ჩაღმათუშისთვის) გადაუკიდებიათ მხრებზე და სადღაცამდე უტარებინებიათ ფენშიშვილისთვის იმ მარტის ჭყაში. გზადაგზა ჩაღმის ქალებს წინდები უწოდებიათ არჩილისთვის, მაგრამ მას არც კი გამოუჩინებია:

– მე ეს ძმები დამიხოცეს და ფეხებზელა შევწუხდეო!..

ადამის საუკეთესო ძმაკაცი იყო იგი და თავადაც საუკეთესო ლექსებს წერდა. გამიგონია, არჩილისა ყოფილაო ეს სიტყვები, და, აბა, კარგად მიუგდეთ ყური თქვენაც:

ჩემი ცრემლია, დილით რომ
ბალახზედ ნამი დგებისა...

ადამის ლექსებისა კი ყველამ ვიცით!..

ასეთი ბიჭები უნდა დაეხოცათ, კაცო?!.

*

ევა იყო ადამის დედისძმის ქალიშვილი. წოვათუშური გაგებით, ყველაზე ახლობელი და დაუფასებელი ნათესავი მზისა და ცის ქვეშეთში. ადამი კი – ევას მამიდაშვილი. ამასთანავე, ადამი, ევა და ევას ძმა, ლეო ბავშვობიდანვე ერთად იზრდებოდნენ ღვიძლ დაძმებზე უფრო მტკბარად.

ევა საქვეყნოდ ცნობილი თუში მეცხვარის, ალექსი ჭყვაბიშვილის, ასული იყო, გათხოვილი ოჯილაურებში.

ის თავგადადებული მტერი იყო საბჭოური სისტემისა და, სამანელებს საიდუმლო შტაბი რომ ჰქონდათ ზემო ალვანში, იმას მეთაურობდა.

და მან ისე წარმართა საქმე, რომ მთათუშეთში 5-6 თვის მანძილზე პარალიზებული იყო საბჭოური სტრუქტურები, ვიდრე ევას დაიჭერდნენ. მითხარით, ერთი, მაშ, ეს ლეგენდა არ არის?

1942 წლის დეკემბრიდან ევა პატიმრობაშია, სადაც გაუგონარი ღირსებით უჭირავს თავი.

ჰოდა, ერთხელაც, ერთ დღეს, ალიოშა კვაშალის ბრიგადის წევრებს შეუყვანიათ ის ევა სადღაც და მოჭრილ თავებზე მიუთითებიათ ქილიკით:

– აბა, ამოიცნობ, რომელია შენი მამიდაშვილიო?

მაგიდაზე დაყრილი თავებიდან ერთ-ერთი ადამ ბობლიაშვილისა ყოფილიყო!

არც იქ დაუკარგავს ევას სისხლ-ხორცში განძად ქცეული ღირსება და თავდაჭერა თუში ქალისა. ევას წვეთიც არ დაუგდია ცრემლისა, თვალი თვალში გაუყრია უკანონო კანონთა ერთგულ მსახურთათვის და ასე უთქვამს იქვე:

– ვიცოდი, რა დამპლებიც იყავით, მაგრამ, მცოდნოდა, ამგვარი ბარბაროსებიც ბრძანდებოდით, უფრო უარესებს ჩავიდნენდით!

თუცა ქალი იყო მანც, ადამიანი: მძიმე, ხანგრძლივ აგონიაში ჩავარდნილა ამის ხილვის მერე.

იმ დღიდან მტკიცე უარს უთქვამს უამრავ ამქვეყნიურ რამეზე, სარკესა და ფოტოგრაფირებაზეც კი.

მერე, დიდი ხნის მერე, როცა შვილიშვილს როგორღაც ჩაუხსლაკუნებია ფოტოაპარატი თავისი ბებოსთვის, ევას უთქვამს:

– რათ ჰქენი ეგ?... კარგი, მაგრამ: არ გაბედო და არც როდის
მაჩვენო ეგ სურათი!

არც უჩვენებია ვინმეს. არადა, თუშური შესახედაობით აღსავსე
ქალი ყოფილა ფრიალ...

დახვრეტა რომ ჰქონდა მისჯული, ათწლიანი პატიმრობითა და
ყაზახეთის უდაბნოებში სამუდამო გადასახლებით შეუცვლიათ
ევასთვის...

ვიდრე გადასახლებაში იყო, თუშეთის მთებს მიჩვეულ ევას
მხრჩობელა გველივით ეჭდობოდა გულზე გამოძმარი ქვიშებიდან
მოსისინე ხორშაკი ქარი. ბევრი უარესი რამეც, მაგრამ ყველაზე
მეტად ეს ოხრად შეთნილი ქარი ტანჯავდა. ერთხელ, მხოლოდ
ერთხელ ეამა მის თუშურ გულს ეს ავი ხორშაკი, როცა უცებ და
წამით საიდანღაც წამოიღო მოხევეურ ჰანგზე აწყობილი სიტყვები:

გადაგვასახლეს შორეულს, შორეულს,
სადაც რომ ჰქრიან ქარები, ქარები,
გადაგვასახლეს შორეულს, შორეულს,
სადაც რომ ჰქრიან ქარებიო, ქარები...⁸⁰

ათიც და კიდევ რამდენიმე წელიც იყოლა გასული, როცა მის
შვილებს – და-ძმას, ელენესა და ლევანს (ლეოს, სიყვარულით,
თულოს ვეძახდით ყველანი) – მასთან ყაზახეთში წასვლისა და
მონახულების ნება მიეცათ.

ეწვიენენ დატანჯული შვილები დატანჯულ დედას სადღაც,
მოუსვლელში.

რამდენი რამ ექნებოდათ დედასაც და შვილებსაც,
ერთმანეთისთვის სათქმელად გადანახული სათუთად!

მაგრამ: როცა ერთად ჩამომსხდარან, ბოლოს, ენები თუშურად

დასდუმებიანთ შვილებსაც და დედასაც.

ვიდრე ენის კიდესთან დაკარგულ სიტყვებს დაეძებდნენ, მასპინძელმაც და სტუმრებმაც მოასწრეს კინოკადრებად მოზბენალი იმ სურათების დანახვა, არც ერთს რომ არ ჰქონდა მათი ხილვის სურვილი იმ წუთებში.

ელენესა და ლეოს თავისებურად მოეჩვენათ, როგორ დაჟინებით გაჰყურებდნენ ალვანის მტვრიან შარას წლობით და როგორ ელოდებოდნენ წლობითვე, როდის გამოჩნდებოდა გადაკარგული დედიკო ჯვარედინზე...

ევა კი (იმ მოზბენალ კინოკადრებზე) მამასთან ერთად იჯდა ეზოს ბოლოში და ჩუმიად უყურებდა სახილველ ამბავს:⁸¹ ალვანის თავიდან მის ბოლომდე გავარდნილიყო ხმა, ჭყობაშვილი გააკულაკესო და ზღვა ხალხი მოსწყდომოდა იმით ფრცველ ეზოს.

– გულის გასამაგრებინებლად, ალბათ, ხომ?..

ალექსი ზურგით მჯდარიყო და ალაზნისპირს ავლებდაო თითქოს თვალს. ევა კი გზისკენ მობრუნებული იჯდა თავაწეული და აკვირდებოდა ყველაფერს, რაც რამ დასტეხოდა მათს ოჯახს.

– ნუ წუხნები, მამი!.. – წაულაპარაკა მერე ალექსის. – არც ერთი არ ურევია ჩვენებური, ყველანი ქვემოურები არიან წამოსულები, შემოტრიალდი.

– როგორ, კაცო?! – ისურვა ეჭვებით გაწამებულმა მამამ დაზუსტება. – შენ, რა, ყველას იცნობ?

– ყველას ვინ იცნობს!.. მაგრამ ვირებთან ერთად არიან მოსულები...⁸²

ლამის გაეღიმა ალექსის ამ მოსწრებულ პასუხზე, ეზოს სამთეხა სკამითვე შემობრუნდა და თვალები მიანათა კარზე მომდგარო.

უყურა, უყურა იმ დაუპატიჟებელ სტუმრებს და გაიფიქრა, რომ აღარაფერი შეერჩენოდათ მათ ადამიანობისა: კომუნისტების

მომლოდინე ნამდვილ მათხოვრებად ქცეულიყვნენ ყველანი!

მოსულიყვნენ: ხელის ურიკებით, თუ შური ტომარა-ხურჯინებით, რუსული მეშოკებით, ჩანთებით, ვედროებით, გუდებით, თოკებით, საბლებით, აკაბიწებული სახელოებითა და, მართლაც, ვირებით...

მოსულიყვნენ: ქალები, კაცები, ღიდები, პატარები, კარგად მყოფნი, ავად მყოფნი.

მოსულიყვნენ: ყველაფრის წასაღებად!..

რამდენიმე ღლე ათრიეს სახლიდან ყველაფერი, რასაც კი ხელი წაეგლებოდა.

ათრიეს, ვიდრე გამოფხეკილმა კედლებმა ხმა არ გამოსცეს და არ დააშიშეს⁸³ ის ჭიანჭველები.

ისხდნენ ასე ევა და მამამისი რამდენიმე ღლე ეზოს ბოლოში მშვიდად და უყურებდნენ, როგორ ებღაუჭებოდა ხალხი ჭიანჭველებივით თავისზე ღიდ რამეებს. კიდევ კარგი, ჭიანჭველებს ამგვარი ყაყანი არ უდგათ ხოლმე!

ამბობენ, ღლეღლე აქეთო იმ ოჯახებში ჭყობიანთ რამეები...

მაღევე 22-23-ღლე წლის ვაჟიშვილი სამსალით⁸⁴ მოუწამლეს მამას და სიცოცხლეს გამოასალმეს.

სამებას მიაბარა ალექსიმ ქალწული წოვა. სწორედ მისი ჯვრ კიდევ თბილ-თბილი საფლაფიდან მოდიოდა, სრულიად ღატაკად ქმნილი უკვე და ნათესავის ოჯახს როგორმე შეფარებული, როცა ნაცნობი თქარათქური შემოესმა. ფიქრებისგან ღამძიმებული თავი შემოუბრუნებია და: ამის უბადლო საფერხეს არ მოაგეღვებდა თურმე კოლექტივის თავმჯდომარე! და ისე ჩაუქროლა ალექსის მაშინდელ იწრო ორღობეში, საღამიც არ გაუშეღტებიაო.

რაც არ უნდა მხნელ ეჭიროს თავი, საღღაც ხომ მანც უწყდება აღამიანს მოთმინების ძაფი! ალექსის აქ გაუწყდა, აქ გაუწყვიტა თავისი ცხენის ფლოქვების ხმამ და ცხენის უკან ანაზღად ავარღნიღმა

აღვანის მტვერმა: ცოტაც გაუვლია როგორმე, ცოტაც... სულ მცირეც და: დავარდნილა.

დავარდნილა და დაუღევეია კიდევაც სული...

*

როცა ეს სურათები ჩამოღეულა თვალთა წინ, უსაუბრიათ დედასა და შვილებს და: კარგა ხანს.

რა უჭირდა კაცობრიობას, მშობლებისა რომ გვესმენოდა შვილებს! თუმცა ეგრე სად არის? მე თავადაც მაინტერესებს, რა იქნებოდა, გამომშვიდობების წინ ასე რომ ეთქვა თულოს დედისთვის:

– დედა... მე ვამაყობ, ასეთი რომ მყავხარო!..

მან კი, გულნაკლულმა, ასე ჰკითხა თურმე სწორედ გამომშვიდობების წინ:

– ეს რა იყო მაინც, დედა?... როგორ იყო, რა მოხდა, რატომ ჩავარდი ასეთ დღეშიო?!

რა გამოეპარებოდა ყაზახეთის სიცხესა და სიცვიეში ნაწრთობ ევას: რაკი ეს ჰკითხა საკუთარმა შვილმა, გამოდის, სათოფე მანძილზეც კი ვერ მიახლოებია დედის გულის ცინეებს – მის ბოდმას. მალული ცრემლებისგან დაცლილი და ყაზახური ქვიშნარვიით დამშრალი თვალები მიანათა თავის ვაჟს დედამ და თუშურად მიუგდო ცივი, მკვახე პასუხი:

– შენ შენი ცხოვრებით იცხოვრე, ჩემს საქმეში ნუ ჩაერევი!.. ნურც ნურაფერს შემეკითხები და ნურც სხვაგან შეეცდები ჩემი საქმის გარკვევას!..

მერე – დედა იყო მაინც! – ეტკინა სადღაც, გულის კიდესთან, და თითქოს ოღნავ დაუთბა ხმაც:

– შვილო... სასამართლოზე მაქვს ნათქვამი: სიცოცხლის ბოლო წუთამდე ვიბრძოლებ, როგორც შემეძლება–მეთქი!.. და ჩემს

სიტყვას არ გადაუხვევ!

უცებ, სულ რაღაც წამით კვლავ დაუბერა საიდანღაც ყაზახეთის ციემა ხორშაკმა და თან მოიტანა ტკბილ მოხევეურ ჰანგზე აწყობილი სიტყვები:

გადაგვასახლეს შორეულს, შორეულს,
სადაც რომ ჰქრიან ქარებიო, ქარები...

და ჩამოჰკრა კიდევაც ვილაცამ მძიმე ზარს: მორჩაო პაემანი!

ეპილოგი.

ქვეყანას ხრუშჩოვისეულმა ქართველმა დაჰკრა⁸⁵ და თოთხმეტწლიანი იქ ყოფნის მერე საშუალო გადასახლებიდან დაბრუნდა ევა, – მიყვება 76 წლის ლამარა ლაგანიძე, მართლა გულითადად მსმენელი და გულითადად მოუბარი ჩემი დეიდაშვილი, თვით ევას მონაცოლს.

დაბრუნებულია ისეთივე: ხე-ქვისებრი, გაუტეხელი. მამისეული სახლი დაუბრუნებიათ, თუმცა არ უცხოვრია არც მასში, არცა ქმრისაში: საკუთარი აუშენებია მარტოხელას შრომით და თავიდან დაუწყია თავისი ცხოვრება...

ერთხელაც შუა სოფელში, სადღაც, პირისპირ შეუყრია წუთისოფელს რუხე ხიდად გადებულ გამხმარ ხესთან ევა და მისივე თანასოფელი წუბელა, ვინაც სამანელების ლიკვიდაციის საქმეში ერია სამსახურებრივად. მდგარან თურმე საცალფეხო ხიდის ორ ბოლოში და შეჰყურებენ ერთმანეთს ნამდვილი მგლისებრი თვალებით. მტკიცედ პრმოკუემოლ ევას თვალიც არ დაუხამხამებია, წუბელას კი ველარ აუტანია ის გამანადგურებელი მზერა და იძულებული გამხდარა, თავად ჩაექარაბაკებინა აუტანელი

მღუმარება სოფლისა:

– ვა, შენა ხარ?! ჩამოხველ, ქალო, გამოგიშვეს?!

ევას მისი ბოლო სიტყვისთვისვე მიუბაძს თავისებურადვე
მკვანედ:

– ჩამოველ: თქვენ⁸⁶ შესაჭმელად!.. აღარსად გადამეხირო,
თორემ მართლა უშუეგ-ჭამ!..

Eva

Narrator: **the same**

Chaghma Tush people had rolled Adami's and Pantsale's heads in front of people (who were gathered by force) who were eager to know whose head would roll first; next they tied both of heads with beards, hung on Archil Kotorashvili's (Chaghma Tush) shoulder and made him carry them in bare feet in March's slush. On the way Chaghma women gave woolen socks to Archil, but he didn't take them.

– These brothers are killed now and I won't take care my feet!..

He was Adam's best friend and he wrote best poems himself. I have heard that the following words belong to Archil and listen carefully:

It's my tears that make dew

On the grass in the morning...

We all know Adam's poems!..

Should they have killed such kind of boys?!.

*

Eva was Adam's niece. In TsovaTush opinion she is the closest and the most invaluable relative in the universe. Adam – Eva's cousin. Herewith, Adam, Eva and Eva's brother Leo have been growing up together since childhood more sweetely than real siblings.

Eva was the daughter of famous Tush shepherd Aleksi Chkhopishvili and she was married to Odjilauri.

He was big enemy of Soviet System and he leaded secret headquarter in Zemo Alvani.

And he directed the business in such a way that throughout 5-6 months Soviet structures were paralysed in Tusheti until Eva was arrested. Now tell me, isn't it a legend?

Since December 1942 Eva has been in prison but she makes herself look very dignified.

One day, members of Aliosha Kvashali's brigade took Eva somewhere and pointed to the heads jokingly:

– Now, can you guess which your cousin is?

One of the heads on the table belonged to Adam Bobghiashvili!

Eva didn't lose her pride and dignity which was like treasure in her flesh and blood. Eva didn't even cry, looked at the devoted officer defending illegal laws and said:

– I knew how damned you were but if I knew that you were such kind of barbarians I would do worse things!

But she was a woman, a person: she was in deep, long agony after seeing this.

Since that day she strongly refused a lot of things-using mirror and also denied being taken photos.

Then, a long time later when grandchild somehow took her a photo to his granny Eva said:

– Why did you do that?.. okay but never show me this photo!

And no one showed her this photo, but she was very nice Tush woman...

When she was sentenced execution, it was changed into ten years long imprisonment and eternal exile in Kazakhstan desert...

While she was in exile, blowing wind from dried sand grappled like constrictor to Eva who was used to Tusheti Mountains. That damned wind bothered her the most. She liked that wind only once when the wind blew these words:

We were exiled in the far,
Where the winds blow,

We were excited very far
Where the winds blow...

Ten years passed when her children – Elene and Levan (Leo-we called Tulo with great love) were allowed to go to Kazakhstan and see her.

Tortured children visited tortures mother somewhere very far.
Children and mother should have much to say for each other!
But when they sat down neither mother nor children couldn't say a word.

Until they were searching the lost words behind their tongues, the host and the guests managed to see what they didn't desire that time.

Elene and Leo imagined how they were looking towards the dusty Alvani road and looking forward to their lost mother throughout years...

Eva was sitting with her dad and silently looking at that amazing picture: The news spread in whole Alvani that Chkhopishvili was bankrupted by Kulaks and a number of people had come to see what was happening.

– For assistance, didn't it?

Aleksi stood next to it and was looking at Alazani valley. Eva was turned towards the road and was observing how her family was suffering.

– Don't worry, dad! She told to Aleksi-none of them is from our side, everyone has come from the down, turn round.

– How is that?! – Father who was tortured with doubts wanted to make it precise. – do you know everyone?

– who knows everyone!.. But they have come with donkeys...

Aleksi nearly smiled with this timely answer; he turned round

with his three-legged chair and looked at the people near the gate.

He looked at that uninvited guests and thought that they didn't have anything human left: everyone were turned into real beggars waiting for commonism!

They had come with hand-carts, Tush saddle-bags, Russian sacks, buckets, and ropes, sleeves rolled up and with donkeys...

Women, men, young and old, ill and healthy all had come.

They had come to take everything!

They were carrying all kinds of things from the house for several days.

They carried until empty walls made sounds and terrified those ants.

Eva and her father sat at the end of the yeard for several days and were looking at the people who were clutching bigger things than they were like ants. But ants never roar like this!

They say that those families still have things taken from Ckhopishvili family...

Vey soon, Aleks'i's 22-23 years old son was poisoned and died.

Aleks'i burried his Tsova son and when he was coming from his still warm tomb, completely bankrupted and living in relative's house he heard familiar clatter of horse hoofs. He was deep in thought and tuned his head round and he saw that collective chaiman was riding his own horse! He passed by Aleks'i and didn't even greet him in the narrow road.

Despite how strong a man looks his heart still breaks! Aleks'i's heart was broken here under his horse's clattering and Alvani's dust: He walked a little after this, soon fell down and died...

*

After the past memories finished, mother and her children talked for a long time.

What if children could understand parents! But it doesn't happen. I wonder what would happen if before leaving Tulo had said to mother:

– Mum... I am proud of you!..

But before leaving he asked to mum:

– what happened mum?.. what it was? Why did you appear in such situation?!

Eva, who had seen everything in Kazakhstan's heat and cold understood everything: if her own son asked her such kind of question it was clear that he even didn't approach his mother's heart-her grief. Eva looked at her son's eyes with her eyes emptied of hidden tears and dried like Kazakhstan's sand and said shortly:

– live your own life and don't interfere in mine!.. Don't ask me anything and don't try to find out about it anywhere!..

But she was mother! – she was heartbroken but her voice became a little soft:

– son... I have said it at the court: I will struggle until the last minute of my life!.. And i will fulfill it!..

Suddenly Kazakhstan breeze blew and brought sweet Tush words:

We were excited in the far,

Where the winds blow...

And someone said-your meeting is over!

Epilogue.

The country lifestyle was a little changed for better and after fourteen years of exile Eva returned – 76 years old Lamara Lagazidze – my cousin, devoted listener to Eva tells a story retold by Eva herself.

She returned the same: form, like wood and stone. His father's

house was returned to her but she didn't live neither there nor in her husband's house: she built her own, all alone with hard work and began her life from scratch...

Once in the middle of the village, Eva and her villager Tsubela met face to face at dried tree bridge. Tsubela was involved in liquidation case of poisons. They stood at both ends of the bridge and looked at each other in wolf eyes. Eva didn't even blink her eyes, Tsubela couldn't wear that horrible gaze and had to violate the silence of the village:

– Is that you? Have you arrived?

Eva tied her words to the last ones and roughly replied:

– I have arrived: to eat you up! Never come across to me or I will definitely eat you up!

ნარჩენი ყორნი

მეფუცუნინი: **ოუც**

სვენებ-სვენებით ჩამოსდევს ბილიკს,
როგორც ლეგენდა, როგორც
თქმულება,
იღლება, კვენისის, მოთქვამს და ტრის
და თან შვილის ძვლებს ეჩურჩულება.

იოსებ ლონგიშვილი

პროლოგ.

მაცნე ოჯრნი წარიშ ჰაბმარაყ კრძალოლარიც მთაფრბეგორნა,
ჭლექეგ ლაწიმ ვადნი თხე მუყრქე ვაშო – ვასო – ზორამშ გარგე
ვარქ, ეშიროშ იხაღათერ აღმე, თაგლქე ნარჭიმ დოფხდაღმირ
ნანიცინე, დუხანე ღევაღვანათერ ოჯარ, ამბუდ მოშ.

შინხეყ „ნარჭენი ყორნი“ დაღათერ ვასოს დეწრქენე, ოჯარგოჰა
ზორამში ვეწეშ ვარ.

21 შარლქ თივექ სამუდმოთ. ეტყუდჰსინე, მაცნე დქლქე შინ დე
დაგერ დისენო, შადრ ნანეგო ნარჭენი ევბლითქ.

ჰათეყ დახკექ შიკეყ, ნარჭიმ დოფხდაღმონუდ ცჰავჩუდშე მიქ
ამბუდ ო ჭლექქრქირ ოთხე, მენხუდნო სანიგო ვახრქე უფლებას ცო
მარ სოგო. ლე ნან ცო მითქე ჩუჰ ვასოს.

მაცნე სავო ნშადყ თეფლდორ სე ნანას ობი, აღოშ ცომ
აღმაკინე, დაჩო ტატქირ ბშარკეე ხატმალთ:

– ოშტქე უხჭ აღორ შუგო სე ვაჰოვადნო?!

ყორნი ვაშიგო ჰათსქე, ნატყერ მეკმიენე, ლახურ აშარვ აღონ
სე ნანეგო:

– აღონ თხოგოლოთ: მოჰ დაკლივადში, შუე კნათიე

მიღებადვოლკისუნოლო?..

– ვადსსოხადნრ! – ე ალოჭე უბელურ ნანას.

*

ღრო მალოქ ადამ მაჯამირ ამბუგოლოლოქ.

ციხერქე მუხ ეცქე აღმქე ნან – მადრამ.

გადრჩ-გუდრჩისა ბაცქე სამანელბან ამბუგო.

მუყერქე-მუყ აპრ დახკქე ვენინ – გადასახლობანქ, ცინანქ.

მუხ მეცქე ევაქე...

მნ ჯერ ტყოს ცოჰანნ ღოჰერ ადამ ნანეგრ დომ ალანქ,
ტარკსა ცჰავქე მარ მისენრ.

მაქც ხაყითქე გულშემატვიფრივ, მიხუხ ვასირ მთავრბას ო
ქორთმი თეტქირ კნათა – სამანელბა – დელი მარწირ ცად კიკალ.

მადრმეს ტადენხქ თადლონი ვარანგეხ ვოხკქე, ჯიბ ბაყქ მაძუდარ
ბოლოქნქ, მახქ შადრ კნათქ ძოლი ლეხან, მაცხეყ ატქირ ლეგქდელ
ვერწირქ. ვეთექნქ, ბჰარკ ბეხკლახრ ღროჰ მახქ: ცილ ცოჰანქ
ბეწერ ბავბა, მიხ მოტურ, სტენნადნრ...

იხქ, ლელქ.

ჰალრ ვახქ მელთკუდ ვევენლორციგრ.

ესელ ვასირ სოდა, ქორთო ბაკბოხრ მნთხ კიკელ, ო კნათა დელი
– უხსოვარ ღრუდლოხრ ნახდაყხუძშვაკ ცოქ, XX-ლერხ საუკუნევე
ბიქირ კომუნისტე. ესე დატქ ოკრქ დელი, სანამ ჰალრ ცო ეტენქ,
სანამ ლაბწოხრ ძოლილ ცო დერწდიქ ქქ წუქალ ყოყ-ყორნივ,
ერთგულ სანიტრილ მქ ვეჰქ ქორთმი.

ატქირ დარდგორან ბაყეყ წარჰიხრ ყორნეხ თარწოდადნრ
მადრამ ლელქ ბუსუ-ბუსუ ვევე-ვევე, გორნაკ-გორნაკ, ზუს
ბოშ, ვადქე მანდო თრლიებადოშქ, ვადქე თადლონი ლესტდომ.
ნაგათ-ნაგათ ატარდალოქირ ლამნიგუძჰ მუდმორ შადრ ბანდრქ
პირველყოფილქ, განუქეორბელ წე:

– ადაამი!..

– ააამ-ააამ-ააამ-ააამ... – ექუესა ლელერ იარუსინმაქაჰო ჰალო, აჰო, ჰალო, აჰო აღმინიე გაწოდდიეზო ნანე უშედეგო დულარ.

ე სა ხილოლიცო ლეხორე, ლეჰდორ, ლეჰდორე, ლეხორ კავკასიერო მათხ ქურე მაინოე, დახეც ფოსფორ ნამცეცისა ბუეტალანნი ძოლი: დედისერთაჰო ვაჰო, ვაჰო ძმაკაცა.

დენი ლეკე ხენ კიკელ ლეჭყლარ ნახგო, მე ბჰარკე ახკლამ იშტიე ბადრთ ჯოგელო ეგრლორ ხუ...

დუჰრელეჟი ძოლ ხითხე, ხუ ხაყე, ი ძოლ ადრკე მილე'ნე, იშტე მეთხმიე ნანას:

ავამ, წვერაიძეგო,
შვილ რად მომიკალიგო?
შვილ თუ მომიკალიგო,
თავ რად მომიჭერიგო?
თავ თუ მომიჭერიგო,
რადად დამიგორეგო?
თავ თუ მომიჭერიგო,
მე რად არ მომიკალიგო?..⁸⁷

ი ხაბურ ბოტეზო ძოლიე ი ხეულეზო ღარჭიზო ბუესეჟი მაწყე ცჰანე ეასორ ფოსფორეჟი მაშე, მაწყე მხ ექო.

ნან ხუ ხილო, ჰალო ეცო'ერ ძოლ, პადლოერ, ტადენხნ თადლზი ხუ დოლორ თხილოშ, თა დოწო, მეთხემე:

ვაი-ვაინა, ადამე,
უხეკა დოლო ნანასაენო?!.

ე ალო'ერ, მტუნ დაჰნ ატარლო, ბალი ლესტმოშ. ე იოი

მიჩანრქდა ხაწერ ვითომ ადმე თათა:

გარალ, სე ნანა,
მა ქოთლალე,
თურ ცჰა ვაიკა
დალოთაენო!..

იშტ ლეჰმიე ძოლი ნანას, ჰანხ ხეცე, ადმენი მარ, ლე ოჯუდ
ნაყბისტან, მან ჰამახეც ძოლანხ პადტვევ ვებწლორ ქოწ, პადტვევ
მესკორ თადღნი...

ლესორა, ლესორ ნანასა,
ო ცჰაკ დანხ ბანდერ ლესორა,
ფოთლილო ლესორ ნანასა,
ქოხრილო ლესორ ნანასა...⁸⁸

ნაგათ-ნაგათ მან მექერ უნმაკ:

– ადამეეე!.. ფანცალეეე!.. გიგოლეეე!.. მიხუხ ბადშე, ვო, მიხ
ლაჰყებადღორადშ სოგო?!.

მან, მოჰე ვაჯუდირ ილიას აღორცი:

ცომირენაჰო იშ,
ცომირჰე თათა!..⁸⁹

მაცნე დაკლავი ნან, სო ჰასე ცომ ხეთეგანდრ, აჰო მეცე'ნე ო
ძოლი ბუდსადე, ბუსუეს ჩუნ ლაჰყემიე შადრ სანგო, ლახუჩე ფიცრულ
წენინ ბოლო, აღზნეგუდჰ ბოტურნ ნაყცერე.

ხანე-დროჰდლოლ მამე ვერ თაგბითიე, მამე ქოხრანღეჩო ადმე
სურათ იდოშ.

მადრამ ვაშრ (ჭყუამბრან) წენი საავადმყოფო ხილწლათრიცე, ას სე ნან მაგა უდს იხოში, ჩუ ოთუ'ერას, მელას ხანე ჰეჭწლათრას ო ადამ ღამერეგრ. ღანიშ დაკოდა სო გოგის შადრ ნანას დივენრ ო ღამეზურ ბუბკინ. ხაზრიდე კობას მან – ჩადმარტოვას – იშტ დეთხდიენრ, დოკ დაკეჩოვ, ადმე, ადმე ნანა'ე:

ბობლიაშვილის ეზოში
ადამის დედა ტირისადნრ...

წერადო: ადმე ნან – მადრამ – ჭყუამბრან ალექსე მაშრ, გოლო, თაგუნდ ფსტუნდრ მარადნრ. ო ცჰაკ ღაჩრ ბანდერ სიკვდლეგოდოლოწ შშ შარე ტყოყ მარ დინი. ცინე დემაღ. უმაყ დაჰ განადდგრებადიე უნგო. მან ვშალაყ ცო ქატმაჩერე, ცო ყშეკლარ. მათხრეე კი მარ დიჩრ ფჰეჰ მალოენრ. შარწ ცომენან დავერ შარწ თილოდუნე, დენოლო ბოლომცე ვეჩრ ბანდრი თეფლდორ ენრ ვადეჩრ პამტვეე, ვეჩრ ბანდრან წარნიშე ვათხვორ აკრძალოდმიეჩრ წარავ ქრისტადვიენრ შარწ დედისერთაყრ.

თავდნ მაჰოვ, ვახვანშვილორ ღინას (ადამ დეწრეს) დაკენელწლათრალრ:

– ონუე მათხარ ცჰადნენჩინადრეჩრ ამაღობადმაღიჩრ განცდან ხილწლათერ დუწინუნდრ. სოგო ნატყერ ღეფსწლათერ. გოცბადმაღიჩოვ ეფწლათრას ღარკე ონუე ღამეზურჩრ, განუმიეორბელ მათხრეგუნდრ.

საერთოთ ცო ღეყ სო ამბუე მან ესე დეფცაჩრ მიწწანს: მენუღხეყ მიწწაღლა გამართობადბადმაღნრ ბაჰე მენუღხეყ მიწი, დატე უმ ამბუე მარეგო?

ისენდრ კი ვეწეს ვექან უნმაკ, გაკუდრბადვადმაღნრ:

– დალე... მიჩა ვარაჰრ იცხ დროჰ: ე ცჰადნ ბუნდომფლეჩრ ნანს ტყოყ დაჰ ვაჩდარი' დეწერ?!.

ბოლშევიკურ ეზიდემიეს ბაცბილოჰან კი ჰაწამიენენ, მჰაყნ ო ბუნებრივ ოსტრქტი, მენსუჩუემენ ბჟუტადმალრქ საშუალეხაყ ცო თელორ თიშირ თქმ დაუწერელ ჯელწესიე.

მენსუაზონეყ ვად წინაბრქ ხიტქდარ დოკა, კომუნისმ იდეიე ჰადი დითეჩრ ბაცბან ო უხანა-მიხანში ხილბადინო'ჰერ, ქოქრნ ვასოს მქ დეფუცოთ ვადგრ 30-წუთლირ აუდიოხანაწერეჰქ, ლორდიენრ თანთი მქ ჰებდოთ ვადნნ დჩრ დელე!

დუჯინრ სტემეხინენ, დუჯინრ ჰამეხნ თილოდიქ ფარდ ვასოს ჩუ, დუჯ უმქ, მეძლი დარწადიქ.

ვადამენრ და, დაკობილოლოთ ვადნნ გმირან წარში, მანაკლებათ როდი დეწუთ ვად დაკო მეყდან ბოროტმოქმედი.

ვასრ ლივი, მქ უჯუ შარანს ალგინეა დარო ცჰადნ თენიეჰ, მიხჰქ 26-27 უბან მადცრ, 30 სტაკ დანჯვრეტადვითენუენრ.

ნიფს ცჰაც წუთ თელოლოთ ვადნნ დქლენადნრ წუთისოფლან ჰაშინ, ე ე ცჰა წუთან მქ ჯეროე მანრ სოგო: თოფ თოხრ სო, ნეკ ჰოტოდრ სო, სახრხობელ ოლოოდრ სო, ჯურდმულანს ლაქეოსრ, ქორთრ თიტრ სოგო, უკვე ვქევეჩგო!..

სტე უფლობეჰ?! სტე უფლობეჰ?!

- ოშტუქ დრო მარ, - ლივი ვასრ კორესპონდქტიგოქ, ე ჰამინასნ დანიშ ხეყქ(!). - შარენმაქ შინ ადმინენ ცჰანდ ჩუ ცო ოთმაკერ, ვაშიგრ დოშ ცო ალმაკერ: ქორ ლეცდორ!

აჰ, ჰანენ ე დაშნი ხეტო ძცქ, სომაქ დოკ იხრ ჰო, დანიშ წარმოდგენადებ, მქ ებე უმაყ ჯდენალა აჰი, ძც, ეჯ დინშახენ, ო, მენქ თხაბუსუ თჰაქწო დავძცრ, ბიძ ვანრ, დად, ვაშო, კნათ ვანრ ჰქ (ცო, ცო, სქ, სქ!), დანჯვრეტადვარქ ამბუე მან ლე ხოყოთ ვადნნ, ლე ცო მელანს შარედოლოძგეყ!

ენ თურმე (მოჰ ლეყ სო, ე მოყ აფუშ ხილოლო, ვასოს კერბადბინრ!) უჯუ მოსინრ ამბუელოხ ცჰა სქ უჩიწელნიცან დაუგრალრ. სო ოჰე ცო ბეკხეთე, მქ ო თელგოე ფსტუეჩოე

ხეტლორ, მენუხ აღნოვ ბაცავ ვეწერ ვშევევალანე, მენუხ მან ვეწერ ვისან, ო მქლე ბეკხეთ სო: მოჰ კადრბადლორე, მოჰ იხორ ჩუ თხოცო – ბანდრიცო, ფუუყჰ!

დახეც ვათხვოსო ნარჭიხო დაშარნადე, სე კაწკუეხო ფჰენან მე ვაყე (ე თხალომცო მე ჭირბა). ე დარ შუე ნარჭიხო ჭირუ დანო, დაწო ებიდემია, ნიწყოც გალვივბადმიენო ბელელ ქორევე, წარავა'ე.

ბაყეც დანო გამოცდ ჩაბარბადმიე კაცობრიობას სტალინიხმე (ჩაბარბადინოჰ!)...

მაცნე ჯერ ტყოც ხადლხეხალარ სო იმტუე უმე, დანედიხონ ხეტლათრას, არევადვალჩოვ:

– უხ დრო დარ ო დრუდნო?..

ე ლეგდტლათერ სოგო:

– ყიჟამ დარადნო, ბანდერ, ყიჟამ!..

ებე უმაყ შადრო თეცო მადრმეს – ადამ ნანას, მან ჰამენ ქორთო ჩუ ცო ბითმაკო.

ჰაყე, ლეგედ ცუდ დარ ო, ჰა უხ დარ?!.

ე ო ყიჟამენ დუყმათე ბჰან გუ სო, ლახუკ, მან შადრო ჰალო ლასტქიხო წამწამივაე, ეერელ დერწიხო ჰაკევა'ე ცადგო ჰალო დალენო ნარჭიხო ვადღეხო მაქლანრე მადრამ, ვარჭეხ ტადენხო თადლონი ვოხკინო მელთეუდ ეევენლოარცან – ნარჭო ყოროსან:

– ადაამ!..

– ააამ-ააამ-ააამ-ააამ...

შავი ყორანი

მთხრობელი: იგოეე

სვენებ-სვენებით ჩამოსდევს ბილიკს,
როგორც ლეგენდა, როგორც
თქმულება,
იღლება, კვენესის, მოთქვამს და ტრის
და თან შვილის ძვლებს ეჩურჩიულება.

იოსებ ლონგიშვილი

პროლოგი.

როცა მათი სახელების ხსენებაც კი იკრძალებოდა მთავრობის მხრიდან, ჭკლექით ავადმყოფი ჩვენი შუათანა ძმა – ვასო – ძალიან ახლოს იყო და ხშირად დადიოდა ხოლმე ადამისა და ფანცალკეს შავად ჩაცმულ დედებთან და დიდხნობით ეჯდათ, ბაასით.

ორივეს „შავ ყორნებს“ ეძახდა ვასო სიყვარულით.

21 წლისამ დაისვენა სამუდამოდ. და, ბოლოს, როცა სიცოცხლის ორიოდვე დღედა ჰქონდა დარჩენილი, თავის დედას შავი ყორნები დააბარებინა.

მაშინვე მოვიდნენ ორივენი, შავად ჩაცმულები. მარტო კებმა ისაუბრეს იმ ჭკლექიან ოთახში, რომლის კარებთან მისვლის უფლებაც არ მქონდა. არც დედა დაუტოვებია ვასოს ოთახში.

როცა ეზოში აცილებდა მათ დედაჩემი, თქმით ვერა უთხრა რა და ოდენ სველი თვალებით შეეკითხა:

– ისეთი რა გითხრათ ჩემმა ბიჭმაო?!

ყორნებმა ერთმანეთს შეხედეს, ცრემლები ჩამოყარეს და დაბალი ხმით უთხრეს დედაჩემს:

– გვითხრაო: როგორ ფიქრობთ, ნეტავ, თქვენი ბიჭები

მიმიღებენო?..

– ვაძმევეო!.. – ესლა ამოთქვა უბედურმა დედამ.

*

ღრო გამოხდა ადამის დიდი ამბების მეტყე.

ციხიდან დაბრუნდა ადამის დედა – მარიაში.

მიჩუმიდასავით სამანელეების ამბები.

შუადაშუა დაბრუნდნენ სხეებიც – გადასახლებებიდან, ციხეებიდან.

დაბრუნდა ევაც...

მაგრამ ჯერ კიდევ ყველას ეშინოდა, დალაპარაკებოდა ადამის დედას და თითოვით მარტო იყო დარჩენილი.

მანც გააგებინეს გულშემატკივრებმა, სად გადაყარა მთავრობამ იმ თავებმოჭრილი ბიჭების – სამანელეების – სხეულები შიშველი ცის ქვეშ.

მარიაშმა მხარტხურჯინი მოიკიდა მხარზე, ჯიბეში გამხმარი მჭადი ჩაიღო და წავიდა თავისი, რა ხანია, მღუმარე ლეგენდად ქცეული ვაჟის ძეგლების საძებრად. ადგა და შებინდების ჟამს წავიდა: ეჭვი არავის უნდა აეღო, სად მიდიოდა, რისთვის...

იარა.

მიადწია მეღთკულის ხევ-ხუვებამდე.

ამ მი-და-მოებში მიყარ-მოყარეს, თაკარა მზის ქვეშ, იმ ბიჭების სხეულები – უხსოვარი დროის კაციჭამიებმა კი არა და XX საუკუნის მიერ შობილმა კომუნისტებმა. აქ ეყარა მათი სხეულები, ვიდრე არ დასკდნენ და ვიდრე სათამაშო ძეგლებად არ დაინაწილეს მეტე წუნკალმა ყოფ-ყოვნებმა, ერთგულ სანიტრებად რომ მოაქვთ თავი.

ჩუმი დარდისგან მართლაც შავ ყორანს დამსგავსებულმა მარიაშმა ხევ-ხევი, გორა-გორა იარა დამ-დამ ზუზუნით⁹⁰, თუ შური მანდილის ფრიალითა და თუ შური ხურჯინის ქნევით. ღრო-ღრო

მღუმარე მთებისკენ იძახდა თავისი შვილის ზირველყოფილსა და განუშეორებელ სახელს:

– ადაამ!..

– აამამ-აამამ-აამამ-აამამ... – ექოებად ადიოდა და ჩადიოდა, ადიოდა და ჩადიოდა ხევ-ხუეთა იარუსებზე ადამიანებისგან განწირული დედის უშედევო ყვირილი.

და თენებამდე ეძებდა და კრეფდა, კრეფდა და ეძებდა კავკასიური მზის ქურაში გამომწვარ და ამიტომ ფოსფორის ნამცეცხვად მბჟუტავ ძვლებს: დედისერთა შვილისას, შვილის ძმაკაცებისას.

დღისით ლეკის ხის ქვეშ ნიღბავდა თავს ხალხისგან, რათა დაღამებულზე ისევ ძვლების ჯვოვს შერეოდა...

ზირველი ძვალი რომ იხოვია, ჩამოჯდა, ის ძვალი კალთაში ჩადო და ასე დაიტბრა დედამ:

ავამ, წვერაიძევრ⁹¹,
შვილ რად მომიკალივრ?
შვილ თუ მომიკალივრ,
თავ რად მომიჭერივრ?
თავ თუ მომიჭერივრ,
რალად დამიგორევირ?
თავ თუ მომიჭერივრ,
მე რად არ მომიკალივრ?..

ის დაობებული ძვლები ზათხულის იმ შავ ღამეში ხან ერთგან აშუქებდა ფოსფორით, ხან კი სხვაგან.

დედა იხრებოდა, ძვალს იღებდა, კოცნიდა და მხარტხურჯუნში დებდა ფრთხილად, თან აცოლებდა ტირილით:

ვამ-ვამ, ჩვენ, ადამ,
რა ქნას, ნეტავი, დედამაო?!⁹²

ამას იტყოდა და წამით დუმდებოდა, მხრების რწვევით. და იიმი
სადღაცოდან მოესმოდაო მითომ ადამის ხმა:

მოიცა რა, დედაჩემო,
ნუ წუხდები რა:
მარტო ჩვენ ხომ არა ვართო
[ამ დღეში]!⁹³

ასე კრიტა დედამ ძვლები, ვინ იცის, ადამისა იყო თუ მისი
მეგობრებისა, მაგრამ ყველას ძვლებს პატავით ჰკიდებდა ხელს და
პატავით ალაგებდა ხურჯინში...

ექებდა, ექებდა დედა,
იმ დედისგერთას ექებდა,
ფოთლებში ექებდა დედა...
დეკებში ექებდა დედა...⁹⁴

დროდადრო კი იყივლებდა:
მაგრამ, როგორც დიდი ილია იტყოდა: – ადაააჰ!.. ფანცალეეე!
გიგოლეეე!⁹⁵ სადა ხარო, ბიჭო, სად დამემალენით?!

არსაიდამ ხმა,
არსით ძახილი!..

როცა იფიქრა დედამ, შე აქ ველარარას ვიპოვო, ჩამოიტანა ის
ძვლები ღამით და ღამითვე ჩამალა თავის ეზოში, დაბალი ფიცრულა

სახლის ბოლოში, ალაზნისკენ მიმავალი გზის პირას.

ღროის გავლის მერე ქვა გააკეთებინა, ზედ ქოჩრიანი ადამის სურათით.

მარიამის ძმის (ჭყობიანთ) სახლში საავადმყოფო იყო ხოლმე აკი და, როცა დედაჩემის სანახავად იქ დავდიოდი, გაფჩერდებოდი და კარგა ხანს ვუყურებდი იმ ადამის საფლავს. კარგად მახსოვს გარშემო დედამისის დარგული ის ლამაზი ყვავილებიც. კობა ხაბრიძეს კი – ჩადმათუშს – ასე დაუტყობია, გულდამწვარს, ადამი და ადამის დედა:

ბობლიაშვილის ეზოში
ადამის დედა ტირისაო...

წერენ: ადამის დედა – მარიამი – ჭყობიანთ ალექსის და, გონიერი, ლაზათიანი ქალი იყო. იმ ერთადერთი შვილის სიკვდილის მერე ვმ წელიწადი იცოცხლა კიდევ. იჯდა ციხეში. ყველაფერი გაუნადგურეს. მაგრამ აროდეს დაუწუწუნია და არ გატყენილა. ზარის მთქმელი კი იყო უბადლო მთელ სოფელში. თავისი აღარ ჰყავდა გასაცოლებელი და სიცოცხლის ბოლომდე სხვათა შვილებს აცილებდა ამ თუშური პატივით, სხვათა შვილების სახელებით დასტროდა აკრძალული სახელით მონათლულ თავის დედისერთას.

თავადის ასული, ლიზა ვახვანიშვილი (ადამის სატრფო) იხსენებდა თურმე:

– მისი ტირილი რაღაც ზეამადლებული განცდებით იყო სასესე. მე ცრემლი მიშრებოდა. გაცეცხული ვუსმენდო მის ლამაზ, განუქმორებელ გოდებას...⁹⁶

საერთოდ არ მსურს საუბარი აქ მოყოლილთა მიზეზებზე: თუკი ნებისმიერი მიზნისთვის გამართლებული ყოფილა ნებისმიერი მიზეზი, ღირს განა საუბარი?

ეს კი უნდა ვიყვირო მთელი ხმით, გაოგნებულმან:

– ღმერთო... სად იყავ მაგ დროს: ამ ერთ მუჭა ხალხს კიდევ გაწყვეტა უნდოდა?!

ბოლშევიკურმა ებიღემიამ წოვათუშებშიც კი გააღვიძა და ააალა ის ბუნებრივი ინსტინქტები, რომლებსაც ბჟუტვის საშუალებასაც კი არ აძლევდნენ ძველი თემის დაუწერელი წესები.

ნებისმიერ ჩვენს წინაპარს მოუკვდებოდა გული დიდი კომუნისზმის იდეებით ტვინებგამორეცხილი თუშების იმ ქმედებებზე, ვასო ქოქორიშვილი რომ გვამცნობს 30-წუთიან აუდიოჩანაწერში და ცინულოვან ჟრუანტელს რომ გვიშლის მთელ სხეულში!

ბეგრ რამეს და ბეგრ ვინმეს ჩახადა ფარდა ვასომ, ბეფრი რამ და ვინმე გააშიშვლა.

ჩვენ მიჩვეულები ვართ, გვანსოვდეს გმირთა სახელები. მაგრამ არანაკლებად უნდა ვიხსომებდეთ ბოროტმოქმედთ⁹⁷.

ვასო ამბობს, რომ იმ წლებში აღვანის მარტო ერთ ნაწილში, რომელიც სულ 26-27 უბანს მოიცავს, 30 კაცი დაუხვრეტინებიათო.

ხუსტად თითო წუთი გვეძლევა სიცოცხლისთვის წუთისოფლის სტუმრებს. და ამ ერთ წუთსაც რომ სხვა წამართმევს: თოფს დამახლის, დანას ჩამცემს, სახრჩობელას გამომდებს, ჯურღმულებში ჩამაგდებს, თავს მომაჭრის, უკვე მოკლულს!..

რა უფლებით?! რა უფლებით?!

– ისეთი დრო იყო, – ეუბნება ვასო კორესპონდენტებს და ეს ყველაშეც კარგად იცის(!). – შარავზაზე ორი ადამიანი ერთად ვერ დადგებოდა, ვერ დაილაპარაკებდა: იჭერდნენ!

შენ, ვინაც ამ სიტყვებს კითხულობ ახლა და ჩემზე ბრაზობ, კარგად წარმოიდგინე, რომ ეს ყველაფერი ხდება აი, ახლა, ამ დღეებში, და ის, ვინაც წუხელ უკვალოდ გაქრა ჩვენი უბნიდან, ბიძა ყოფილა, მამა, ძმა, ბიჭი შენი (არა, არა, ჩემი, ჩემი!), დახვრეტის ამბავს კი ან გავიგებთ, ან ვერა მრავალი წლის მერედა!

და თურმე (როგორ მინდა, ეს მაინც ტყუილი იყოს, ვასოს მოგონილი!) იმ ავ ამბებში ერთი ჩემი უჩიწელნიცაც ერია. მე ის კი არ მიკვირს, რომ ის თელაველი ქალი წყვეტდა, რომელი აღვანელი წოვა უნდა მოკლულიყო და რომელი დარჩენილიყო, ის უფრო მაკვირვებს: როგორ კადრულობდა და როგორ შემოდინდა მეგრე ჩვენთან – ბავშვებთან, ფუუჰ!

ამიტომ მატრებს შავი სიცარიელე, ჩემს პატარა სოფელსაც რომ გადაედო (და დღემდე რომ სჭირს). ეს იყო შავი ჭირის დიდი, მძიმე ეპიდემია, ძალად გაღვივებული ბელადის ხელითა და სახელით.

მართლა დიდი გამოცდა ჩააბარა კაცობრიობამ სტალინიზმში (თუ ჩააბარა!)...

როცა ჯერ კიდევ მეხალისებოდა ასეთი რამ და უფროსებს შევეკითხებოდი ხოლმე, დაბნეული:

– რა დრო იყო–მეთქი ის დრო?..

ამას მპასუხობდნენ:

– ყიჟამი⁹⁸ იყო, შვილო, ყიჟამი!..

ეს ყოველივე თავად გადახდა მარიამს – ადამის დედას, მაგრამ გერაგინ თავი ვერ დაახრევენა.

ჰოდა, ლეგენდა არ იყო იგი, მაშ, რა იყო?!

და იმ ცოდვა-ჟამის ცენტრში მუდმივად ვხედავ არცთუ მაღალ, მაგრამ თავისი აქნეული წარბებითა და ქვად ქცეული შუბლით ზეცამდე აღმალლებულ, შავთუშურმანდილიან მარიამს, მხართხურჯინით მხარზე მელთკუდისხეგ–ხეგებში – შავი ყორანავით:

– ადაამ!..

– ააამ–ააამ–ააამ–ააამ...

Black Raven

Narrator: **the same**

Following the path and resting,
Coming down like a legend, like a story,
It gets tired, moans and cries
Whispers to child's bones.

Ioseb Longishvili

Prologue.

When it was prohibited from the government to say their names, our middle brother Vaso who had tuberculosis was very close and often used to go to Adam and Pantsale's mothers who were dressed in black and they spoke together for hours.

Vaso called both of them "Black Ravens" with love.

He died at the age of 21 and at the end when two days of life were left for him he asked his mother to bring black ravens.

Very soon both of them came, dressed in black. They spoke in that tubercular room all alone and I didn't even have right to approach the door. Vaso didn't even leave his mother in his room.

When my father was seeing them off she asked black ravens with her wet eyes in the yard: you?

– What did my boy tell to you?!

Ravens looked at each other crying and told my mum in low voice:

– He told us: what do you think, will your sons receive me?..

– Oh!.. said unlucky mother.

*

Long time passed after Adam's big case.

Adam's mother Mariam returned from prison.

Stories about poison turned silent.

Time by time other people also returned from exile, from prisons.

Eva returned as well...

But very often people were still afraid to talk to Adam's mum and she was left alone.

But people made her hear where the government threw those boys' (who had cut heads) bare bodies.

Mariam put the bag on her shoulders, put dried maize bread in her pocket and went to search the bones of her boy-the silent legend. She went when it was getting dark: No one should suspect where she went and why.

She passed a long way.

She approached Meltkuda ravine.

Those boys' bodies were thrown away in that place, under the hot sun. They were thrown away not by ancient cannibals but XX century communists. Here those bodies lay until they split and ravens distributed them as toys.

Mariam, who looked like a real black raven after silent sorrow walked up hill by hill at night singing sorrowfully and quietly, twisting headscarf and Tush saddle-bag. Occasionally towards the mountains she was calling her son's unique name:

– **Adaaam!**..

– aaam-aaam-aaam-aaam!.. – unsuccessful yelling of sad mother was echoing in the mountains.

And until dawn she was searching and picking up phosphorus

tiny bones burnt under the Caucasian sun: bones of the only son and her son's friends.

In the daytime she was hiding from people under the Lezghin tree in order to attack wolves herd at night...

When she found the first bone, she sat, put that bone on her lap and mourned her son with the following words:

Oh, Tsveraidze (a person who was accused
in this crime),
why did you kill my son?
If you killed him
Why did you cut his head,
if you cut his head
why didn't you kill me?

Those musty bones were shining like phosphorus here and there.
Mother was bending, taking the bone, then kissing it and putting in the bag carefully and crying:

Oh, my Adam,
What should your mother do now?!

She said this and then stopped talking and she imagined Adam's voice from somewhere:

oh my mom,
don't bother
we aren't the only one
in such a trouble!..

So, Adam's mum picked up the bones, who knows did they belong to Adam or his friends? But she touched all the stones with great honor and put in the saddle bag...

Mother was looking for his only son,
Searching in the leaves...
Searching in deka grass...
She yelled time to time:
(Tush plant)

– Adaaam!.. Pantsale!.. Gigole!.. Where are you boys? Where are you hidden?

But as great Ilia (famous Georgian writer) said:
Nowhere voice
Nowhere calling...

Whenmum thought that she couldn't find anything more, she brought those bones at night and buried in her yeard, at the end of short, wooden house, on the roadside towards Alazani.

After certain time she made tombstone and on it you could see young Adam's face.

There was a hospitalin Mariami's brother's house (Chkhopiaant house) and when I went there to see my mum, I used to stop and look at Adam's tombstone for a long Time. I remember pretty flowers around which were planted by his mum. Koba Khapridze-Chagma Tush man mourned Adam and his mother this way:

Adam's mother

Is yelling in Bobgiashvili's yeard...

They write: Adam's mother – Mariami – daughter of Chkopiaant Aleksi was clever and nice woman. After death of her only son she was alive for 33 years. She was imprisoned. She was completely destroyed. But she never complained and never broke down. She was perfectly yelling for the all dead people in the village. She didn't have anyone to see of and was mourning other people's children with Tush honor all her life and this way she was mourning her only son.

Commander's daughter Liza Vakhvakhishvili (Adam's beloved) recalled:

– Her crying was full of praising feelings. My tears were drying. I listened to her beautiful, unique mourning...

I don't want to talk about the reasons of the above mentioned cases: if any reason is justified for any goal than is it worth talking?

But I should yell it with the whole voice:

– God, where have you been at that time: Did this handful people still want killing?

Bolshevik epidemy voke those natural instincts in Tsova Tush people which were prohibited to exist under old unwritten rules:

Any our ancestors would stay heartbroken from Tush people's behavior which Vaso Kokorishvili tells us in 30 second long audio recording and it makes us icy shivering in the whole body!

Vaso has revealed lots of things and lots of people.

We are used to remember heros' names. But we should also remember evil people.

Vaso says that those years, in only one part of Alvani which comprised 26-27 districts, 30 people were executed.

Exactly one minute is given to us to live. And this one minute and

many other things are deprived: they will shoot, strike a knife, execute, imprison in slums, cut my head – already killed.

Any rights for that?

– It was such a time-tells Vaso to correspondents – everybody knows(!) – Two people couldn't stand together on the road and talk to each other: they would be imprisoned.

Hey you who is reading these words now and is angry of me, imagine well that these everything happens now, these days and those who escaped yesterday from our street were our fathers, brothers, your boy and we will either hear the news about their execution years later or we won't hear it at all.

And among that stories (how I want this to be lie, invented by Vaso) one character was my teacher. I amn't astonished with the fact that Telavian woman decided which Alvani Tsova would be killed and which should be saved. Im am more astonished with the fact that she dared such kind of things and then entered in the class to teach the kids.

I feel sad for the reason that black plague spread in the village (and still is active). This was big epidemy of black plague deliberately supported by the chief.

Mankind has passed a big exam in Stalinism (if it passed?)

When I still had enthusiasm I used to ask old people very confused:

What kind of time it was?

I was answer:

It was terrible time!..

Mariam undertook this story herself, – Adam'smother but nobody could make her nod!

So, wasn't it a legend?

And in the middle of the story I constantly Mariami with Tush headscarf who had bag on her shoulders not very tall but raised up untill

heaven with her nice eyebrows and stone like forehead, wandering in
Meltkuda ravine.

– Adaaam!

– aaam-aaam-aaam-aaam!..

Նամրէ Լաճկլւոյնր յաջնում

ձեպտոյնն: Լոյս

ճանիս Բըճնարի ճա ցո՛ւլոյ!..
Ե յէ՛րքէս Խոսոտ ճանն,
Մաճնէ Բըճնարի Եո ճաքոտ ճաճ.

ձեպտոյնն

յաջնում, Միցր ճեպտո՛ճ մէ յճէյճոս, Բապէս ճեքէճոճ ճոսիճ
ԲաճԲն ճաւիճրոյլ Իսճոճրոյ, ճաքէս մէ ճոյ Եո ինճոճճոճ ճաճ,
ճաքոյճս Եո ճաքոճճոճ ճանն ճաճն.

Եոճ մն Եոն Բապէճճանր ճրոճոճոճ Եանճան ճոնր Եոճքէյ,
Իքճոճ Եանճան ճոնր ճաքաճ.

Տո՛, Ե ճեքէճ ճեպտոճն, Եոն Եոս ճաճն ճաքոճա Բիճիւլ-
ճաճիւճ – Եաճ-Միճոճոյ – Ինճոճն ճիճ. Եո ճոճ մէ ճեքոյլ ճոճ իսոճոճ
Եոն ճրոճն ճաճնաճոյ, ճիճոճոյ, ճոնն անճոճոճն ճալ ճիճոճ Մաճր
ճաճաճ. ճոճոճոճոյ ճիճ-ճիճոճն ճոյսճաճոճն, ճիճոճ Բարճիճոյ,
Եճոյնր ճոյճ, ճոննՄիճոճն, Եոն-Եոնր ճաքաճոճն, „ճոյոյճճոյճ
ճոյճ“ ճրոճ Եոն.

ճաճի Բեճոլո ճոճոճն ճաճոյճոյ ճոյճոյ Եոյճ Բապոյն Եոն ճրոճն
ճաճն Ինճոճոյլ Եոյն, ինճոճ ճաճոյլ Եոնր ճոճոճն.

Ե Եճոճ ճոճ, ճաճոճ Եոյճ մէ ճոճ ճաճոյլ Եոյնր Բիճիւլ-
ճաճիւլ.

Ե Միճ Ինճոճոճ, Իքճոճ, ճաճոյլ Եոյն?!

ճոննոյլ Եոյլոյ ճաճ ճոճոյ – ճի Եոնոյլ, Եաճո ճաճիւլ
Եոն Բնճոճն.

– ճեքոճն ճոճոճն ճո, Եաճո-ճաճոճն, – Եոնր իսոյլ ճոննն.
– Ինճոճն ճիճոյլ ճո. ինճոյլ Եոյն ճիճոճն. Ե Միճս ճալո

დეფცორ სოგო, თეშერ სოხ. კატრ-პაბიდეგო, მენე აჰ სამოთხნ ზგლოზეს თარლდო, გმირობ მარ ჩადენადმიენო, მაჯოთ გმირობ!.. – თიბო მანანას.

*

ცადჰ მოთი ქორთო კატუენი, მაცნე ფანცლეს ვადლეშ ბჰარკი ვასირ.

ქალქი ღამდორ ეჰათ. უმს ვაბწი ფანცალე. ლეხორე, ცო ლეხმაკერ შადრ ვეწრეწე წუწ უმ.

ფანცლეს უხვ დაკლევდორ კატოხ, ცოჰანნხ ხეცე: ღმეში დახე ოჯუფ სამიჯმურო ჟავნუდ, ქალქირნხ ალვინ ვეჰითიენო.

ვაშჰ ლიენე, ცჰა ტყოც ბინდარ ვადლე ოჯახან თავდალო მენახ სარტეჩო თარბერე.

თუმიცა...

სამანელობი ვახე ფანცალ ჰათეც. აქტივისტ ვარ თუშთი, აღმეცო.

ნჰადერენხ ლეთერ კნათი რუსულ საბჰოურ რეჰიმეხ – ჰელორნჰ, ვევებერნჰ, ლაუმირენჰ. ლე ცო კარბალარე, ლე ცო კარბადბორ ხელისუფლებე ნახ.

კატრ ქორ ლაცმიე ოჯ იმდუე, მე ფანცალ მოჰენდა გარგ ვოცვორალო. მან სამანელ ე ხრიკეხ ცო უდლოვისენე, ოჯუდ ფსტუნგო მან ხუ მავი ციხე.

ციხეგოლოლი დადივ შუდცი მოცმიე კატრ.

დინო ფჰეჰე აკრძალოდალი სამანელობჰ წარიშ ჰებდარ!

ჯე მარ სამანელობჰ ლიკვიდაცია, ფინიკურ, ცოჰე სულიერ – ცომოჰნადრათ!

თხა ჰამინაც ხეცეგე, მოჰ თეტო აღმე'ნე, ფანცლენე, ცჰადნ ჩადმართოვე'ნე (ქაძე გიგუფ) ქორთმი ხელისუფლებე ორგანუდცი ღერო ბავიჩო ჩადმართუდ კვაშალ ალიოშ სემქდვანბით, მოჰ კერჩიდე

ფერდოხ ო ქორთმი ქირქირ დოშ:

– მენხუფონაკ ბალულო ჰათხანრ?..

*

ცოყჷეგლანბ შარიშ მან შადრ ტემპუფე, შადრ ნაყვ დოტურ.

ში ვაშრვარ კატუდგო. ვაჯუხუ – სუდმან, მეცხობრსტაკ. კაწკუხუ – იასე, უმადლეს განათლებე, ვეჩ-ვეჩრ მათე მუშეხადლორე, მიჩხმაც დანქეწ წე, თჷაქა'ე მეყდო.

სამანელბან ამბუგორნან მელში შარედოლონ კატუდ შიკეც ვაშრ რაიონულ ცენტრი ვებლი – „ამბუდ მან“.

მაცნე ვაჟარ ხუ ბერწი, მძარლო ბშარკებეხებადლნო დავერ. დედადერ კატრ შარნე, ქორთო ხუ ბიქოვ, მათემატიკე რვიულო ნიფსდო სტამიჩრ წეგეჩრ კარანდაშე.

უდსჷეც დედახეკერ ხან დახენო ნან-დადა'ე, ცჷან მათე ჰოტეოტდადლნუდ, ჩიჷაჷბალარ.

სანი დაწიშ დან ნძაშდალი'ნე, ვაჟარან გუბალო'ე ხუ, ადმინე ბასმი მე ცო დატგერ.

კატოს შარნ წომოლსან დიმ ვოსნ ვაჟარნ:

– დინ ბაციშუ, კაცოე, ვეჩრ სტეე ბეწვიშუ დადონბადბანალო?!.

ეჯუს თარშარლო'ე დაკმი დაკდანითე ვაჟარგოე, ჰათხ ხაბჷე კატუდნი შტოლენ დიფჷრენანჷრ.

ისენ ბაქ ცო ბასტმაკ. ოჷეც ვაჯუჩრ ვაშას დეწერ ალო:

– რაიონე ალო თხოვრ: შუ მაშახ ცო დეწეგე წე „ფანცლო ნაცოლარანო“!..

ნარჷნ ამტნო თასდალო დიჩრ წენი.

– საჩქაროთ დეწიშ დიკითან ჰამეგოლო?!.. – მოჷეცდა დოწი ბარევალო ვაჯუჩუ ვაშას.

დაჯუდში დელოარ დალო'ე კატუდგო. წარმოდგენას ცო მარ, მე ბაყეც მაკერ ჰამენ იშტუ უმ ალო:

– რაო?! – მერწონ ვაქარნ ბუნდღეშ. – სასიძოები სად ილოდებინაო?!

– ნეტარ, სახუმაროდ გექონდეს, დაო, საქმე... – ალო სუდმნესს ბუნდღეშაყ. – გაგვაფრთხილეს: თუ არ იზამთ, ყველას ფანცალეს მიგაყოლებთო!..

ისეს ჯიბრქ დაკეცადიენრ ფურცლი უნახი დახი'ნქ ჰალო, დაჰ დარქდიე'ნქ, ხადორგადშ შადრ მქწქერ მამეგუჰ დაჰნ თათდიქ, ალოშ:

– აი, სიაცადნრ...

კატრ ჯერ ისეგრ ჰაჰქქე გაცბადმადნონქ, მინკითქ შათხ ბჰარკი, ექ – გაჯუხიქ ვაშეგრ, ექ – ნან-დადეგრ. ფე მქ ცოჰანქ ბალო, ძც შადრგჰ მქემიე'ნქ შათხ უაზრო ბჰარკი გაუგებარ ფურცლინმაქ, ატხიოვ ქორთო რუხ ბიქ. ე გეკი დქწრლოს თეჯანანდნრ?! – დაკლავი'ნქ, მქქანიკურათნ ბოწიგქ ტარკ დახერ სიეს.

მიჰანხიშ ბჰარკ ეპბიქ წარახ **გიუმრგი**. ცჰათალია ბჰარკი რუ ჰაადიე'ნქ, ექ ე წარან ჰათხ ო წეგერ კარანდაშეგ დაჯლო წეგქ წერტილნ ხაყდიქ უდშტ, მქ გორ ჰალოყ ცო ხატქ, კარანდაშ ცივათ რუ ლაქდიე'ნქ სიენმაქ, ატინრ ჰალორ ეეთენქ, სჰალნეგუჰ დაჰნ მახქ შარღეშ ქორთო ლაცბოშ.

სუდმნეს ქორთო რუ ბიქ, ბჰარკი ჰჰალოშ ჰაადიე'ნქ, ვაშელქ ნატყერნ მქემიქ. ისეს მნ ში ბჰარკ ქორთმი რუ ეოხკდიქერ ნან-დადეგუჰჰნ ეასქ.

სანიგომცქ მახქერ კატოს, სოყ ცო მერწონ, უდშტ ალო ბუნდღეშაყ ცჰადნეჩნადრქერ ძტონაციეყ:

– თუ ყურნალეპითაა გათხოვება, აქეს განა მნიშენელი, ვის რა გვერქქევა?..

ე ალო'ნქ, რუ მახქ სჰალნი. ვითომ – რუ დიშანი'?!..

*

დაკავ, პადტვევე მიღებადვიქ ფსტუნღუფ გიუმრგბ. ჩაღმართოვე ვარ, პირიქითლოვ. განათლბადვაღღნრ, მეღციწქ მუშაკ, წქ, ავტორიტეტ მალიწნ სტაკ.

კატრ ო ფსტუნღნ მარ, ცო გრძნობადითორ ჰამეგრ, ჰახევე მოღწქ ქარწმხალ ბეთლაჰქერ დაკო. მოღევე ბაღორ ქორთო მიწმხაქქ, ჰამიციწაქ...

ქტყოქ ო, მქ წორ ოჯჯნი დაქქონ (ახმექტი) ჩუჰ დისენრ მადრმაშრ ბჰარდაქქ ქატუნ – ცაცრ, ჰაღუწრ დაშელ მქ განღადღაღქ ქაშევე.

ტყოქ დაქქეღაღქ კარწნრ საათქ ქ: ტყოქ დაკარღიქ ჰანახჩოვე უწახ ღრო...

თათ მატქ: კატრ ჩუღქ დაწუნრ! სო, ე ლევექღ დეფეწონ, დაკოდა, მოღწქ ღოსხეთიღ თოღერ თხე გორენ, უბენ, ღწრ ფჰენ.

ქაწი: კნათ ვაღქ, კნათ! კაწკო ღეღ. ჰა უხხიღურ, ექუმფღერწნ ხანვე სტენორ ო გუვაღარ!

ჰამიწაქ ღოსხეთქ, ღწრ თხე გორენ, უბენ, ფჰენ...

მაცნე თოფი აჰრ მასმაღინქ, ცჰაენი ღისქ, კატოს ღენქ გიორგის, ცჰამწ წუთე ღარკ ღოფრალრ.

– მა რა, შეწ შემოგევეღე, რა მიბრძანებქ?.. – ღიმ ბაღუმ გარგ ხაქქ გიუმრგბ ფსტუნან.

– გიორგი... – მოღმაღქ კატრ მაწიშ. – ბაემევები აღარა ვართ, ორივემ ვიცი, რომ ჩენი ქორწინება მშობლიური პარტიის, ჰმ, დავაღებთ იყო... მე ეს საწინღარი დავაღება პირწათღად შევასრულე... შეწც, სხვათა შორის, რისთვისაც მადღობელი ვარ შეწი. მაგრამ დაღვა ღრო და ქამი, ჩვენებურ ღწრსებასაც უწდა მივხეღო: მე ღღემღე არ დამვიწყება და არც ვაბრებ იმის დავიწყებას, ვის ვეკუთვნი სინამღვიღეში. ეს შეწც უწდა იცოღე და, ვიცი, რომ იცი. ისიც ვიცი, რომ შეწ ნამღვიღი ადამიანი ხარ და გამიგებ კიღევაც... მახატე: ამღენი ჩემს სიცოცხლეში არ მიღაჰარა კია... იმას ვამბობ, რომ ღღეღან ისევე ვიქნებთ ერთმანეთთან, როგორც ქორწინებამღე

ვიყავით... გოგო – გყავს, ღმერთმა გიცოცხლოს! ბიჭი გინდოდა – აგერ, გაჩუქე, ღმერთმა გეიცოცხლოს!.. მე კი, ვიდრე ჩემს კაცთან არ წავალ, სულ მისი ქვრივი მერქმევა... ეჰ!.. ეს მინდოდა მეთქვა...

– ე: დაჰან ატო კატო. თაბით ტყოს ლეყერ უნახ ალო, მან დაჰან ატომალ.

ღუდასლოქ ღიმ ფშად ბილბალინე გიორგინ სახეს, თათან ცო მახმაკერ. ექ მოჰეკდა ალო:

– მანც რა უბედური კაცი ვყოფილვარ!.. შენ არას გემღური, ჩემო კატო... პირიქით: მადლობა უთვლავ რამეზე! ბეჭვჯერ მიფიქრია ჩემთვის და მართლა სამაგალითო ქალი ყოფილხარ... იყოს ისე, როგორც შენ ბრძანებ... ესაა ოლონდ: შენზე გადარეული ჩემი და, ვერ გეტყვი, როგორ გადაიტანს ამას...

– გიორგი!.. – ხიტდითქ დომ კატოს. – ის ხომ შენი დაა... მაშ, გამიგებს... გაგვიგებს. ჩვენ სამივენი მეგობრებად უნდა დაფრჩეთ.

– ჰო... – ალო გიორგის დაძრდვადში, ამბუდ მარქ ხადსათ მავიხოვ. ტოტეს პად ბალო, გოგის ვერწინე, ნშადუნ ვალოქ.

*

ნიტიმ-ინომ მახქ დრო-ხან...

კატუდგო მათე ჰალ ხაქეჩგო დედ დარ დალინო დაჯახუტო ბადლინ. ქურთგო მეწინი მადრმაშო დედადერ ქიქლოური ხანო ჩაკუნმაქე, ქჰექი მარ მუდლნელეც ლოყდარ ჰალო შესრულობად მშედ ლარლონიჩო ნასინ, დანო დენხლარ უმ. მან კატო ო ფსტუნოც ცო მარ, ლოყრივ ქოთდოროლო მადრმაშო.

ტყუჰსინეჰჰ, მაცნე დატყობადიქ თაბით, ცომ ხაწოდმაკვერ ყრუ-მუჯ დრუნ, ტატქ ბშარკი ვასო ცაცუნ. მადრმაშო სხაჰანო მერწო ნასინ:

– აბა, გისმენ, ჩემო კატო, შენ მარტო მითხარი, რა გინდა.

– ერთი სათხოვარიდა დამჩხა, ცაცო, და არ ვიცო, როგორ

გიონრა...

– არ მიცნობ? ისეთი რა უნდა მთხოვო, არ შეეცნო? თქვი ოღონდაც...

– რომ მივხვდი, ამ ქვეყნად აკრძალული ყოფილიყო სიყვარული, ვცადე საგულდაგულოდ გადაძემალა ჩემი თანცალეს წერილები... – კედლეგუმზე ბერწიბი ქატოს ქორთო, ნატყერ მეკმეი'ნე: – მე იქ ამსვლელი სადლა ვარ... სხვენიში ჩვრებს ნახავ, მიყრილ-მოყრილებს... – მოჰქედა ღიმ ბალითქ ქატოს. – ნაგავი გეგონება... – ოშტიც მალდალჷ სახ. ოშტიც მეკმეი' ნატყერ კედლეგუმჷ... – იმ ჩვრების ქვეშ ბეზიჩემის დანატოვარ ზარდახშას ნახავ... საკეტიც აღარ უვარგა... იმაში მაქვს გადამალული... ეგ მინდოდა მეთხოვა შენთვის და ვერ ვახერხებდი... ახლა, მეონია, დრო ახლოვდება: მინდა, რომ თან გამატანო, და იქნებ ჩამოგეტანა ბარემ... – ტყოც ტატქ ბჷარკვი ვასი'ნე მადრდაშენ, ტყოც მოჰქედა ღიმ ბალითქ წყე ტყოც: – მე სადლა წავივალ, აქ დავიცდი...

მადრდაშო ადტნოც ლაქმალი'ნე, ცჷაჷჩონე ატტეგე. ლაბ ბეჷქ, დაჷ ვოლბიქ, ჷალ ნითსბიქ, ჷალ დალქ ზღვენე. ბაყეც ადგჷ ოსხ ატინი თჷცთუქცი უნახში. დოსხეთი. დაკლავი: ჷათხეც უქ ცო ადინდარსონადნრ!..ო თჷცთუქცი სოდა ვასი'ნე, ქრ ვაწდიქ ქიქლუჩრ, ვეჩნადრათ ლამზურჩრ ზარდახშეს. მქლქ ქასტდალჷ, თსტუჷჩლქ ცნობისმოყვარეობ თოლქ'ნე: უთუოდ წაკითხვას მთხოვსადნრ, – დაკლავი. – მივეუჯდები, მე წავუკითხავ, ის კი გაიხარებს. მერე რა, ცოტა წაიტაროს კიდევაც!..

მოჰქედა აჷრ მოსე'ნე ცაცროლაბიმაქან, ლამის ატტ ლაწმრეგუმჷ.

კატოს ო დიდებულ ქორთო კედლეგუმზე ბერწბინო'ერ, დაკლევრჷ ახეჩოვ, ცაცრო სტეხორ.

ცაცრო ქასტლაშ ჩუ ხაე'ნე ქიქლუჩრ ჩალ ჩაკუნმაქ:

– აი, კატო, უყურე!.. – ლაწმრეგო ჷაჷქე. კატო ცო დაქექადდალჷ...

– ვადმი!.. კატო... კატო...

კატოს სამუდამოთ ჰაბდინორ ბჟარკი, ბჟან მაშენი მეხილანათერ დუწინრ. ე ბაქეხ: ჯოკოდქე ბაბწლანინ დიმ ბილბადონორ ბეჭედსა...

*

ახმიტრენს ალვინ დაჰორ დაყრ. ზორადში დუენახ დარ დასკენრ. მაცნე ბახტილნოს აჰრ თილტცე, გაწყვეტილანინ ნიფსდალტვიცრ, ცაცოს პროცესიეგო რუ ოთხოლ ნიშნადიქ.

მსვლელობ დაჰ ნიტენქ, დანიჟ კატაფალკენს ჰარჩქ.

ატლასეს ჰარჩბიენრ მე ბალბორ, ცაცოს კამტი დაჰ ბანინქ, ზარდანშ ლანშო ჰალრო ოწბიქ:

– კატოს სტუმრებო!.. არ ელირსა ამ უბედურს ბედნიერება თავის საყვარელ მეუღლესთან – ფანცალესთან... იმუღებული განდა მშობლებთან დაბრუნებულოყო და მათთან მივაცილებთ ახლაც. უბრეტენზიო ადამიანი იყო, არაფერზე არ შეგაწყებდა. არც მე შეგაწყენთ თავს ჩვენს ურთიერთობაზე ლაპარაკით. ერთს ვიტყვი მხოლოდ: ამ ზარდანშაში ფანცალეს წერილებია, თავის კატუშას რომ სწერდა თურმე... ეს მთხოვა, ბოლოს: თან გამეტანებინა ისინი. აი, ვატან... ეს წერილები არც კი გადაუშლია ვინმეს, გარდა კატოსი, და აწ აღარც ოდეს გადაშლის ვინმე... ისე რომ, არავინ იცის რა წერია შიგ. მაგრამ დღეს მინდა ყველას ვუთხრა, რომ ამ წერილებმა შვეს ის არაჩვეულებრივი სიყვარული, რომელიც ველარავისში და ველარაფერში გაცვალა კატომ: სიყვარული სამარემდე...

ე ამბუდ ჰამინას დაკ ეპატქ, ჰამიგჰეჟ ქორთმი შათს დეკო. დუნჩონ დუენუ დაკდექქ მენახ ბაყეჟ დაკრეშაჰ სარტიჩო უნო თარბენქ, დუნჩოვან დუენუ წარმოდგენადიქ.

ყორილ დერწიჩოქ, ჯაგ მოტიჩო კურასცხუდლობსაყდრეგომცო ხაწქ, უმსრენს მან ჯანჯადონო ნაყომცო ეჩიქ ბაცბან ფსტენ ყაჰქ დათხარ.

სამარეში გადაძალულო წერილები

მთხრობელი: იგივე

ყველა ბედნიერია სიჭაბუკეში...
ამას მეგრედა ვიგებთ,
როცა ბედნიერები აღარა ვართ.

მთხრობელი

წერილები, თქვენთვის მოსაყოლად რომ ვაშხადებ, მართლაც ლეგენდებად დარჩა წოვათუშების დაუწერელ ისტორიაში, რადგან არც წაგვიკითხავს და არც გვინახავს ვინმეს.

არადა, ისინი ნამდვილად იწერებოდა მთრთოლვარე ხელით და იკითხებოდა მთრთოლვარე გულით...

მე, ამ ლეგენდის მთხრობელს, დღეს კიდევ კარგად მახსოვს ბუბულა მამიდის – კატო მასწავლებლის – ხატავით სახე. ლამის დღეგამოშვებით ჩავლიდა ხოლმე სკოლისკენ ჩვენი სახლის წინ და, მიმავალი, მთელ არესა თუ მარეს ავსებდა თავისი ნათებით. მიაბიჯებდა წელ-მხრებში გამართული, მშვიდი თვალებითა და იმგვარი ღიმილით, როგორსაც, მეგრე და მეგრე მივხვდი, „ჯოკონდას ღიმილი“ ჰქვია, ვგონებ.

ზოგჯერ ზეთში შებრაწული მჭადის პაწია ნაჭრის მირთმევას ჩვენი სახლის წინ ასრულებდა და ამო სურნელს აგიჟებინებდა ჩემს თავს.

ეს – მაშინ, როცა აუტანელი ტანჯვა ჰქონდა უკვე გადატანილი თურმე ბუბულა მამიდას.

და რაღა იქნებოდა, ნეტავი, მანამდე?!

მანანასაც მოვუესმინოთ – ჩემს ბიძაშვილსა და კატოს უფროსი ძმის შვილიშვილს...

– ვმეგობრობდით მე და კატო პაპიდა, – შეუბნება მანანა. – ძალზე მიყვარდა. კიდევ უფრო მეტად მას ვუყვარდი. და ყველაფერს მიყვებოდა, მენდობოდა. კატო პაპიდას, ვისაც თქვენ სამოთხის ანგელოზს ადარებთ, გმირობა ჰქონდა ჩაღვნილი... დიდი გმირობაო!.. – შეუბნება მანანა.

*

ზეცაში მოეჩვენა თავი კატოს, როცა ფანცალემ თუშური მწერა ესროლა.

თბილისში სწავლობდა მაშინ. იქ გაიცნო ფანცალე. ეძებდა და ვერ პოულობდა რაიმე წუნს შეყვარებულში.

ფანცალე რაღას ფიქრობდა კატოზე, არაფერს იცის: სამარეს მიეცა მისი სამიჯნური წერილები, თბილისიდან აღვანში ნაგზავნი.

დაქორწინდნენ და კიდევ ერთი ბედნიერი თუშური ოჯახი გამოვიდა ვიღაცის მიერ დაწყებული თაობიდან.

თუმცა...

სამანულებს შეუერთდა ფანცალე უძალვე. ერთ-ერთი აქტივისტი იყო თუშეთში, ადამთან ერთად.

გარედან – ტყიდან, ხეობიდან, მთიდან – ებრძოდნენ ბიჭები რუსულ საბჭოურ რეჟიმს. არც ეკარებოდნენ და არც იკარებდნენ ხელისუფლების ხალხს.

კატო დააპატიმრეს იმის იმედით, რომ ფანცალე როგორმე მოეახლოებინათ. თუმცა სამანელი ამ ხრიკს არ წამოჰგებია, მის მეუღლეს კი მუცელი მოეშალა ციხეში.

ციხის მერე მშობლებმა სახლში მოიყვანეს კატო.

მთელ სოფელში აიკრძალა სამანელთა სახელების ხსენება!

მერე იყო სამანულების ლიკვიდაცია, ფიზიკური, თორემ სულიერი – ვერამც და ვერამც!

დღეს ყველამ იცის უკვე, როგორ მოაჭრეს თავები

სახელისუფლებო ორგანოებთან გასფრილმა ჩაღმათუშებმა ალიოშა კვაშალის ხელმძღვანელობით ადამს, ფანცალეს და კიდევ ერთს – ჩაღმათუშს (ქააძე გიგოს), როგორ აგორეს ფერდობზე ის თავები ქიჩქილით:

– ნეტა, რომლისა გავარდება წინაო?..

*

გაუტყეხელი წლები კი თავისი ტემპითა თუ თავისი გზით დიდდნენ.

ორი ძმა ჰყავდა კატოს. უფროსი – სვიმონი, მეცხვარე კაცი. უმცროსი – იასე, უმაღლესი განათლებით, სხვადასხვა ადგილას იყო ნამუშევარი და ყველგან საუკეთესო სახელსა თუ კვალს ტოვებდა.

სამანუკების ამბებიდან რამდენიმე წლის მერე კატოს ორივე ძმა დაიბარეს რაიონულ ცენტრში – „სასაუბროდ“.

როცა ძმები შინ დაბრუნდნენ, კარგა მოსალამოვებული იყო უკვე. კატო იჯდა თავისთვის და, თავჩარგული, მათემატიკის რვეულებს ასწორებდა მსხვილი წითელი ფანქრით.

იქვე ისდნენ ხანში შესული მშობლებიც, ერთგან მიყუჟულები, და რაღაცას ხელსაქმობდნენ.

კარი მძიმედ გაიღო და შემოჩნდნენ ძმები, ადამიანის ფერზე რომ აღარ ედოთ.

კატომ თავისი წამალივით ღიმილი ესროლა ძმებს:

– ცოცხლები ხართ, კაცო, აკი და სხვამ რაღამ უნდა დაგ აღონოთ?!..

ამან ძმები ცოტა გაათამაშა და წინ მიუსხდნენ კატოს მაგიდის მეორე მხრიდან.

იასემ ზირი ვერ გახსნა. ისევ უფროს ძმას უნდა ეთქვა:

– რაიონში გვითხრეს: თქვენს დას აღარ უნდა ერქვას „ფანცალეს ნაცოლარო“!..

შავი სიჩუმი ჩამოვარდა მთელ სახლში.

– საჩქაროდ უნდა გაატანოთო ვინმეს!.. – როგორც იქნებოდა, მიაყოლა ბარემ უფროსმა ძმამ.

დიდად გაეცინა კატოს. ვერ წარმოედგინა, რომ მართლა შეეძლო ვინმეს ეთქვა ასეთი რამ:

– რაო?! – მიმართა ძმებს ქართულად. – სასიძოები სად ილოდებიანო?!

– ნეტარ, სახუშაროდ გვექონდეს, დაო, საქმე... – ქართულადვე ეთქვა სემონმაც. – გაგვაფრთხილეს: თუ არ იზამთ, ყველას ფანცალეს მიგაყოლებთო!..

იასემ ჯიბიდან დაკეცილი ფურცლები რამ ამოიღო, გაშალა და რილით მიაჩოჩა თავისი სათაყვანებელი ღისკენ:

– აი, სიაცაო...

კატომ გაოცებით შეხედა ჯერ იასეს და ასე დაახრევეინა თვალები, მერე – უფროს ძმას, მერე – მშობლებს. მხარი რომ ვერაფერ მისცა, ახლა თავად დახარა უაზრო თვალები გაუგებარ ფურცლებზე და ჩუმად ჩაჰვიდა თავი. *ნუთუ ესეც უნდა გადაძხდენოდა?! –* გაიფიქრა და მექანიკურადღა ჩააყოლა თითი გრძელ სიას.

როგორღაც თვალი მოჰკრა სახელს **გიორგი**. ერთხანს თვალები მოხუჭა, მერე ამ სახელის წინ იმ წითელი ფანქრით მსხვილი წითელი წერტილი დასვა ისე, გვარი არც წაუკითხავს, ფანქარი ცივად დააგდო სიაზე, ჩუმად ადგა და საძინებლისკენ გაემართა მისებრი თავდაჭერით.

სემიმონმა თავი ძირს დახარა, თვალები მაგრად მოხუჭა და ძმური ცრემლები დაყარა. იასემ კი ორი თვალი თავჩაკიდებულ მშობლებს მიაპყრო.

კარებს რომ მიაღწია, აღარც კი მოტრიალებულა კატო, ისე ამოთქვა ქართულადვე რაღაცნაირი ინტონაციით:

– თუ ჟურნალებითაა გათხოვება, აქვს განა მნიშვნელი, ვის რა

გვერქმევა?..

ეს თქვა და გავიდა საძინებელში. ვითომ – დასაწოლად?..

*

გულთ, პატვით მიიღეს ცოლეურებმა გიორგი. ჩაღმათუში იყო, ჰირიქითელი. განათლებული, მედიცინის მუშაკი, სახელისა და ავტორიტეტის მქონე კაცი.

კატო ის ქალი იყო, არ აგრძნობინებდა ვინმეს იმას, იქნებ რა ქარიშხალი გრიალებდა გულში. მარტივად ეჭირა თავი ყველგან და ყველასთან...

და კიდევ ის, რომ, ახალ ოჯახში მისულს (ანმეტაში), გაუთხოვარი მული დახვდა კატოს – ცაცა,⁹⁹ ღვიძლ დაღ რომ ექცა სულ მალე.

კიდევ დაიძრა კრჩხის საათის ჩრდილი:¹⁰⁰ კიდევ დათვალა ვიღაცამ რაღაც ღრო...

ხმა გავარდა: კატო *ფეხმძიმედ ყოფილა!* მე, ამ ლეგენდის მთხრობელს, მანსოვს, როგორი სიხარული მოედო ჩვენს გვარს, უბანს, მთელ სოფელს.

და, აი: ბიჭი გაჩნდა, ბიჭი! პატარა ლე. მა რა იქნებოდა, ამდენი ხალხი ელოდებოდა მის გამოჩენას!

ყველამ გაიხარა, მთელმა ჩვენმა გვარმა, უბანმა, სოფელმა...

როცა თოფები დაიცალა და მარტონი დარჩნენ, კატომ სთხოვა გიორგის, მცირე ხნით მოესმინა მისთვის.

– მა რა, შენ შემოგველე, რას მიბრძანებ?.. – ღიმილით მიუჯვდა გიორგი მეუღლეს.

– გიორგი... – დაიწყო კატომ მძიმედ. – ბავშვები აღარა ვართ, ორივემ ვიცით, რომ ჩვენი ქორწინება მშობლიური პარტიის, ჰმ, დავალებით იყო... მე ეს საზიზღარი დავალება პირნათლად შევასრულე... შენც, სხვათა შორის, რისთვისაც მადლობელი ვარ შენი.

მაგრამ დადგა დრო და ჟამი, ჩვენებურ ღირსებასაც უნდა მივხედო: მე დღემდე არ დამვიწყებია და არც ვაპირებ იმის დავიწყებას, ვის ვეკუთვნი სინამდვილეში. ეს შენც უნდა იცოდე და, ვიცი, რომ იცი. ისიც ვიცი, რომ შენ ნამდვილი ადამიანი ხარ და გამიგებ კიდევაც... მახატე: ამდენი ჩემს სიცოცხლეში არ მილაპარაკია... იმას ვამბობ, რომ დღეიდან ისევე ვიქნებით ერთმანეთთან, როგორც ქორწინებამდე ვიყავით... გოგო – გყავს, ღმერთმა გიცოცხლოს!¹⁰¹ ბიჭი გინდოდა – აგერ, გაჩუქე, ღმერთმა გვიცოცხლოს!.. მე კი, ვიდრე ჩემს კაცთან არ წავაღო, სულ მისი ქვრივი მერქმევა... ეჰ!.. ეს მინდოდა მეთქვა...

და: გაჩუქდა კატო. თითქოს კიდევ უნდოდა რაღაცის თქმა, მაგრამ დადუმდა.

წელანდელი ღიმილი ყინულად დაედო გიორგის სახეზე და ხმას ვეღარ იღებდა. მერე როგორმე ამოთქვა:

– მაინც რა უბედური კაცი ვყოფილვარ!.. შენ არას გემდური, ჩემო კატო... პირიქით: მადლობა უთვალავ რამეზე! ბევრჯერ მიფიქრია ჩემთვის და მართლა სამაგალითო ქალი ყოფილხარ... იყო ისე, როგორც შენ ბრძანებ... ესაა ოღონდ: შენზე გადარეული ჩემი და, ვერ გეტყვი, როგორ გადაიტანს ამას...

– გიორგი!.. – შეაწყვეტინა კატომ სიტყვა. – ის ხომ შენი დაა... მაშ, გამიგებს... გაგვიგებს. ჩვენ სამივენი მეგობრებად უნდა დაფრჩეთ.

– ჰო... – ჩაილაპარაკა გიორგიმ ნაღვლიანად, ლაპარაკის ხასიათწამხდარმა. ხელზე აკოცა კატოს, შეტრიალდა და გავიდა.

*

რბოლით ჩაიარა დრო-ჟამმა...

კატო წამომჯდარი მინდობოდა ლოგინში უშველებელ ბალიშებს. თავთან საყვარელი მული ეჯდა ჩალის ძველებურ სკამზე და მზად იყო, ნებისმიერი სურვილი შეესრულებინა დად მიხნეული

რძლისთვის, ოღონდაც ეთხოვა რამე. თუმცა კატო ის ქალი არ იყო, სურვილებით შეეწუხებინა მული.

სულ ბოლოს, როცა იგრძნოსავით, აღბათ, ვედარაფერს შეასმენდა ყრუ-მუნჯ ღროს, სველი თვალეები შეანათა ცაცას. მული უმაღვე მიუტრიალდა რძალს:

– აბა, გისმენ, ჩემო კატო, შენ მარტო მითხარი, რა გინდა.

– ერთი სათხოვარილა დამჩხა, ცაცო, და არ ვიცი, როგორ გითხრა...

– არ მიცნობ? ისეთი რა უნდა მთხოვო, არ შეგისრულო? თქვი ოღონდაც...

– რომ მივხვდი, ამ ქვეყნად აკრძალული ყოფილიყო სიყვარული, ვცადე, საგულდაგულოდ გადამეძალა ჩემი თანცალეს წერილები...

– კედლისკენ მიაბრუნა თავი კატომ, ცრემლები დაყარა და: – მე იქ ამსვლელი სადლა ვარ... სხვენში ჩფრებს ნახავ, მიყრილ-მოყრილებს... – სუსტად გაეღიმა კატოს. – ნაგავი გეგონება... – ისევ მოელუშა სახე. ისევ დაღვარა ცრემლები კედლისკენ... – იმ ჩფრების ქვეშ ბებიანემის დანატოვარ ზარდანშას ნახავ... საკეტიც აღარ უფარვა... იმაში მაქვს გადამალოლი... ეგ მინდოდა მეთხოვა შენთვის და ვერ ვახერხებდი... ახლა, მგონია, დრო ახლოვდება: მინდა, რომ თან გამატანო, და იქნებ ჩამოგეტანა ბარემ... – სველი თვალეები შეანათა კვლავ მეგობრად გამხდარ მულს და როგორმე გაუღიმასავით კიდევ ერთხელ: – მე სადლა წაგვივალ, აქ დაგიცდი...

მული უსიტყვოდვე მოსწყდა ადგილს და ლამის გაიქცა. კიბე მოიტანა, მიაყუდა, გაასწორა, ავიდა სხვენში. მართლა ნახა მიყრილ-მოყრილი ჩფრები რამ. გაუხარდა. გაიფიქრა: აქამდე რატომ არ მენახაო!.. ის ჩფრები მიყარ-მოყარა და ხელი სტაცა ძველებურ, არაჩვეულებრივად ლამაზ ზარდანშას. უფრო აჩქარდა, ქალური ცნობისმოყვარეობა მოერიდა და: უთუოდ წაკითხვას მთხოვესო, – გაიფიქრა. – მიეუჯღღები, მე წაგუკითხავ, ის კი გაიხარებს. მერე რა,

ცოტა წაიტროს კიდევაც!..

როგორმე ჩამოვიდა ცაცა კიბეზე და ლამის გაიქცა ავადმყოფისკენ.

კატოს ის ღიღებულო თავი კედლისკენ მიებრუნებინა და, ფიქრებში წასული, ცაცას უცდიდა.

ცაცა საჩქაროდ ჩამოჯდა ჩაღის ძველებურ სკამზე და:

– აი, კატო, უყურე!.. – და ავადმყოფს შეხედა. კატო არ შერნეულა... – ვაძმე!.. კატო... კატო...

კატოს სამუდამოდ დაეხუჭა თვალები, მუდამ შუქით რომ ჰქონდა ხოლმე აღვსილი. და პირზეც: ჯოკონდას საცნობი ღიმილი დასდებოდა ბეჭედივით...

*

ანმეტიდან აღვანში მოასვენებდნენ ცხედარს. აუარება ხალხი იყო მოსული.

როცა ბახტრიონს გამოსცდნენ და გაწყვეტილას გაუსწორდნენ ლამის, ცაცამ პროცესიას ანიშნა, შეჩერებულიყო.

მსგელობა შეწყდა და ყველანი კატაფალკს შემოერტყნენ.

ატლასში გახვეული რომ ეჭირა, ცაცამ ნაჭერი შემოაცალა და ზარღახშა მალლა ასწია:

– კატოს სტუმრებო!.. არ ეღიწა ამ უბედურს ბედნიერება თავის საყვარელ მეუღლესთან – ფანცალესთან... იძულებული გახდა, მშობლებთან დაბრუნებულიყო და მათთან მივაცილებთ ახლაც. უპრეტენზიო ადამიანი იყო, არაფერზე არ შეგაწუხებდა. არც მე შეგაწყენთ თავს ჩვენს ურთიერთობაზე ლაპარაკით. ერთს ვიტყვი მხოლოდ: ამ ზარღახშაში ფანცალეს წერილებია, თავის კატუმას რომ სწერდა თურმე... ეს მთხოვა ბოლოს: თან გამეტანებინა ისინი. აი, ვატან... ეს წერილები არც კი გადაუშლია ვინმეს, გარდა კატოსი, და აწ ადარც ოდეს გადაშლის ვინმე... ისე რომ, არაფინ იცის, რა

წერია შიგ. მაგრამ დღეს მინდა ყველას ვუთხრა, რომ ამ წერილებმა შეგეს ის არაჩვეულებრივი სიყვარული, რომელიც ვედარავისში და ვედარაფერში გაცვალა კატომ: სიყვარული სამარემდე...

ეს ნაუბარი ყველას გულში ჩასწვდა, ყველამ ძირს ჩაჰკიდა თავი. ბევრს ბევრი რამ გაახსენდა ვილაცის მიერ მართლა მთელი გულით დაწყევლილი იმ თაობისა და ბევრმაც ბევრი რამ წარმოიდგინა.

ყორეებად ქცეული და ჯაგმოდებული კვირაცხოვლის საყდრამდე გაისმა, იქიდან კი ჯანჯანის გზამდე მიაკვლია თუში ქალების მწარე ქვითინმა.

Letters Hidden in the Grave

Narrator: **the same**

Everyone is happy when they are young!..

But we realize that only

When we aren't happy any more.

Narrator

Letters which I am preparing for you to narrate stayed in unwritten history of Tsova Tush people as we neither have read nor seen them.

But they were really written in trembling hand and were read with the trembling heart...

I, the narrator of this legend still remember icon like face of aunt Babula-teacher Kato. Every other day he used to go to school from our road and shone the whole territory. She walked straightened in her back and waist, quiet eyes and such a smile that as I later realized it is called "Giokonda smile".

Sometimes aunt Babula ate fried maize bread in front of our house and its smell made me completely mad.

It happened when she had already carried on terrible torture.

And what would it be before?!

Let's listen to Manana, my cousin and Kato's younger brother's granddaughter...

– Aunt Kato and I used to be friends-says Manana. – I loved her very much. And she loved me more. And she used to tell me everything, she trusted me. Aunt Kato who you compare to paradise angel was great heroine... says Manana.

*

Kato thought she was in the heaven when Pantsale looked at her in Tush gaze.

She studied in Tbilis then. She met Pantsale there. She was searching but she couldn't find any defects in her beloved.

Nobody Knows what Pantsale was thinking about Kato: His romantic letters now belong to the grave which he had sent from Tbilisi to Alvani.

They got married and one more Tush family was made from coursed generation.

Though...

Soon Pantsale joined activists together with Adam.

Guys struggled against Russian soviet regime from outside-from the wood, gorge, mountain. They neither went close, nor let someone approach government members.

Kato was arrested in hope for arresting Pantsale. Though he wasn't cheated, but his wife lost her baby in prison.

After the prison, parents brought Kato at home.

Everyone was prohibited to mention activists names!

Later activists were liquidated physically-but no one could liquidate them in spirit!

Even today, everyone knows how Adam, Pantsale and one ChagmaTush man (Kaadze Gigo) were executed by Government members – ChagmaTush group under Aliosha Kvashali leadership and how their heads rolled down and they said mockingly:

– Whose head will go first?

*

And years passed by.

Kato had two brothers. Older-Svimon who was shepherd and younger-Iase who had received higher education and had worked in

various offices carrying the name of the best person.

What happened after activists' case?.. A year later both of Katos' brothers were asked to come to the regional centre – “for conversation”.

When brothers came back home it was already quite dark. Kato was sitting and checking Math workbooks with thick red pencil.

Her elderly parents were sitting in one place and doing some housework.

The door opened heavily and the brothers came in, they were completely pale.

Kato looked at her brothers sweetly:

– You are alive and why are you so sad?!

The brothers grew a little bolder and they sat at Kato's table on the other side.

Iase couldn't open his mouth. So, older brother had to say:

– We were talked in the region that your sister shouldn't be called as “Pantsale's ex-wife” any more!

Dark silence spread in the whole house.

– You should marry her quickly!.. Added older brother.

Kato smiled. She couldn't imagine that anyone could say such kind of thing:

– What?! – And where are the fiancés waiting? – asked Kato.

– I wish we were joking, sister... – said Svimon-they warned us-if you don't fulfil that you will share Pantsale's fate!..

Iase took some documents from his pocket and gave them to his beloved sister:

– here are the fiancés...

Kato looked at her brothers and then her parents in amazement. And when she saw that nobody assisted her she looked at the papers silently. Should I have such fate?! – she thought and looked at the long list.

She somehow saw the name – Giorgi. She closed her eyes, then put thick red dot with her pencil on this name even not reading the last name. She dropped the pencil on the list, stood up quietly and went towards her room with in restraint.

Svimon nodded his head, closed his eyes strongly and cried. Iase looked at his parents.

When Kato approached the door, she didn't turn round but said in some kind of intonation:

– if the marriage can be done through the journals, what's the difference between the names?..

She said these words and went to her room as if for sleeping?..

*

Giorgi was honourably received from wife's family. He was Chagmatush, educated, medical worker having great authority.

Kato wasn't such a woman to make others know what she was feeling in her heart. She was simple woman with everyone and everywhere...

In addition when Kato entered her new family (In Akhmeta) her single sister-in-law – Tsatso met her who soon became like her sibling.

Time passed again... The clock counted the time again.

News spread the village that Kato was pregnant. I, as the narrator of this story remember that the whole family, street and the village were very glad with this news.

And... the son was born! Little Leo... So many people were waiting for his birth!

Everyone-our family, street and the village were so happy...

When the gunshots were over and they stayed alone, Kato asked her husband Giorgi to listen to her for a while.

– Sure my dear, what would you like?.. – told Giorgi to his wife

and sat next to her.

– Giorgi... – Kato started heavily. – We aren't children any more, both of us know that our marriage was ordered by our native party... I fulfilled this terrible task scrupulously... And you did the same and I am grateful for this. But time has come to look after our dignity: I haven't forgotten and I'm not going to forget whom I belong in reality. You should know this and I know you do. And I know that you are a pure person and you will understand... Forgive me: I have never spoken so much in my life... I am saying that from today we will be with each other as we were before our marriage... You already have daughter (Giorgi had daughter from the first marriage) and God give her a long life! You wanted a boy-and I have presented it, God bless him!.. And before I don't go to my man I will be called his widow forever... That's all, I wanted to say this...

And Kato stopped talking. It seemed she still wanted to say something but she was silent.

Previous smile turned into ice on Giorgi's face. And he finally said:

– How unlucky man I am!.. I have nothing against you my dear Kato... On the contrary: Thank you for lots of things! I have often thought about you and you truly are remarkable woman... let it be like you say... But I can't say how my sister who is crazy about you will bear all this...

– Giorgi! – Kato stopped him-She is your sister... Thus, she will understand me... understand us. We all three should stay as friends.

– Yes-said Giorgi sadly. He kissed Kato on her hand, turned round and left the room.

*

Time quickly passed.

Kato was leaned to huge pillows in the bed. Her sister-in-law was sitting next to her on an old straw chair and she was ready to fulfill any wish to her beloved sister-in-law. Though Kato wasn't such a woman to bother her sister-in-law with her wishes.

Finally, when she felt that she couldn't stop the time, she looked at Tsatso with her wet eyes.

– I am listening my Kato, tell me anything you want.

– I have one request and I don't know how to say...

– Don't you know me? What should you ask that I'm not able to fulfil it?you just ask me...

– When I realized that love was forbidden in this world I carefully hid Pantsale's letters... Kato turned round to the wall and cried: – I can't go up there any more... in the attic you will find rags in mess... Kato smiled weakly. – you will think it's a rubbish... – she became sad again. She cried again... you will see the letters in the jewel box presented by granny... It's lock doesn't work any more... I have hidden them there... I wanted to ask this but I couldn't. Now, I think time has come: I want you to send them with me and perhaps you could bring them down. – she looked at her sister-n-law once gain and said smiling: I won't escape, I will wait for you here...

Sister-in – law silently stood up and rushed out of the room. She brought staircase and went up to the attic. She rally saw rags. She was happy to have found them. She thought: why haven't I seen them yet!.. She found old, very nice jewel box. She was in a hurry, she was curious and thought: she will ask me to read them and I will read them for her and she will so happy, perhaps she will cry a bit!..

Tsatso came down from the stairs and ran towards the sick.

Kato had turned her head towards the wall and was waiting for Tsatso deep in thought.

Tsatso sat on an old straw chair:

– Here, Kato, look at them!.. – and she looked at the sick. Kato didn't move-oh, Kato... Kato...

Kato had closed her eyes forever which were always full of light and she had Giokonda smile on her face...

*

They were carrying Kato's dead body from Akhmeta to Alvani. There were numerous people.

When they passed Bakhtrioni and approached to Gatskvetila Tsatso told the funeral procession to stop.

They stopped and everyone surrounded the funeral car.

Tsatso unwrapped the jewel box wrapped in satin which she was holding in her hands; she raised it up and said:

– Kato's guests!.. This unlucky woman never had happiness with her beloved husband Pantsale... She had to return to her parents and we are seeing her off now to them. She was a modest person and she never troubled anyone. And I won't disturb you of speaking about our relationship. I will say only one: In that jewel box there are Pantsale's letters which he was writing to his Katusha... In the end she asked me to put them here and I'm doing that... Nobody has ever read these letters except for Kato and nobody will... Thus, nobody knows what is written there. But I want to say that in these letters they started such wonderful love which Kato couldn't exchange in anything and anyone: love till the grave.

The speech touched each person, everyone nodded heads. Some remembered that someone had cursed the generation. Bitter sobbing of Tush women was heard until Kviratshkoveli church and it reached up to Jandjani road.

ცჰანბ ვო მიჯნურ (ტრიმერო)

მეფეცუდნი: **ოეც**

მოჰე გუ, მაწი გაცდ თიბლი
შადრ სამშობლონხ ჩაჯ დისეჩოხ,
მაცნე – ტყუდჰსწლოურ მტყუ –
ოჯუხ რწმუნბალა, სტენხ ცომაცნე თეშერ:
აჰი, ესე ხიტე დანიც უმადნო!..

მეფეცუდნი

ტატო

ცჰა ბაქ ბოშ ლარლო პერსპექტიულ კურსდამთავრბადმიქროდ
ამდარბ ტატო დასავლეთეფროპულ უნივერსიტეტ პროფესორი.

კათედრენმაქ ვითოშ ცადბალო უნივერსიტეტე დამდინში ო ჩუ
ვეხკან. წყე, ცჰან დენი, პერსონალურათ დათუდრლებადითე ქიმი
ლაბორატორიე დანიც კუთხ-ყუჭლი – ძც უკვე, მოჰე ოჯარ დორ
ამბუდგორე იხრიცნი, მოლეც კურსდამთავრბადმიქროგსანაქ ცოე,
მოჰე ვადორი თანამშრომლეგოე, კოლეგეგო.

ბაცაე ვაჩუე, ტატუეგო ზორადშ უჯირვლათ ბალირ
ქორთოე, ცო ხეცგერ, მიჩ მეწერ მა ო შარბ ბჰარკი, მენხუდ ცო
გამოდგომალნო ოჯუმნ დაკე ლევედუმნი ლაჰყდან.

დათუდრლებადარეე მე ცომ დავბ ფარსკოე უნივერსიტეტ
ბაჯაჩუემნი ე ველურ კნათგორე, ცჰან პროფესორეს დენბ,
ტყუსინე, კაბინეტეძე ვოწლიბალ სოხადნო.

პროფესორეს შადროე ჩუ დიე'ნე კაბინეტე სანი, თავაზინათან
ლიშნბადიე:

– მობრძანდითადნო!

– მადელ ჰო!

ჩუ ბახე. ჩუ ნახე.

– ატა ცო და ჰობ ალარ წიჩო გარემოხ... მს ქაშეჲ ჰალორ ღამლა აღმიქ, – აღოწ ჰროფესრესე, ღიმ ბალთომ დოწი: –...სტემახეჲ, მუდსჩოხნ კი...

– სამწუხაროთ! – ღიმ ბალთომ აღოწ ტატოსაჲ, შათხნ მიქ აღოწ ცომ მეყოღმაკინი შარინას ბჰარკი.

– აბსოლუტურათ!.. – დაჰ უნახ ატი'ნე ჰროფესორ, ვქ: – თუმიცა, ას დაკლივას, დაწე ბედქ ცომ დაჰორ თხონაჲ, ჰონა'ე ვად ცჰანდ მუშეხადარეჲ...

ტატუმ ცომ ხლეჩადომაკერ ქორთო გამართლბადუენე, ე აღოწგე დაღუჩო კრძალეჲ:

– კაწკოკ დრო ლიბ სო, სე ვაღოწ უჩიტელ, დაკლავანადნოლოწ...

– დაქი და!.. ნიდაგ! დაქი!.. – აღოწ მასხიძღეს, ჰალ ოწვალი'ნე, ქო ნაბტდიქ.

ე მაცნე ტატოს ნადესა ქოლთეს ქო ვაწდიტ, დაკო დაღუენხნ ხეც ჰალორ ჰროფესრეს ცჰადნ ვეჩნადრეჩო იტონაციეჲ:

– სიამოვნებით დიქდარას შუამავლობ სე ჰლოზსა დაჰცო, თუკი კავკასიელ ქიმიკოსგორნაჰო ხილქდარ სოგო ჰობ...

ე აღოწ, ტატო წაქსა სო ვერწი'ნე, თაგუშ თოხი ო თაგუმნ ქორთო ჰროფესრენ:

– მადელ ჰო, სე ვაღოწ უჩიტელ, მე ფასბადგოჰ სო! ბაყეჲ დაჰესო უმი, ოშტიჲ ჰოგორნაჰო... ჰე მოჰ მს ბაყეჰადნრ ჰგლოზსაჰ და!.. მადელ ჰონე, დაზოლ ჰო!..

ქასტლაში ლაქვალო ტატო ნჰადე. ქასტლაში დიქ სანი სო. ჰროფესორ დაჰი ვერობულათ მაცდურ ბჰარკი დაკმახექიჩო ლაჰმრეჩო ბაცევეგ ოწ არევაღდალი'ნე, მიტუნ კელლოხნ გუდღვისქ: ე უხ აღორ სოგო ე სტაკოვადნრ!..

ადელბადვალო ზორადში. ვეფვალო ქალქი.

წყეტყოყ ლალქ სამხატვრო გაღერენს, მს ცომიჩჰე ხეთი შადრ

პროფესორ დაჭისა ხატებ!..

დაჭიხიტი ლელეში.

ბიძარკ ახკლავბანორ გოგხეც, ო ჩუ ვახჩე.

მოჭეკ კოკოკოში ჩუ ვოლვადონორ ჩალმალიჩო ევროპულ სავარძლიე, მტუნაკ ბიძარკი ჰაბინორ, ჰეჭერლეჩო შადრ თუჭე ქოთი ორლობ მოლანდბადონორ წიშარქო. ორლობე ჟე კაწკოთ თარ მარალარ ჟლამრჟლემრანორ კურკლი დელდოში.

ჰათხ ამპარტავა განარ დადრალოე, მაწე ცჰადნ ლობენმაქნ ბლატბალადანორ, მაწე შილდერინმაქნ.

ადრთვამჩო ხანე ჰეჭე. ჰეჭენე, დეფე ლარკ.

მოლუჩო მუდონეჯელბა ბაცბურ ბგერიე დელდაჟეჟე, ევო, ე განარანჩო! – დაკლავდიე გიორგის დუმჰრელჟე შადრ დელე. – მოჭ ცო დაკვალენვარას თხალომცო:

– მე-ცე-ცე-ცე-ცე-ცე!.. მე-ცე-ცე-ცე-ცე-ცე!.. – თა იშტ დაჯავრბადიე ო განარე, ტახტახანჩო ვოხე, მამცხოორლეში.

– მან, ევო! – ვექი ნე, მელე ბეკხეთინო. – მელე ჩან დანხუდცი ჟე, შედარებით თავშეკავებულათ მე დამლი ქორთმი, დანო ბგერიაკ ცოე, მოჭეჯელბა ამბუდჰ ჰალ დო ვადლეში:

– ბმმმმ... ბმმმმეე!..

ნე წე ჯადწისენსა ჰალ ლაქვალინე ო ევროპულ სავარძლერე:

– ცო, კნათენჩო! – ვექი ბაცავ შარნაც ცო მოთეში შადრ ქორთვიგო მონატრბადბალიჩო შადრ მატმაქ. – სტე დროჭ ქიშია და!.. ესე ცო ვშიცმაკ სო... სტენათ სო, სე ჟე: ვალოსანჩო!..

ე ვეცე შადრ მარჩენალე, შადრ მატმაქ ამბუდ დოჩო ჟეგუმჰ, ქორ ო წარჩინბე ევროპულ დიპლომ ლაცდიენო.

გოუმრგო

დაჯუჩიჟეპტერბურლევა ევათ გოუმრგე, ვაჯუჩიჟე მინცნარენ ლეტი – შიფენერენ – დაჯუჩო საქმლო, ბაცბურ მოტ ანალიზბადბუენო... –

ეშარგოსრ, უერ, ე სე დაშლაჲოს, მაყვლეჲსჲ, უდჲო დაჲრჲო დეფცრ, დაკლაფლაჲრ, ბა, შადრონან ოჯარცჲ თურ ჲედაღერ, ქორ ბუჲბულ ჲაცდიენოჲ, ეჲან ჲეტერ ო ჲაგნრ წერადოშადნრ!

ო ცჲჲლ ჲებახჲეჲო დჲუჲ უჲ ახსნადიჲ გიორგის გერმანბან აკადემიკოსეგო ბაცბურ მატინჲ, დჲუჲ ჲაზჲე ჲაროგეჲ მალოჲ გიორგინ გერმანბან აკადემიკოსეს.

– წყე იშტადნრ ალოჲ შიფნერეს გიორგიგრ, – თიბრ სე დაშო მაყვლეს, მჲ: – მოტსჲ სახილბელ ცრმ ჲა, კნათ, მადთხცად კიჲელადნრ!..

– ეჲერ უშტან ჲორადჲო ბეწინი ო შარბ მოტ მჲლოჲ ბეწიბჲოდნოჲ, მჲლოჲ მონატროდბადნოჲ გიორგინჲ, ჲინნოჲ შადრ ვაჲჲუჲიჲ უჲიტლეს:

– ეჲ ხჲულის მელმი დენი სად ნახცჲ ჲოჲასადნრ.

– ჲობალ, ჲაჲ, ნიდაგ, მან... – ადლოჲ გიორგიგრ შიფნერეს, თიბრ ას ჲეგეჲდელ აღიარბადდიჲრ სე აშო მაყვლეს. – ჲირბალად შინან ჲენინდალა ეჲუჲფლოჲ ნიყ ეჲჲარადნრ?.. – ხატგადნოჲ, თიბრ, შიფნერ შადრ შეგერდეს.

– სჲ ვანოჲ მოძლოჲ!.. – ადლოჲ, თიბრ, გიორგის ო შადრ აკადემიკოსეგო. – ე მარმარილოჲ დაჲან სასახლი დაჲ კორტგ სოჲ, თხან კაწკაჲ, ქოხმისჲ წენბუჲ მონატროდალოჲ სოჲ ჲორადშადნრ... ეჲ თსარლხანე ჲე ბაღოჲრ ჲაბბ ბუღარ ჲეჲერ სოჲ წყე ტყოჲ ხაწა: ობინ ბადცბრათ ბუღაწლათიცადლოჲ.

ბა, ე უხ ალოჲ სოგრ ე კნათეჲადნრ, დაკლაჲეჲო, ჲერ დუჲჲ დადსოჲ გიორგინ შიფნერესჲ, ეჲე მან, ჲიჲ ნატყერ დაგლოჲ სენადნრ, სასწრაფოთ შათხან დიხკნოჲ ო დაჲან, გოლოჲ ბჲარკი...

*

– ე უდთნოჲ გიურგინ ო ეჲუჲფლოჲრ ნაყმაჲ.

უდშტან ჲაწწაკიჲო ხილწლათრალრ ბჲაჲ, ასტრახანი ვეჲჲოჲ

უგარ დაღინე, ჩუჲ ვაჟგვისქ ტრაქტორე რუს გულშემატკვივრინ
დაძროხ. ღაზიშ დადოლ დიქ ო რუსივ, მჲ, ეჰ!..

ვუდტუე ე გიუდრგე, ლარაჲ თათვათნი ხაწქ უნახში, თიბრ.
ჰაჭეწენე: შარჲ ნახ ცუდ ლათდანორ ოსი, მიხახე, ო ვუდ მატმაქ ცუდ
დოდანორ ყურბური!

ე ბანუდცრ, ევრ, სქ მოტ, მოლოქ მაწრჲ ბანრე დალოცად ბადენრ,
ნასტ ხაწქც სონადნრ! – დაკლავთ გიუდრგე. გარგეკას ვახან ლაჲ დოლო
ო შადრ მატცე, შადრ ნახცე.

მჲ: ყაბრ, ევრ, ყაბრ, ყაბრ!.. ბადრ ლარკ-მძაჲცი ლანგინუდ,
დაჯან დარჰჲ ბჲარკი ჰერწომი, შურენ დუწინრ დაჯან შინი ჰევოშ
ტყუჰრერქ ქაკინ დუყე. ვუდტუე ე გიუდრგე, ცო ვოტმაქ ო ყაბგორნჲ,
ვუდტოჲ, ცო ვოტმაქე.

ლარაჲ ბობქარ დაღრ, ფშელოვ ეცე დიჲრ დედე. ჰაჭეწენე, ო
ნახლო შარჲ ნანჲ ცუდ დანორ!

– ნანრ!.. – ლავრ.

ნაბად ბადლბანორ ნანეგო, სოდა ბარკბიენრ! დეჲქ, დეჲენე ო
ყაბლოლდა, მაქაჰჲ დეჲქ შადრ ვაჰონ:

– ბჲდერადნრ!..

ნაბად ბადლანჲ მაქ დოუბიენე გიორგინ, ცო დახათროდდაღრ
ო ვუდლერქ ნახახ, დაჰან ვასტქ.

– ნანრ!.. – წყე ტყოჲ აღრ გიორგისე, სა ხილუდლჲ დაგერ, ჩუჲ
ჰაჲდიქ ტატდადნრ ბჲარკი.

ბჲარკი ჩუ ხალეწენე გიორგიგო, სამუდმოთ ჩუჲ გჲიჲქ უდსრ –
ასტრახანე – ჰაშედ ვაჯუჩუ მუფეცე, VI-დერქ ვანტჲგიცე!..

*

უშდტ მოჲ ხილნოჰერ, მქ ვუხაჲ ვიწნოჰერ გიუდრგე
ბეტერბურდი, – თიბრ სოგო სე დაშას. – დოსხეთიჲრ შიფნერეს
ცადვანადნრ ტყოჲ აღორ უთოვათ შადრ ვეწერქ შეგირდეგო, მქ

გერმანულათ პასუხ დაწესტბადბორალორ შადრ თიშირ კითხვენმაქ:

– გიუმრგი!.. ღირბალარი შინაგ დენინდალა ეტუმფლქ ნიყ ექჰარანრ?..

– მოჰეცრ, მოჰეცრ, სქ ვაგლო მოძლორ!.. – აღორ გიორგის შადრ ვეწერ უჩიტლეგრ. – წყე ტყოც დავტ სო თხან კაწკაწ, ქონმისა წენბუდ... ფსარლოჭ დარ, ას აპრ ნადჩეჰე, წყე ტყოც ბავტ სო მძღრელქ ბაღუენ ჟაბო'ე, შურეხ დუწინრ დავწ შინი მე ჰეგორ ტყუჰრერქ ქოკინ დუყე...

შიფნერ უდშ დანტერსბალარ, მე, ჩუ ხაყუ'ერ, ღიმ ცო ლეცბომაკეშ, დაჟინბით ხატლარ:

– ექეე', ექეე'?!.

გიორგის ო შარტ ბაღრელქ ბჰარკი მოწაფელეშ ნიფსმო'ერ ვაგწურე უჩიტლენ, აღორ:

– ბა!.. შუდ ასიგრ ბუღერ ო ჟაბო, ევოე, ბადცბრათ ბუღერ, ეეუენრ!

ე შტგჰეც ტახტახანბო ბელოინ დალოურ...

ტკ მან დევალერ შიფნერ, ცჰავექ ვისენოე, ო შადრ მონოგრაფიენმაქ ქორთო ეოწბიენო, დაკლევიშ: შადრ ბაცბურ მატცო ჰაშედ ვახრენ, სტენნანბო, დაწინრ შრომან დამეჩონ, დარო შინ დე დუენს თაბით მოთერ სო, გიორგის დენიე შარტ მარადისობ დექმიენე, დეფცინანბო...

ბაყენს, დაშო: მოტსა სახილბელ ცომ დანუცრ მადთხცად კიკელ!..

მადჩრან კნათ

ჩუსთი მუშეხადლო მადჩრან გორლეჩო ცჰადან ლაწინო ბაცვას, ოქრო საბადუნმაქანბო, – დეფცო სე ფჰელობიე. – ე მაცნე რეგოლოყია თაგმალტც, შადრ დეწრენ მოწერადიქ აღვინი:

დუეჩი გაუბიდრეხადიენე, მულოე დუენ გაუბიდრეხადო

რევოლუციებს – წევრებო ჭირუე!.. სო' ისიე აჭრ ცო ვაჟმაკეგე... ჰან
ნიე ლენ, ჰობ ლავალოსო... ვან ვაშ' ცომაცენ დავეგე...

ნეთე'ნე, დენიკინენ ვოწვალთ: ო მანუხუ რუსითან
მათხბალოელამჰ ვახე.

ჩთიგომცო' ლელთ.

უმს მახწო' გერმანბა' მოჰ, ჰანცინან, მოჰე ლევიცო, კნათან
ხილუ'. ვეწრენ, შარიე ვაშე' წე თილუ' ო ბანდრენ. შადრო' ქასტენე
დაჰ ვადნო, ო გერმანბან თსტუმხოვ ჟაგნო დაცითიენო მადრლენ
ალვინთ:

მუდშევაგერ, სადხ ლეთერ... მოჰახიშ კედლეგუშ დაჰვერწინენ,
წშადრქო' ამბუდ მან ვალო' სონანბო გაუგებარ მატმაქ. ლახიშ
ჰადჰჩე, ატ-ატინო ვათხვანორო კიდევაც... იშტ მორ ამბუდ, ვათხერ
ო კედლეგო, სანამ კატ-კატეკოშ სა ცო დალოენ, დაჰ ცო თივე'. სო'
ტვან ხაწე ონუშ ამბუდ მარ. ჰახკეე შუ' მოც ნეთმადენე, უხე მოტ
ბეწრალბო ხილან... ტვან ონუს დავ სე' დოკ, მე ცო ხაგო' სო': ჰახკეე უხ
დევწეჰერ, ჰახკეე უხ ნატროდოჰერ...

ევეჰ, *Frau Scharlotte*: ლე ხადუნოჰერ ჰო, უხ ლევედორო ჰე
ბაცვას, მატც ცო მანგომაკერ ჰო' ონუშ მანო, უკურნებელ ბოლმ...

ო უნუ მატმაქ ვათხერ ტყუამჰსინე, მენუდოგან დუამჰრქეჰ მანო
თათა, ჯერ აკენეჰაჰ ვიშოვ...

უნუ მატმაქ ვათხერ ტყუამჰსინე, მენუდოგან ცჰანდ ლოჰ ცჰა
ვანო' გერმანლოვ დატერსბადვალორ ზოროამო, ბაცბიგოქე' დანან
კაწკო' კო' ჩაწერადბიერ, თა' მან დასახუქრბადბიერ ობი...

უნუ მატმაქ ვათხერ ბაცავ ტყუამჰსინე, მენუდოგან ნენო ვანუხო
გერმანლოვას თავდიერ იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებე
დუამჰრელოქე' ძვირთას ჟაგნო...

ბაცბურ მატმაქ ვათხერ უბედურ.

მოჰე გუ, ონუს ვათხერ ჰე' ბაცვან, სტენხან სე' ვაშო, ჭამბო –
ლავერენო რუსითი:

ოოო ჩაჯ ღისქირ დანაყონ ვათხერ, ბადცბრათ მე
ღეთღალაღალურ ლაჟმეჲ წჷვერე სა ეტეჲ;

ო მონატროღალთირ ტრტ ჰაჭუხ ვათხერ, ლაჟმრე ბაღორ
ბაცბან ტოტან მე იხაღათერ;

ო კმატუხ ეჯირ ჩუხონ ვათხერ, ვადღეჲ მე ღულაღათერ შადრ
ნანეგრ...

ეეე, მეღეჲ უმ ლარღელორ სტაკოვ!

ღე მან ღოსხეთინორ ვათხრადორ ო კნათი ბადგე, სამადთხან სანიგო
მე სტეხანვოღორ აქოხრადბაღოჩუღმეჲ?..

ღე მან, ჰანხ ხეეე, ჩინურ იეროგლიფიგორ ჰიჭჩონ, მოჰ
მონატროღღალაღოღორ ტაწერწეეტ ასუღე, ჰანკეე ბუღღღერ (ეჰა'
ოჯუღ ბარიცი) მატმაქან ვათხეჰერ: ვაჰ, სოფეღელენრ!..

ეჰ, სოფეღო!..

სოჲ ოტ ვეთმაკე, *Frau Scharlotte*, უნე ღეღღორ ჰე ბაცვას,
ო ბჷარწერ, ყურურ კეღღეღეჲ ვერწოხოვ; სამშობღეღოღონხ
ჩაჯ ვისენოე, ოჯუხ დარწმუნბადღაღღონ, სტენხან ცომაცენე თეშერ,
ისეღღორ ღორ ღურღურ ტყუღჰსაღღოხოჰ მინტუ:

– აჰი, ესე ხიტეე ყოღელ უმაღნ, უეგრ, ე ჩინურ კეღღეეცინაღნრ!
ესე ჩაკეეტადღინაღნრ ომაჰ: ღე ჰეე წოვათან ცო ხიღღეე, ცომაცნი!..
ღე ჰეე წიღღიღონ!.. ღე წიღ–ყოჰ კენესადღღარ საყოღნუღნმაქ!.. ე
ღე ეშარღალთირ გარღონ ჰეჰღან ახარ!..

ე წარმოღგენადიენრ და სოგო, მეღ ოქრღ გამეეტბადღორ ოჯრ
ადმინენ, მენე უჯეე მბტუ უჯეუეე მატმაქ ლაღერ, მენხუღოღე ო
ჩინურ კეღღეეღორ ორიც ამბუღ (ღე მან ბუჰაღარიც?).

შადრ ბაცბურ მატაგორ ღორ ტყუღჰსაღღოჲ ჟურბუღი ლარკე,
Frau Scharlotte, ჰოჲ ხაღან მა ხეთეღე: შადრ ჰამახეე უღაღატრ
მიჯუნურეგრ...

ერთის სამი მიჯნური

(ტრიმერონი¹⁰²)

მთხრობელი: იგეგე

ჩანს, მძიმე განცდა ეუფლება
თავისი სამშობლოსგან შორს შთენილს,
როცა – სულ ბოლო წუთებში –
რწმუნდება იმაში, რისაც არც ოდეს სჯეროდა:
აი, აქ გაქრათ ყველაფერი!..

მთხრობელი

ტატო

ერთხმად ჩათვალეს პერსპექტიულ კურსდამთავრებულად ტატო ქადაგიძე დასავლეთეფროპული უნივერსიტეტის პროფესორებმა.

კათედრაზე დატოვებით სცადეს მისი დაბმა უნივერსიტეტის სწავლულთ. ერთ დღეს პერსონალურად დათვალიერებინეს ქიმიის ლაბორატორიის ყოველი კუთხე თუ კუჩუღი – ახლა უკვე, როგორც მათი ფრაზებიდან გამომდინარეობდა, არა როგორც რიგით კურსდამთავრებულს, არამედ როგორც მომავალ თანამშრომელსა თუ კოლეგას.

რაკი თუში იყო, ტატოს ერთობ უხერხულად ეჭირა თავი და აღარ იცოდა, სად წაედო ის თავისი თვალები, რომლებიც არ გამოადგებოდნენ გულისთქმის დასაფარავად.

დათვალიერებით რომ ვერა ნახეს რა ფარსავი უნივერსიტეტის მესვეურებმა ამ ველური ახალგაზრდისგან, ერთ-ერთმა პროფესორმა სთხოვა, ბოლოს, კაბინეტამდე გაჰყოლოდა.

კაბინეტის კარი თავად შეუხსნა პროფესორმა და თავაზიანად

ანიშნა:

– მობრძანდითო!

– მადლობა!

შევიდნენ. დასხდნენ.

– ადვილი არ არის დათანხმება ახალ გარემოზე... მაგრამ მალევე ეჩვევა ადამიანი, – უთხრა პროფესორმა, გაუღიმა და დაურთო: – ...ყველაფერს, ცუდსაც კი...

– სამწუხაროდ! – დიმილითვე ჩაურთო ტატომ და დახარა თავისივე თვალები, რომლებსაც ფიქრის დამალვის უნარი არ გააჩნდათ.

– აბსოლუტურად!.. – მცირე ხნით იყუჩა პროფესორმა და მერე: – თუშცა, ვფიქრობ, მხოლოდ კარგს მოგვიტანდა ჩვენცა და თქვენც ჩვენი ერთად მუშაობა...

ტატო ვერ პოულობდა თავის გასამართლებელს და ესლა უთხრა დიდი კრძალვით:

– დრო მომეცითო სულ მცირეოდენი, დიდო მასწავლებლო, ფიქრისთვის...

– კარგია!.. რა თქმა უნდა! კარგი!.. – მიუგო მასპინძელმა, წამოიწია და ხელი გაუწოდა.

და როცა ტატომ კარის სახელურს ჰკიდა ხელი, ერთობი ინტონაციით გასცა გულში ნადები პროფესორმა:

– სიამოვნებით ვიქნებოდი შეუამავალი ჩემს ანგელოზისდარ ასულთან, თუკი ვაგკასიელი ქიმიკოსისგანაც მექნებოდა დასტური...

ამის თქმა და ტატო ისარივით მოტრიალდა, მოხდენილად დაუხარა მოხდენილი თავი პროფესორს:

– მადლობა, ჩემო დიდო მასწავლებლო, დაფასებისთვის! თუ რამეს წარმოვადგენ, ისევე თქვენით... თქვენი ქალიშვილი კი მართლაც ანგელოზივითაა!.. მადლობა! და ნახვამდის!..

სწრაფად გაეარდა ტატო. სწრაფად მოხურა კარი. პროფესორის

ასულის ევროპულად მაცდური თვალების გახსენებაზე გონი აერია მთიელ თუმს და მცირე ხნით კედელს მიეყრდნო: *ეს რა მითხრაო ამ კაცმა!..*

დღევამ დარია ხელი. იხეტიალა ქალაქში.

კიდევ ერთხელ დაიარა სამხატვრო გალერეები, მაგრამ ვერსად ნახა თავისი პროფესორის ქალიშვილისგვარი ხატება!..

დაიღალა სიარულით.

მწუხრის ბინდი წვებოდა თურმე ირგვლივ, როცა შინ მისულა.

როგორც კი ღრმად ჩაფლულა რბილ ევროპულ სავარძელში და თვალები მოუხუჭავს სულ რაღაც წამით, თავისი ტყისპირა სოფლის იწრო ორღობე მოსჩვენებია ანაზღად. ორღობეში ცხვრის მცირე თარა მოდიოდა კურკლების ჟღრიალით.

წინ ამპარტავანი თხები მოუძლოდნენ და ხან ერთ ღობეს აეტოტებოდნენ, ხანაც მეორეს.

კარგა ხანს უყურა. უყურა და უსმინა.

როგორი ნამდვილი თუ შური ბგერებით ხმიანობენო, ბიჭო, ეს თხები! – გაითიქრა ტატომ პირველად ცხოვრებაში. – როგორ არ გავსულვარ გულად დღემდე:

– მე-სე-სე-სე-სე-სე-სე!.. მე-სე-სე-სე-სე-სე!..¹⁰³ – თან ასე დაჯაგრა ის თხები და გადაიხარხარა, მწყემსურად.

– მაგრამ, ბიჭო! – წამოიძახა მერე, კიდევ უფრო გაკვირვებულმა. – კიდევ უფრო შორს წასულან ცხვრები, შედარებით თავშეკავებულად რომ უჭირავთ თავი, მარტო ბგერებს კი არა და პირდაპირ ლაპარაკობენ კიდევაც თუ შურად:

– ბჰჰჰჰაა!.. ბჰჰჰჰეე!..¹⁰⁴

მერე ცეცხლწაკიდებულივით ზე წამოიჭრა ევროპული სავარძლიდან და:

– ცო, კნათ!¹⁰⁵ – შეუძახა თუშმა მისთვისვე უნებურად მონატრებულ მშობლიურ ენაზე: – სტინხანეჲ ქიმია და!.. ესე ცო

გზიქმაკ სო... სტეხათ სო, სქ ქე: ვალოს!..¹⁰⁶

და წამოვიდა თავისი მარჩენალი და თავის ენაზე მოლაპარაკე ცხვირისკენ ხელში იმ წარჩინებულის ეფროპული დიალომით.

გიორგი

დიდ ზეტერბურღშია ეს ჩვენი გიორგი და დიდ მეცნიერს ეხმარება – შიფერს – დიდ საქმეში, თუმურ ენას აანალიზებენო... – მაგიჟებს, კაცო, ეს ჩემი დაიკო მაყვალა და ისე ზედმიწევნით ყვება, გეფიქრებინება, ვა, თავდაც მათთან თუ იჯდა, ხელში ბუმბულით, და ესეც ეხმარებოდაო იმ წიგნის წერაში!

იმ ერთად სხდომაში ბეჭი რამ აუხსნა გიორგემ გერმანელ აკადემიკოსს ბაცბური ენისა და ბეჭი კარგი დარბევა მისცა გიორგის გერმანელმა აკადემიკოსმა.

– ერთხელ ასე უთხრა შიფერმა გიორგის, რომაო, – ჩემმა დამ მაყვალამ, რომ: – ენისთანა საოცარი არაფერიაო, ჭაბუკო, მზეთა თუ ცათა ქვეში!..

და ჯერ ისედაც ძალზე რომ უყვარდა, უფრო შეუყვარდა ის თავისი ენა, უფრო მეტად მონატრებოდა გიორგის და ეთხოვა თავისი დიდი მასწავლებლისთვის:

– ამ ზაფხულს ჩემს ხალხთან წავიდოდი რაო, სულ რამდენიმე დღით.

– წადი, ჰო, აბა, რა, მაგრამ... – ეთქვა გიორგისთვის შიფერსაო, მეუბნება ჩემ მიერ ლეგენდად აღიარებული ჩემი და, მაყვალა. – ღირს კი ორიოდე დღის გულისთვის ამხელა გზის ზიდვა?... – ჩაპკითხებიაო შიფერი თავის შეგირდს.

– ჩემო დიდო მოძღვარო!.. – ეთქვაო გიორგის იმ თავისი აკადემიკოსისთვის. – მომწყინდალა ეს მარმარილოს დიდი სასახლეები, ჩვენი პატარა, ქოხებივით სახლები მომენატრაო

ძალზე... და საღამომხანს შინ მომავალი ძროხების ბლავილის გაგონება მინდოდა ერთხელაც: ისინიც ხომ თუ შურად ბლავიან ხოლმეო.

ვა, ეს რა მითხრობ ამ ჭაბუკმა, გაუფიქრია, ჯერ პირდაპირ მიუძარტავს შიფენერს გიორგისკენ, მერე კი, ცრემლები არ შემაძხნისო, სწრაფად დაუყრია ძირს ის ღიდრონი, ჭკვიანი თვალები...

*

და დასდგომოდა გიორგი იმხელა გზას.

ისედაც არცთუ ჯანსაღად ყოფილა მუდამ, ასტრახანში მოსულს ცხელება დაემართა და ჩარჩა ტრაქტირში რუსი გულშემატკივრების ანაბარა. კარგად მიხედეს იმ რუსებმა, მაგრამ, ეჰ!..

მიდისო ეს გიორგი და უცებ რაღაც ხმები შემოესმაო. უყურებს: თავისი ხალხი არა დგას იქ, სადღაც, და მის ენაზე არ ქდურტულენ!

აი, სად ყოფილა, ბიჭო, ჩემი ენა, რა ტკბილი კი ყოფილა ეს დალოცვილი, ძლივს არ გავიგონე! – გაიფიქრა გიორგიმ. ცოტა ახლოს მისვლა მოუწდა იმ თავის ენასთან, თავის ხალხთან.

მაგრამ: ძროხები, ბიჭო, ძროხები!.. მოდიან ყურებ- და რქებმომართულები, ღიღი შავი თვალების ბრიალითა და რძით საყვარელი ჯიქების ზეღვით უკანა თუჩებშია. მიდის ეს გიორგი და ვერ მიდის იმ ძროხების გამო, მიდის და ვერ მიდის.

უცებ ციება დაეწყო, სიცივემ მოიცვა მთელ ტანში. გაიხელა და იმ ხალხში თავისი ღედაც არ ყოფილიყო!

– ნანო!.. – გაეხმინა.

ნაბადი სჭეროდა ღედას, გაშლილი! წამოვიდა, წამოვიდა იმ ძროხებში და მოუახლოვდა თავის შვილს:

– ბაღერ!..¹⁰⁷

ნაბადი მხრებზე მოაფარა გიორგის, არ დაერია იმდენ ხალხს და გადაეხვია.

– ნანაო!.. – ერთხელაც თქვა გიორგიმ და, თენება იქნებოდა უკვე, დახუჭა შესველებული თვალები.

ჩაუქრა თვალები გიორგის და დაჩნა სამუდამოდ იქ – ასტრახანში – სტუმრად დიდ მეფესთან, ვახტანგ VI-სთან...

*

ისე მანც რომ მომხდარყო, რომ უკან დაბრუნებულიყო გიორგი პეტერბურღს, – მეუბნება ჩემი დაია. – გახარებული შიფნერი კვლავ ეტყოდა უთუოდ თავის საყვარელ შეგორღს გამოსაცდელად, რათა გერმანულად დაეწუსტებინა პასუხი თავის ძველ კითხვაზე:

– გიორგიო!.. ღირდა კი ორიოდე დღის გულისთვის ამხელა გზის ზიდვაო?..

– როგორ არა, როგორ არა, ჩემო დიდო მოძღვარო!.. – ეტყოდა გიორგი თავის საყვარელ მასწავლებელს. – ერთხელ კიდევ ვნახე ჩვენი პატარა, ქოხებივით სახლები... სწორედ საღამო იყო, მე რომ ჩავალწიე და ერთხელ კიდევ ვნახე მინდფრიდან მომავალი ძროხებიც, რძით სავსე ვეება ჯიქნებს რომ იზელავდნენ უკანა ფეხებშუა...

შიფნერი ისე დაინტერესდებოდა, რომ ჩამოჯდებოდა და მოუთვინიერებელი ღიმილით დაკინებულად ჩაეკითხებოდა:

– მერე, მერე?!

გიორგი იმ თავის ბავშვურ თვალებს მოსწავლისებრ გაუსწორებდა დიდ მასწავლებელს და ეტყოდა:

– ვა!.. თავიანთ ბოჩოლებს უხმობდნენ ის ძროხები, ბიჭო, და თუშურად უხმობდნენ, კაცოო!

და ორივეს ხარხარი აუტყდებოდა...

ახლა კი იჯდა შიფნერი, მარტოდ შთენილი და იმ თავის მონოგრაფიაზე თავჩაკიდებული, ფიქრით: თავის თუშურ ენასთან სტუმრობას, რისთვისაც, მძიმე შრომას მიჩვეულს, ოდენ ორიოდე დღეც თითქოს მეტვერებოდასავით, გიორგიმ მთელი თავისი

მარადისობა აღუთქვა და შესწრაო...

მართლაც, დაო: ენისთანა საოცარი არაფერი ყოფილა აკი მწეოთა თუ ცათა ქვეში..

მაჩაბლიანთ ბიჭი

რუსეთში მუშაობდაო მაჩაბლიანთ გვარის ერთი საუკეთესო წოვა, ოქროს საბადოებზე, – ყვებიან ჩემი სოფლელები. – და როცა წითელი რევოლუცია გაკეთდა, თავის სატრფოს მოსწერა ალვანში:

ბეჭი გააუბედურა და კიდევ უფრო მეტს გააუბედურებს რევოლუცია – წითელი ჭირი!.. მე მანდ ვეღარ ჩამოვალ... შენი გზა ნახე, შენადამც მოვკვდები... ჩვენ ერთმანეთს ვეღარასოდეს ვნახავთო...

ადგა და დენიკინს¹⁰⁸ დაემგზავრა: იმ უკიდევანო რუსეთის აღმოსავლეთისკენ გასწია.

ჩინეთამდე იარა.

იქ გაიცნო გერმანელი მანდილოსანი, რომელთანაც, როგორც ამბობენ, გაჟიც ეყოლა. სიყვარულით, თავისივე ძმის სახელი შეარქვა იმ პატარას. თავად მალევე გარდაცვლილა და იმ გერმანელ მანდილოსანს ქმარეულთათვის მოუწერია ალვანში:

ცუდადლა იყო, სულს ებრძოდა... კედლისკენ მიბრუნდა როგორღაც და უცებ ლაპარაკი დაიწყო ჩემთვის გაუგებარ ენაზე. რომ დავაკვირდი, ჩუმად ტიროდა კიდევაც... ასე ელაპარაკებოდა და შესტიროდა იმ კედელს, ვიდრე ნელ-ნელა სული არ დალია და არ დაისვენა. მე ახლაც მესმის მისი ლაპარაკი. იქნებ თქვენ მაინც მიხვდეთ, რა ენა უნდა ყოფილიყო... ახლაც მიკოდავს გულს ის, რომ ვერ ვაფიგე: იქნებ რა სურდა, რას ნატრობდა...

ეექვ, *Frau Scharlotte*.¹⁰⁹ რომც გაგეგოთ, რას ამბობდა თქვენი წოვა, მაინც ვერ შეუძსუბუქებდით დიდ, უკურნებელ ბოღმას...

ის იმ ენაზე ჰგოდებდა უკანასკნელად, რომელზედაც სულ ბირველად ამოიღო ხმა, ჯერ ისევ აკვანში მწოლიარემ...

იმ ენაზე ჰგოდებდა უკანასკნელად, რომლითაც ერთ დროს ერთი დიდი გერმანელი დაინტერესდა ფრიად, თუშეებისგან სიტყვის მცირე რამ კონა ჩაიწერა და დაასახუქრა კიდევაც ისინი...¹¹⁰

იმ ენაზე ჰგოდებდა წოვა უკანასკნელად, რომლის შესახებაც სხვა დიდმა გერმანელმა შექმნა ბირველი ძვირფასი წიგნი იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებაში...¹¹¹

თუმორ ენაზე ჰგოდებდა უბედური.

ჩანს, იმას მისტიროდა შენი თუმიც, რასაც ჩემი ძმა, ჭამპო – თოვლიან რუსეთში:

იმ შოთორს დარჩენილ შურთხებს მისტიროდა, წოგურად რომ აშფოთდებოდნენ ხოლმე მთის წვერში გამთენიისას;

იმ მონატრებულ დუცის სურნელს მისტიროდა, მთიდან მომავალ წოვის კაცებს რომ ასდიოდათ ხოლმე ხელებზე;

იმ კლდით გადაფრენილ ბატკანს მისტიროდა, ჩვენებურად რომ უხმობდა ხოლმე თავის დედას...

ეეე, რაღამდენი რამ იანგარიშოს კაცმა!

ან თუ სინარულისგან ტიროდა იმ ბიჭების დანახვაზე, სამოთხის კართან რომ ელოდნენ, ალბათ, აქოჩრილები?..

ანდა, ვინ იცის, ჩინური იეროგლიფების შემყურეს, როგორ მონატრებოდა ტანწერწეტა ასოები და იქნებ ქართულ (ესეც მისი იყო აკი) ენაზეც ჰვაებდა: ვაჰ, სოფელოო!..

ეჰ, სოფელოო!..

მე ახლა ვხვდები, *Frau Scharlotte*, რასაც ამბობდა თქვენი წოვა, იმ ბრმა, ყრუ კედელისკენ მიბრუნებული; სამშობლოსგან შორს შთენილი და დარწმუნებული იმაში, რისაც არც ოდეს სჯეროდა, ამას ბუბუნებდა სულ ბოლო წუთებში:

– აი, აქ მოჩჩაო ყველაფერი, ბიჭო, ამ ჩინურ კედელთანაო! აქ

ჩაიკეტაო ყველაფერი: აღარც შენი წოვათა იქნება აღარაოდეს!..
აღარც წიფლოვანი!.. აღარც ჭილ-ყოფთა კენესანი საყორნოს
თავზე!.. და აღარც გაგვიკებული გარმონის კლაფიშთა ყეფა!..

და წარმოდგენილი მაქვს, რამდენ ოქროს გაიმეტებდა იმ
ადამიანისთვის, ვინაც იმ წუთებში იმავე ენაზე დაელაპარაკებოდა,
რომელზედაც იმ ხინურ კედელს ესაუბრებოდა (თუ ეხსუბებოდა?).

თავის თუშურ ენას ეჩურჩულებოდა უკანასკნელად ყურში,
Frau Scharlotte, თქვენ ნუ გეწყინებათ და: თავის ყველაზე უღალატო
მიჯნურს...

Three Sweethearts for One

(Trimeron)

Narrator: the same

It seems that terrible feeling appears in
A person who is far from motherland
When in the last minutes-he becomes aware
In such a thing that he never believed:
Here, everything has dissappeared!..

Narrator

Tato

Tato Kadagidze was considered as perspective graduate student by West European University professors.

University scholars tried to leave him on the department. One day they accompanied him and surveyed Chemistry laboratory thoroughly-now they considered him not as simple graduate but as a future collaborator and a colleague.

As Tato was Tush he was somehow uncomfortable and didn't know where to hide his eyes which were not safe to hide all his thoughts.

As university staff didn't see anything positive in the wild man's appearance from the surveying, one of the professors asked him to follow to the cabinet.

Professor opened the door and said:

– come in!

– Thank you!

They entered and sat down.

– It isn't easy to adapt new environment... But a person soon gets used to it-said the professor, smiled and added: – gets used soon, even bad...

– Unfortynately! – said Tato smiling and inclined his eyes which couldn't hide any thoughts.

Absolutely!.. – Professor was silent for a while and later added-though I think that our collaboration will be only fruitful for both of us...

Tato couldn't find anything to explain himself and said modestly:

– Give me a little time, great teacher, for thinking...

– It's good!.. of course it's good!.. – Replied the host and gave his hand.

And when Tato touched the door handle, professor said:

– I will be delighted to be mediator with my angel daughter if I have permission from Caucasian chemical worker..

As soon as he said this Tato turned round like an arrow and gracefully nodded to the professor:

– Thank you my great teacher for estimation! If today I am such a person it's from you... And your daughter really looks like an angel! Thank you! And good bye!..

Tato rushed out and quickly closed the door. When he remembered European like tempting look of the professor's daughter this mountaineer Tush man became crazy and leaned the wall for a while: What has this man told to me!..

He was so anxious that he wandered through the city.

He once again visited art galleries but he didn't anything like his profesor's daughter!..

He was tired of walking.

As soon as Tato sat deeply in soft European armchair and closed

his eyes for a second, he dreamed his village's narrow roads. He saw she sheep herd in the road coming with their excrement.

Arrogant goats led them and stopped from fence to fence.

He looked and listened for a long time.

The goats make sounds in real Tush sounds! – Thought Tato for the first time in his life – I have never thought about such thing up today.

Hm, hm, hm – He imitated the goats' voice and laughed like a shepherd.

– But! he exclaimed in surprise-the sheep have improved as they not only express sounds but they speak in Tush language.

He imitated the goats again.

Next he stood up quickly from the European armchair very furious:

– Oh no, said Tush man in his homesick native language. It's not Chemistry time now, I won't stay here... wait for me, my sheep, I'am coming.

And he came towards his bread – winner sheep speaking his native language holding his excellent European diploma.

Giorgi

Our Giorgi is in great St Petersburg and he helps big scientist – Shifner – in great business-they are analysing Tush language... – my sister Makvala makes me crazy as she retells in such details that she sat with them holding feather (means of writing in the past) and assisting in writing!

While they were working together, Giorgi explained lots of things to German academician about Batsbian language and he also received a lot of advice from German academician.

– as my sister Makvala said, once Shifner told Giorgi that nothing exists as excellent as a language in the universe.

He liked his language very much and he much more liked it after this as Giorgi had missed his language a lot. He asked his great teacher:

– I would like to go to my people this summer for a couple of days.

– You can go of course... but... is it worth to go in such a distance for a couple of days? – asked Shifner to his apprentice-says my legendary sister Makvala.

– My great tutor! – I’m bored with the big marble castles, I miss my tiny, hut like houses very much... and I would like to hear the sounds of cows coming home in the evening once again as they use to make moos in Tush language-replied Giorgi.

– wow, what has this guy told me-thought the academic-at first he gazed at Giorgi but later he decided to hide his tears and looked down...

*

And Giorgi started his journey.

He wasn’t usually healthy but when he came in Astrakhani he caught fever and stayed there to the mercy of Russian compassionates. Russicans took good care of him, but...

Giorgi was walking and suddenly he heard strange sounds...He saw that his people were not there and didn’t speak his language.

Here is my language, how sweet it is, this blessed language, I hardly heard it!.. – thought Giorgi. He wanted to come closer to his language and his people, but the cows are coming with ears and horns pricked up, sparkling huge black eyes and having full udders between the legs. Giorgi tries to walk but he is unable because of cows.

Suddenly he caught fever in the whole body. He looked and couldn't see his mother among those people!

– Nano! He called.

Mother was holding felt cloak which was open! She came out from the cows and approached her son:

– Son!..

She covered Giorgi's shoulders with the felt cloak, she didn't feel shy because of many people and hugged her son.

– Nano! – Giorgi said once again; it was nearly dawn and he closed his wet eyes.

Giorgi's eyes were closed and he sat there forever-in Astrakhan-as a guest with the great king Vakhtang VI...

*

If he was able to return back to Petersburg happy Shifner would again ask his beloved apprentice to prove once again the answer to his old question in a German way:

– Giorgi! Was it worth to go in such a distance for a couple of days?

– Of course it was my great tutor! Giorgi would answer to his beloved teacher. – I was our tiny , hut like houses once again... It was evening when I came there and I saw cows coming from the fields having udders filled with milk among their legs...

Shifner would become so interested that he would sit and ask with his unbroken smile insisting to answer:

– Then, then?!

Giorgi would straighten his pupil like eyes to his great teacher and say:

– Those cows were calling up to their calves and they called up in Tush language!

And they both would giggle...

Shifner was sitting alone, looking down at his monograph and thinking: Giorgi sacrificed all his life to his visit (for which I considered two days as numerous for the person used to hard work) with the Tush language...

It's true my sister, there has never been such an exciting thing than a language in the universe!

Guy from Machablishvili Family

According to my villagers, one of the best Tush Tsova man from Machablishvili family was working in Russia in the gold mine and when Red Revolution happened he wrote to his beloved in Alvani:

Revolution has destroyed numerous people and it will destroy much more-the red plague! I won't return back any more... Find your way and look after your life, I will always love you... We won't see each other any more...

He accompanied Denikin (Russian military official, writer) and went towards the East of Russia.

He reached China.

There he met German lady and a son was born to them. With great love he named his son his brother's name. He soon died and that German lady wrote to her husband's family in Alvani:

He was ill, he was dieing... He turned on the wall and started to talk in a strange language. When I observed well he was crying... Hhe was talking and crying untill he died. I still hear his talking. Maybe you can guess what language it was... I'm still worried that I didn't

understand what he wanted and what he dreamed of...

He was crying for the last time in a language which he spoke at first, lying in cradle...

He was crying in a language in which one great German was interested in the past and even wrote down some Tush vocabulary and gave the Tush some presents...

For the last time he was crying in a language on which one great German composed first precious book in Iberian-Caucasian Linguistics...

He was crying in Tush language.

It seems that he was crying for the same thing as my brother Champo did in snowy Russia.

He was crying for those snowcocks who were twittering in Tush on the top of the trees at the dawn but now were so far:

He was crying for the parsnip smell the shepherds had on their hands when coming from the mountains;

He was crying for the lamb fallen down in the cliffs and calling its mother...

How many things should we mention!

Maybe he was crying because of joy after seeing the guys waiting for him at the paradise gate...

Or perhaps he had missed well carved Georgian letters after looking at Chinese hieroglyphs and crying in Georgian language: Oh, my God!..

Oh, My God!

Frau Scharlotte, now I can guess what your Tsova husband was saying turned towards the wall, far from his motherland and convinced in something that he never believed in:

– Here everything is finished, at this Chinese wall! Everything

is closed here: there won't be neither Tsovata nor Tsiplovani! Neither rushes'moaning on the top of Sakorne and nor playing of crazy accordion!..

And I can well imagine how much gold he would give to any person who would talk to him in his native language in which he was speaking (or arguing?) at this Chinese wall.

Frau Scharlotte, don't become angry but he was whispering his Tush language for the last time, his most trusty sweetheart...

ფოცხრქ გამზდეღ

დეფტუნინ: ოუც

ლეც სო, ხეცელორ შოქ, მე ე ბაყეც ლამზურ ამბუდ ე განგეც დეფტორ სოგორ 46 შარლოურ ბაჰედრჯღარ ემზრეს – ჯემღარ დისწლეს – იტუდძევრ ეთერ¹¹² ოჯხე, აღნი.

ცჰადნ ბაცვეგო ძუძაკ ლეგდორ მუდმეწუდმე, ქალოქნ დიკენრ, ფოცხრეგორ დავითა.

დოსტურ–ნანეგოდოლო ო ვარ ბაცბა დოსტურაჲ, დალა'ე.

ფოცხრეს ჰათეც დაცდინო'ერ ო ძუძაკ, აღლორ:

– ტბათინ დიკ, ტბათინადნ ცრმ თელე, ე ძუძკეც ცრმ ოშტუქიბადნრ.

– ბაყეც ლივავ, ეგორ, მადელ ჰონადნრ! – დოსხითნორ ძუძაკ დადენე, ჩეჩადვალან ვადლორ.

– ადუმეს დარეჩალაჰ!.. – აღლორ ფოცხრეს. – აჰ დარო ის აღ ვადგორ, მენუხ ბაცავ ვაჰრ, მეძევრ ვაჰუნრ?

– ჯემუდძევრ ვასრ, ეგუდლორ, – ძუძაკ დადას.

– ბა, უხ ლეგდოჰ, კაცო, ჯემღარინი ვაჰრ?.. ჯემღარ მინკუდ უხ ვაჰუდლორ? – ფოცხრეს.

– მინკუდ კაწკუხუქ ვაშრ ვასრ, ეგუდლორ. – ძუძაკ დადას. – ვაბწი ჰონადლორ?

– მოჰ ვაბწი სო, კაცო, მინაკრ ხუმი სე გამზდეღ ვადლორ!..

– მოჰ გამზდეღ, ეგუდლორ?! – დატერსბადვადლორ ჯემუდძევრ.

– ცჰადნ ხეულის ცჰაღ ბარათნრ ჩუხუდნმაქ, ლაჲმ წიშვერე... ტიღ, ეგრა!..

– უხ ლეგდოჰ, ეგრა!.. – დოსხეთ ძუძაკ დადენ.

– ჰაყე... ცჰა ბჰარკ ბესკბადლორ დარე, ჩნ ცუდ ოთე თხო უდს!.. – დეფტორ ფოცხრეს. – ფეშკარ დასრ ოშტიც, მარლორ ნასტ წემბოს, ჰა-

ჰა-ჰა-ჰა!.. (ვიღონ ო ჯემუძევე) ჰაყე', ჰაგანრო ვათხა ცუდ ვადონას!..
ლე თოფ ცო, ლე ე ცო, ლე ო ცო!.. ვალვალი'ნე ე მიხაკო ო ჩინი
დასეჩო ტოტივე, კნათი!.. ბააა, შოოო!.. უნე ას ოსი ხილბადინას, უეგო!..
მაწე ჩაე კიკელო, კნათი, მაწე მიხაკო'ე!.. ომტუე უნახ თაგდალი,
ვათხარაყ ცო დაკიხოვ სო, უეგო... ო ვემუძელე დიე ო მიხაკოს, ო ჩნ
დაჰაჰე ბახბიე!.. დათხ ვეგუდ ე მიხაკუდგო!..

– ჰაყ, ჰაყ, სონხ ხაწედა იფსიენო!.. – ჩუ ცო ნეგადმაკეგე
ჯემუძევეფონ დოსხეთრეს, დაჩო ჰალ-ჰალო ლექლა ფეშკარსა. –
ნეჰე, ნეჰე?..

– ნე!.. მაცნე დაჰ ცნე ვალე ო ჩინი, ვეყე, ვეყე'ნე წარგუძე,
ატინო სო გარეგალი'ნ სო, ცო მოთემ ლლოაწ ტარუდგო ბანითიე
სო!..

– ბა!.. ალო სო ქოთდალიჩო ჯემუძევეოს. – მიქროდვადონუც,
კაცო!.. უხ დეხორ ო ფეშკრეს?..

– ზორამეი გამწარბადვალისო!.. – ალო ფოცხრეს. – ომტუე
ტარო დარ, კნათ, წეგორე, მე ბჰარკაღდა ნაჰერწკლია უე ცო
ვასითიე სოგოე, ლარკაღდა მნ კურა'ე!..

ე ალო'ნე ფოცხრეს, ტახტახანო ვოხე.

ჯემუძევეო მნ უდმ ქოთვალე, მე ტყოყ ხატვალე:

– ბა!.. უხ დეხორ ჰოხ, უეგოლო?..

– ჰმ!.. – დანდიე დომ ფოცხრეს, დიმ ბალითომ. – მიხაკოს ალო
სოგოლო: ჰო ფჰარბეწაწ, ჰო!.. ას ჰე იმდუნ ვადხრას ო ჩინი მაქ: სტაკ
მოთერ სო ჰო, დაკლიფრას, ოცა ლადტო სო, ოცა'ენოლოინე, აჰ მნ
მოჭიდვენსა ზურხ თუდხნაჰ სონალო!.. ნე დაჰ უნახ ატი'ნალო,
ცჰადნმობჰანიმ მაწრიმ დოწინალო: ვაშო, ჰე იმედ ცო ხილნოჰერ
სოგო, თურ ეშინო ვარასო, ჩინი მაქ ვახა, უეგოლო!.. მიხაკოს ის
ადლოჩეჰალო, – ფოცხრეს, – ველოარ დალოე სოგო, თა მნ მარლოარ ბალოე
სოგო ქორღენალო!..

– ბა, ჰალო თიგნუდმი რადა!.. – ალო ჯემუძევეოს, ველიმ.

– ჰალორ თიგნათხ, ჰალორ... – დოწი ფოცხრეს, დაკლეფრან ვახეჩოვ... – ე ო მიხკოს ცჰა ტოტ ჰანდრ ვარანგმაქან დილექ სო, შილდეჩოვ, ტარრ დათიჩოვ მან ქოჩორან აწეწადბიქ სოგო... ეეე, ნეტარ, ოეც ო ფეშეკარ დანოჰრასოქ!..

ეპილოგ.

შადრ მახეჩრ დენოლ ბოლომცე ვისქე მიხკუქ აღზრდილ ჰიპოკრანტ ერთგულ სალოთედ ვად ჯამთელობ საგუშაგუენმაქ. ლიფი, მაცნე ო ტყუმჰსტლქ წამ ოთწც, მაცნე ძნელბალა აღმინენ ტყუმჰსტლქ დაშნი ჩავარდარ, ფოცხორლარ ლევენეს ე ადონორ:

– ჯელეთ, ჰას ჩუჰ თეგდეჩრ კონსერვენს დასტლეთადნრ!..

ე ადონორ, ბჰარკი ჩუ ჰაბინორ, ვახენრ შადრ წინაჰრიცე...

დაკლივას, ცოჭირხეთრიკ მიხაკო ვაყანოლორ ო დაღუჩე სამადთხან ვირვლიგოქ, ღიმ ბალთომ ლავერ ფოცხრეგრ:

– ბა!.. დაჰ მალბიძცაჰ თხო, უფრ, ჰო სტეხოშადნრ!..

ფოცხვერას გამზრდელი

მთხრობელი: იგივე

მინდა, იცოდეთ, რომ ეს მართლა ლამაზი ამბავი სულ ახლახანს მიაბო 46 წლის ემზარ ბარამიძემ – ჯემონთ დისწულმა – ეთერ იტოშვილის ოჯახში, ალვანში.

ერთ თუშს გოგონა ჰყვოლოდა სუსტად და თბილისში წაეყვანა ფოცხვერასთვის¹¹³ საჩვენებლად.

დედა-ექიმის¹¹⁴ მერე ის იყო წოვების ექიმიცა და ღმერთიც.

ფოცხვერას მაშინვე გაესინჯა ის გოგონა და ეთქვა:

– ტბათანაში წაიყვანე, ტბათანას არათუერი სჯობს, ამ გოგონას ისეთი არათუერი სჭირსო.

– მართლა, კაცო, მადლობა შენაო! – და გოგონას გახარებულ მამას ჯიბეში ჩაეყო ხელი ფულისთვის.

– ტყუილად გაიწვიები!.. – ეთქვა ფოცხვერას. – შენ მარტო ის გვითხარი, რომელი წოვა ხარ, რა გვარისა ხარო?

– ჯემოშვილი¹¹⁵ ვარ, კაცო, – ეთქვა გოგონას მამას.

– ვა, რას ამბობ, კაცო, ჯემონთი ხარო?.. ჯემონთ მიხაკოსი რა ხარო? – ეკითხა ფოცხვერას.

– მიხაკოს უმცროსი ძმა ვარ, კაცო, – ეთქვა გოგონას მამას. – იცნობთო?

– როგორ თუ ვიცნობ, კაცო, მიხაკო ხომ ჩემი გამზრდელიაო!..

– როგორ გამზრდელი, კაცო?! – დაინტერესებულა ჯემოშვილი.

– ერთ ზაფხულს ერთად ვიყავით ბატკანში, მთის წვერში... ტიალო, ბიჭო!..

– რას ამბობ, კაცო!.. – გაუხარდა გოგონას მამას.

– ჰოდა... ერთი შეხინდებაა და დათვი არ მოგვადგა იქ!.. – ყვება ფოცხვერა. – ბაღლი ვარ ისევ, ცხვირს ძლივს ვიწმენდავ, ჰა-ჰა-ჰა-

ჰა!.. (იცინის ის ჯვემოშვილიც) ჰოდა, ტირილი არ მოგწოთე მაღალ ხმაზე!.. არც თოფი, არც ესა, არც ისა!.. ეცა ეს მიხაკო იმ დათვის შიშველი ხელებით, ბიჭებო, და!.. ვააა, ბიჭოოო!.. რაც მე იქ ვიხილე, კაცო!.. ხან დათვი, ბიჭებო, ქვეშა და ხან მიხაკო!.. ისეთი რაღაცა გაკეთდა, ტირილიც აღარ მაგონდება, ბიჭო... იმდენი ქნა იმ მიხაკომ, ის დათვი ბოლომდე მიახრჩო!.. დასდის სისხლები ამ მიხაკოს!..

– ჰო, ჰო, მეც გამიგია ეგენიო!.. – ველარა ზის ჯვემოშვილი სინარულისგან, პირდაპირ მაღლა-მაღლა ხტება ბალღით. – მერე, მერე?..

– მერე... როცა იმ დათვის მორჩა, წამოვიდა, წამოვიდა ცეცხლისკენ, ჩუმად მომიახლოვდა და მოულოდნელად ღოღოლაწა გამადინა!..

– ვაა!.. – სულშეწუხებულმა ჯვემოშვილმა. – რა მიუქარნია, ბიჭო!.. რას ერჩოდა ბალღს?..

– ძალიან გავმწარდი!.. – თქვა ფოცხვერამ. – ისეთი სილა იყო, ძმაო, სისხლიანი, რომ თვალოთაგან ნაპერწკლები გამცვივდა, ყურთაგან კი კვამლი...

ეს თქვა ფოცხვერამ და გადაინახნარა.

ჯვემოშვილი კი ისე შეწუხდა, რომ კიდევ შეეკითხა:

– ვა!.. რას გერჩოდა, კაცო?..

– ჰმ... – განაგრძო ფოცხვერამ ღიმილით. – მიხაკომ მითხრაო: შე მაძაძაღლო, შენა!.. მე შენი იმედით მივედი ზედ იმ დათვზე: კაცი მეგონე, ვფიქრობდი, ახლა მომხედავს, ახლა მომხედავს-მეთქი, შენ კი მოჭიდავესავით ზურნა დამიკაროო!¹¹⁶ მერე გაჩუმდასავითაო და რაღაცნაირი სიტკბოთი დააყოლაო: ძმაო, შენი იმედი რომ არ მქონოდა, განა გიჟი ვიყავი, ზედ მივსულიყავი დათვზე, ბიჭოო!.. მიხაკომ ეგ რომ თქვაო, – ფოცხვერამ, – გამეცინა, თან ცხვირი გამექცა ხელიდანაო...

– ვა, შერიგებულხარო, რაღა!.. – ბრძანა ჯვემოშვილმა სიცილით.

– შევრიგდით, შევრიგდით... – დააყოლა ფოცხვეერამ, ფიქრებში
წასულმა... – და იმ მისაკომ ცალი ხელი ეგრე მხარზე დამადო,
მეორით კი, რომლითაც სილა გამაწნა, ქოჩორი ამიწეწა... ეეე, ნეტავ,
ისევე ის ბალღი ვყოფილიყავი და...¹¹⁷

ებლოგი.

თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა მისაკოს
აღზრდილიჰიპოკრატეს ერთგულჯარისკაცადჩვენიჯანმრთელობის
საგუშაგონე. ამბობენ, ის ბოლო წაში რომ დაუდგა, როცა უჭირს
აღამიანს, შეარჩიოს ბოლო სიტყვები, ლევან ცისკარიშვილს ეს
უთქვამს:

– გეაჯებით, ე მაგ შინ დამზადებულ კონსერვებს ანებეთ თავი
რათ!..

ეს უთქვამს, დაუხუჭავს თვალები და წასულა თავის
წინაპრებთან...

ვფიქრობ, დაუზარელი მისაკოც მოვიდოდა, ალბათ, იმ დიდი
სამოთხის ხიზნებებთან და ღიმილით გაეხმიანებოდა ფოცხვეერას:

– ვა!.. დაგვალე აკი, ბიჭო, შენი ლოდინითაო!..

Potskvera's Nanny

Narrator: **the same**

I would like you to know that this nice story was told by Jemo's nephew – Emzar Baramidze, aged 46 at Eteri Titoshvili family, in Alvani.

One Tush person had sick daughter and took in Tbilisi to be examined by Potskvera (Famous Goergian urologist, his official name was Levan Tsikarishvili but his fellow villagers called him Potskvera – in Tush their extended family name).

After great doctor (Nadejda Niskubina – Russian woman married in Tusheti) he was the doctor and the God for Tsova people.

Potskvera examined the girl and said:

– nothing is serious with the girl, just take her to Tbatana, there is nothing better than Tbatana.

– Really? Tnak you my dear! The girl's father was very happy and he got his hand into the pocket to take out money to give to the doctor.

– I won't take money-said Potskvera-you just tell me which Tsova family you represent?

– I am Jemoshvili (Usharauli in Georgian) – replied the girl's father.

– what are you saying?Are you from Jemo's family? – asked Potskvera.

– I am Mikhako's younger brother, do you know him? – asked the girl's father.

– I know him well, he was my nanny!..

– Nanny?Jemoshvili was interested.

– One summer we went to the mountain top to shepherd the lambs...

– What are you saying!.. – The girl’s father was very happy.

– So, once when it was dark we saw a bear had approached there!-retells Potskvera. – I was still a kid, hardly wiping my nose. He started laughing (Jemoshvili laughed as well). So I started crying very loudly!.. We didn’t have guns and nothing! Mikhako started to fight the bear with his bare hands... and I saw such a thing there... now a bear was under him, then Mikhako was under the bear!.. It was such a scene that I didn’t want to cry any more... Mikhako behaved so strongly that he finally choked the bear!.. Mikhako was bleeding!..

– Yes, I have heard this! Jemoshvili was so happy that he was jumping high and high. What was next? – he asked.

– Next... when he choked the bear, came towards the fire, approached me quietly and suddenly slapped me!

– Oh! – Jemoshvili was very worried. – How did he do that! What did he want from the kid?

– I was very angry! – said Potskvera. It was such a bloody slap that I sparkled from my eyes and spread smoke from my ears...

Potskvera said this and laughed.

Jemoshvili was so worried that he asked again:

– What did he want, why did he do that?..

– Hm..continued Potskvera smiling – Mikhako said: You bastard!.. I had you hope when I fought the bear: I thought you was a man, I was thinking you would help-but you started crying!.. Then he stopped and added sweetely... If I didn’t have your hope, I wouldn’t fight the bear!.. Potskvera said that after this he started laughing...

So you reconciled finally! – said Jemoshvili laughing.

– We reconciled-added Potskvera, deep in thought... Mikhako put his one hand on my shoulder and disordered my hair with the second hand. I wish to be a child again...

Epilogue.

Till death Mikhako's pupil was a devoted soldier for the Hippocrates. They say that when he had final minutes of life and when a person has difficulties in deciding what to say he said:

– I beg you, never eat home-made tinned vegetables!

After this words he finally closed his eyes...

In my opinion Mikhako would meet him at the paradise wall smiling and said:

– Wow!.. we are tired of waiting for you!..

ბალად გაწყვეტილადნი
მეფეცუენნი: ვაჟგრა ალიქსი (86 შარლოჟ)

გაწყვეტილეჰა ვახბალთ
ბჟე, კახითი ბანკეჩი თათრანა,
კახლობიცთ მჟე ცომ იხორ,
ცჰაბარი ბანტრილნო ბახენა.
ბაცბანჟ-ფხეა'ნჟ-შობანა'ნჟ
ბჟე ოვარნ მაქა ვეთინა,
შუენა ბატჩიუდშე, თათრივა
ალვორდგუდჰ გენა ეცინა.
ჰაფსე'ნჟ, შუენა ბჟე ბალო,
კახლობიგოჰა ბატინო,
ტყუდჰა მან კახლობი ბადშუ,
თურ ლესტლოშ ლაწიდ-ლუწადნო.
ლე ბუხ ბატლონ ცო ხილქეჟე,
მაქ ბაცბი-შუედბ-ფხენ ოთენა,
შინ ხინ მუყეჰა ბაჟგბისქ,
ოვარნ ე მიჩე მოთერა!
ალუენადნ ქორთიხ, მძღრეჰა,
ჰქალოჰ ბუჰ-თური ხილენა,
თათრთ ბჟე დაჰ ბადლო ვახბალთ,
კნათიე ქორთი მდაჰ დიხკენა.
ლარაჰ: ქუდრთნო ლათე ბაგჩიწ
ცჰა მენახ თათრიე, ვანინა!..
ზეზვას ბუჰ დაჰ მაცბითიქ:
– ე მოსი უმ დადნო!.. – აღინა.
ლე დინი ცომენ ვისენა,
კუენი უდშტა ბარ დაჰ თოლენა,
გაწყვეტილ და თილდალინო
ოსივადნი ეჰათლოლინა.

ბალადა გაწყვეტილაზე¹¹⁸
მთხრობელი: ალექსი მიქელაძე (86 წლის)

გაწყვეტილაზე ამოწყდა
ურჯულო თათრის ჯარია.
შემოსეულმა კახეთზე
რომ ვერ იყარა ჯაფრია,
ბახტრიონსა და ალაგერდს
შელახეს ქრისტეს ჯვარია.
თუმ-ფშაე-ხევსურთა ლაშქარი,
ლომ-ვეფხვთა შესადარია!..
თავზე დაესხნენ ბახტრიონს,
ადინეს სისხლის ღვარია.
ალაგერდისკენ გაიქცა
თათრების ნიაღვარია.
იქიდან აქეთ მოზბიან,
ამათ იმედზე არიან,
ალვანის თავში, მინდორზე,
დაბორიალდა ჯარია.
თუმ-ფშაე-ხევსურთა ვაჟებმა
ბოლო ჩამოჰკრეს ზარია,
შეჰკრეს თუმური თვალანგა,
არ გააჩნია ბზარია.
ამოწყვეტილი თათრების
წითლად დის ნიაღვარია.
უცებ: ყირაზე გაჩერდა
ურჯულო თათრის გვამია!..
ზეზვამ თქვა: – ბრძოლა შევწყვიტოთ,
ნიშანი არის ავია!.. –

შეჩერდა ომის ქარ-ცეცხლი,
შედგა, მიყუჩდა ქარია.
ყორედ დგას ზეზვას გარშემო
ნახოცი თათრის ზგაგია,
რიყის ქვასავით ყველგანა
გორაობს თათრის თავია.
ამოწყდა კახეთს ურჯულო,
ვით დილის ნამის ცვარია,
და **გაწყვეტილა** – ალენის თავს –
ადგილი დღესაც არია.¹¹⁹

Ballade about Gatskvetila

(The place where Georgians executed the army of the enemy)

Narrator: Alex Mikeladze (aged 86)

Infidel Tatar army
was exterminated at Gatskvetila,
as they couldn't defeat Kakheti
they humiliated Christ's cross
at Bakhtrioni and Alaverdi.
The army of Tush-Pshav-Khevsureti
Looks like lions and tigers!..
They attacked Bakhtrioni and
Blood stream covered the land
Thus, Tatar army ran towards Alaverdi.
They are running towards here
Hoping to be helped
In the top fields of Alvani
Army became confused.
Tush-Pshav-Khevsureti
Created phalanx
having no crack anywhere.
Tatars were all exterminated and bledding.
Suddenly one of infidel Tatar corpse moved round!...
Zezva said-stop fighting,
We have a bad sign.
The struggle has stopped
The wind went silent.
Dead Tatars' hill surround Zezva
Tatars' heads roll round like riverside rocks.

Infidel Tatars were completely exterminated
In Kakheti
Like morning dew,
And at the top of Alvani
You can still see a place
Called Gatskvetila.

ბალად იმიძევლარ ილკონ¹²⁰

მეფცუმნი: ოუც

ბაცბიგო მარა ბარგობა,
ლაჟმჟ ბახან ნაყმაქ ოთენა,
ალზანცერელან ჰალორ ბახე,
ბაწარნევები ჰალორ ბალენა.
წიგორ ნაყმაქა ოთენა,
ცალი ნოხეჟილო დოივა,
დაკლევერან ბახენრ ბამწჟ ტყუმაჰა,
თათან თეესრ დონ ნალივა.
ნაჟტრანს დოტლორა ჰამრინ-თუენა,
ხან მარ გერმანბცჟ ბუჰენა,
ხამსათმაქ ცო ბა ბაცბია,
ნეობან სო დუღე ქუხანა.
ბაჰერჯლარინა გრიგოლა
სალდათ დონმაქ ნევაღერა,
ოჰან ჟეგრ ვოტურ ბარგცინა,
მემცხოროს ვეტურმალ ვარა.
ლე უდში კაწკო სტაკ მა მოთეთ,
მიშთაკე ვარ დამლიენა,
ჟე დაცდანანდო ვოტურა,
ჰეჰეჟეტეში, დინენბალაში.
ვარანგმაქ ჩანთა ნაწურა,
ჩუჰ აქტ, უნახში დანკეში.
ბებრან ტათუნ ჰალორ გარგდალო
დუმი, ჯოგუნ ჰათხან დოტუნა.
ნენი ჯერ ტყუმაჰ და ამრთანა,
ბილიკმაქ ცო და ცჰანდ დუღლა.

გერწლოვ გუვალქ, ნიტომა...
 მენაკ ვალუნო, ჰაჭანსა
 ვახენე, გრიგლეგო აღონა:
 – აჰ ვოს დონმაქრქე ოცაყა!
 – უე ვეწეს აჰო ვოსანა?! –
 გრიგლეს ვიწვაჯუდში ხატინა.
 ეჯუნმაქ გრიგლენ ქო დალოინე,
 დონმაქრქე აჰო თასინა,
 დონნ მამ ლაქვალინე, ჰალრ ნიტობრ,
 ჰათხრქე დუდ ჩუა ოთდანა.
 მოჰეკი ჰათხა ვალენა,
 თოთუ ქო კიმაქ ოთდინა.
 – ჩუ ოთათ, მა დაქექალათ! –
 ბრძანება დალოთინა.
 მოჰეკი ომაც მგზავრ ჰალრ მახკე,
 ყაჩლოვ მემცხორიგორ აღონა:
 – დეთხ დო თუდნ-ჰადრა ვაწუშა
 სო ბანათ, ხენბან ბეხკათა! –
 ბაცბივ უარა აღონა:
 – ათხა ე ჰალრ ცო თაგდოთხა!
 – ცო თაგდუდში, ეჰათ წივ მახკო! –
 აღონე, თა თოთუ დერწდინა.
 ეო ტყოც გუვალქ ჰელორენა,
 ობინ გერწლობი ბარა.
 იმიდძეგოსა ილკოსა
 ბჰარკიაც ცო თოხდინა,
 რელადაჰ ხეცვალინა ყაჩლოუნა,
 ოსლალო ქოა დალოინა:
 – მატნოვ! ჰო თხოგო ცომ დანმაკე,

ადგეშქს ქექადდო ბაქია!
 ჰო სო თოფეე ცო ნერლოვმაკე,
 ადგეშქს კირდო სო ნანია! –
 დაჰეშარვალჷ ყახადა,
 დოკ დეჰე, ჭჷლოშ ვექინა:
 – ყადნ სტაკ ცო ვაჰრასჰ, ხეჰე სო,
 მოლოჷ დე თოდორას ჰონა!
 – ყადნ სტაკ ცო ვაჰრასჰ, ნეჷ კია
 ქორთო ბაბუბორას შუგო ლაზიშა,
 შუხ თარლონუდ დუგი ჰატსბინას
 ბუხ ცო ბალოხო, ჩანვიჰა...
 – ნაყრეჷ დაჰე ვალოდნო, თელო ჰონადნო!.. –
 ბუდეშ მაქ ბახეჷ ყახლედა.
 ილკოს თხა ცო ყჷეგო, ვუხ ცო ითო,
 დაკლაფრან ბეკო ოძაჰა.
 დეჷ დაჰე თორეე, ზორლევა
 ყახლედეო იშ ხუ ოწოთენა.
 დჷჷეხტყ შარლოხო ბაცვასა
 ყახლედეო გო თეწოთენა,
 ვალენო ჭიჭოშვილო – ყახადა –
 ადრთა მოჰ გონ ვოჰეგენა:
 გოლოშ ვოლვალო დენანა,
 უნე ჰათხეჰან დენორა.
 გერწო ცო დარ, უხ დორო ბაცბივა,
 დენუნა დაჰა დალონა:
 დეთნ დო, თუდნ-ჰადრან გოწინო,
 ხენბახა დაჰა ახკინა...

ბალადა ილიკო იმედოქნე¹²¹

მთხრობელი: იგივე¹²²

ბარგობა არის,¹²³ თუშები
მთისკენ დაადგნენ გზასაო,
ალაზნის მხარი უქციეს,
გაჰყვნენ ბაწარისწყალსაო.
ბილიკს დაადგნენ ტყიანსა,
წინაგორისა მთასაო,
დაბარგულია ცხენები,
ნაღნი ტოვებენ ხმასაო.
ფიქრში წასული მწყემსები
მისდევნენ ფეხის კვალსაო,
მიაქვთ საწველავ ბინებში
მარლი, ფქვილი, მწასაო.
ომიანობის ჟამია,
ჯაფრი ატყვია ხმასაო,
სამშობლო გასაჭირშია,
ყველანი გრძნობენ მასაო.
გრიგოლი ბარამიძეცა
უზის სალდათა ცხენსაო,¹²⁴
პატარა კაცი არ იყო,
ეძახდნენ ვეტფერშალსაო,
ნასწავლი იყო მუშთაკში,
ოცობით ითვლის ცხეარსაო,
ლიღინით მიაყოლებდა
ჯოგს თავის ბედაურსაო,
მხარიღლივ ჩანთა ეკიდა
ზორთფელი ბრიგადისაო.

პირველი მგზავრი მიაღდა
 ბებრის ტაფისა ძირსაო,
 სხვები ჯერ უკან მოდიან,
 ერთად მგზავრობა ჭირსაო...

ფეხდაფეხ მოიბის ჯველი
 სხვა თიქრისა და ჭკვისაო,
 ნაუცბადევზე ვერ იცნეს,
 არის რომელი მხრისაო.

მოიჭრა, ვეტყუერმალს უთხრა:
 – აბა, ჩამოდი ძირსაო!
 – რატომ უნდა ჩამოვიდე? –
 დასცხა გრიგოლის პირსაო.

ჰკრა ხელი და ჩამოაგდო,
 არც კი შეიცვლის ნირსაო,
 მოახტა, ცხენი გაქუსლა,
 ამ ყმას სხვა სუნი სდისაო,
 გავარდა წინ და უბრძანა:
 – შეჩერდით, ემაგ წამსაო! –
 თან შეაყენა ფეხზედა
 თოფი, ნაკიდი მხარსაო.

შეაჩერეს და ცხენ-ჯოგი
 მოზვავდა ბებრისტაფსაო...
 ბრძანა ყაჩაღმა: – ცხენები...
 ექესი დააბით აქაო,
 სამზედ ეკიდოს მარლიო
 და სამზეც მჭადის თქვილიო!.. –
 უარს არიან თუშები
 სიტყვას ჰკადრებენ ძვირსაო.
 თოფი მონიდა მმარცველმა

და დაუმიზნა მე ზაფრსაო.
– არ შეასრულებთ ბრძანებას?
დამაღვრევენებთ სისხლსაო!.. –
სამნიც გამოძვრნენ ტყიდანა,
ჩვენს ზევით, გზისა პირსაო,
თოფ-იარაღში ჩამსხდარნი,
ავკაცობისა ცდისანი.
იმედინათი ილიკო
არას შეიხრის წარბსაო,
მოძალადისკენ წავიდა,
სიტყვას მიახლის წამსაო:
– ვერას წაიღებ, მატნელო,
ტყვილად ისიებ ყბასაო,
ვერ შემაშინებ თოფითა,
ფუჭად გიჭირავს მზასაო!.. –
ბრაზით იხრჩობა ყაჩაღი,
ზენიტს უწია ხმასაო:
– ერთი არ იყო მოხუცი,
დღეს დაგაყრიდი ავსაო!..
– ერთი არ ვიყო მოხუცი,
მე გაჩვენებდი თავსაო,
შენისთანები, ბეჭრები,
გამიყენებავ გზასაო...
ჩამოგვეცალე წინიდან,
ნუ გვაგვიანებ მე ზაფრსაო!.. –
მოვარდნენ დანარჩენებიც
და შემოუდგნენ გარსაო,
თოფის ნიშანში იღებენ,
თანაც ანთხევენ ღვარძლსაო.

მაგრამ მოხუცი ლომგული
არად შეიცვლის ფხასაო,
მისი გმირული ქმედება
მომხედურს მოიყვანს აზრსაო,
რისა და სიამაყესა
გადაუტეხავს რქასაო,
ოთხმოცი წლისა მოხუცი
ყაჩაღს მოიყვანს ჭკეპასაო;
ყვირილსაც მოაშლევინებს
ცნობილსა ჭიჭოშილსაო, –
ავკაცობით და მკველელობით,
მეტი რა სანელითაო...
უკვე სხვა ხმაზე დაუკრა
წყნარად ატოკებს ყბასაო,
მანც არ იშლის სათხოვარს,
იმავე სიტყვაზე დგასაო.
 უიარაღო თუშები
 რათას იზამენ სხვასაო,
 გადაურჩიეს ცხენები:
 ძალა აღმართსა ხნავსაო...

Ballade about Iiko Imedidze

Narrator: **the same**

Tush people were moving towards mountains
They passed Alazani and followed Batsara water
They walked the path in the wood
Along the mountains,
Horses are loaded
And horse-shoes
Spread loud sounds.
Shepherds deep in thought
Are following the footsteps
Carrying salt and flour
To the huts where they milk the cows.
Motherland is in trouble
As the war is fierce
And everyone feels this.
Grigol Baramidze
Rides soldier's horse
He isn't a little man
They call him vetdoctor.
He studied at the workers' faculty
Having nearly twenty sheep,
He rides his horse singing,
Having a bag on his shoulder
And brigade briefcase.
First passanger already reached the bottom
of Bebristapi
Others are back again
It's hard to travele together...
A young man is running
Having other thoughts and mind
He wasn't identified at first

Where did he come from?
He ran to the vet doctor and said:
– come down!
– why should I come down?
Grigol became angry.
He sat down on the horse
And rushed away
Thinking the guy wanted something serious
He went first and ordered:
– Stop immediately! –
And prepared his gun hanging on the shoulder.
They stopped and
Herd of horses surrounded Bebristapi...
Robber ordered: – horses...
Tie six of them here,
Salt should be hung on three of them
And maize flour should be placed on three of them...
Tush refuse to follow the order
The robber prepared his gun again
And aimed at passenger.
Your blood will be shed!..
Three other robbers came out of the wood,
Above us, from the roadside,
Having numerous guns
Aiming to make some crime.
Iliko Imedidze doesn't even move his eye-lash
He went towards the oppressor
And said
You, a boy from Matani
Can't take anything
And are talking in vain.
You won't frighten with the gun
You are holding it in vain.

The young man is furious,
And began shouting:
– I would do such things
If you weren't old!..
– If I weren't an old man,
I would show up myself,
I have defeated a lot like you...
Step back
Don't make us be late!.. –
The rest also joined
And surrounded them
They were taking aim at him
And spreading their spite.
But an old brave man
Never can be changed
And his heroic action
Can make someone conscious
Self-confidence and pride
Will break his horns
An eighty year old man
Will scold a robber;
Make stop shouting
To famous Chichashvili
Who has bad reputation
For misdeed and killing.
He already changed his conversation
Moving his jaw in a different way
But still continues his begging.
 What would unarmed Tush people
 Do
 They selected the horses:
 Power can plough the slope...

ხენბრც თუკლას ქოკიმაქ დაუფუ მეფუტუენი: ვაუგრან მაცყვალ (81 შარლოფ)

ჰანნ ხეყე, წარო დაქანბადბალოჩო თერდმაქ იმტ ვაშმაქ მიწყობადმოშ ხაბჟიფიჩო, ქორეე მუსტინსა კაწკადიო ცინხ მასთხონ ლეთიჩო მელო ბაცავ სტაკეო მაჯო წე მაფიქ შარიშე... უკეე აღხა ველმაქ შორიშ ბარჟიჩო თჟე, ალუენი ჩამოსახლბადალოჩო წარობ მესიერბე კი ლეგედელ მისქ დაქონ აღმქ წე – თური მასთხუდცო ქორთო გუბანკეე, არამედ უკუე ვაჟკაცურ ბუჟენანო, გუნე ოჯუს, ვადონეუდტოე, ნადი ჰამახეე დაუდობელ მასთხოვან, სიკვდელენ გამოცხადბადბიქ. დამარცხბადმალო სიკვდილქ, მისქ ლეგედელ ბაცბ მესიერბე სიკვდელენ ლეთიჩო შუდ თჟეხოვე – დაქონ აღმქ წე.

ქიქჟეე, ყონშებოჰაჰ ხეყრალო აღმენ აღარ:

– ვლარ დაჰქ, სტაკლე მასთხუდცო ბუჟენ ვეწე ვანლა, ლე მანდოკ ცო დალოჩო სიკვდლეგო დეწქ დანა თოლდარქ დოსხეთილაენო...!

ლარკ დეფოო ნახეე, ცოჰანნ ბეხეთერ ჯერ ოშტიე ზორამში ყონოჩო ბაცვას აღინო. ობი ხემ – ამბუე დუმშიაქ, ლარკ დეფიშიაქ – მკაცრ ბაცბურ შეგონბეე ბარ ბანბიენო, ყოველდენი მქ ხაწერ ვადრქ თორმეოსა:

– ვლარ დაჰქ, ლიბ ცო ვერლოწეოლუშე, ცო ვშოგლაშ! დამარცხბადვადლიქან თოლდინო ვეწე ვისა!..

დრო შადრ ნაცე ლელქ; დუე ცომ დაცლადალო აღმენ, ცო დაცლადალო ასკი ვახარქ, დადვინბადვალარ. წინასწარ აღინო დალეცო ბილოენო დიბსა აცხადბადამლონო გემბადანანო დაბადბადვალოჩო ჯერ ტყოე ზორამში ყონოჩო ვაჟკაცენ.

მოვდენადამლონო ამბუე ავას გატაცბით მეფცალოთერ თიშიჩო თჟქ ტელევიზორწიჩო ბუდსამჰ ბუხრენ გოგინ ხაბჟიჩო, მალოჩო სემიორო ამბონ ოცნებალოჩო მახკარ-კნათიგო. ათხ ვშიროშ

დებსრათს ადმე აბბუდ მეფეცარ, ოჯუსა'ე წიხრ-წიხრ გატაცბეე დეფცორ თხოგრ უკვე დუჯჯერ დეფცინრ.

– ადამ ლახიშ ვაბწერ სო, – დუდჰრე ლევდუმსა გატაცბით დეფცალათერ აგასე, ათხ ატარდალწიხრეშე წეფრათხ ლარკ უკვე მელწახლოდემ დეფცრიოგრ. – სე უბნერე, ბუწინრ ბუთსა მამე ეტუმნი მოჰ მარ თსტუნადე, შადრონ ბმარკ ვაღოხრ ჰაჰ-დაგრე ვარ. მარ-თსტუნე ზოზადმი ვამე დეწრევე, ვამინ თეს ლათრეე ოჯახ დუჯინხარ სიკეთეე დუწმი, მნ: ბედნიერე ხუმ წუთიე დუსტლა!

ყოხრ ბიდნარ დახრენ ბუმსასა წარჰე დოხკ ოთე მამე ქამეც. დაწიხრ, ჰალცოდქლარლაწრეელაწვლოწ ადამ. ცო ტყობადითორ, ცოჰე წრიხრ თურეესაჰ კაწროდორ დოკ მათ თასვალწირ ვაჰკაცგო თსტუნინა, ნახენა ლაჰყოშ დათხრეე მალმიერ ბმარკიე, ტჯჯოდვორ კაწკამრ ბდრნ დაღოხრ ბადრ დისრენ დაკლეგრევა. აუტანელ ლაწრინ ხუმ დარე, დარ.

ლაწარ ცოსტენნა ოთოდმაკე, დასასრულ ქასტლაშ მადორ მამე. დუჯიხრ დაკლეგრეე მალგიენრ, თეს ლაგე ადამ თსტეიერ:

– დროე ცომ დაცლადოგე სო, სე ბედ დამ ბახიტენო, დესუმნი და სოგო შუკინანრ, – ალ. – ვამინ თე ლიბა'ეთ, ბდრნ ბადოლ მა დატყობად მალითოთ, ლახირ კუმ ვაჰკაცოდ ბატებათ სონანრ.

გე, კამიე ხა მალწედოლო, არეეადმადონრ სუთქე მოწესრიგბადმიენე, მწუხარეე ქანკბიდ დერწიხრ თსტეიერ იჰნ ალ:

– მაცნე სიკვდილ გარგლადცი სო... ბადლან ოთა'ეთ სო... მოჰეცდა ჰალწ ოთეებათ სოლო!..

თუმიცა დაროკ ილოდალო, მნ გეთე თსტუ, ნანა, მე ბუჰენ ვეხორ დოკცოდალუენი მასთხოე ადმეს, უთანასწორო ბუჰლო გამარჯვებ დამ დან მე ლეცერ უნგო.

ბადსხელ იშ ცოჰანე დან: ჰეშმარიტ მწუხარეე მუჯუ და ბმანე, უცრემლრ.

სტეხნოს ქიქოყუს ოთქ ტყუმაჰსტლოქ ბუდსნ, ბუწინრ ბათავ თითქოს საგანგებოთ მორთადმიენოქ, გაკაშკაშბადმიენრ თიბთქ ბუდსნ. ადმენ სუნთქე გავშობადმალოქ, ლე ამბუდ ცო დომაკგერქ, უღონოთ ტოტი ქექადდოშ თითქოს ვუნახ დენორ.

ნეთქ თსტუ, ნახან'ქ, ვუხენ დენორ, ბალნი კიკელ ოთქენქ შიკვეს სანთელსან დალევადვალოქრ ვაქკაცენ, ყემშ-ყაჰქეშ ქოკიმაქან ოთვიქ.

ხაყქ თითქოს, ვუხენქ მოვდენადლოქ: დელევე ქოთდალოქენ წჷმარქქოქ მაყრ ბალოქ, შაწან ტყოყ დაწოშ სადუხ დანინქ... ვომაც დაჰან დამთავრბადლოქ.

დაჰ დამთავრბადლოქ უთანასწოროქ ბუჰხილოქენს, ცოხილოქენს დუყე. გაცნობიერებადმიქირ თოლდარქქ მშვიდ მაშნ შარავანდელელ ოთქ სანქმაქ ვალოქონ...

სა ხილოქეჰეკ სტაკ ჰაჰევიქ ლაჷმქე ქეგო ვაჩრ დადენ ვოჰ დალუხადვალოქ ხაყითან. დად თითქოს წინასწარ ვარ შეგუებადვალინრ ხილოქონ, გაქვაგებადმალოქრ სანქმაქ ცჰანერვ ცო დექექადმალოქ, მოჯადოებადვალინსან ბჷმარკ ცო ყასტბოშ ჰეჰეურ ნიფს ჰათხ ლათეჩრ ლამნიგოქ, იშტ დეფორ ლარკ ბოლომცქ. დაროკ ადრთან ხან დახელოლოქ ცჰანახცჰანინ წინადადებევე თიქქ ადტნო:

– ხენბიც თუკლაც ქოკიმაქ დაჷგეჷ...

სიკვდელეცქ ბანინრ ბუჰ ნამდვილ გმირბელ ლარლოქ თჷქეხობივ უდროოთ ვალოქრ ვაქკაცენ – ადმქ ამბუდ ლეგქდელ დისქ ფჷქეჰ: თავებერქ თავებერ დეტქ თურწოქ ლეთეჩრ ვაქკაცქ ე ამბუდ, ვუხენ დრო დუდტუქ, მქლოქ დუქჩოვა-დუქჩოვა დეფორ ლარკ. ზორადში დაკონ ვაყუდნი მოვ კერბადბიქ ივ ამბუნმაქ ვალოქრ ბაცვას – ბადრთლან არსენს:

ოსხ ბანხიუდშე, მიჩჰქ მქ
კმატ-ქედრანხ ვუდწობისენრ,
ბისბირეჩენრ ხქ დებადქ

თათე,
ვამ დადივ ბჷნ ლერლორ,
ვამ კნათინ ბჷნ ხეცეგ:
ნახეფ დარ დაჰ ვალორ
მათე.

ხეებიც ხომ ზეზეურად კვდებიან თიხრობელი: მაყვალა მიქელაძე (81 წლის)

ვინ იცის, წაროს დაქანებულ ფერდობზე ასე მიჯრით მიწყობილ, ხელისგულფივით მოზომილ ციხე-დარბაზებში მტერთან მებრძოლი რამდენი თუში ვაჟკაცის საგმირო სახელი შეერთო წელთა მდინარებას... უკვე ალაზნის ველზე ფართოდ გაშლილ სოფელ ალვანში ჩამოსახლებულ იმავე წაროელთა მესხიერებაში კი ლეგენდად იქცა თანასოფლელის, ადამ ყიზილაშვილის სახელი – განა თუ მტერთან გამოჩენილი მამაცობისათვის, არამედ იმ ვაჟკაცური გამოწვევისათვის, რაც მან, სასიკვდილო აგონიაში მყოფმა, ადამიანთა მოდემის ყველაზე ვერაგსა და დაუნდობელ მტერს – სიკვდლს – გამოუცხადა. დამარცხდა სიკვდილი და დარჩა ლეგენდად თუშთა მესხიერებაში სიკვდილთან მებრძოლი თანასოფლელის, ადამ ყიზილაშვილის, სახელი.

აღრევე, ჭაბუკობაშივე, იცოდა თურმე ადამმა თქმა:

– თუ სიკვდილია, კაცი ან მტერთან ბრძოლაში უნდა მოკვდეს, ან კიდევ უგულო სიკვდილს წაართვას გამარჯვების სიხარულიო.

უსმენდნენ და არაფის უკვირდა ჯერ კიდევ ძალიან ახალგაზრდა თუშის დანაქადნები. ისინი ხომ – მოუბარნიც და მსმენელნიც – მკაცრ თუშურ შეგონებაზე იყვნენ გაზრდილნი, თითქმის ყოველდღე რომ ჩაესმოდათ ფიცის ფორმულასავით:

– თუ სიკვდილია, მოკვდი მხნე და გაუტყეელი! დამარცხებაშიც გამარჯვებული უნდა დარჩე!

ღრომ თავისი გ ხით იარა. ბეზრიც აღარ დასცალდა ადამს, აღარ დასცალდა დაღვინება და ასაკში შესვლა. წინათქმა უფალთან დადებულ აღთქმასავით აუხდა თურმე გმირობისათვის დაბადებულ, ჯერ კიდევ ძალიან ახალგაზრდა ვაჟკაცს.

მომხდარს გატაცებით გვიყვებოდა ხოლმე ბებია ძველი სოფლის

უტელევიზიორო საღამოებში ბუხართან მის გარშემო შემომსდარ, მომავალ საგმირო საქმეებზე მეოცნებე გოგო-ბიჭებს. ხშირად ვთხოვდით, ეამბნა ადამზე, ისიც სულ ახალ-ახალი გატაცებით გვიყვებოდა უკვე ბევრჯერ მოყოლილს.

– ადამს კარგად ვიცნობდი, – თავდაპირველი გატაცებით ყვებოდა ბებია და ჩვენც სულგანაბულნი ვუსმენდით უკვე მერამდენედ მონაცოლს. – ჩემუბნელი, სავსე მთვარესავით სხივმთინარი ასული ჰყავდა ცოლად და თავადაც სათვალლო გარეგნობით გამოირჩეოდა. ცოლ-ქმრის განსაკუთრებული სიყვარულით მონიშნულმა ურთიერთთანადგომამ ოჯახი მალე ყველანაირი სიკეთით აავსო, მაგრამ: ბედნიერება ხომ წუთებით იზომება!

ახალგაზრდების შეხმატკბილებულ ცხოვრებას ღამესავით შავი ღრუბელი დაადგა მალე. მძიმე, უკურნებელი სენით დაავადდა ადამ. არ იმჩნევდა, თორემ ბასრი მახვილივით უკაწრავდა გულს ლოგინად ჩავარდნილ ვაჟკაცს ცოლისა და დედის ნამალევედ ნამტირალევი თვალეები, აწამებდა თვალმანარა პატარების მომავალ ობლობაზე ფიქრც. გაუსაძლისი ტკივილებიც ხომ იყო და იყო.

ავადმყოფობა ვერაფერმა შეაჩერა, დასასრული სწრაფად ახლოვდებოდა. მომქანცველი დუმილის შემდეგ ქალებს გამოელაპარაკა ადამ:

– დრო აღარ იცდისო, ჩემი ბედი გადაწყვეტილია და სათხოვარი მაქვს თქვენთანო, – უთხრა. – ერთმანეთს მხარი აუბით და შვილებს ობლობა არ დამიტყოთ, კარგ ქართველ ვაჟკაცებად გამიზარდეთო.

მერე, მცირე დაყოვნების შემდეგ, არეული სუნთქვა მოიწესრიგა და მწუხარების ქანდაკებად ქცეულ ქალებს ესეც უთხრა:

– როცა სიკვდილი მომეახლება... მხრებში შემიდექით... და როგორმე წამომაცენეთო!..

თუშცა მხოლოდ ეს ითქვა, მაინც მიუხვდნენ ვაჟკაცს დედაც და ცოლიც, ორთაბრძოლაში რომ იწვევდა უსულგულო მტარვალს

აღამ, უთანასწორო ომში გამარჯვების სიხარული რომ სურდა წაერთმია მისთვის.

პასუხად ხმა არავის ამოუღია: ჭეშმარიტი მწუხარება მუნჯია ყოველთვის და უცრემლო.

მოსალოდნელზე უფრო ადრე დადგა უკანასკნელი ღამე, სავსე მთვარით თითქოს სავანგებოდ მორთული და გაკაშკაშებული ივნისის ღამე. ადამს სუნთქვა გაუნშირდა, მეტყველების უნარიც წაერთვა და ხელების შეფოთვიანი უღონო მოძრაობით თითქოს რაღაცას ითხოვდა.

მიუხვდნენ საწადელს ცოლიც და დედაც, მხრებში შეუდგნენ სანთელივით დაღეულ ვაჟკაცს და ღიღი ძალისხმევით ფეხზე წამოაყენეს.

იგრძნო თითქოს მომხდარი: სხეულმა შეფოთვა უცებ შეწყვიტა, ორიოდე მძიმე ამოსუნთქვა და... ყველაფერი დამთავრდა.

დამთავრდა უთანასწორო ომი ყოფნასა და არყოფნას შორის. გაცნობიერებული გამარჯვების მშვიდი ნათელი შარავანდედად დადგა სახეზე მიცვალებულს...

გათენებისთანავე გაგზავნეს კაცი მთაში ცხვრის მწყემსავ მამასთან შვილის დაღუბვის შესატყობინებლად. მამა თითქოს წინასწარ იყო შეგუებული მომხდარს, ნერვი არ შესტოკებია გაქვავებულ სახეზე, მოჯადოებულივით მისჩერებოდა პირდაპირ ჩამომდგარ მთებს და ისე ისმენდა ბოლომდე. მხოლოდ კარგა ხნის დუმილის შემდეგ ერთი წინადადებით დაარღვია ჩამოვარდნილი მძიმე სიჩუმე:

– ხეებიც ხომ ზეზეურად კედებიანო...

სიკვდილთან ომი ჭეშმარიტ გამრობად ჩაუთვალეს სოფლელებმა უდროოდ დაღუბულ ვაჟკაცს – ადამის ამბავი ლეგენდად დარჩა: თაობიდან თაობაში გადადის ამბავი უხმლოდ მიბრძოლი გმირისა და, რაც დრო გადის, მეტ მსმენელს იკრებს.

გულის შემძვრელი სტრიქონები უძღვნა მას ლექსად ცნობილმა
თუშმა, არსენ ბერთლანმა:

იქ, სადაც – კლდის ქიმწე –
ცრცელი შთენილა
და გული ელევა
ქარიშხლის ლოდინში,
მამები მოძღვრავდნენ,
ბიჭები ფიქრობდნენ,
რომ იყო სრცხვილი:
სიკვდილი ლოგინში.¹²⁵

Even Trees Die when Standing

Narrator: Makvala Mikeladze (aged 81)

Who knows how many brave Tush men's heroic names joined the history after fighting in the halls of tiny fortresses situated on Tsaro slopes... In Tsaro people's memory, settled in spacious village Alvani there exists a legend of their villager, Adam Kizilashvili – not for bravery with the enemy, but for the valiant challenge he declared to the death-the most perfidious and unmerciful enemy of the mankind when he was in mortal agony. Death was defeated but the name of villager – Adam Kizilashvili fighting with the death remained as a legend in the memory of Tush people.

In youth Adam used to say:

– If someone has to die, a person should be dead either while fighting the enemy or deprive the heartless death the happiness of victory.

People listened and they they weren't surprised with the young Tush man's boasting. As the both of the sides-speakers and listeners were grown up on Tush customs; each and every day they listened the following words like an oath formula:

– If you have to die, die firm and vigorous! You should still be winner when defeated!

Time passed. Adam wasn't able to become aged and matured. The prediction came true like a vow to the very young man born for heroism.

Grandmother was narrating the story to us-the boys and girls-dreaming for future heroic cases in big enthusiasm at the fireplace of the old village in the evenings when we didn't have TV at all. We often asked her to retell about Adam and she used to narrate with new enthusiasm the story she had retold for many times already.

– We knew Adam quite well, – granny was narrating with the primary enthusiasm and we listened diligently to the story already retold. – His wife was my neighbour-as pretty as the full moon and he was distinguished with his good appearance too. The couple loved each other deeply and their family was full of all kinds of goodness, but the happiness is measured with minutes!

Young couple's sweet and harmonized life was soon covered with night like black clouds. Adam became sick with incurable disease. He concealed but his mother's and wife's tearful eyes scratched his heart like sharp weapon, he was tortured when thinking about the future orphanage of his cheerful kids. And moreover, he had unbearable pains from the disease.

Illness couldn't be stopped. The end was very close. After tiresome silence Adam talked to the women:

– Time doesn't wait, my fate is already decided and I have one request with you, – he said-stay together tightly and don't make my kids feel orphanage, bring them up as good Georgian courageous men.

Next he regulated his disordered breathing and told to the women who were turned into sorrowful statues:

– When I die... stand by shoulders and get me up!..

He only said these but his mother and wife guessed that Adam called up death in unequal battle which wanted to take away the happiness of victory in unequal war.

Nobody spoke a word: True sorrow is always dumb and tearless.

The final night came earlier than expected, bright June night as if specially decorated with the full moon. Adam's breathing became frequent, he couldn't speak and it seemed that he was begging something with anxious, weak movement of his hands.

His mother and wife guessed his desire, stood by the shoulders of candle like melted man and made him get up with great effort.

It seemed he realized what happened: the body suddenly stopped breathing, hardly breathed out twice and... everything finished.

Uniquel war between life and death finished. Peaceful light of realized victory covered the dead's face like a glory...

At dawn the family sent a boy to the mountains to inform Adam's shepherd father the bad news. It seemed that father was already adapted to his son's death, his nerves even didn't move on his stone like face, he stared at the mountains in front of him and listened the news. Only after a long silence he said one sentence:

– Even trees die when standing...

War of untimely diseased young man with death was considered as heroism by the villagers – Adam's story became a legend: The story of a hero fighting without a sword is transmitted from generation to generation and throughout the years it gains more listeners. A well-known Tush man Arsen Bertlani dedicated heart touching words to Adam:

High up the cliffs
Where sorbs are seen
And heart is afraid of
Waiting for winds,
Fathers taught
And boys thought
That Death was a shame
When lying in bed.

ტყუპი : ანლაჭეპი : Proverbs

გაფრე : ანდაზები : Proverbs

ათავ გეჩრ ასენ თელრ მშაყრ.

ძროხა სხვის (უცხო) ხბოს რქენს.

A cow butts to unknown calf.

არმინდას ის ხჩკალ გადღონორ.

არმინდას (მეტსახელია) ცხრა ხინკალი შეეჭამა.

Arminda (nickname for person who refuses to eat) had eaten nine khinkali (Georgian traditional food-dumplings with meat filling).

ბაცბიე აღრ, მჟ ბშოგ ქექალაშ წიგ[ჩ] დავარ დაქქ დადნრ.

თუშები იტყვიან, გაზაფხულზე სისხლის გამოშვება სასარგებლოაო.

Tush people say that blood letting is healthy in Spring.

ბეფრი დაჯიდა ბეფრი ბარგი არის.

ზედმეტი დასვენება ზედმეტი ბარგია (დიდოელის ნათქვამი).

Overresting is extra burden (Didoeli's saying).

ბუღსადგო დაჯინრ ბშარწგო დაჯინრ და.

ღამისთვის წართმეული მგლისთვის წართმეულია.

That is taken from the night is deprived from the wolf.

ბუწ ბალენრ ყოყ ბატწ ბო ბისნორ.

გასაძღომად აბიჯებული (ჭამის ხასიათზე მოსული) ყვავი გაუმსკლარი არ დარჩენილიყო.

The raven having great appetite for eating can't stay unburst.

ბშეხ მა'რ ლეგეორქ, ამბუდ ფსტუ'ნაე მორალრ.

ომში ქმარი ყოფილიყო და ამბავს ცოლი ყვებოდა (ანუ: თქვი მხოლოდ ის, რაც კარგად იცი).

Husband struggled in the war and wife narrated the story

(i. e. speak only the words you are well convinced in).

გარჯამ იცის ში ნახხ.

გარჯამ იცის ორი (ე. ი. ბევრი) ყველი (იზოლდა ლაგაზიძე).
Hard work only knows two (i.e. a lot of) cheese (Izolda Lagazidze).

დნლარ ნახეფ და.

სიკვდილი სიწცხვილია (მაყვალა მიქელაძე).

Death is a shame (Makvala Mikeladze).

დეწარ-გეწრწხ დოწდადონჸ კმადტმაქა აჸკჸ.

სიყვარულობანას გამოკიდებულეები კლდეზე ცვივა (მანანა ჭრელაშვილი).

Those who run after love fall over the cliffs (Manana Chrelashvili).

დოშ ყაჭქ ხილწლ, მწ ნიფსწ.

სიტყვა მწარე იყოს, მაგრამ სწორი (მართალი).

A word can be bitter but right.

დოშ ცო დეწ სტაკოვ დმოგწ.

სიტყვა არ უნდა გატეხოს კაცმა.

A word can't be broken.

გწლარ დაჭქ, ლიბ ქოკიმაქ – ზორანქ, ცოყეგლამწ.

თუ სიკვდილია, მოკვდი ზეზეურად – მხნე და გაუტეხელი (მაყვალა მიქელაძე).

If you have to die-die when standing-vigorous and firm (Makvala Mikeladze).

გწლარ ფარ-თურ დეკდარ და.

სიკვდილი ფარ-ხმლის დაყრაა (მაყვალა მიქელაძე).

Death is dropping shield and sword (Makvala Mikeladze).

გწხარ ლეთარ და დენლენამწ, გწლარ გენას თოლარ და.

ცხოვრება ბრძოლაა სიცოცხლისთვის, სიკვდილი დამარცხებაა (მაყვალა მიქელაძე).

Life is struggle for living, death is a failure (Makvala Mikeladze).

ვირეე ხოა ბეწნორა, შარწმარწ ბამწნორა.

ვიზს კონა (ბალახისა, თივისა) მოეტანა, თვითონვე შეეჭამა.
A donkey had brought bunch of grass/hay and had eaten itself.

ზღვა წვეთივ ქუჩაღაჲ, ზადბევე გაჩლა.

ზღვა წვეთით გროვდება და კოვზით თავდება.
The sea is made up of drops and emptied with spoon.

თარმარლქ ცორნი გასრქდალა ქაზდარ ხის ცო დუდწუ.

ცოტოდენი წამოწინწკვლისგან მიწა წყლით ვერ გაძლება.
With little drizzling a land can't be saturated.

დეჭიჩო მაჯო ბაკალ დაკმაქ ეთე.

მოპარული პურის ლუკმა გულზე ადგება.
Stolen piece of bread can choke one.

მილმწინო ქოცოვ ვქ დერ დავოდო.

გაურეცხავი ქვევრი ღვინოს აფუჭებს.
Dirty pitcher spoils the wine.

კერჩეო გერახ (ვერეხ) ხავს ცო დეტე.

მგორავ ქვას ხავსი არ ეკიდება.
A rolling stone gathers no moss.

კეს კიკელ ლაჭ ცო ბეწე ბჭევჭ.

ჭერქვეშ გველი არ უნდა მოკლა (ავთანდილ გარსევანიშვილი).
You shouldn't kill a snake at home (Avtandil Garsevanishvili).

კუიჩო დოფხუე დარსტოლო ცო ლაჭყოდო.

ეთერი სამოსი სიმსუქნეს ვერ დამალავს (მანანა ჭრელაშვილი).
White clothes can't hide obesity.

ლაჭევე ადღნორო: ქორთო მაჭანე ათაღ სქ, ცოჭეკ მულ დადამრქ მაჭოსადნო.

გველს ეთქვა: თავს ნურავინ გამიჭეჭყავს, თორემ კუდს დედეულებიდან მოვიტანო.
A Snake said: No one smash my head or I'll bring my tail from my mother's family.

ლაყარ-ლეყრან დოწდაღონუი კმატმაქა აუკუ.

ნდომა-არნდომას (უხალისობას) გამოკიდებულები კლდეზე
ცვივა (მანანა ჭრელაშვილი).

Those who are miserable fell down on the cliffs (Manana
Chrelashvili).

ლეღონ ლე ჩან, ლე კაკ.

მოსიარულეს ან ერთი, ან მეორე (მოსიარულე ან ერთს იპოვის
რამეს, ან მეორეს) (ილია მიქელაძე).

Those wandering can find anything (Ilia Mikeladze).

მა დო მოსინუ, ლე მა ვირო მუდსროს.

ნუ იქ ავსა, ავისაც ნუ გეშინიან.

Don't do evil things and don't be afraid of anything evil they will
do to you.

მათხეჩი ლე ჟეწი ბაცავ ცო ვაჟ, ლე შალშენწი რაჭოე.

ქვეყანაზე არც უცხვარო თუშია და არც უშალაშინო რაჭველი.

Neither exists in the world-nor Tush man without sheep nor
Rachvelian without carpenter's.

მათხეჩი გუდრცლობ დაჰ ცო ხიტუ.

ქვეყანაზე კაცობრიობა (ქებორციელი) არ გაწყდება.

Human's never be exterminated in the world.

მალღეს ყიოლ მაღწუ.

სიზარმაცეს სიღარიბე მოსდევს.

Lazyness is followed by poverty.

მამალ ლუღრო მაცუხ ცომენ ღაღადა.

სადაც მამალი ყივის, მშიერი (შიმშილით) არავინ მომკვდარა.

Where cock a doodle-doo nobody has ever dead with hunger.

მარტენ ნან მეთხოდალოს, ადრალენაჟ, ვხ მადსენ. მარტისაც დედა
ვატირე, აპრილისაც და ნახევარი მაისისაც (ასე იტყვიან ხოლმე
მწყემსები, როცა გაზაფხული იგვიანებს).

Damned are March, April and half of the May (shepherds use to

say this when spring is late).

მიჩგოაქი ყიოლ ბჟა სჯგოაქი ლათჟ.

ზოგიერთს სიღარიბე მუდამ კარზე უდგას.

Poverty never leaves some families.

მიჩი იქარცხი ის წყარო ცო დითლა.

ზოგის ცხრაკეცა ცხრა წყაროში არ გაირეცხება.

Some ninefolded guts can't be washed up even in nine waters.

მიჩჰე ხიშ და, უმსი ხკიშ და.

სადაც წყლებია, იქ ხევეებიცაა.

Where the waters are, there ravines can be found.

მუდღნეგელბა დარდ ბჟ მჟჯ ბაჟ, უცრემლო.

ჭეშმარიტი მწუნარება მუნჯია მუდამ და უცრემლო (მაყვალა მიქელაძე).

True sorrow is always dumb and tearless (Makvala Mikeladze).

ნაყრო ნაყრ და.

ლოუკმა გზისაა (უზმოზე გზას არ უნდა დაადგე) (ბაბულია ბართიშვილი).

Give a little peice of breakfast to the road (never leave home with an empty stomach) (Babulia Bartishvili).

ნახეფ და დაჰ გვლარ მათე.

სირცხვილია ლოგინში სიკვდილი.

Death is a shame when lying in bed.

ნაგ ლა გიჩრ ხენხ გიცი.

ნაგი მაღალ ხეს ხვდება (მანანა ჭრელაშვილი).

Breeze reaches a tall tree (Manana Chrelashvili).

ქევ სუკ ჭჷლობო ნახი.

ცხვარი ზურგს უმაგრებს ხალხს.

Sheep strengthens people's back.

ქე დუ ყჷგოშ დოლა.

ცხვარი ღამისტეხით მოინაგრება (შენდება).

Sheep is domesticated after night break.

რალა ნაყბისტ, რალა ნაყმ ბისტ.

რალა მეგობარი, რალა გზის [მეორე] ბოლო (არსენ ბერტლანი).

A friend and the second end of the road are the same (Arsen Bertlani).

სჭგო დეცქრო ჭირუგორნა ხენ-კერედ ჰირწო ნახ.

კარს მომდგარი ჭირისაგან ხე-ქვად იქცევა ხალხი.

From upcoming sorrow people turn into trees and stones.

სტაბლური მათხოვ ნიწყ ბავობო.

შემოდგომის მზე ძალას კარგავს.

Autumn sun loses its force.

სტაკ ომაყ ცჰა როდი ვა.

ყველა კაცი ერთი [და იგივე] კი არ არის („კაცი არ ყველა სწორია“) (მაყვალა მიქელაძე).

All the people aren't the same ('All the people are equal') (Makvala Mikeladze).

ტატერი დასაე წე ცო ყობზლა.

სველი შეშით ცეცხლი არ აინთება.

Fire can't be made with wet wood.

უნჟ დნლ ვოლორ აღმინენ, ოკუმეო[ჰ] ცომიჩჟ დალმაკ.

რასაც ღმერთი არგუნებს ადამიანს, იმას ვერსად წაუყვია.

One can't avoid that is given by the God.

ფაფ ცო დარო ფაფლუკან ვალლა.

ფაფის უქონლობაში ფაფლუკაც შეიჭმევა (არსენ ბერტლანი).

One can eat grains if there is the lack of porridge (Arsen Bertlani).

ფჰუ ავ ჰაჭუხ ბაწოჟ.

ძაღლი ნადირის სუნს მისდევს.

A dog follows after the smell of an animal.

ქასტლამონრო ხი ხილო (ხიხ) ცო ეგე.

ახქარებული წყალი წყალში (წყალს) არ შეერევა.

Hasty water can't be mixed with the water.

ქორთიხ ლათ ცო ბეწე ადმინეე გოთა.

თავს ლათი არ უნდა დაისხას ადამიანმა.

One shouldn't ashame himself.

ქუმეპამწონ ჯანიე ცო ჰეჯყრ.

ფეხშიშველას ქალამნები არ უჭერენ (მანანა ჭრელაშვილი).

Barefoot can't be coughts with the sandals.

ღანიშ თავდ ლეყროე შამრო თეოდო.

ვისაც კარგად გაკეთება სურს (საქმისა), თავად აკეთებს (მანანა ჭრელაშვილი).

Those who need to do something well, they do it themselves
(Manana Chrelashvili).

ღანირო (ღანეჟი) დონენ შეეტ ცო მეწე.

კარგ ცხენს მათრახი არ უნდა.

A good horse doesn't need a whip.

ღანოლ მიეწოე ღანოლ მეწე მატა.

სიკეთის დამთესველმა სიკეთე უნდა მოიპკას.

Those who do kind things should reap the fruits of their kindness.

ღელირო დონენ მაწი ბარე ცო გეხკო.

სუსტ ცხენს მძიმე ბარეს არ ჰკიდებენ.

A weak hose shouldn't carry heavy baggage.

ყა-მადელ დაჰ ცო ბაჟ.

ცოდვა-მადლი არ იკარგება.

Sin-mercy are never lost.

ყერი სტაკოხ ვერ აღმართმაქ ვიყი.

საწყალ კაცს ქვა აღმართზე ეწევა.

A poor man is caught up with the stone on the uphill slope.

შამროე აღნორო სტაკოხ მოსი დოშ.

თავისიანს ეთქვა კაცზე ცუდი სიტყვა.

A close relative dared to say bad about his/her own relative.

შინნა ხეცქ, კაინა ხეცქ.

ორმაც იცის და ლორმაც იცის.

When two knows even the pig knows.

შინქოკლიჩოვ დშიგქოკლძ დატდინორ.

ორფეხას ოთხფეხა მოეტაცნა.

Two-legged kidnapped four –legged.

ჩამწი დაყარ ჭყეპებერანს ჩუ ცო ლო.

უგემური საჭმელი ყელში ვერ ჩავა.

Disgusting food can't be swallowed.

ჩანა ზორამირა დორლოვენ ცო მაყე.

სიშორე კარგ ცხენოსანს არ აღარღებს.

A good horse is never worried about distance.

ჩუ ბეხკიჩო ფჰარავ ნაჟტარ ცო გაგოდო.

დაბმული ძაღლი ცხვრის ბინას არ (ვერ) შეინახავს (მანანა ჭრელაშვილი).

Tied dog can't keep sheep's shelter (Manana Chrelashvili).

ჩურქ ფჰე ჩურჩუმგო ცო ნიტე.

შინაური ძაღლი შინაურებს არ ერჩის.

Domestic dog doesn't attack family members.

ჩინო ცო ხოყური კედ ჰეტბორალო.

ჩინო ვერ ეტეოდა და კეტსა სტენიდენ (საქმიო უკვე დაკავებულს კიდევ საქმეს აძალეებდენ) თურმე.

A stick couldn't get inside and they pushed huge cudgel (one who was already busy was forced to do much more work).

ცა ნაფგო მაღლი, ცოჰეკაც ჩუ ეეთინაარ.

ცა სირცხვილს უჭირავს, თორემ ჩამოიქცეოდა (მანანა ჭრელაშვილი).

The sky is detained by the shame, otherwise it would fall.

ცეცხლი მიზეშიაც კარქი არის.

ცეცხლი მიზეშიც კარგია (დიდოელის ნათქვამი).
Fire is sweet even in sunshine (Didoeli's saying).

ცო დათხერხ ბზდრენ შურ ცოჰანე ებატომო.

ბავშვს, რომელიც არ ტირის, რძეს არაფერს მიაწვდის (მანანა ჭრელაშვილი).
Nobody feeds a baby with milk if s/he doesn't cry (Manana Chrelashvili).

ცოთეფლინი თოფ ღუე მა, ცოთეფლოშ ეეფსნიში ბაჰე.

ბევრია თოფი, რომელიც ნიშანს არ აცდენს, თუკი არიან აუცდენლად მსროლელები.
There are too many guns to hit the target if one is a good shooter.

ცოკალ მამლეხ დილრალო: ჰე დადგოაჰი თოფე ჩანმახ დაჰანგოდმინამო.

მელა მამალს დასცინოდაო: შენს პატრონს თოფის ჩანმახი დაუჰანგდაო.
A fox was laughing at a rooster: Your owner's gun has rusted its cock.

ცოხილარ ხუმ ხალა დაჰე, ხილარ ხალაჰხე და.

არქონა-ყოლა ხომ ძნელია და ქონა-ყოლა უარესია (არსენ ბერთლანი).
Not having is hard while having is worse (Arsen Bertlani).

ცო ხილჷ ეერხ სანგო ეერხ დალინო დათხდარ.

არ ეგების სხვის კარზე სხვისი მკვდრის ტირილი (მაყვალა მიქელაძე).
Crying for your deceased isn't nice in somebody else's house (Makvala Mikeladze).

ცჰა ბოთხ ვირევა თეგობო (ცჰა საქმ ვირევა თეგომო)

ერთ საქმეს ვირიც აკეთებს.
Even donkey can do one job.

ცჰავექ სტაკ დაყროჰა'ჯ ყა ბა.

მარტო კაცი ჭამაშიაც ცოდოა.

Solitary man is miserable even when eating.

ცჰა-ცჰანც მადვი მაყანაყ ცო ლეხე სტაკონ.

ზოგ-ზოგთან პურის ჭამაც არ უნდა კაცს.

Even dining isn't desirable with some people.

წა დაუკუე, ტოტი მოყ მოფხმოლოთ ვამ.

სახლი იწვის და ხელეები მაინც გავითბოთ.

A house is burning and let's warm up our hands.

წყე დანხოე თუხონ ბაქ ვაწბირედოლოდ დაჰ ცო ლახემაკეგე ჰონ.

ერთხელ თუ საქონელმა მარლის პირი მოჰკიდა, ველარ გაყრო (ველარ გარეკავ).

If cattle tastes salt for once, you never be able to drive them away.

ჭამას ცო ღუწდიენო ლოკვას ცო ღუწოდო.

ჭამით ვერგამძლარს ლოკვა ვერ გააძლობს.

Licking isn't enough for those unsatisfied with eating.

ხამსათწირგოაჰი გეფსუაჰი ეო პარასკ და.

უსასიათოს კვირაში სამი პარასკევი აქვს.

A bad-tempered man has got three Fridays a week.

ხარზეე (ხარზეეს) ხარზობ დო, მემცხორეე მემცხორობ. ხარაზი

ხარაზობს, მემცხვარე მემცხვარეობს.

Shoe maker has his job and shepherd has his own.

ხენე ბოყჩე მო თათა.

ხე წაქცევისას გამოსცემს ხმას (მაყვალა მიქელაძე).

A tree makes the sound when it falls (Makvala Mikeladze).

ხილოაჰი დანა დოტყენი ლაჰენა ვამწდისუ.

ვინც წყალში იხრჩობა, გველსაც ჩაებლაუჭება.

Who drowns in the water he may clutch at a snake.

ხი მელოშ ქოთამაყ ლაუმიუ ჰიჭუ.

წყლის სმისას ქათამიც კი ცაში იყურება.

When drinking water even hens look up in the sky.

ხინა თხილდალარ დეწქე, დახ, მქ დაყარ დეწქე.

წყალსაც გაფრთხილება უნდა, მით, რომ მოტანა უნდა.

Water needs care as it needs to be fetched.

**გა შარე ბაძწნორ ბჟორწ ქელრეჩოს, ჰანკეც ის დუმაცრა აჰ
ნიტრეჰერანო.**

სამი წელი ედევნა მგელს ცხვრისთვის, ეგების ეგ დუმა
მოსწყდესო (მათე ცისკარიშვილი).

A wolf had ran after a sheep for three years waiting for the
sheep's fat tail to be snapped off.

გენაც თუმღრეჰან თოლდინო ვეწე ვისა.

უნდა გაუძლო ყველას და ყველაფერს ისეთი შეძარბებით,
რომ დამარცხებაშიც გამარჯვებული დარჩე (მაყვალა
მიქელაძე).

You should bear everyone and everything in such a doughtiness
as to stay winner even when defeated (Makvala Mikeladze).

გერლმი დაშ, თარბი ღირდინო დეწქე ხილან.

შიშიანობის დროს ხმლები გალესილი უნდა იყოს.

In times of danger, swords should be sharpened.

გერლორიკ სტაკ ჯაგენა გილორი .

მშიშარა კაცს ჯაგისაც ეშინია.

A coward man is afraid even of bushes.

ჯოჯხთი ჩინ დუგ ბატე.

ჯოჯხთში ჩინჩხგარი ბეგრი ყრია.

There are many dried branches in the hell.

ჰარამ ბაკალ წყე ჭყემანჰი ბჟიბისუ, სტაკ დაჰან ვანოგო.

არამი ლუკმა ერთხელ ყელში გაეჭედება და დაანჩხობს კაცს.

Illicit peice of bread will once suffocate a man.

ჰათხრეწ სტაკ ტყუმჰირეჩი ტიე და.

წინა კაცი უკანასი ხილია.

Leading man is a bridge for the successive one.

ჰანე ცომ გუგოდო, ოგუგოჲჰი ლე ცომ და.

ვინც არ ზოგავს, მას არც არაფერი აქვს.

Those who don't save never have anything.

ჰანე ხაკეალომცე მელო ხი, ო ცო ხაკლა.

ვინც მოწყურებამდე სვამს წყალს, მას არ მოსწყურდება (მანანა ჭრელაშვილი).

Those who drink water before thirsting, s/he never becomes thirsty (Manana Chrelashvili).

ჰარხოე მაცნელეჲს ჰამრნელჲვა.

მეწისქვილე მუღამ ფქვილიანია.

A miller is always covered in flour.

ჰაშ დალჲ და.

სტუმარი ღვთისაა.

A guest s a gift from God.

ჰაშხოლჲხო სტაკონ ჰაში გშიროშ ხხო.

სტუმართმოყვარე კაცს სტუმრები ხშირად მოსდიან.

Guests often visit a hospitable man's house.

ჰაწუკ ბენჰეჲს ღეჲჲ.

ჩიტი ბუდეშივე დაიხმიანებს.

A bird makes a noise when still in the nest.

დაფოლ წინუს მაცე მისნორჲ, დაფიხოგ მჲ უმაც მაცე ღითნორ.

მორცხვი პატარძალი მშიერი დარჩენილიყო, უსირცხვილოს კი ყველანი მშიერები დაეტოვებინა.

A modest bride stayed hungry whereas shameless one had left all the others hungry.

ღრიხო შალთენ ღრმარ ცო ღეწე.

მჭრელ ხანჯალს გაღესვა არ უნდა.

A Sharp dagger doesn't need sharpening.

დღი ჩუ თუდჭბიფსჩე[ჭ], ჟენ ვაშიბისხ ევარ ხეცქ.

მწყემსებს რომ ჩაეძინებათ, ცხვარმა ერთმანეთში ატევა იცის.

When shepherds fall asleep, sheep tangle.

შენიშვნა: შენიშვნები: Notes

¹ ქ. გიგაშვილი 2014, წოვათუშების თანამედროვე ეთნო-სოცოლოგიის ტურნო ზროფილი, თბ., 2014.

² ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1995.

³ იქვე.

⁴ Легенда, 2017:

<https://ru.wikipedia.org/>

wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0

⁵ Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев, Словарь литературоведческих терминов, «Просвещение», М., 1974.

⁶ ქ. გიგაშვილი, XIX–XX საუკუნეების, ქართველ მწერალთა ეპისტოლოური მემკვიდრეობა, ტ. II, გრიგოლ ორბელიანი, ნაწილი I, თბ., 2012; იგივე, ტ. III, ნაწილი II, თბ., 2012; იგივე, ტ. IV, ნაწილი III, თბ., 2013; იგივე, ტ. V, ნაწილი IV, თბ., 2014; იგივე, ტ. VI, ნაწილი V, თბ., 2015; იგივე, ტ. VII, ნაწილი VI (წარმოებაში).

⁷ А. Аскеров, Кавказская война – вечная обуза России или выдуманный миф? 2011: <http://tanci-kavkaza.ru/mif-o-mnogovekovojoj-vojne-rossii-na-kavkaze/>

⁸ Л. И. Тимофеев, დასახელებული შრომა.

⁹ იქვე.

⁰ მ. მიქელაძე, ა. ბერთლანი, წოვათუშური ენის ფრაზეოლოგია, თბ., 2016.

¹ აქ ფორმები **დაჯიდა** (< **დაჯდა**), **მიზეშიაც** (< **მზეშიაც**) ასახავენ ბერათმეერთების დიდოურ წესრიგს.

² მ. მიქელაძე, წინამდებარე კრებული.

³ მ. ჭრელაშვილი, წინამდებარე კრებული.

⁴ მ. მიქელაძე, ძალიან ახლოს ცასთან, თბ., 2015.

⁵ მ. ქურდიანი, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საფუძვლები, თბ., 2007.

¹⁶ როცა ზღაპარს მიყვებოდნენ ხოლმე სახლში, ზოგჯერ რომელიმე პერსონაჟს (ცხოველიც რომ ყოფილიყო იგი), ჩემი სახელით მოიხსენიებდნენ, რათა ამის თანამონაწილედ წარმომედგინა თავი და ამით მონათხრობი შეძლებისდაგვარად გამეთავისებინა (მთხრობ.).

¹⁷ ავტორი: **იოსებ ჭარელიშვილი**; მთქმელი: **თამაზ ქააძე**; ჩამწერი: **არსენ ბერთლანი**, 2015 წ.

¹⁸ ორიგინალში ფიგურირებს **წოვათის** არქაული ფუძე **ვოუბ-**; არის მოსაზრება, რომ წოვათას ძველად ერქვა **ვოუბ-**.

¹⁹ **ჭარკნი** (თუშ. ენ.) **ზიგზაგისებური გზა მთის დაქანებულ ფერდობზე, სერპანტინი**.

²⁰ **მაგარი** – აქ: არაყი.

²¹ ავტორი: **არსენ ბერთლანი**.

²² **ქვევით** – აქ: ბარში.

²³ **მეცხვარის ყანწი** – იგულისხმება პაწაწინა სამეზავრო ყანწი არაყისთვის.

²⁴ ქართული თარგმანი ავტორისეულია.

²⁵ **საყორნე** (თუშ. ენ. **საყორნა**; ზოგჯერ გვხვდება **საყორნო** ფორმაც) – მთის სახელია კახეთიდან ალაზნისთავის მიმართულეობით.

²⁶ სურათი აღებულია ინტერნეტწყაროდან

http://www.runivers.ru/gal/gallery-all.php?SECTION_ID=7093&ELEMENT_ID=420605

²⁷ **ბლაღოჩინი** – (ძვ.) მღვდელი, რომელიც განაგებდა რამდენიმე სამრევლოს საქმეებს.

²⁸ **ალაჩოყი** – თუშ. ენ. (**ალჩუყ < თურქ.**) **‘ღროებითი სადგომი ნაბდისა, ნაბდის ქოხი**’.

²⁹ **ყალჩად** – თუშ. ენ. **‘მწყემსის სამეზავრო გუდა არცთუ დიდი ზომისა პროდუქტის სატარებლად**’. **გუდა** (თუშ. ენ. **ყალჩად**) – **‘მწყემსის სამეზავრო გუდა არცთუ დიდი ზომისა პროდუქტის სატარებლად**’ (სულ სხვა რამაა **ბზაკა** ‘ყველის გუდა’).

³⁰ **‘ცჰ-ცჰ-ცჰ!..** – ჩვენი ბოლო კვლევების მიხედვით (ა. ბერთლანი, თუშური

ენის ფონეტიკა და ფონოლოგია, თბ., 2012; ა. ბერთლანი, ხმოვანთა ხასიათისა და გენეზისის ზოგადფონეტიკური საკითხები თუშური ენის მესხიერების მაგალითზე, თბ., 2015), ეს არის თუშური (და არა მარტო თუშური) ენის ექსტრალინგვისტურ შრეებში ჩვენ მიერ გამოვლენილი და აღწერილი ე. წ. II არხის არტიკულაცია, რომელიც პირობით აღნიშნული გვაქვს ¹¹ სიმბოლოთი.

³¹ **მწარე** – აქ: არაყი.

³² **მასარა** (თუშ. ენ. **მასირა**) – მთის სახელია კახეთიდან ალაზნისთავის მიმართულებით.

³³ ავტორი: **სიმონ გარსევანიძე**.

³⁴ ავტორი: **ნატო ქადაგიძე**.

³⁵ ხალხური; ჩაწერილია დარეჯან მეოტიშვილისგან.

³⁶ აქ **ციცეხები** მკითხველს არ ეგონოს ქართული ‘გოგონების’, ანდა ‘ფისოების’ შესატყვისი: **ციცაყრა** (თუშ. ენ.; მრ. რ. **ციცაყრუა** ან **ციცყრუა**) – ეს არის ყველა მწერი, რომელიც კი უწინოდ დაძვრება ხოლმე სახლის, ანდა ეზოს მიუვალ ადგილებში და რომლის დანახვაზეც არცთუ სასიამოვნო ყრუანტელი გვივლის ტანში; ასე ეძახიან ჩვენთან ხუმრობით საზაფხულოდ ბარში ჩაჩენილ თანასოფლელებსაც.

³⁷ **მონამგლ** – თუშ. ენ. ‘შეზობელი მეცხვარეობაში’.

³⁸ **ბინა** – მთიელებში: ‘მწყემსების სადგომი, დროებით საცხოვრებელი სახლი’.

³⁹ ქართული თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁴⁰ **გაფრუკა** – თუშ. ენ. ‘ადგილიდანვე დიდი სისწრაფით გააქროლა’.

⁴¹ **კინტაური** – აქ: ‘უცხო, საუცხოო’.

⁴² ქართული თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁴³ **წინუს** – თუშ. ენ. ‘პატარძალი; რძალი; ძალი’.

⁴⁴ **ქლარლი** – თუშ. ენ. ‘პატარძლის სამკაული’.

⁴⁵ **ჩხლაკა** – თუშ. ენ. ‘ხის, უპირატესად არყის ქერქი, ცეცხლის გასადღვევბლად გამზადებული’ (მსხვილი ბურბუშელის იერი აქვს და

ხმარებისას ჩხლაკა-ჩხლოუკი გაუდის).

⁴⁶ **მაშხალ** – თუშ. ენ. ‘საქორწილო ჩირაღდანი’.

⁴⁷ **გოდენი** შედიან **ლაგაზიანების (ლაგაზიძეების)** საგვარეულოში და ანდროს დედისძმებად ეკუთვნოდნენ.

⁴⁸ **ეჯიფე** – მთიელებში: ‘ნეთის მთავარი მაყარი ქორწილში, ზის მუღამ ნეთესთან და ორგანი ზებას უწევს ვაჟის მაყრებს’.

⁴⁹ ქართული თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁵⁰ **გო!** – თუშ. ენ. ‘კაცო!’ (ხმარობენ მანდილოსნები).

⁵¹ **მაყვალა მიქელადის** მიხედვით.

⁵² ძველ წყაროებში (მაგალითად, ივანე ჯავახიშვილთან) **თუშეთი** მოიხსენიება **თოშეთადაც**.

⁵³ იგულისხმება **არჩილ ცისკარიშვილი**, რომელიც, 1941-1945 წწ. ომში წასული, აღარ დაბრუნებულა.

⁵⁴ იგულისხმება **არჩილის** მამა.

⁵⁵ ფრაგმენტია **შალვა ამისულაშვილის** პოემიდან.

⁵⁶ იგულისხმება: **დავით ქადაგიძისა** (მამა: 1861-1937) და **ნიკო ქადაგიძის** (შვილი: 1895-1976) „წოვათუშურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი“ (თბ., 1984: 1-935), რომელშიც შესულია 7 500-მდე ლექსიკური სიდიდე.

⁵⁷ ასო **ც** აქ გადმოსცემს ხმოვნის ე. წ. მაგარ დამართვას (დამთავრებას, გათავებას, რეკურსიას), რომელიც დამახასიათებელია თუშური ენისთვის; როგორც **თ. უთურგაძეც** აღნიშნავს, ქართული ენისთვის უცხო არაა დასტურის გამოხატველი ხმოვანმაგარდამართვიანი **ჰოც** ნაწილაკი (თ. უთურგაძე, თუშური კილო, თბ., 1960 – 14).

⁵⁸ ავტორი: **არსენ ბერთლანი**.

⁵⁹ ქართული თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁶⁰ **Пацан** – რუს. ‘ბაღლი’.

⁶¹ **ლევან ჭრელაშვილი** (1926-2001) – ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი. 1960 წლიდან მუშაობდა შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ტექსტოლოგიის

განყოფილებაში. მისი სამეცნიერო ინტერესები ძირითადად დაკავშირებული იყო ქართველი კლასიკოსების – ვ. ბარნოვის, შ. არაგვისპირელის, ა. წერეთლის, ი. ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველას – თხზულებების აკადემიური გამოცემების მომზადებასთან. განსაკუთრებულია მისი ღვაწლი ვაჟა-ფშაველასა და ილია ჭავჭავაძის უცნობი ნაწერების გამოვლენაში. ძალზე მძაფრად და მწვავედ განიცდიდა იმ ზოგიერთი მეცნიერის წერილებსა თუ გამომდომებს, რომლებიც ერთმანეთს უბრძანებდნენ წოვა- და ჩაღმითუშებს და ცდილობდნენ მოსულებად გამოეცხადებინათ წოვათუშები (მასალა მოგვაწოდა **მანანა ჭრელაშვილმა**, რისთვისაც ვუხდით დიდ მადლობას).

⁶² **აკაკი შანიძე** (1887-1987) – ქართველი ენათმეცნიერი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის თანადამფუძნებელი და აკადემიკოსი, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, საქართველოს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, სომხეთის მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, ჰრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის წევრ-კორესპონდენტი, იენის შილერის სახელობის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, ინგლისის „ფილოლოგთა საზოგადოების“ საპატიო წევრი.

⁶³ **Не стрелять, не стрелять!..** – რუს. ‘ნუ ისვრით, ნუ ისვრით!’

⁶⁴ **ბუკოლიკური** – აქ: უმფოთველი, უდარდელი, უზრუნველი.

⁶⁵ **ბუკოლიკები** – აქ: მწყემსები.

⁶⁶ **ნოტო** – ცხვრის ფარის მცირე ნაწილი.

⁶⁷ **ვიხატები** წოვათუშების ცნობიერებაში ნიშნავდა ‘ვეხატვინები, ფოტოსურათს მიღებენ’.

⁶⁸ თარგმანი ქართულიდან მთხრობელისაა.

⁶⁹ რუს. ‘ჩეჩნები!.. ჩეჩნები!..’

⁷⁰ რუს. ‘ჩეჩნები მოგვისიეს ქართველებმა, წყეულებმა!..’

⁷¹ **წუა** – ეთნიკური დამცირების მიზნით, ასე ეძახიან ჩაღმითუშები წოვას

(წოვათუშს), ხოლო მრ. რიცხვისთვის **წოვები** ფორმის ნაცვლად ხმარობენ ფორმას **წუაყუბი**, რაც ერთ-ერთი შემაღვენილია სოციალური უკუღტურობისა და რასაც ვერ შეცვლიდა ამ სიუჟეტის პერსონაჟი (სხვა ლექსიკური ნიშნებიც მიანიშნებენ იმაზე, რომ სალექსო ტექსტის ანონიმური ავტორი უთუოდ ჩადმათუშური მხრიდანა).

⁷² **კალტ** – თუშ. ენ. ‘ხაჭო’.

⁷³ ქართულენოვანი ტექსტი ხალხურია, ჩაწერილია ისტორიკოსისგან, **ანცი ფარსადანიშვილისგან**.

⁷⁴ **კნათი** – თუშ. ენ.; აქ: ‘ბიჭებო’

⁷⁵ ფოტოსურათზე: III – 10 (14).

⁷⁶ **Смерч** – რუს. ‘სმერჩი, ქარბორბალო’.

⁷⁷ წოვათუშთა ცნობიერებაში **გაფრანგბადბაღლნო**, **გაფრანგბადბაღლინო** ‘გაფრანგებულეები’ ცნობიერდება, როგორც ‘გაფიცებულეები, გაცეცხლებულეები, გაცხარებულეები, გააფთრებულეები, გამშავებულეები, გამძვინვარებულეები’.

⁷⁸ თუშურენოვანი თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁷⁹ თუშურენოვანი თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁸⁰ მოსმენილი მაქვს სიდედრისგან, **ნატალია ლუღუშაურისგან**, ვისაც იდეალური ხმა და აბსოლუტური სმენა ჰქონდა; მეტი სიტყვები მან აღარ იცოდა: რაკი გადასახლებაზეა საუბარი, შესაძლოა, სიმღერის ტექსტი აკრძალულიც ყოფილიყო და ამ ფრაგმენტის სახითღა იყოს გადარჩენილი (მთხრობ.).

⁸¹ **სახილობელ ამბუღ** – თუშ. ენ. ‘საოცარი, საკვირველი რამ ამბავი, მოვლენა, შემთხვევა’.

⁸² არა ამ ბირუტყვის ისედაც შელახული სახელის დაკნინების მიზნით შევნიშნავთ: წოვათუშებს, ვინაც მაშინ ზემო ალვანის ზემოთა მხარეს ცხოვრობდნენ უკვე, ცხვრის ფარებთან კი ჰყავდათ ვირები (მსუბუქი რამ ბარგის გადასაადგილებლად), მაგრამ მათი ყოღა სახლში, ეზოში, ანღა საღმე სიხლოვეს ჯერაც სათაკილოღ ითველებღდა; შღრ.:

„არც მალრანიდან გახლავარ, ბაყაყი მებას კარზედა, არცა ვარ ქვემო ალენელი, ვირი ვაყვირო კარზედა“... (კ. ჭრელაშვილი, თუშური პოეზია, თბ., 1962: 64).

⁸³ **ღაშიშოდარ** – თუშ. ენ. ‘ღაშინება (ღააშინებს), შეშინება (შეაშინებს)’.

⁸⁴ **სამსალა** – (< არაბ.) შხამი, სწამლავი.

⁸⁵ **Оттепель** ‘ზამთარში, ან ადრე გაზაფხულზე დათბობა, ლელმის დაკვრა’ – არაოფიციალურად ასე შეამკეს სტალინური გამყინვარების მომდევნო ხრუშჩოვისეული პერიოდის საბჭოური ცხოვრების წესი, როცა ადამიანებმა თითქოს მართლა ამოისუნთქეს, თუმცა სისტემური – რუსული – სულისკვეთება არ შეცვლილა: სწორედ ამ პერიოდში იყო 1956 წლის სისხლიანი 9 მარტიც თბილისში; იგივე სულისკვეთება მუშაობდა და კვლავაც მუშაობს 1989 წლის 9 აპრილის, აფხაზეთისა თუ სამაჩაბლოს, აგრეთვე 2008 წლის აგვისტოს ომისა და ა. შ. შემთხვევებში.

⁸⁶ თუშურ ენას არ გააჩნია მიმართვის ე. წ. ზრდილობიანი ფორმა; ამიტომ ქართული **თქვენ** ნაცვალსახელი აქ აღნიშნავს **ერთზე მეტს**; ამასთანავე, თუშურენოვან ვერსიაში გამოყენებული შესაბამისი კლასნიშანი მიუთითებს იმაზე, რომ **ევა** გულისხმობს იმ მამაკაცებს, რომლებიც, სამთავრობო ორგანოებთან ერთად, უთუოდ მონაწილეობდნენ თუში სამანელეების ლიკვიდაციის საქმეში.

⁸⁷ **აღამ ბობლიაშვილის** დედისეული დატრეება თავისი დედისერთა შვილისა (ბეგრისთვის ცნობილი ამბავი).

⁸⁸ ხალხური; ესეც აღამის დედისეული დატრეებებიდანაა.

⁸⁹ **ილიასეული** სიტყვების თუშურენოვანი თარგმანი მთხრობელისეულია.

⁹⁰ **ზუზ** – თუშ. ენ. ‘სევდიანი ღიღინი’ (დავით ქადაგიძე, ნიკო ქადაგიძე, წოვათუშურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984: 254).

⁹¹ მთხრობელს არ ჰქონია მიზნად სამანელთა მკვლელების დასახელება, თუმცა აქ ნატორალმა გამოავლინა ეს; ამასთანავე, არის ვერსია, რომლის მიხედვითაც, აღნიშნული დანაშაული **წვერაძეს** იძულებით ააღებინეს

თავის თავზე, თუმიცა დახოცილთათვის ეს არათერს ცვლის: არ იქნებოდა **წვერაიძე** – იქნებოდა **უღვაშაიძე**. გარდა ამისა, წოვა დედა მიმართავს არა ამ საყვედურის აღრესატისთვის – ჩაღმათუშისთვის – გაუგებარ თუშურ ენას, არამედ ქართული ენის თუშურ კილოს; უთუოდ თუშური უნდა იყოს პირველი სიტყვა – შორისდებულ **ავამ**, რომელიც (**ალალამ** შორისდებულთან ერთად) გამოიყენება მწვავე ტკივილის (ტკენის) შეგრძნებისას.

⁹² **აღამის** დედის დატირებათა სერიიდანაა.

⁹³ იმავე ტექსტის გაგრძელებაა.

⁹⁴ იმავე ტექსტის გაგრძელებაა.

⁹⁵ **გიგოლე** – იგულისხმება ასევე თავმოკვეთილი სამანელი, **გიგო ქააძე**, ჩაღმათუში; აქ **-ლე** (< **-ლე**) თუშურენოვანი მოფერებითი სუფიქსია.

⁹⁶ არმური (ნისლი მათაა ზედა): <http://armuri.4forum.biz/t85-topic>

⁹⁷ „წოვათუშური ტექსტების“ II ნაწილში (მ. მიქელაძე, ..., თბ., 2014: 277–287) ეს სახელები რამდენადმე არასწორადაა შეტანილი, რაც დადგინდა აუდიომასალის გადამოწმების გზით და რისთვისაც ტექსტებზე მომუშავე ჯგუფის სახელით ვიხდი დიდ ბოდიშს (მთხრობ.).

⁹⁸ **ყაამ** (**ყაა**, **ყაა**) – თუშ. ენ. ‘ირგვლივ გაქვედებული უბედურება, ცოდვა და ჟამიანობა’.

⁹⁹ ამ ქალბატონის სახელი კარნახით მაქვს ჩაწერილი (მთხრობ.).

¹⁰⁰ ამ ლეგენდის მთხრობელის ძმა, მათემატიკოსი **აბრამ ბართიშვილი**, თავის ხელნაწერებში აიგივებს დროსა და მოძრაობას, რასაც მარტივი ენით ხსნის იმ ე. წ. **კრხის საათის** მაგალითზე, რომელსაც მწყემსები უხსოვარი დროიდან დღემდე იყენებენ; საუბარი ამ თემაზე მას ჰქონია **კატო** მასწავლებელთანაც, როგორც მათემატიკის სპეციალისტთან.

¹⁰¹ **გიორგის** უკვე ჰყავდა გოგონა პირველ ცოლთან.

¹⁰² **ტრიმერონი** – ბერძ. **tri-** ‘სამი’ და **meros** ‘ნაწილი’ („დეკაპერონის“ ანალოგიით).

¹⁰³ გარდა იმისა, რომ ლარინგალური **ც** ბგერა ერთ-ერთი დამახასიათებელი

ნიშანია თუშური ენისა (საიდანაც დამკვიდრდა თუშურ კილოშიც), თავისი მრავალფეროვანი ბგერითი არსენალის წყალობით, ცხოველთა სამყაროს ხმიანობებს, ჩვენი აზრით, ყველაზე ადეკვატურად სწორედ თუშური ენა გამოხატავს (ა. ბერტლანი, ხმოვანთა ხასიათისა და გენეზისის ზოგადფონეტიკური საკითხები თუშური ენის მეხსიერების მაგალითზე, თბ., 2015).

¹⁰⁴ თუკი ამ ორ ხმაბაძვით მოცემულობას ფონეტიკურად რამდენადმე გავამარტივებთ და ამით გავაადამიანურებთ, ვიღებთ თუშურენოვან სიტყვებს **ბჰჷ/ბჰა** ‘*მუღამ, ყოველთვის*’ და **ბჰჷ** ‘*ჯარი*’.

¹⁰⁵ თუშ. ენ. ‘*არა, ბიჭო!*’

¹⁰⁶ თუშ. ენ. ‘*რა ღროს ქიძია!.. აქ ვერ გავჩერდები... დამელოდეთ, ჩემო ცხვრებო: მოვდივარო!*’

¹⁰⁷ **ბზღერ** – თუშ. ენ.; აქ: ‘*შვილო*’.

¹⁰⁸ **ანტონ დენიკინი** – რუსი სამხედრო მოღვაწე, გენერალ-ლეიტენანტი, მწერალი, თეთრგვარდიელთა მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი რუსეთის ოქტომბრის რევოლუციის წლებში.

¹⁰⁹ **Frau Charlotte** – გერმ. ‘*ქალბატონო შარლოტე*’; აქ **შარლოტე** ჰირობითი სახელია გერმანელი ქალბატონისა.

¹¹⁰ იგულისხმება **იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი**.

¹¹¹ იგულისხმება **ანტონ შიფენერი**.

¹¹² გვართა ვარიანტული ფორმები **-ძეფა** მაჩვენებლით, როგორც წესი, გამოიყენება მამაკაცთა აღმნიშვნელად, თუმცა საუკეთესო მეგობრული დამოკიდებულების გამოსახატავად იყენებენ მანდილოსანთა აღმნიშვნელადაც; ასე მოიქცა აქ მთხრობელიც.

¹¹³ **ფოცხორ** ‘*ფოცხვერა*’ – ასე ეძახდნენ თანასოფლელები სიყვარულით ცნობილ ქართველ უროლოგს, ლევან ცისკარიშვილს; ასე ერქვა ოფიციალურად მის ერთ-ერთ წინაპარსაც, ვისგანაც წამოვიდა ცისკარიშვილების დიდი საგვარეულოს ამ შტოს თუშურენოვანი ვერსია **ფოცხორლარ** ‘*ფოცხვერაანი = ფოცხვერაშვილები*’ (ქართული ვერსიით:

ცისკარი შეიღები).

¹⁴ იგულისხმება **ნადეჟდა ნისკუბინა** – წოგების რუსი რძალი და მათზე გადაყოლილი ექიმი (მის შესახებ იხ.: წოვათუშური ტექსტები, ნაწ. II, თბ., 2014).

¹⁵ ქართულ ენაზე: **უშარაული**.

¹⁶ **ზურნა დამიკარიო** – აქ: ‘ატრდი, ტირილი დაიწყეო’; ნათქვამი ორაზროვანია: იგულისხმება აგრეთვე ‘ჭიდაობისას დაკრული ზურნა და, მამასადამე, სერი’.

¹⁷ ასეა ცნობილი, რომ ლევან (ფოცხვერა) ცისკარიშვილი გარდაიცვალა 102 წლისა თავის მშობლიურ სოფელში – ზემო ალვანში.

¹⁸ ქართული თარგმანი მთხრობელისეულია.

¹⁹ ასეთი ტოპოსი სახელწოდებით **გაწყვეტილა** (თუშურენოვანი არტიკულაციით: **გაწყვეტილან**) ნამდვილად არის ბახტრიონსა და სოფ. ზემო ალვანის ზემოთა – წოვათუშურ – მხარეს შორის, სადაც დღეს სამეურნეო საქმიანობას ეწევიან. მოსაზრებებს ამ, ჩვენი აზრით, საინტერესო ტოპონიმის რაობასთან დაკავშირებით წარმოვადგენთ სხვა დროს და სხვაგან.

²⁰ ე ამბუჟ დარ გერმანნიცტ ბუჰ ბაშ, მაცნე ბაცბიგო ჰამიგჰეჟ გერწ დაჰ დახირ, შალთიაც ცო დითერ მთაფრბას. ეჯუჟდალა ყაჩღუდუ დელოლ დოტმიჟ ბაცბან, უმაც უმ დაჰ დახანლათ ოჯარგო ჟე ბარჩემცი. ექგეჟ დაკაღლეწე მთაფრობ, ჰამინაც მეტცხორინ გერწა ღაღო (ვოჟგრან ალიქსი).

²¹ ეს ამბავი იყო გერმანიასთან ომის დროს, როცა თუმ მწყემსებს ჩამორთმეული ჰქონდათ ყველანაირი იარაღი: ხმალი, ხანჯალი, თოფი და სხვა; ამიტომ მათ არ შეეძლოთ ყაჩაღებთან გამკლავება. ამ ამბის შემდეგ მთაფრობამ მათ დაურიგა თოფები, რის შემდეგაც ისინი უკვე თავს იცავდნენ (ალექსი მიქელაძე).

²² წინარე პრაექტების ფარგლებში მოძიებულ აუდიოჩანაწერებში კარგად ჩანს, რომ შორეულ ბავშვობაში ამ ეპიზოდის უშუალო თვითმხილველი

იყო თავად **ალექსი მიქელაძე** (იხ.: მ. მიქელაძე, ა. ბერთლანი, ქ. გიგაშვილი, წოვათუშური ტექსტები, ნაწილი II, თბ., 2014).

¹²³ ქართული თარგმანი მთხრობელისეულია.

¹²⁴ **საღდათ დონ** – თუშ. ენ. ‘კობტად შეკაზმული ცხენი, რომელიც თავისუფალია თუნდაც რამენაირი ბარგისგან’; ეს შესიტყვება აქ ატარებს ონონიულ ელფერს: ასეთ ცხენზე, როგორც წესი, თავმოწონებით ზის მხედარი (ბაბუღია ლაგაზიძე).

²⁵ ქართული თარგმანი ლექსის ავტორისეულია.

²⁶ დიდოელი ლექის მიერ მისი ენისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური თუ ინტონაციური მახასიათებლებით წარმოთქმული ამ ტიპის ფრაზები, რომლებსაც წოვათუშები ფრაზეოლოგიზმების სახით იყენებენ დღემდე, ქართულენოვანია, მაგრამ ჩამოყალიბებული და შემონახულია თუშურენოვან გარემოში, და ქართულთან მრავალსაუკუნოვანი ინტერფერენტული წესრიგის კვალობაზე, სრულ უფლებას ვუტოვებთ, ითვლებოდეს წოვის თემის პროდუქციად, რათა არ დარჩეს აუთვისებელი.

²⁷ სახაშე მასალის ნაოჭებიანი შემადგენელია.

²⁸ **ნაყბისტ** ‘აშხანავი, მეკობარი’ მომდინარეობს თუშურენოვანი შესიტყვებიდან **ნაყბ ბისტ**, სადაც გვაქვს: **ნიყ** ‘გ ზა’ და **ბისტ** ‘ბაწრის, ძაფის, საბლის და მისთანათა ერთ-ერთი (აქ: მეორე) ბოლო’.

სარჩევ : სარჩევი : Contents

შესავალი	7
ტექსტისათვის	17
ტრანსკრიფცია: Transcription	19

ტექსტი : ტექსტები : Texts

ფალი : ზღაპრები : Tales

ოძელ შვილჩ არსე (ბეუცუანბ: ბადრთლ არსე)	31
არსენა ოძელაშვილი (მთხრობელი: არსენ ბერტლანი)	33
Arsena Odzelashvili (narrator: Arsen Bertlani)	35
დნდ ღემურტეხ (ბეუც.: ოეც)	36
მამის სატლაფთან (მთხრ.: იგივე)	39
At Father's Tomb (Narrator: the same)	42
გო შხეთუნახავ (ბეუც.: ოეც)	44
სამი შხეთუნახავი (მთხრ.: იგივე)	46
Three Princesses (Narrator: The same)	48
ოქრო მობკ (ბეუც.: ოეც)	50
ოქროს ფილი (მთხრ.: იგივე)	54
Gold Wooden Mortar (Narrator: The same)	58
დაკნ დეწინი (ბეუც.: ოეც)	61
გულის სასურველი (მთხრ.: იგივე)	65
Heart Desire (Narrator: The same)	69

მულკუფ ასე (ბეფცა.: ოყს)	72
კუდვარდა ხბო (მთხრ.: იგივე)	76
White Tailed Calf (Narrator: The same)	80

ლეგენდი, თქმულები, ბალადი :
ლეგენდები, თქმულებები, ბალადები :
Legends and Ballades

თიში ბაცბი (მეფცუენი: ბადრთლან არსე)	84
ძველი თუშები (მთხრობელი: არსენ ბერტლანი)	88
Old Tush People (Narrator: Arsen Bertlani)	92

ნერბა გონაკ (მეფცა.: ოყს)	95
ქვების გორაკი (მთხრ.: იგივე)	99
Hill of Stones (Narrator: The same)	103

ლეთარ ბადთ მაშადჰი მეფცა.: ოყს)	106
ბრძოლა მთვარის შუქზე (მთხრ.: იგივე)	111
Battle on the Moonlight (Narrator: The same)	116

ყაჭე ქორწილი (მეფცა.: ოყს)	120
მწარე ქორწილი (მთხრ.: იგივე)	130
Bitter Wedding (Narrator: The same)	141

ფიცხუფ ნან (მეფცა.: ოყს)	149
ფიცხოს დედა (მთხრ.: იგივე)	156
Pitskho's Mother (Narrator: The same)	163

უხხხ, ფეშკარ, ფეშკარ!.. (მეფცა.: ოყს)	168
უხხხ, ბაღღო, ბაღღო!.. (მთხრ.: იგივე)	179

Oh, My Kid (Narrator: The same)	190
ცჰავექ ხე (მეფც.: ოქც)	199
მარტოხე (მთხრ.: იგვე)	202
A Lonely Tree (Narrator: The same)	206
ევან (მეფც.: ოქც)	209
ევა (მთხრ.: იგვე)	216
Eva (Narrator: The same)	224
ნარჰეც ყორან (მეფც.: ოქც)	230
შავი ყორანი (მთხრ.: იგვე)	237
Black Raven (Narrator: The same)	244
ნამრე ლაჰყდიენრ ჟაგნუდ (მეფც.: ოქც)	251
სამარეში გადამალული წერილები (მთხრ.: იგვე)	259
Letters Hidden in the Grave (Narrator: The same)	268
ცჰანბ ნო მიჯნურ (მეფც.: ოქც)	275
ერთის სამი მიჯნური (მთხრობელი: იგვე)	283
Three Sweathearts for One (Narrator: The same)	292
ფოცხრქ გამზდელ (მეფც.: ოქც)	300
ფოცხვერას გამზდელი (მთხრ.: იგვე)	303
Potskvera's Nanny (Narrator: The same)	306
ბალად გაწყვეტილახნ (მეფც.: ვაჟგრან ალიქსი)	309
ბალადა გაწყვეტილახნ (მთხრ.: ალექსი მიქელაძე)	310
Ballade about Gatskvetila (Narrator: Aleksi Mikeladze)	312

ბალად იმიძეღარ ილკოხ (დეფც.: ოეს)	314
ბალადა ილიკო იმედიძეზე (მთხრ.: იგივე)	317
Ballade about Iliko Imedidze (Narrator: The same)	321

ხენბიც თუკლას ქოკიძაქ დაჭეჭ (დეფც.: ვაჭგზა მაყვალ)	324
ხეებიც ხომ ზეზეურად კვდებიან (მთხრ.: მაყვალა მიქელაძე)	328
Even Trees Die When Standing (Narrator: Makvala Mikeladze)	332

გაფრი : ანღაზები : Proverbs

გაფრი : ანღაზები : Proverbs	336
შენიშენები	349

მადლობას მოვახსენებთ თითოეულ წევართან –
ჩვენს საპროექტო საქმიანობაში
მონაწილეობის მიღებისათვის.

